

**Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert (DSc)**

DOKTORI PHD ÉRTEKEZÉS

Jakusch Gabriella Zsófia

**A MAGYAR KATONAI HAGYOMÁNYOK ÁPOLÁSA,
ÜNNEPEK ÉS RENDEZVÉNYEK A MAGYAR HADERŐBEN
A 20–21. SZÁZADBAN**

Témavezető: Prof. Dr. Kurucz György

Budapest, 2022.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	5
II. Kutatástörténet, források és módszertan	7
III. A történelmi emlékezet – Emlékezethelyek	13
1. <i>Az örökség-fogalom térhódítása 1972 óta.....</i>	<i>14</i>
IV. A katonai ünnepek és megemlékezések a trianoni békekötést követően	23
1. <i>Az 1920 utáni katonai ünnepek és megemlékezések fogalma, fajtái</i>	<i>24</i>
2. <i>A Magyar Királyi Honvédség és a történelmi egyházak jelenléte a katonai ünnepeken</i>	<i>26</i>
3. <i>Viták és változások az 1930-as évek végéig.....</i>	<i>34</i>
4. <i>A katonatörténeti emlékezet megjelenési formái: a Hősök emlékezete és a Hősök tere</i>	<i>38</i>
5. <i>Az Ismeretlen Katona eszméjének kialakulása Európában</i>	<i>42</i>
6. <i>A magyar hősookról való megemlékezés első lépései</i>	<i>44</i>
7. <i>A Hősök Emlékköve</i>	<i>48</i>
V. A katonai hagyományápolás és a hadtörténelmi emlékgyűjtés az önálló magyar haderőben	55
1. <i>A Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár és a Magyar Királyi Hadtörténelmi Hadtörténelmi Múzeum</i>	<i>55</i>
2. <i>Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére</i>	<i>65</i>
3. <i>A katonai hagyományok ápolásának formái</i>	<i>67</i>
4. <i>A katonai hagyományok ápolása tárgyi emlékekkel: emlékkönyvek és emlékgyűjtemények.....</i>	<i>68</i>
VI. A katonai hagyományok ápolása rendezvények keretében.....	71
1. <i>Honvédnapi.....</i>	<i>71</i>
2. <i>Ezred-, osztály-emléknapi.....</i>	<i>71</i>
3. <i>Megemlékezés a névadóról és az ezredtulajdonos születésnapjáról</i>	<i>73</i>
4. <i>Ezred- (osztály-) napok.....</i>	<i>74</i>
5. <i>A 68-asok emlékűnnep</i>	<i>82</i>
6. <i>Világháborús fegyvertények évfordulója</i>	<i>84</i>
7. <i>Március 15. megünneplése</i>	<i>85</i>

8. Hősök emlékűnepe a haderőben	86
9. A hagyományápolás egyéb módjai	87
10. Koszorúzási sorrend ünnepek, megemlékezések alkalmával.....	88
11. Ünneplések, fogadtatások és bankettek mellőzése.....	89
12. Meghatározó zeneművek szerepe a katonai ünnepeken 1920 után: Himnusz, Szózat, Nemzeti Hitvallás, Rákóczi- induló	90
VII. A hősi emlékművek állítása	96
1. Eszmeiség és országos hálózat	96
2. A roveretoi emlékharang	102
3. A „Hősök ligete”	103
4. Hősök ligete és tava – Gyula	105
5. Hősök ligete – Dunaharaszti	106
6. Hősök erdeje – Szentés	107
8. Hősök Temploma – Kaposvár	108
8. Hősök Mauzóleuma – Debrecen.....	109
9. Hősök harangja – Szeged	111
10. Hősök kapuja – Porta heroum Szeged.....	113
11. Hősök harangja – Sopron, evangélikus templom	115
12. Hősök Kapuja és Hősök Terme – Veszprém.....	115
VIII. Védőszentek és katonai ünnepek	117
1. A Szent Borbála-kultusz kitüntetett jellege	117
2. A Ludovika Akadémia és a Borbála-kultusz.....	120
3. Visszatérés a hagyományokhoz: Borbála a Nagyvárad Magyar Királyi „Gábor Áron” Honvéd Tűzészeti Hadapródiskola örökhagyása	127
4. A 2007. évi Borbála-megemlékezés	131
5. A 2007. évi Tűzér nap Tatán.....	132
IX. A Magyar Néphadsereg ünneprendje, a katonák világnézetének alakítása.....	133
1. Éles váltás a haderő nevelési feladataiban	133
2. A politikai változások hatása a tradicionális katonai ünnepekre 1945 után.....	138
3. Az egyházi ünnepek alakulása	142
4. Az ünnepek ceremóniája.....	144
5. Katonai eskü a Magyar Néphadseregben.....	146
6. Tisztavatás	147
X. Katonai ünnepek és jelentőségük a 20–21. század fordulóján.....	149

1. A nemzeti és állami ünnepek, emléknapok.....	150
2. Katonai hagyományok, ünnepek változása a rendszerváltás után	154
3. Haderőnemi nap	155
4. Fegyvernemi napok.....	156
5. Csapatünnep	156
6. Magyar Honvédség Parancsnoksága megalakulása és annak hatása a katonai ünnepek kiterjesztésére	157
7. A Magyar Honvédelem Napja	158
8. Csapathagyományok ápolása, csapatmúzeumok.....	159
XI. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerepe a 21. században	163
1. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum örökségápolása	170
XII. Összefoglalás	176
XIII. Függelék	178
1. melléklet: 2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megörökítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről	178
2. melléklet: Fegyvernemek, szakcsapatok és szolgálatok napjai	179
3. melléklet: Csapatünnepek, a katonai szervezetek napjai.....	181
4. melléklet: Haderőnemi és szemlélőségi napok	182
5. melléklet: Fegyvernemi napok.....	183
6. melléklet: Csapatünnepek és egyéb katonai ünnepek.....	187
XIV. Bibliográfia	188
1. Források	188
2. Sajtóanyag	188
3. Évkönyvek.....	188
4. Feldolgozások.....	188

I. Bevezetés

A Hadtörténeti Múzeum Múzeumpedagógiai Osztályának korábbi vezetőjeként, a múzeumpedagógiai tevékenység során szembesültem a magyar katonai hagyományok ismeretének, őrzésének és ápolásának terén mutatkozó hiányosságokkal, katonai múltunk számos értékének feledésével. Ez egyaránt jellemezte a múzeumunk látogatóinak nagy részét kitevő fiatal korosztályt, de - még fájóbb módon - a Magyar Honvédségben szolgáló katonákat is. Úgy gondolom, annak érdekében, hogy munkánkat hatékonyabban és eredményesebben végezhessük, szükség van az említett hagyományok hangsúlyozására, széles körben történő ismertté tételére. Ez ösztönzött a disszertációban tárgyalt témakörök kutatására, rendszerezésére.

A dolgozat elsődleges célja a következő fogalmak tisztázása és bemutatása: emlékezet – történelmi emlékezet, hagyomány – hagyományápolás, örökségvédelem műtárgyak és hadtörténeti objektumok tekintetében, katonai ünnepek és megemlékezések. További célja a fent vázolt területeken meglévő ismeretek szintetizálása és átadhatóvá tétele a nevelés és oktatás területén tevékenykedő pedagógusok, civil és katonai szakemberek számára. Ennek jegyében a disszertáció támpontot nyújthat a nemzetstratégiai célok megvalósításához, így a múltban gyökerező hagyományok beemeléséhez és alkalmazásához a fiatal nemzedékek nevelése terén és a kulturális élet egyéb területein.

A témát az alábbiak szerint lehet elhelyezni az idősíkban: Horthy-korszak, Magyar Néphadsereg korszaka és a rendszerváltoztatást követő 30 év. A disszertáció kísérletet tesz a katonai ünnepek és megemlékezések jogszabályi hátterének elméleti felvázolására és a gyakorlat bemutatására. Kitér a szabályozások megalkotása során kialakuló vitákra és az eredményekre, majd példákon keresztül ismerteti a katonatörténeti emlékezet megjelenési formáit az eszmeiségtől kezdve a megvalósításig, annak helyszíneit is érintve. A hőskultusz kialakulásának, ápolásának és ápolóinak történetét számos mintán keresztül vázolja, bemutatva annak központi intézményeit, az 1918-ban megalakult Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltárat és Múzeumot, de kitérve a hagyományokat aktívan őrző honvédségi alakulatokra és az alulról jövő, bajtársi kezdeményezésekre is.

A hagyományörzés látványos és a két világháború közötti korszakot meghatározó eszközei, egyben helyszínei voltak a hősi emlékművek, a katonai emlékezetpolitika színterei. A disszertáció bemutatja az emlékművek állításának eszmei és jogi hátterét, gyakorlati megvalósítását, művészi vonatkozásait. Szintén tárgyalja a védőszentek kultuszát

a haderőben és ennek továbbélését 1990 után. Különös hangsúllyal kerül bemutatásra – példaként – Szent Borbála tisztelete.

Korszakokon átívelően ismerteti a disszertáció az egyházi, nemzeti, állami ünnepek rendszerét, nagy részletességgel kitérve a haderőn belüli megünneplésekre, speciális vonatkozásaikra, az e téren a politika által előidézett változásokra. Fontos szerepet kapnak a csapathagyományok.

A disszertáció hangsúlyosan vizsgálja, hogy hogyan hatott az idők során a politikai és társadalmi indíttatású hőskultusz, a katonai emlékezet őrzése a haderő kultúrájára, mindennapi életére, a katonák gondolkodására.

A hősök emlékének őrzésében és ápolásában mindenkor kiemelkedő és kezdeményező szerepet játszott már 1918-as megalakításától kezdve a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltárnak és Múzeumnak (később M. Kir. Hadilevéltár, illetve M. Kir. Hadimúzeum), majd az integrációjukból létrejött és más tudományos intézményrészekkel bővült, a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeként napjainkban is működő Hadtörténelmi Intézet és Múzeum¹. A disszertáció ezért hangsúlyt fektet az intézmény történetének, feladatainak, társadalomban betöltött (múltbeli és jelenkori) szerepének bemutatására.

¹ Hadtörténelmi Intézet és Múzeum elnevezései:
 Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum 1918–1922
 Hadtörténelmi Levéltár 1922–1930
 Hadilevéltár 1930–1945
 Hadtörténelmi Múzeum 1922–1930
 Hadimúzeum 1930–1945
 Magyar Hadimúzeum/Honvéd Hadimúzeum 1945–1947
 Honvéd Levéltár és Múzeum 1947–1950
 Hadtörténelmi Levéltár 1950–1954
 Hadtörténelmi Intézet 1954–1968
 Hadtörténelmi Múzeum 1950–1958
 Hadtörténelmi Intézet és Múzeum 1958–
 Vö.: *Závodi Szilvia* 2018. 238–239.

II. Kutatástörténet, források és módszertan

A hadseregről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk értelmében 1922. január 1-jétől a haderő megnevezése Magyar Királyi Honvédségre változott. Az új Honvédség arculatában is törekedett a magyar hagyományok megjelenítésére, de ahogy az 1868-ban létrejött Magyar Királyi Honvédség egyenruházata, fegyverzete és kiképzése is „igazodott” az osztrák–magyar közös haderejéhez, úgy az első világháború után sem volt lehetőség azonnal új fegyverzet és egyenruházat bevezetésére, tehát az 1920-as évek elején a Honvédség természetes módon az egykori császári és királyi haderő mintáit követte.

A katonai hagyományörzés forrásanyagát két egymástól elkülönülő részre lehet osztani. Az egyik az elméleti elgondolásokat, vitákat, nézetek közti különbségeket taglalja, a másik a megvalósulást mutatja be, ad róla információt. Az elméleti részt alapvetően a levéltári dokumentumok tartalmazzák. Itt olvashatunk arról, hogy egy-egy törvény, rendelet meghozatala előtt milyen viták és nézeteltérések voltak a felterjesztők között. A levéltári forrásokban az összes megküldött anyag alapján állították össze a végső javaslatokat. A gyakorlatban megvalósuló eseményeket a korszakban megjelent művekből dolgozhatjuk fel. A kutató számára sok érdekességet tartogat, hogy amit törvényben, rendeletben meghatároztak, azt milyen viták előzték meg és a valóságban hogyan vált be.

Az elsőleges indulási alapot a Magyar Királyi Honvédséget szabályzó fontosabb jogszabályok jelentik: az 1921. évi XLIX. törvénycikk a M. Kir. Honvédségről, az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről, az 1942. évi törvénycikk a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk, valamint az 1914–1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről szóló 1938. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről, továbbá az 1942. évi törvény a szervezet állományának jogállásáról.

Az ünnepek, megemlékezések egyik részét képezik a katonai, a honvédségben megvalósuló ünnepek. A katonák számára külön törvényben, rendeletekben szabályozták ezeket és az ezeken való részvételt. Különösen azért volt ez fontos, mert a haderőben, ahol különböző nemzetiségű, nyelvű, felekezeti és társadalmi állású személyek egy közös, magasztos cél elérésére egyesítve voltak, hivatásuk és állásuk megkívánta, hogy a társadalmi eseményeken, katonai rendezvényen részt vegyenek. Ezzel kapcsolatosan számos munka jelent meg, ahol pontosan rögzítették az elvárt viselkedést. Ebből következik, hogy kiemelten fontos a különféle szabályzatok vizsgálata és elemzése, még esetleg olyanoké is, amelyekről nem is gondolnánk, hogy tartalmazznak a témához illő részeket. Ilyenek például

a tábori lelkeszi szolgálat szabályzatai, a M. Kir. Honvédség tisztjei (tisztjelöltjei, lelkeszei) különleges személyi ügyeinek kezeléséről szóló tervezet, illetve az A-37. jelzésű szabályzat, ide sorolhatók a szervei határozványok, a különféle szolgálati szabályzatok és útmutató.

A katonai hagyományörzés forrásanyagának nagy része elsősorban a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiben található: a Plakát- és aprónyomtatványtárban, ahol nyomtatott rendelkezéseket, parancsokat, körleveleket, meghívókat, tájékoztatókat olvashatunk; a Kéziratos Emlékanyag-gyűjteményben a kézzel írt tájékoztatók, elismerések, oklevelek szerepelnek; a tárgyi gyűjtemények őrzik a különleges forrásfeltárási módszereket igénylő műtárgyakat: kupákat és egyéb emléktárgyakat. Konkrét példákat említve a Borbála-serleg a Tárgyi Emlékanyag Gyűjteményben, míg a Borbála-kard a Hidegfejű Gyűjteményben található. A katonai hagyományokra és ünnepekre nézve faggatható tárgyak vannak a Zászlógyűjteményben (csapatzászlók és zászlószalagok), amelynek feliratai nagyban segíthetik a kutatást. Olyan információkkal szolgálhatnak, amik kimaradtak az írott forrásokból. Ez ugyanígy igaz a Numizmatikai Gyűjteményben rejtőző érmekre és jelvényekre, vagy a Képzőművészeti Gyűjteményben fellelhető festményekre. Klasszikus kutatási bázist jelent értelemszerűen a Könyvgyűjtemény és a Fotóarchívum, ahol rengeteg korabeli fénykép található a katonai ünnepekről, megemlékezésekről, különféle emlékhelyekről, hadisírokról és sír- vagy táblaavatásokról.

A témához legfontosabb írott forrásanyaga a Hadtörténelmi Levéltárban található. Ilyenek a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeumra, illetve a Hadimúzeumra vonatkozó iratok (alapítás, működés, gyűjtésre vonatkozó szabályok), a múzeumi irattári anyagok (emlékünnepek megszervezése, lebonyolítása; hősi emlékművek felállítása; évfordulóhoz kötődő ünnepek – Buda visszafoglalása vagy Szent István napi megemlékezések –; katonai hagyományápolásra irányelvek; hadisírgondozás; kormányzóval kapcsolatos ünnepek). A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnöke levéltára a tudományos elvi ügyek kibogozásában ad támpontokat, míg a Magyar Királyi Honvédség kerületi parancsnokságok 1919 és 1945 között iratai a helyi, csapatmegemlékezésekhez nyújtanak információkat. 1922. január 1-től M. Kir. Honvédségnek nevezett magyar haderő alapegységeit 1922. május 1-től a 7 vegyesdandár alkotta, amelyek átvették a katonai körletek és az egykori hadosztályok funkcióit. A felszámoló körletparancsnokságok helyén az alábbi vegyesdandár parancsnokságok alakultak:

1. Budapest, 2. Székesfehérvár, 3. Szombathely, 4. Pécs, 5. Szeged, 6. Debrecen, 7. Miskolc székhellyel.

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium 1919 és 1945 közötti elnökségi anyagai az elvi jelentőségű ügyeket, állásfoglalásokat, a laktanyák, katonai intézetek elnevezésének folyamatát mutatják be, illetve a katonai személyek részvételét vázolják fel az ünnepeken, avatásokon.

A Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjteményében rábukkanhatunk ünnepi beszédekre, megemlékezések leírására vagy bizonyos emlékművek kialakulásának történetére.

Amennyiben valaki a 20. századi haderő bármely aspektusával szeretne foglalkozni, vannak megkerülhetetlen könyvészeti források, alapirodamak: ilyen Deák István *Volt egyszer egy tisztikar*². A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918 és Hajdu Tibor *Tisztikar és középosztály 1850–1914*³. Ferenc József magyar tisztjei című kötete. A Horthy-kori tiszti élet megismeréséhez megkerülhetetlenek Szakály Sándor könyvei és tanulmányai⁴. Közös vonás, hogy mindhárom szerző a hadsereg fejlődéstörténetére, illetve a katonatiszti pálya felvázolására helyezte a hangsúlyt. A katonai, hadtörténelmi téma alapvető áttekintéséhez a fent felsorolt szakkönyveken kívül elengedhetetlenek tekinthetjük a négykötetes Magyarország hadtörténetét tárgyaló szintézist, amely a hadsereg szervezését és szerepét mutatja be különböző korszakokban. A mű harmadik negyedik kötete többek között az első világháborús szerepvállalást, a Horthy korszak fegyveres erejének fejlődéstörténetét, valamint a második világháborús részvételt tárgyalja behatóan⁵.

Mindamellet a szakkönyvek és az általános hadtörténelmi irodalom alapvetően nem tartalmaz közvetlen információkat a katonai ünnepekről, azok alakulásáról, ezért más, kevésbé általános forrásokat kellett keresni. Ilyenek például a kortárs-korszakos anyagok, melyek közül kiemelhetjük a Magyar Katonai Szemlében és – 1931-től – a Magyar Katonai Közlönyben megjelent írásokat Berkó István, Herczeg Ferenc, Liber Endre, Molnár Sándor, illetve Gabányi János tollából. (Berkó István: *Mit ünneplünk ezrednapon*⁶; *Hogyan született*

² *Deák István: Volt egyszer egy tisztikar*, Budapest, 1993.

³ *Hajdu Tibor: Tisztikar és középosztály 1850-1914*; Ferenc József magyar tisztjei. Budapest, 1999.

⁴ *Szakály Sándor: A magyar királyi honvédség főparancsnokai (1921–1945). Honvédségi Szemle*, 1998. 1. füzet

Szakály Sándor: A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia parancsnokai (1919–1945). Honvédségi Szemle, 2020. 148. évf. 4. sz.

⁵ *Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete IV. - 1919-től napjainkig*. Budapest, 2018.

Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. - Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718-1919. Budapest, 2015.

⁶ *Herczeg Ferenc: Szabadon álló hadiemlékek katonasírok emléktáblák és emléklapok*. Budapest, 1916.

az ismeretlen katona eszméje⁷; Herczeg Ferenc: Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléknapok⁸; Liber Endre: Budapest szobrai és emlékhelyei⁹ vagy Molnár Sándor: Honvéd ünnepnapok¹⁰.)

Az ünnepekkel foglalkozó feldolgozások és tanulmányok tekintetében elmondható, hogy nem létezik általános összefoglaló munka. Kizárólag egy-egy ünnepre, megemlékezésre, kultuszok bemutatására korlátozódnak ezek az írások. A változásokat, a fejlődést, a hagyományokat csak részlegesen érintik. Katonai vonatkozásban még kevesebb a feldolgozás, ilyenek például Cs. Kottra Györgyi A Kapisztrán kultusz és a m. kir. hadsereg védőszentjei és ünnepeik¹¹ és Fazekas Csaba Egyházak, egyházpolitikai és politikai eszmék az Osztrák–Magyar Monarchiában¹² c. publikációi. Ez utóbbi egyébként említést tesz az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában megtartott ünnepekről.

Több mű foglalkozik a legfontosabb, kiemelt emlékezhellyel: a Hősök terével és a Hősök Emlékkövével. Ezek közül mindenképpen kiemelhetjük Helgert Imre és Prohászka László írásait, melyek a korszakokon átívelő emlékezés meghatározó színterét vizsgálják. (Helgert Imre: Nemzeti Emlékhely a Hősök tere; Helgert Imre – Négyesi Lajos: A Hősök tere¹³; Prohászka László: A millenniumi emlékmű¹⁴).

Azonban az ünnepekkel, levezetési rendjükkel kapcsolatos vitákat alapvetően levéltári forrásokból ismerhetjük meg. Támaszkodni lehet a korabeli évkönyvekre, albumokra, értesítőkre, fegyvernemi újságokra: Magyar Szárnyak; Ludovikás Levente; Ludovikás Évkönyv; Ludovika Akadémia Közleményei; A Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Akadémia Évkönyve; A Magyar Királyi Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője (Rákóczi Reáliskola, Sopron).

⁷ Kilián Zoltán: Hogyan született az „ismeretlen katona” eszméje? *Magyar Katonai Szemle*, 1934. IV. évf. II. évf. 5. füzet.

⁸ Berkó István: Mit ünneplünk ezrednapon. *Magyar Katonai Szemle*, 1932. II. negyedév 5. füzet

⁹ Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái *Statisztikai közlemények*, 1934. 69. kötet. 1. szám.

¹⁰ Molnár Sándor: Honvéd ünnepnapok. Budapest, 1925.

¹¹ Cs. Kottra Györgyi: Védőszentek és ünnepeik (Kapisztrán Szent János vagy Szent László király?). In: *Ravasz István* (szerk.): ... és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Budapest, 2005. 364–367.

Cs. Kottra Györgyi: A Kapisztrán-kultusz és a m. kir. hadsereg 1920–1946. *História*, 2006. XXIX. évf. 2. sz. 26–28.

¹² Fazekas Csaba: Egyházak, egyházpolitikai és politikai eszmék az Osztrák–Magyar Monarchiában. In: *Gáspár Zsuzsa–Gerő András* (szerk.): Egy közép-európai birodalom. Az Osztrák–Magyar Monarchia, 1867–1918. Budapest, 2008. 152–175.

¹³ Helgert Imre: Nemzeti Emlékhely a Hősök tere. *Bolyai Szemle*, 2001/3. 7–33. <http://193.224.76.4/download/bjkmk/bsz/bszemle/hadtort0103t.html> (Megtekintés: 2019. március 6.)

Helgert Imre: Millenniumi emlékmű. *Új Honvédségi Szemle*, 2002. 8. sz. 114–129.

Helgert Imre–Négyesi Lajos–B. Kalavszky Györgyi: Nemzeti Emlékhely a Hősök terén. Budapest, 2002.

¹⁴ Prohászka László: A Millenniumi emlékmű. Budapest, 1988.

Az ezredtörténetekből és ezredemlékkönyvekből a Nagy Háborút követő időszak ismerhető meg, amikor is a társadalomban még égető, közvetlen sebként élt a háború tragikus emléke és annak ápolása még áthatotta mind a tudományos, mind a hétköznapi életet. A páratlan részletességgel megírt és rengeteg személyes adatot is tartalmazó, a túlélő bajtársak által szerkesztett, kiadott ezredalbumok ennek a korszaknak egyedülálló forrásai. Teljes részletességgel írják le az ezred életében fontos, kiemelkedő eseményeket, mint például az ezrednapokat, koszorúzásokat és emlékünnepeket. (Ezek közül néhány példa: 29. honvéd gyalogezred története¹⁵; 76-os baka meg a Nagy Háború¹⁶ vagy A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred történeti¹⁷ feldolgozása.)

A katonai ünnepekkel és hagyományokkal foglalkozó kutatás nem kerülheti meg a katonai eskü szerepének vizsgálatát, ehhez alapvetően Horváth Csaba A magyar katonai eskü története¹⁸ nyújt segítséget.

Az országos szintű megemlékezésekről és a helyi szintű ünnepekről hírt kapunk az országos napilapok hasábjairól (8 Órai Újság, A Mai Nap, Budapesti Közlöny, Déli Magyar Szó, Demokrácia, Esti Kis Újság, Esti Kurír, Esti Magyarország, Esti Újság, Friss Újság, Függetlenég, Hétfő, Hétfői Magyarország, Képes Pesti Hírlap, Képes Vasárnap, Kis Újság, Magyar Élet, Magyar Erő, Magyar Jövő, Magyar Nemzet, Magyar Szó, Magyarország, Magyarság, Nemzeti Újság, Népszava, Összetartás, Pest, Pesti Hírlap, Reggeli Magyar Szó, Reggeli Magyarország, Szabad Nép, Szabadság, Tolnai Világlapja, Új Lap, Új Magyarság, Új Nemzedék, Újság, Vasárnapi Újság), míg a helyi jellegű, akár csapat- és helyőrségszintű eseményekről a vidéki, helyi lapok nyújtanak információkat.

A dolgozat elkészítésekor természetesen nagy segítséget nyújtott az, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményei szabadon kutathatók. Bár más témákhoz képest – erről már történt említés – léteznek tárgyi források, a disszertáció írott forrásokon alapszik. A történeti korszakokról szóló részek kiemelten könyvészeti anyagon és sajtó megjelenéseken alapulnak. Az elmúlt időszakban a közgyűjteményekben bekövetkezett digitalizálási „forradalom” könnyen elérhetővé tette a sajtóanyagok nagy részét. A jelenkori részeknél pedig a források egy modern elérési lehetősége, típusa is megjelent: az internetes portálok. A témával foglalkozó speciális irodalom mindegyike fellelhető volt a Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtáraiban: a Hadtörténeti Könyvtárban és a Könyvgyűjteményben.

¹⁵ *Wodlutschka Károly – Freissberger Gyula: A 29. honvéd gyalogezred története.* Budapest, 1928.

¹⁶ *Gere Zsigmond: A 76-os baka meg a nagy háború.* Budapest, 1917.

¹⁷ *Herczegh Géza: A M. Kir. Veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története.* Cegléd, 1936.

¹⁸ *Dr. Horváth Csaba: A magyar katonai eskü története.* Budapest, 1998.

A dolgozat elkészítése során érthető módon koncepcionálisan és tartalmi szempontból állandó forráskritikai megközelítést kellett alkalmaznunk. A fentiekben jelzett forrástípusok a különböző korszakok ideológiai hatásait egyértelműen magukban hordozzák, ezért különösen is indokoltnak tekinthetjük az emlékezetpolitika főbb jegyeinek, a különböző megnyilvánulási formáknak, s ennek megfelelően a katonai ünnepek formális, de akár lélektani szempontok alapján történő vizsgálatát. Tekintettel arra, hogy a dolgozat az Osztrák–Magyar Monarchia korszakától napjainkig terjedő időhatárhoz igazodva tesz kísérletet a megfelelő fejlődéstörténeti sajátosságok és mozzanatok bemutatására a disszertáció terjedelmi korlátai okán vizsgálódásunk magától értetődően távolról sem tekinthető lezártnak. Ez indokolja alapvetően, hogy számos esetben, csupán vázlatos ismertetésre és néhány jellegzetes példa bemutatására vállalkozhattunk.

III. A történelmi emlékezet – Emlékezethelyek¹⁹

Az 1970-es évektől kezdve rendkívül összetett politikai üggyé vált a nemzeti kulturális örökség fogalma, s a hősi múlt nemzeti keretek közt értelmezhető egyszerű elemei jóval összetettebbé váltak, elsősorban a nyugat-európai közgondolkodásban bekövetkező szemléletváltásnak köszönhetően. *„Az identitáspolitikai mozgalmak fellendülésével és a történelmi emlékezet kulcskérdéssé válásával összefüggésben a különböző politikai, etnikai vagy regionális szervezetek, a feminizmus, a posztkoloniális²⁰ államok értelmisége már nemcsak a nemzeti kulturális örökség uralkodó értelmezését vonják kétségbe, hanem a tartalmát is, azt követelve, hogy a közgyűjtemények, kiállítótermek, színházak adjanak teret az alternatív történelmeknek, a mindaddig némaságra ítélt és tisztelettudó tudomásulvételre intett elnyomottak kultúrájának.”²¹*

Ide tartozik a nemzeti kisebbségek e tárgyban kialakuló gondolköre is, amely saját – az anyanemzettel egybeforrott – kultúrájának ápolását is önálló törekvések keretében kívánja megvalósítani. Ezért jönnek létre, illetve újulnak meg a közgyűjtemények, kiállítóhelyek és emlékművek, ezért fordítanak egyre nagyobb gondot a történelem viharaiban hősi halált halt katonák sírjainak ápolására is. Ez a törekvés kézzelfogható módon jelenik meg az elszakított magyarlakta területeken, de tapasztalható a magyarországi kisebbségek esetében és Európa több országában is.

¹⁹ Vö. Jakusch Gabriella 2020c.

²⁰ „1990 után Közép-Európa posztkoloniális helyzetbe került. A térség és annak alkotórészei szabadok lettek. Ebben a szabadságban politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális szempontból egyaránt a nyugat-európai térséghez való felzárkózás, mintakövetés és csatlakozás vált céllá. Nyilvánvaló, hogy ez az irányultság összetett, tagolt, belső változatokkal zajlik, amelyek közül egyesek akár a nyugat-európai irányultságot kétségbe vonják vagy akár tagadják.

A közép-európai térség belső tagoltsága az állami, kulturális, nyelvi és etnikai tagoltság mellett ideológiákban, mozgalmakban is felszínre tört a rendszerváltás nyomán. Ennek a folyamatnak jellemzője:

a) az államok, kultúrák, nyelvek és etnikumok egyenkénti, individuális el-különülése a többitől, önazonosságuk önreflexív kinyilvánításával;

b) az államok, kultúrák, nyelvek és etnikumok egyenkénti, individuális külső orientációja; amennyiben megvalósul ilyen, az a közép-európai régióból inkább kifelé és nem befelé, az érintkező társak felé irányul, és inkább nyugati, az Európai Unió és az Egyesült Államok felé tájékozódik, sem mint kelet felé (e tekintetben jelentősek a különbségek: Csehország orientációja erősen nyugati, míg Romániáé részben bizánci jellegű);

c) a történelmi folyamatban a belső (közép-európai régió belüli) orientáció helyett először az autochton önreprezentáció, az elzárkózás, szembenállás (radikális nacionalizmus, etnocentrizmus az aszimmetrikus ellenfogalmak rendszerében) és talán fokozatosan az önmegértés az érintkező államok, kultúrák, nyelvek és etnikumok megértésével, tágabban a térségi közös jellemzők felismerésével.

A posztkoloniális állapot régió-hatókörü körülményei a fenti szempontok szerint a 2010-es években is egyszerre mutatnak állandóságot, és változnak viszonylag gyorsan specifikumaikban, a pluralizmus velejárájaként.” Tolcsvay Nagy Gábor 2020. 391.

²¹ Wessely Anna 2005. 22–23.

Azokat a kulturális örökségi elemeket, amelyek kiemelten szimbolizálják az adott nemzeti vagy nemzeteken átívelő közös történelmünket, a 20. század végére sikerült úgy definiálni, hogy azok a továbbiakban kulturális és természetvédelmi szempontból tárgyiasult formában, vagy akár egyéb megközelítések szerint is kezelhetők legyenek.

1. Az örökség-fogalom térhódítása 1972 óta

A korszakos jelenségek egyetemes érvényű definiálása és fejlődéstörténeti vizsgálata szempontjából a magyarországi kutatások is meghatározó eredményeket értek el. Sonkoly Gábor 2016-ban közzétett művében olyan mozzanatra hívja fel a figyelmet, mely a további elemzésünk értelmezési kereteire vonatkoztathatóan mindenképpen alapvetőnek tekinthető. *„Az UNESCO honlapján megtalálható a Világ Kulturális és Természeti Örökségének védelméről 1972-ben elfogadott konvenció szövege. Ezt az ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (az UNESCO) 17. ülészakán, a párizsi konferenciáján fogadták el. A 38 cikkelyből álló egyezmény részletezi a kulturális és természeti örökség fogalmát. Első artikulusa szerint a történeti emlékek, az építészet, a szobrászat, a festészet, a régészeti emlékek, az írások, a történelem, a művészet, a tudomány egyetemes értékei tartoznak ebbe a fogalomkörbe. További csoportba sorolja az épületegyütteseket, a magányosan álló vagy összeépített építményeket, a történelem, a művészet és a tudomány tájképi, településképi szempontból univerzális értékeit.”*²²

Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy a nemzetközi trendekhez képest a „kulturális örökség” fogalmához kapcsolódó különböző szinteket magyarországi kutatók is megkülönböztették a közelmúltban végzett vizsgálataik során. Így a helyi vagy regionális, a nemzeti, a kontinentális (európai) és a legtágabb nemzetközi, azaz a „világörökség” szintjeit. Mindegyik kézenfekvő, érthető első hallásra is, mégis felmerülhetnek kérdések például a „nemzeti kulturális örökség” körvonalazásával kapcsolatban, minthogy a „nemzet” fogalmának értelmezésében is vannak eltérések az európai szóhasználatban. A mi „kultúrnemzet”, „nyelvnemzet” fogalomhasználatunkat nem mindenki érti, hiszen a legtöbb – legalábbis az adott ország többségi nemzetéhez tartozó – európai polgár az államhoz, az állampolgársághoz köti a nemzethez való tartozást is. Paládi-Kovács Attila a különböző értelmezési keretek viszonyrendszerét illetően mindenképpen figyelemre méltó elemekre

²² Sonkoly Gábor 2016.

mutatott rá 2014-ben közzétett művében.²³ A szabályozott, sőt utóbb kodifikált emlékezési gyakorlat kialakulási folyamatára nézve így fogalmaz:

„A kulturális örökség kialakulásában nagy szerepet játszik a hagyomány. Családi, nemzeti, törzsi, nemzeti hagyományok mellett térségi, felekezeti, foglalkozási csoport, társadalmi osztály, réteg jellegű (például kasztok) és egyéb hagyományok rendszereit is megkülönböztethetjük. Léteznek lokális, regionális hagyományok, s a technikai ismeretek átörökítése céhekhez, szakmákhoz kötődött. Léteznek intézményekhez, iskolákhoz, személyekhez kötődő hagyományok, s igény mutatkozik „hagyományteremtésre”, »kitalált hagyományokra« is.”²⁴ És természetesen léteznek testületekhez köthető hagyományok, mint a katonai tradíciók, amelyek – túlzás nélkül állítható – részei az egész nemzetet átfogó örökségnek.

A nemzedékről nemzedékre szálló hagyományok megismerésének és megélésének több színtere is lehet. A szokások átadásának első színtere a család, amely a legkisebb gyerekeknek is örökíti a legszűkebb közösség saját és a tágabb értelemben vett hagyományainak összességét. A család után ott áll a közoktatás és az oda kötődő társadalmi és ifjúsági szervezetek. Az iskolai oktatás révén közvetített történelmi múltnak kiemelkedő szerepe van a hagyományok, kulturális örökségek kialakításában. Az iskolai történelemoktatás a mai Magyarországon is kezd elmozdulni a tematikus történelemoktatás irányába, így a nemzeti történelem egyes korábban kiemelkedő eseményei, évszámai, személyei feledésbe merülnek. Az iskolai oktatás tehát nagymértékben befolyásolja jelenleg a hagyományápolást, az ünnepekhez való viszonyulást. (Igaz: befolyásolta a múltban is, legfeljebb nem feltétlen ugyanebben az irányban.)

Úgy tűnik, hogy a történelemtudomány elvesztette a 19. század elejéről származó kiváltságát, amely feljogosította arra, hogy döntően befolyásolja a (nemzeti) identitást, valamint, hogy a múlt feltárásával determinálja a jövőről alkotott képet. Egyes 19. századi, meghatározó filozófusok, mint Friedrich Nietzsche,²⁵ egyenesen káros hatásokra következtettek a tradíciók behatását illetően. A nietzschei megközelítés nyomán, s részben a történettudomány legújabbkori felelősségének kérdését tekintve, Sonkoly Gábor igen árnyaltan fogalmaz, vagyis az egyetemes érvényű és a lokális értelmezések és interpretációk együttes hatására mutat rá amikor így fogalmaz: *„Mi a hagyomány? Felsőbbrendű tekintély,*

²³ Paládi-Kovács Attila 2014. 4.

²⁴ Uo.

²⁵ Friedrich Nietzsche (Röcken, Német Szövetség, 1844. október 15. – Weimar, Német Birodalom, 1900. augusztus 25.) német klasszika-filológus, egyetemi tanár, filozófus, költő, zeneszerző. <http://lexikon.katolikus.hu/N/Nietzsche.html> (Megtekintés: 2020. november 18.)

amelynek nem azért engedelmeskedünk, mert a számunkra hasznosat parancsolja ránk, hanem azért, mert parancsol. A történettudomány azokra a vádakra, amelyek szerint a nemzeteken belül elnyomottak elleni diszkrimináció, valamint a civilizáció és a modernizáció nyugati fogalmainak erőszakos, nyugati narratívák mentén való terjesztésének »évszázados ügynöke«, azzal válaszolt, hogy kifejlesztette a »connected« (kapcsolódó történelem), a »shared« (közös történelem), illetve a globális történelmet. Mindez azonban csak annak elismerése, hogy a történelem mára elvesztette kezdeményező, példaadó szerepét, és külső modelleket követ. Számos kutató azzal magyarázza a kulturális örökség látványos térnyerését, hogy a történettudomány vonakodott megfelelni annak a társadalmi elvárásnak, hogy asszisztáljon a népi-közösségi identitásépítések múltképek megteremtéséhez. Megkésett, és csak bizonyos országokra jellemző válasznak tekinthető, hogy a történettudományon belül nagyobb teret kaptak a korábbi marginális területek, illetve az, hogy az „alkalmazott történelem” számtalan formája indult el az intézményesülés útján.”²⁶

Mindezek azonban önmagukban nem elegendők a közös hagyományok megismeréséhez és megéléséhez. A családi, a törzsi, később a nemzeti tradíciók megőrzése egyidős azok létrejöttével. A közös múlt számontartása semmiképpen sem a modern nemzetek kiváltsága. Ameddig csak vissza tudunk tekinteni az emberi kultúra történetében, azt találjuk, hogy a tartósan együtt élő közösségek gondosan őrizték múltjuk emlékét, mert tudták, hogy ez fennmaradásuk egyik záloga.

„Mindaddig, amíg az emberiség a múlt ismétlődésének hitte a jelent, jelen és a múlt összekötése – a múlt megőrzése – egyszerű volt. A 19. században felgyorsuló társadalmi modernizáció azonban megváltoztatta a múlthoz való viszonyt; a jelen már nem a múlt ismétlődésének, hanem a haladás, a fejlődés új állomásának tűnt, a múlt pedig a fejlődést akadályozó ballaszttnak. A múlthoz való viszonyt ezért egyre jobban kikezdte a felejtés.

A modernizálódó társadalmak ugyanakkor nem tudják nélkülözni a múltat, mert az egységüknek keretet biztosító nemzeti identitás elgondolhatatlan a nemzet múltja nélkül; ahhoz, hogy megértsük, kik vagyunk, azt is értenünk kell, miért lettünk azokká, akik vagyunk. Ez a szükséglet még akkor is kiküszöbölhetetlen, ha tudjuk, hogy a múltat mi szólítjuk meg, s a szerint válaszol, hogy mit kérdezünk tőle.

A globalizáció, az európai egyesülés megszüntette az európai társadalmak nemzeti meghatározottságának uralkodó jellegét, azt azonban nem változtathatta meg, hogy a modern társadalmak belső egységét ma is a nemzeti keretek biztosítják. A nemzeti

²⁶ Sonkoly Gábor 2016. 18.

emlékezetnek emellett abban is fontos szerepe lehet, hogy ellensúlyozza az identitásképződés zavarait ott, ahol a társadalmak és a nemzetek határai nem esnek egybe.”²⁷

De ugyanígy figyelemre méltónak ítéljük Kántor Zoltán gondolatait, aki az egyetemes érvényű folyamatok, illetve a konkrét jelenségek történeti tapasztalatokon nyugvó értelmezése, beleértve a kisebb és nagyobb közösségek, s természetesen az egyén identitástudatának formálódását illetően így fogalmaz: *„Az államok Európája mellett létezik a nemzetek Európája is; az európai történelmi fejlődés eredményezte azt, hogy Európában az összes állam nemzeti alapon szerveződik, illetve nem találunk olyan európai államot, amelyben nem élnek nemzeti kisebbségek, valamint a legtöbb állam rendelkezik külhoni nemzettársakkal. Emiatt kudarcra van ítélve minden olyan megoldási kísérlet, amely nem vesz tudomást arról, hogy úgy az egyének, mint a politikai elitek számára a nemzethez tartozás, a nemzeti identitás központi kérdés.*

A három szereplő – nemzetállam, anyaország, nemzeti kisebbségek – nemzeti törekvései gyakorlatilag lehetetlenné teszik a nemzeti hovatartozást figyelmen kívül hagyó identitások megteremtését. Az Európai Unió – amely elsősorban gazdasági és politikai intézményeket hozott létre és működtet – nem hoz létre »európai identitást«, illetve amennyiben mégis, az csak másodlagos, esetleg kiegészítő jellegű.

A központi kérdés az, hogy miért szenteljen az állam különös figyelmet a nemzeti hovatartozásnak, hisz az általánosan elterjedt felfogás szerint az állam általában, így etnokulturális szempontból is semleges. Emellett a domináns liberális politikai filozófiai áramlatok egyik sarokköve, amely szerint az állam vallási szempontból is semleges, s ezt lehetségesnek és kívánatosnak is tartja.”²⁸

A jövő felé menetelő világban tehát elkerülhetlenné vált a védekezés a felejtés ellen. Fontos leszögeznünk azonban, hogy az „emlékezhelyek” nem feltétlenül szó szerinti értelemben vett helyszínek; általában olyan jelentéshordozók, amelyek láttán-hallatán egy közösség tagjainak rögtön „beugrik valami” a múltból – s amelyek eleve tartásáról a társadalom különböző (intézményes vagy spontán) eszközökkel gondoskodik. Emlékezhely lehet egy helyszín, esemény, személy, tárgy, fogalom és még sok egyéb, mely lélektani, érzelmi hatást gyakorolhat az egyénre vagy közösségre.²⁹ Könnyű belátni a szimbólumok működését, ha arra gondolunk, hogy más reakciót vált ki belőlünk „Mohács”,

²⁷ Magyar Emlékezhelyek. Honlap. Szerkesztik: S. Varga Pál–Debreczeni Attila–Fazakas Gergely Tamás–Szárász Orsolya–Takács Miklós. <http://deba.unideb.hu/deba/emlekezhely/> (Megtekintés: 2020. december 14.)

²⁸ Kántor Zoltán 2013.

²⁹ Magyar Emlékezhelyek.

mint „Várna” – pedig az 1444-es várnai csatavesztés jelentősége vetekszik a mohácsiéval. A magukat magyarnak tekintő emberek túlnyomó többségének aligha kell magyarázni, mire gondoljon, ha azt hallja: Verecke, Mátyás király, március 15., 6:3, Trianon, 1956, Rubik-kocka, míg például ugyancsak jelentős megfelelőik, mint a Radnai-hágó, Nagy Lajos király, április 11., a modern olimpiák első magyar győzelme, a karburátor vagy a golyóstoll aligha váltanak ki a közös múlttal kapcsolatos hasonló reakciókat.³⁰ Az emlékezhelyek tehát könnyen felidézhetővé tesznek egy-egy – kisebb vagy nagyobb – darabot a múltból, a *mi múltunkból* – még ha jelentésük nincs is pontosan rögzítve minden emlékező tudatában. Az emlékezhelyek feltérképezése így arról is hozzávetőleges ismereteket ad, milyen kép él egy nemzet tudatában saját múltjáról.³¹

Egy-egy nemzet emlékezhelyeinek pontos számbavétele lehetetlen – már csak azért is, mert nemcsak jelentésük változik, hanem maguk is keletkeznek és eltűnnek (például a Mária Teréziának 1741-ben szolgálatát felajánló magyar nemesség felkiáltása – „vitam et sanguinem” – száz éve még emlékezhely volt, ma már aligha az).³² Ugyanakkor az értelmezési sokszínűség tekintetében, így a történelmi emlékezet egyfajta „genetikai”, átörökítési hordozóit és lehetőségeit tekintve Pierre Nora a 20. század végének nyugat-európai tapasztalatait illetően szintén fontos elemekre mutat rá: „*A történelem felgyorsult, visszavonhatatlanul szitálja ki az újra és újra meg nem erősödő emlékezetet. Fel kell mérnünk, amit a kifejezés jelent: minden elmúlt dolog globális észlelésének a véglegesen befejeződött múltba való egyre gyorsabb átbillenését – egy egyensúly felbomlását. Nem más ez, mint a történelem iránti érzékenység dinamikája révén való kiszorítása annak, ami a hagyomány melegében, a szokás hallgatagságában, az ősi ismétlésében még megélt tapasztalat maradt. Nem más ez, mint az elmúlt idő jegyében az öntudat ébredése, egy mindig újrakezdődő valami bevégezése. Az emlékezhelyek, vagyis az olyan helyek, ahol kikristályosodik az emlékezet, történelmünk rendkívüli pillanataihoz kötődnek. Fordulópont ez, ahol a múlttól való elszakadás tudata keveredik a szétzilált emlékezet fájó érzésével, amely annyira azért nem erős, hogy elvonná a figyelmet az emlékezet megtestesülésének problémájáról. A folyamatosság érzése a helyekbe költözött át. Az emlékezhelyek azért létezhetnek, mert az emlékezetnek nincs már valódi közege. Az emlékezet-társadalmak kora*

³⁰ Magyar Emlékezhelyek.

³¹ Magyar Emlékezhelyek.

³² Magyar Emlékezhelyek.

véget ért, ahogy az értékek megőrzését vagy továbbadását biztosító intézmények, az egyház vagy az iskola, a család vagy az állam kora is.”³³

Általános tanulságként leszögezhetjük, hogy lejárt az emlékezet-ideológiák ideje, érvényét veszítette mindaz, ami eddig biztosította a rendszeres átjárást a múltból a jövőbe, vagy megmutatta, hogy a múltból mit kellene megőrizni a jövő számára, bármi történjék is: forradalom, fokozatos fejlődés vagy teljes irányváltás. „A média révén ráadásul a történeti észlelés módja is bámulatosan kitágult: az aktualitás pillanatnyi harsánysága lépett a hagyományokra figyelő emlékezet meghittségének helyébe.”³⁴

Ugyanakkor mindezek egymással megférő jelenségek. A mai globális és célzottan működő, médiára alapuló információközlés alapvetően szükséges ahhoz, hogy a hagyományok iránti érdeklődést, a megismerést sugározzák! Nora meglátása szerint az egyén érzésvilágának fejlődése, közelebről a történelem „megélhetősége” egymástól elválaszthatatlan jelenségek és folyamatok hatásmechanizmusát feltételezi. „Emlékezet és történelem távolról sem szinonimák: szinte minden szembeállítja őket. Az emlékezet maga az élet, amelyet mindig élő csoportok hordoznak, ezért folyamatosan változik; ki van téve az emlékezés és a felejtés dialektikájának, más és más alakban jelenik meg, bárki kényére kedvére használhatja, manipulálhatja, elhallgattathatja vagy hirtelen újra életre keltheti. A történelem mindig problematikus és tökéletlen rekonstrukciója annak, ami már nem létezik. Az emlékezet mindig időszerű jelenség, az örök jelenhez kapcsolódásunk megélése; a történelem viszont a múlt megjelenítése. Az emlékezet – mivel mágikus és érzésekhez kötődik – csak azokkal a tényekkel törődik, amelyek megerősítik. Annyi emlékezet van, ahány csoport. Az emlékezet természeténél fogva sokféle és megsokszorozódó, kollektív, mégis individualizált. A történelem – épp ellenkezőleg – mindenkire és senkihez sem tartozik, ezért lehet egyetemes.”³⁵

Az emlékezhelyek (emlékezet) tanulmányozását tehát két nagy változás mozdította elő: egyfelől egy tisztán történetírói törekvés, másfelől egy sajátos történelmi változás, az emlékezhagyomány vége. Az emlékezhelyek kora akkor kezdődik, amikor a személyesen megélt hatalmas emlékezeti tőke eltűnik, és már csak a rekonstruáló történelem számára él tovább: ez egyfelől végérvényesen a történeti munkák elmélyülését, másfelől a történeti örökség megszilárdulását jelenti.³⁶ Az emlékezhelyek őrzik azt, ami a

³³ Nora, Pierre 2010. 13.

³⁴ Csicsics Anna 2019. 63.

³⁵ Nora, Pierre 2010. 14.

³⁶ Nora, Pierre 1999.

megemlékező tudatból egy olyan történelemben maradt meg, amelyben már nem létezik ez az emlékezeti tudatforma, de az iránta érzett vágy még igen. Múzeumok, levéltárak, temetők, gyűjtemények, ünnepek, évfordulók, szerződések, jegyzőkönyvek, emlékművek, szentélyek, társaságok mind-mind régi korok határkövei, az örökkévalóság illúziói.³⁷

Az emlékezhelyeket az az érzés szüli és élteti, hogy már nincs spontán emlékezet. S mivel ezen emlékezetmegőrző cselekedetek már nem mennek végbe természetesen, így archívumokat kell létrehozni, évfordulókat kell tartani, ünnepeket kell szervezni, temetési beszédeket kell mondani és fel kell jegyezni az eseményeket. Ha nem emlékeznénk meg folyamatosan róluk, hamar eltűnnének a történelem süllyesztőjében. Ha azokat az emlékeket, amelyeket magukba zárnak, valóban megélnénk, az emlékezhelyek feleslegesek lennének.³⁸

Az emlékezhelyek és az emlékezet-helyszínek társadalmi beágyazódása a fentiek tükrében elengedhetetlen. Ugyanakkor a mindennapi társadalmi megítélés mellett az emlékezés jelentősége az utóbbi évtizedekben a tudományos érdeklődés előterébe került, s ennek tagadhatatlanul társadalmi okai is vannak: az 1980-as évek végének nagy politikai változásai (a vasfüggöny és a berlini fal eltűnése), valamint az egymást követő kiemelkedő évfordulók (például a második világháború befejeződésének 50. évfordulója) nemcsak a társadalmi átalakulások, hanem az emlékezés lavináját is elindították. A memoárirodalom felélékülése, állami ünnepek, szimbolikus kézfogások és ünnepélyes bocsánatkérések, dokumentumfilmek, utcák újrakeresztelése és múzeumi kiállítások egyaránt a múlt iránt fellobbanó csillapíthatatlannak tűnő vágyról tanúskodnak. Az évezred utolsó évtizede látványosan az emlékezés jegyében telt.³⁹ Nem volt ez alól kivétel a haderő sem, amelynek – időnként szenzitív – története átítatja a társadalom egészének múltját. Ebből következik, hogy a katonai ünnepek, megemlékezések és hagyományok sem kivételek kialakulásuk szempontjából.

Az emlékezetpolitika problematikájának felszínre törése – ahogyan arra Jan Assmann *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban* című művének bevezetőjében röviden utal – jelzi azon generáció lassankénti eltűnését, amelynek még személyes tapasztalatai voltak az évszázad nagy történeti eseményeiről, „emlékezésalapító” sokkjairól. A túlélők visszaemlékezéseinek autentikusságát hangsúlyozók ennek kapcsán az emlékezet elsorvadását, illetve annak a

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ N. Kovács *Tímea* 1999. 116.

történetírásban való föloldódását, s így szükségszerű elszíntelenedését panaszolják. „Az emlékezettel való foglalatosság felélenkülése a nagy »szemtanú-generáció« letűnése mellett kétségkívül összefüggésben van azokkal a modern társadalmakat érintő transzformációs folyamatokkal, így például a globalizáció és a migráció jelenségeivel, amelyek nyomán a közösségi tudat horgonyait jelentő, megszokott értelmezési keretek érvényüket veszítik. Ez a társadalmi, kulturális elbizonytalanodás – amely Közép-Kelet-Európa volt szocialista országaiban fokozott mértékben tapasztalható – elsősorban az identitás krízisében, a történeti folytonosság megtörésében, a sokat panaszolt „történelemvesztés” formájában jelentkezik. Ebben az átmeneti állapotban szükségszerűen felerősödnek azok a kulturális mechanizmusok, amelyek a társadalomban tapasztalható orientációhiányt, törést a történelem »szálainak« újrakötésével kísérlik megoldani. Az emlékezet működésbe lendülése, úgy tűnik, mindig valamilyen társadalmi átmenethez, ilyen értelemben vett határhelyzethez, töréshez kapcsolódik.”⁴⁰

A kollektív emlékezetben a múlt az, amit abból a társadalom rekonstruálni képes. Az emlékezet rekonstruktív jellege pedig annak nyomán alakul ki, hogy a társadalmak felismerik a múlt politikai, társadalmi vagy kulturális szemantikáját, és megpróbálnak az így felfedezett múlttal valamilyen viszonyba lépni. A társadalmak ilyen értelemben múltat teremtenek, amelyet aztán bevezetnek, megjelenítenek a jelenben. A jelen, illetve a jövőre irányuló elvárások a történeti múlt alapján nyerhetnek igazolást és válhatnak elfogadhatóvá, illetve ennek segítségével válnak a társadalom számára elképzelhetővé, „kézzelfoghatóvá”. Ez az emlékezet „nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem a jelen és a jövő tapasztalását is szervezi”.⁴¹ Ezt a múlttal való kapcsolattartást segítik a történelmi – bennük a katonai – hagyományok ápolása, az ünnepek és a rendezvények, ügyelve arra, hogy az aktuálpolitika önnön céljai érdekében ne gyakoroljon túlzott befolyást az emlékezetpolitikára.

A fentiekben említett „emlékezethelyek” értelmezési problematikáját tekintve további vizsgálódásunk kiinduló pontjaként a Magyar Országgyűlés által elfogadott 2001. évi LXIV. törvényt tekintjük. A hivatkozott törvény vonatkozó paragrafusa így fogalmaz: „...a nemzeti emlékhelyek⁴², vagyis történelmünk legfontosabb helyszínei, az emlékezet egyszerre szimbolikus és valóságos terei. Mindamellettt gyakran előfordulhat, hogy egyes

⁴⁰ Péter Enikő 2005.

⁴¹ N. Kovács *Tímea* 1999. 118.

⁴² Nemzeti emlékhely: a nemzet történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amely a magyar nemzet, illetve a magyar és az ország területén élő nemzetiségek összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő fontossággal bír, továbbá amely országos jelentőségű állami megemlékezés színhelye lehet, és amelyet az Országgyűlés törvénnyel nemzeti emlékhellyé nyilvánít. 2001. évi LXIV. törvény, 7.§. 21. Magyar Törvénytár.

*alkotások, nem elsősorban műemléki szempontok alapján számítanak jelentősnek, hanem a helyszín, az esemény kiemelkedő történelmi szerepe miatt. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy a hozzájuk ellátogatók számára megtapasztalhatóvá tegyék a történelem sorsfordító eseményeit, tragédiáit, de dicső pillanatait is.*⁴³ Magyarországon jelenleg – 2021 végén – 20 nemzeti emlékhely található, amelyek jelentőségét a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság javaslata alapján az Országgyűlés törvénnyel ismerte el. Hazánkban különféle törvények szabályozzák a különféle emlékhelyeket, a velük kapcsolatos jogokat és köteleességeket.⁴⁴ Ezek az emlékhelyek évszázadok alatt alakultak ki, fontos szerepet játszanak a magyar nemzet történelmében. Éppen ezért a nemzet ünnepeinek és megemlékezéseinek szempontjából fontos megvizsgálni, hogy általánosságban milyen hagyományok, szokások, történelem, politikai akarat irányítja kialakulásukat, fennmaradásukat, a helyszínek megválasztását.

Az előbbi elveknek megfelelően a kollektív emlékezetkultúra erősítését szolgálják azok a történelmi emlékhelyek, „...*amelyek nemzeti, felekezeti, regionális vagy kisebbségi szempontból kiemelkedőnek minősülnek. (Bár gyakran a fontos építészeti alkotások nem elsősorban műemléki szempontok alapján számítanak jelentősnek, hanem kiemelkedő történelmi szerepük miatt.) Az említett emlékhelyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy a hozzájuk ellátogatók számára megtapasztalhatóvá tegyék a magyar történelem sorsfordító eseményeit, tragédiáit, de dicső pillanatait is. Jelenleg 52 történelmi emlékhely található az országban*”.⁴⁵

A fejezet lezárásaként egyértelműen leszögezhetjük, hogy a törvényi keretekhez igazodó emlékezetpolitika fenntartása és megvalósítása, akár az oktatás, a művészet, vagy akár a katonai hagyományok megőrzése terén, a világ minden országának egyéni és közösségi szerveződése, esetleges krízishelyzetekben a reagálási képesség lélektani háttére szempontjából is meghatározó jelentőségű. Az emlékezetpolitika különböző elemeinek

⁴³ Nemzeti emlékhelyek. <https://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-emlekhelyek/> (Megtekintés: 2020. november 23.)

⁴⁴ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről (a nemzeti emlékhelyek tekintetében), a 302/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet a történelmi emlékhelyekről, valamint a 1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről (a hadisírok tekintetében).

258/2010. (XI. 12.) Korm. rendelet a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságról.

2011. évi CXLIX. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról.

2013. évi CXXXVII. törvény a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény módosításáról.

119/2014. (IV. 8.) Korm. rendelet a kiemelt nemzeti emlékhely használatának rendjéről.

19/2018. (II. 14.) Korm. rendelet a kiemelt nemzeti emlékhely és településkép-védelmi környezetének településkép védelméről és egyes kapcsolódó kormányrendeletek módosításáról.

2019. évi XVIII. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról.

⁴⁵ Nemzeti emlékhelyek. <https://intezet.nori.gov.hu/tortenelmi-emlekhelyek/?oldal=9> (Megtekintés: 2020. november 20.)

vizsgálata, a kollektív és egyéni identitástudat folyamatos fenntartása és erősítése érdekében egyáltalán nem öncélú tevékenység, sőt az elkövetkező időkben e vizsgálatok jelentősége, az eredmények hasznosítása különösen felértékelődhet.

IV. A katonai ünnepek és megemlékezések a trianoni békekötést követően

1918 előtt a magyarhonos férfiak az osztrák–magyar haderőben szolgáltak, amelynek feladata a soknemzetiségű birodalom védelme, rendjének változatlan fenntartása volt. Ezért a katonákat nem elsősorban szülőföldjük iránti szeretetre, hanem a birodalom felett Isten kegyelméből uralkodó császár és király iránti hűségre, odaadásra nevelték. Ennek megfelelően a haderő ünnepei, hagyományai is az uralkodóház, a katolikus egyház és magának a hadseregnek évfordulóihoz, ünnepeihez és jelentős eseményeihez kötődtek. Bár az 1867-es kiegyezés után felállított magyar vezényleti nyelvű Magyar Királyi Honvédséggel a magyaros külsőségek (címer, zászló) bizonyos nemzeti gondolatok is bekerültek az addig egységes birodalmi haderőbe, a bevett hagyományokon, ünnepeken nem változtattak.⁴⁶

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása azonban új helyzetet teremtett. A magyar állam létében bekövetkező 1920. évi drasztikus változás, vagyis az I. világháborút követő területi veszteségek, illetve a békeszerződés nyomán a haderő létszámát és fejlesztését is korlátozó rendelkezések, mindenképpen korszakos jelentőségű mozzanatként értelmezhetők. A hadsereg az önálló nemzeti lét, s nyugodtan mondhatjuk, hogy a történelmi kontinuitás politikai és – egyáltalán nem mellékesen – lélektani megjelenítőjévé vált, s ezért egyfelől felértékelődtek azok a történelmi hagyományok, melyek az osztrák-magyar közös állam időszakához képest háttérbe szorultak, másfelől az elkövetkező generációk honvédelmi nevelésének erősítését is szolgálhatták. Az értekezés további fejezeteiben e

⁴⁶ . Mivel az uralkodó a birodalom egyik – ha nem a legfontosabb – tartópillérének a hadsereget tartotta, ragaszkodott hozzá, hogy a haderővel kapcsolatos valamennyi írásos és tárgyi emléket – beleértve a m. kir. Honvédségét is – Bécsben a cs. és kir. Hadilevéltárban (*k.u.k. Militärarchiv*), illetve a cs. és kir. Hadimúzeumban (*k.u.k. Heeresmuseum*) gyűjtsék. Az itt őrzött dokumentumok alapján írták meg a cs. és kir. ezredek történetét, emelték ki az uralkodóház védelmében véghezvitt tetteiket, alakították hagyományaikat. Bár a magyar parlamenti ellenzék, valamint a nemzeti érzelmű sajtó folyamatosan kérte és követelte egy önálló magyar katonai levéltár és múzeum felállítását Budapesten, hangoztatva, hogy a magyar katona vitézségnek és dicsőségének senki nem tud olyan méltó emléket állítani, mint maguk a magyarok, azonban e követelések az első világháború végéig nem valósultak meg. Dr. Bonhardt Attila szíves szóbeli közlése alapján.

történelmi kényszerhelyzet nyomán alkalmazott emlékezetpolitikai törekvések tartalmi és formai vizsgálatára vállalkozunk.

1. Az 1920 utáni katonai ünnepek és megemlékezések fogalma, fajtái

Az I. világháborút követő területi veszteségek a korabeli magyar társadalom szinte minden rétegét megrázta. Juhász Gyula és a fiatal József Attila költeményei közismertek, alkotásaik a fájdalom, illetve az igazságtalanság miatti mélységes ellenérzések művészi lenyomataiként értelmezhetők. Mindamellet a „történelmi igazságtalanság” jövőbeni korrekciója szempontjából egyáltalán nem volt elhanyagolható kérdés, hogy az oktatásban, vagy éppen a szerveződő önálló magyar haderőben milyen történelmi, a kollektív és egyéni öntudatot erősítő előzményekre támaszkodhatott a kormányzat, a hadsereg vezetése.

A magyar katonai hagyományok, a kiemelkedő áldozatvállalás és teljesítmény megidézése, nevelő célzatú megjelenítése vonatkozásában az 1920-as évek elején a katonai ünnepeket és megemlékezéseket öt kategóriába sorolták:⁴⁷

1. Katonai események országos megünneplése
2. Katonai események helyi megünneplése
3. Kiváló magyar katonák emlékének megörökítése
4. Volt magyar közös ezredek⁴⁸ régi emléknapijai
5. Volt magyar közös és honvéd ezredek emléknapijai az első világháborúból

A háború utáni elképzelések a katonai események országos megünneplésénél az alábbi szempontokat jelölték meg: a magyar nemzet történetének minden korszaka képviselve legyen, a megünneplendő események lehetőleg álljanak kapcsolatban az önálló magyar nemzeti hadsereg eszméjével és nem feltétlenül szükséges, hogy az ünneplés hadjárat, csata vagy ütközet emlékéhez fűződjen.⁴⁹

Az akkori gondolkodás szerint az alább felsorolt időszakok kiemelt eseményei jöhettek számításba:

⁴⁷ Cs. Kottra Györgyi 2006. 26–28.

⁴⁸ Az uralkodó által 1868. december 5-én szentesített törvények értelmében az új állam védereje a közös (cs. és kir.) hadseregből, a haditengerészetből, az osztrák (cs. kir.) és a magyar (m. kir.) honvédségből, valamint a két népfölkelésből állt.

⁴⁹ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) 3076/Eln.-1923. Zászlók és ünnepnapok tárgyában.

Középkor: Szent István, Szent László és a Hunyadiak kora, ezért a következő napokat tartották megfontolandónak: Szent István névnapja, augusztus 20. (ez eleve egyházi és nemzeti ünnep volt); Szent László halálának évfordulója, 1095. július 29.; nándorfehérvári diadal: 1456. július 22.; Mátyás királlyá választása: 1453. január 24.

Újkor: Zrínyiek kora, II. Rákóczi Ferenc és a fejedelem szabadságharca, az 1848–1849-es szabadságharc, különös tekintettel a következő napokra: (I.) Zrínyi Miklós hősi önfeláldozása: 1566. szeptember 8.; (II.) Zrínyi Miklós születése: 1620. május 1.; II. Rákóczi Ferenc Lengyelországból Magyarországra való bevonulása a szabadságharc kezdetén: 1703. június 16.; II. Rákóczi Ferenc hamvainak eltemetése a kassai dómban: 1906. október 30.; az utolsó magyar szabadságharc zászlóbontása: 1848. március 15.⁵⁰; az utolsó magyar szabadságharc tragikus letörése: 1849. október 6.; az utolsó magyar szabadságharcban Budavár visszavétele: 1849. május 21. (Az 1848–1849-es ünnepekre nem kellett külön intézkedni, mivel azok nemzeti ünnepek voltak már a vizsgált korszakot megelőzően is).

Legújabb kor: Az első világháború, a Nemzeti Hadsereg megalakulása; háború a forradalmak után. Erre az időszakra javasolt napok: a limanovai csata: 1914. december 11.; a Nemzeti Hadseregnek bevonulása Budapestre: 1919. november 16.

A fent felsorolt tíz nap katonai ünneppé való nyilvánítása egy naptári évben nem volt lehetséges, így ezek közül kettőt – Budavár visszafoglalását és a Nemzeti Hadsereg bevonulását – tartották országosan és nagyobb keretek között megünneplendőnek. A többről csak a helyőrségekben⁵¹ való megemlékezést javasolták.⁵²

A katonai ünnepek közé 1929-ben még két ünnepet ajánlottak⁵³ beiktatni: Ő királyi Felsege születési és névnapj ünnepét, amelyre vonatkozólag a Szolgálati Szabályzat⁵⁴ intézkedett, így ha a trón betöltésre került volna, ezek azonnal kötelező ünnepek lettek volna.

Továbbá javaslatként merült föl, hogy a hősi halált halt magyar katonák emlékének az év egy-egy napján gyászünneppel adózzanak. (Később ez adta a Hősök emlékűnnepe eszmei alapját.)

⁵⁰ Ez a korabeli felfogás, mivel a szabadságharc csak ősszel kezdődött.

⁵¹ Helyőrség (szűkebb értelemben): állandó katonai alakulat egy településen, amely egészében vagy részben állandóan ott állomásozik. (Tágabb értelemben): Az a település és meghatározott környéke, amelyben egy adott katonai szervezet állomásozik.

⁵² A többi nyolc megünneplése, megemlékezése tartása a mindenkor helyőrségparancsnokokra volt bízva. Meg kellett vizsgálni, hogy az adott ünnep a helyőrség történetéhez illik-e, illetve vannak-e gyökerei abban a helyőrségben.

⁵³ HL HM 1731/Eln. I. tétel-1929.

⁵⁴ Szolgálati Szabályzat I. rész 56. §.

A katonai események megünneplése helyi jellegű rendezvényekben jelentkezett. Ezekre vonatkozólag honvédelmi miniszteri rendelkezés kiadását tanácsolták,⁵⁵ amely kimondta volna, hogy az ilyen jellegű emléknapokat a helyőrségeknek az állomásparancsnokok részletes intézkedései szerint kell megünnepelni és róluk jelentést kell tenni. Ezek csak nagyon kivételes alkalmakkor lehettek volna katonai szünnapok.

A magyar történelem kiváló katonáinak emlékének megörökítését Gabányi János ezredes⁵⁶ a következőképp képzelte el. A katonák életének és működésének rövid leírását füzetekben jelentették volna meg, majd a csapatoknak ingyen vagy nagyon kedvező áron adták volna. Felmerült, hogy a későbbiek folyamán a legkiválóbb katonákról laktanyákat, utcákat is elnevezhetnének. A magyar történelem legkiválóbb katonáinak,⁵⁷ majd a Habsburg-birodalom (később az Osztrák–Magyar Monarchia) legrangosabb tiszti kitüntetésével, a Mária Terézia Katonai Renddel kitüntetett magyar katonáknak összegyűjtését a Magyar Katonai Közlönyben meg is kezdték.⁵⁸

Gabányi a katonai szellem és hagyományok ápolása érdekében szükségesnek találta régi ezrednapok, valamint kiemelkedő haditevékenységek megünneplését is.

2. A Magyar Királyi Honvédség és a történelmi egyházak jelenléte a katonai ünnepeken⁵⁹

A nemzeti és katonai ünnepnapok tárgyában 1920 óta folytak tárgyalások a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumban.⁶⁰ Az ünnepnapok részben általánosak, részben közérdekűek voltak, így a Minisztérium nem tartotta magát hivatottnak arra, hogy a kérdésben végleges döntést hozzon, ezért inkább három alkalommal fordult javaslatokkal a Miniszterelnökséghez.⁶¹ A tervek középpontját az úgynevezett Kapisztrán-ügy képezte, amelynek lényege az volt, hogy Zadravecz István⁶² római katolikus tábori püspök, ferences

⁵⁵ HL HM 1731/Eln. I. tétel-1929.

⁵⁶ Gabányi János: olysói és héthársi Gabányi János (Szatmár, 1871 – Budapest, 1934) M. kir. ezredes, címzetes tábornok, katonai szakíró, a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum alapítója, [első vezetője](#). A világháborúban vezérkari tisztként szolgált. A megalakult Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum első vezetője 1920. szeptember 30-ig, majd 1924-25 a Levéltár főigazgató-helyettese. Számos hadtörténelmi mű szerzője és a Magyar Katonai Közlöny felelős szerkesztője.

⁵⁷ *Gabányi János* 1921.

⁵⁸ Gabányi János írásai: *Magyar Katonai Közlöny*, 1921. IX. évf. 9. számtól.

⁵⁹ Vö. *Jakusch Gabriella* 2019.

⁶⁰ HL HM 6553/Eln. o. I. tétel - 1930.

⁶¹ HL HM 41.181/Eln. A.-1920.; 26.700/Eln.-1921.; 3076/Eln.-1923.

⁶² Zadravecz István, 1935-től Uzdóczy-Zadravecz István (Csáktornya, 1884. június 20. – Zsámbék, 1965. november 13.) ferences szerzetes, 1920-tól 1928-ig római katolikus tábori püspök.

szerzetes arra törekedett, hogy Róma Kapisztrán Jánost a nemzeti hadsereg fő patrónusává nevezze ki. Zadravec, aki még Szegeden került Horthy Miklós környezetébe, és gyűjtő hatású prédikációival és beszédeivel erőteljesen segítette a későbbi kormányzót hadereje megszervezésében, a Nemzeti Hadsereg fővezérének az „új Hunyadi János”-nak aposztrofálta, és önmagát – ha nem is mondta ki – a példaképének tartott „új Kapisztrán János”-nak tekintette.⁶³

A kormányzónak és a Honvédelmi Minisztériumnak javasolta, hogy a „katonák lelkében a nemzeti érzést erősítendő” Kapisztrán Szent Jánost nevezzék ki legfőbb patrónusnak, a budavári Helyőrségi templomot,⁶⁴ a templom terét és a Nándor Laktanyát⁶⁵ pedig nevezzék el Kapisztránról, és egyben a nándorfehérvári diadal napja legyen a

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/z-zs-787F8/zadravec-istvan-78809/> (Megtekintés: 2018. május 5.)

⁶³ Kapisztrán Szent János, olaszul Giovanni da Capestrano (Capestrano, 1386. június 24. – Újlak, 1456. október 23.) itáliai teológus, hitszónok, inkvizítor, a nándorfehérvári diadal hőse, Magyarország és a tábori lelkészek védőszentje. 1456 tavaszán fogott hozzá a keresztetek törökök elleni toborzásához. A kereszties sereggel 1456 nyarán Hunyadi János táborához csatlakozott, hogy segítse őt Nándorfehérvár megvédésében, amelyet akkor II. Mehmed szultán serege ostromolt. Sikeresen törve át a török hajózárat bejutott a várba, ahol az ostromlottak lelki segítségére volt. Az ostrom alatt mindvégig buzdította a harcolókat, akik sikerrel verték vissza a meg-megújuló rohamokat. A történetírók szerint különösen bátor tette szánta el magát. Keresztjét a magasba emelve vezette kereszties seregét a meglepett törökökre. Ezt látva Hunyadi is kitört, és az egyesült sereg elsöpörte az ostromlókat.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kapisztrán-jános-johannes-de-capestrano-761B4/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQ0sICJxdWVyeSI6ICJrYXBpc3p0cmFuIGpcdTAWZTFub3MifQ> (Megtekintés: 2020. november 23.)

⁶⁴ A Helyőrségi templom (1817–1945): 1817-ben Esteri Ferdinánd főherceg, Magyarország katonai főparancsnoka adta át a templomot a hadseregnek, ettől az évtől kisebb megszakítással egészen 1945-ig helyőrségi templomként működött, a hadsereg (előbb az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadserege, majd 1920-tól a magyar királyi Honvédség) tábori lelkészi szolgálatainak keretei között. 1873 és 1893 között, amikor a Nagyboldogasszony templomot restaurálták, a vári plébánia ideiglenesen a Helyőrségi templomban működött. Ide szállították át a plébániatemplomból a purista helyreállítás szemléletének nem megfelelő barokk felszerelés néhány darabját is, közte a főoltárt és főoltárképet. Az első világháború után, 1920-ban létrejött az önálló római katolikus püspökség, 1922-ben a templom titulusát megváltoztatták. A szentély oldalfalaira a freskót Ungváry Sándor készítette. Az oltár mögötti falon neobarokk keretezésében Kapisztrán Szent János egészalakos képe volt látható, bal kezében kereszties zászlót tartott, jobbát áldóan emelte az előtte térdelő Zadravetz István tábori püspökre, aki jobbában a patronátusi bullát nyújtotta át. Kapisztrán mögött középkori vitézek és ferencesek, míg Zadravetz mögött a Nemzeti Hadsereg tisztjei álltak háttérben a Helyőrségi templom tornya emelkedett. Az oltár jobb oldalán lévő falra Hunyadi János oldalnézetű lovasportréja került kereszties vitézektől körülvéve, míg az oltár bal oldalán lévő falon Horthy Miklós oldalnézetű lovasportréja volt látható tisztek lovas csoportjától és egy zászlóvivőtől körülvéve. A falképek alatti feliratok a Kapisztrán Szt. János patronátusi deklarációjának, a nándorfehérvári diadalnak és a Nemzeti Hadsereg szegedi megalakulásának állítottak emléket. Bár Horthy Miklós ellenezte a freskó elkészítését, ennek ellenére elkészült a falkép. Az ünnepélyes leleplezést megelőzően azonban olyan erős politikai nyomás nehezedett a tábori püspökre, hogy a református Horthy alakját egy kartonra festett kereszties vitézzel takarták el. Idővel azonban a kartont eltávolították és Horthy képe láthatóvá vált. *Szebeni Andrea–Végh András* 2002. 437–439.

⁶⁵ 1847-ben, klasszicista stílusban épült laktanyaépület. A helyén már a korábbi időkben is katonai épületek álltak, a 19. század végén pedig egy északi szárnyal toldották meg az épületegyüttest. A Hadtörténelmi Múzeum 1926-tól a Vérmező felé néző, nyugati szárnyat kapta meg. A kiállító-helyiségeket a korábbi legénységi hálótermekből alakították át. A múzeumi gyűjtemények 1929 nyarán költöztek be az épületbe. *Závodi Szilvia* 2018. 10–14.

védőszent és a hadsereg napja. (Ez utóbbi volt az első javaslat és kísérlet egy külön honvédségi ünnep megteremtésére.) Egyidejűleg Rómába is felterjesztette kérelmét.

Bár az 1921. június 24-én megérkező pápai breve⁶⁶ engedélyezte, hogy Kapisztrán János hitvallót hivatalosan a magyar haderő mennyei patrónusává nyilvánítsák,⁶⁷ a Honvédség vezetése – amely addig is csak szavakban támogatta – kezdett kihátrálni Zadravec mögül. Közben a protestáns sajtó is kikezdte a gondolatot: „*Mi jogon, és főként kinek a hozzájárulásával nevezget ki a pápa őszentsége úgynevezett védőszenteket?*”⁶⁸ Raffay Sándor⁶⁹ evangélikus püspök pedig a következő szavakkal zárta a Kapisztrán-bizottság elnöki tisztét elutasító levelét: „*Kapisztránnak lehet szobrot állítani, de hadsereget adni nem lehet, mert ez a hadsereg a nemzeté és nem egy felekezeté!*”⁷⁰

A Honvédelmi Minisztérium illetékesei is jó érzékkel és igen diplomatikusan utasították vissza a javaslatot. Felhívták a figyelmet arra, hogy Magyarország védőszentje Szent István, akinek napja nemzeti ünnep. Égi patrónája Szűz Mária, akinek oltalmába maga István király ajánlotta az országot, és akit évszázadok óta – mint legfőbb oltalmazót – tisztelnek a katonák, többek között azzal, hogy képét a csapatzászlóikon viselik. Kiemelték, hogy a hadsereg és az ezeréves Magyarország égi patrónájának ugyanannak kell lenni. Ha a csonka Magyarország hadseregének égi patrónusa kérdésében változás állna most be, ez félremagyarázásra adhatna alkalmat. Végül 1921-ben körrendeletben intézkedtek, amely szerint a budapesti Helyőrségi templomot Kapisztrán Szent Jánosról nevezték el.⁷¹ Majd 1922-ben lett a Nándor térből Kapisztrán tér, amikor Kapisztrán szobrát felavatták. A katolikus és a protestáns szolgálati ág egyaránt nagyobb befolyásra törekedett a Honvédségen belül, mindkettő szigorúan védte az érdekeit, kisebb és meghatározó esetekben egyaránt. Már 1922 júniusában találunk feljegyzést azzal kapcsolatosan, hogy a protestánsok

⁶⁶ Breve: brevia, breves litterae (latin): a kevésbé fontos ügyekben kiadott pápai intézkedéseknek szintén kisebb ünnepélyességű formája. Fehér, hosszúkás, finom pergamenen – esetleg papíron – állítják ki, egyszerű szövegezéssel; a záradékok gyakran csak jelezve vannak; nyelvük rendszerint a latin, ritkán olasz; modern kurzív betűkkel írják. A breve a pápa teljes nevének és annak kivételével kezdődik, hogy hányadik az adott nevű pápák sorában; a címzetthez intézett rövid megszólítás és áldás után következik a szöveg. A kelet a mai időszámítás szerint van kitéve a pápa uralkodásának évével együtt s pecsétként vörös vagy zöld viaszba, vagy vörös száraz pecsétként a pápai halászgöygyű (annulus piscatoris) van rányomva. A breve-t nem a pápa, hanem a secretarius brevium, cardinalis nepos, bíbornok-titkár, vagy helyettese írja alá. Levélszerűen összehajtván, gyakran lezárva küldik; hátlapjukon a címet viselik. <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/b-26DA/breve-4563/> (Megtétekintés: 2018. május 5.)

⁶⁷ Giczi Zsolt 2009, 98.

⁶⁸ Cs. Kottra Györgyi 2006. 26–28.

⁶⁹ Raffay Sándor (Cegléd 1866. június 12. – Budapest, 1947. november 4.) evangélikus teológiai akadémiai tanár, 1918–1945 között evangélikus püspök, felsőházi tag, egyházi író, teológus, költő, műfordító, hittudós. Sipos Péter–Ravasz István 1997. 380.

⁷⁰ Cs. Kottra Györgyi 2006. 26–28.

⁷¹ *Rendeleti Közlöny a magyar királyi Nemzeti Hadsereg számára. Szabályrendeletek.* 1921. augusztus 6. XLVIII. évf. 36. sz. 219. 10.508/Eln. 8.-1921. sz. körrendelet.

sérelmezték, hogy a református vallású legénységet katolikus körmeneteknél kirendelik. Ezért körrendeletben hívták fel a parancsnokságok figyelmét, hogy a Szolgálati Szabályzat I. rész megfelelő pontjaira tekintettel kell lenni, különösen a vallásfelekezeti részt illetően.⁷²

A római katolikus vallásfelekezetnek az osztrák–magyar közös hadseregben elfoglalt meghatározó helyzetét érthetővé tette a római katolikus vallású Habsburg-uralkodóház viszonya a katonasághoz. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének mindhárom magyarországi elemében (Császári és Királyi Közös Haderő, a Magyar Királyi Honvédség és a Magyar Királyi Népfelkelés) általában a római katolikus vallású katonák voltak többségben, Horvát-Szlavónország katolikus népessége miatt még a jelentős magyar többségű honvédségi alakulatokra is jórészt igaz volt ez az állítás.⁷³

Az ország megcsonkítása folytán a lakosság vallásfelekezetek szerinti megoszlása valamivel a protestánsok javára tolódott el, s így feltehető, hogy a Honvédségen belül is némileg módosult a római katolikus és a protestáns vallásfelekezetek közötti számarány.⁷⁴

A katonai ünnepélyek megtartására a Szolgálati Szabályzat⁷⁵ tartalmazott határozványokat, ugyanezen fejezet határozta meg azokat az egyházi szertartásokat is, amelyek a katonai ünnepélyek alkalmával elvégzendők voltak. Az 1873-ban rendszeresített Szolgálati Szabályzat kiadásakor úgy a szabad vallásgyakorlatot, mint a vallásfelekezetek egyenlőségét és viszonyosságát megállapító 1790. évi XXVI., illetve 1848. évi XX. törvény érvényben volt. A Szolgálati Szabályzat nem is részesítette a római katolikus vallást a többi keresztény vallásfelekezettel szemben kivételes elbánásban. Az állami önállóság visszanyerése után mindenképpen szükségessé vált a Szolgálati Szabályzat átdolgozása, hogy a vallásfelekezetek egyenlőségéről és viszonyosságáról szóló 1848. évi XX. törvény a Honvédségen belül is teljes mértékben érvényre jusson.⁷⁶

⁷² *Rendeleti Közlöny a magyar királyi Nemzeti Hadsereg számára. Szabályrendeletek.* 1922. július 1. XLIX. évf. 35. sz. 261. 10024/Eln.-1922. sz. körrendelet.

⁷³ *Gál András–Frisnyák Sándor–Kókai Sándor* 2016. 10. 1. számú táblázat, 1910-es adatok szerint.

⁷⁴ A Trianon előtti 1910. évi utolsó népszámlálás szerint Magyarország lakosságának (Horvátország nélkül) felekezeti megoszlása a következő: 60,3% katolikus (49,3% római katolikus, 11% görög katolikus), 14,3% református, 12,8% ortodox, 7,1% evangélikus, 5% izraelita, 0,4% unitárius. A Trianon utáni 1920. évi első népszámlálás adatai szerint Magyarország lakosságának felekezeti megoszlása a következő: 66,1% katolikus (63,9% római katolikus, 2,2% görög katolikus), 21% református, 6,2% evangélikus, 5,9% izraelita, 0,6% ortodox, 0,2% egyéb. Magyarország a XX. században. II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/index.html> (Megtekintés: 2018. június 13.)

⁷⁵ Szolgálati Szabályzat. I. rész IX. fejezet 55–58. §. 1873.

⁷⁶ 1848. évi XX. tc. 2. § E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítatik meg. 5. § A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.

1926. év nyarán ezzel kapcsolatosan lefolyt egy hírlapi polémia, amelyet Mikes János⁷⁷ püspök pásztorlevele idézett elő, amely szerint: „*Nem engedhető meg, hogy bármiféle nemzeti vonatkozású ünnepélynél ugyanazon a helyen legyen egymásután, vagy együttesen katolikus és más vallású istentisztelet, vagy hogy a zászlók és hasonló jelvények megáldásánál a katolikus pappal együtt más vallású lelkészek is közreműködjenek.*

A nemzeti jellegű ünnepeknél menjen mindenki a saját templomába, ott végezze el az istentiszteletet és utána az ünnepély vonatkozásánál megint valamennyien találkozhatnak. A »vándorlások« – hogy bizonyos jelvényeket egyik hitvallású templomból a másikba hordozzanak megáldásra – egyáltalában nem egyeztethetők össze az egyháznak e szent törvényekről vallott felfogásával.»⁷⁸ Ezen hírlapi polémia eredményeként Soltész Elemér⁷⁹ protestáns tábori püspök 1926. augusztus 29-i keltezéssel memorandumot terjesztett elő a honvédelmi miniszternek és a Honvédség főparancsnokának, amelyben a Szolgálati Szabályzat I. rész IX. fejezetének – a vallásfelekezetek egyenlősége és viszonyossága terén fennálló törvények figyelembe vétele mellett való – átdolgozását kérte.⁸⁰ Ennek hatására a Honvédség főparancsnoka, Janky Kocsárd lovassági tábornok⁸¹ a tábori püspök álláspontját elismerve támogatta, hogy az egyházi szertartásokat a katonai ünnepélyektől szét kell választani, így a Szolgálati Szabályzatot átdolgozták.⁸²

A Szolgálati Szabályzat I. rész IX. fejezetében továbbá két olyan egyházi szertartásokkal egybekötött katonai ünnepély szerepelt, amelyeket a protestánsok sérelmeztek, ezek az egész helyőrség jelenlétében megtartandó ünnepélyes katonai istentisztelet⁸³ és a zászlószentelés ünnepélye voltak. E két katonai ünnepély egyházi

⁷⁷ Mikes János, zabolai, gróf (Zabola, ma Zábala, Románia, 1876. június 27. – Répceszentgyörgy, 1945. március 28.) 1912-től 1935-ig római katolikus megyéspüspök. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mikes.html> (Megtekintés: 2020. november 23.)

⁷⁸ Giczi Zsolt 2009. 102–103.

⁷⁹ Soltész Elemér (Ombod, 1874. április 18. – Budapest, 1957. augusztus 7.) református püspök. A debreceni kollégiumban 1898-ban lelkészi oklevelet szerzett, egy évig a párizsi egyetem ösztöndíjasa a protestáns teológiai szakon. 1899-től 1923-ig Nagybányán lelkész, a tiszántúli egyházkerület aljegyzője. 1923-tól 1948-ig protestáns tábori püspök. 1929-ben a debreceni egyetemen a hittudományok doktorává, 1948-ban a pápai református teológiai akadémia tiszteletbeli tanárává avatták. Számos teológiai és társadalmi tárgyú cikke jelent meg a folyóiratokban. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/s-778D5/soltesz-elemer-77B68/> (Megtekintés: 2018. június 13.)

⁸⁰ HL HM 4497/Eln.-1928.

⁸¹ Vitéz bulcsi Janky Kocsárd (Déva, 1868. február 11. – Debrecen, 1954. október 20.) lovassági tábornok, a Mária Terézia Katonai Rend lovagja, 1922–1930 között a Magyar Királyi Honvédség „*rejtett*” vezérkari főnöke (hivatalosan 1922. október 25-től a HM VI. csoportfőnökség, majd 1922. december 7-től a Katonai Főcsoportfőnökség, 1927. október 1-től ismét a VI. csoportfőnökség élén állt), ezzel párhuzamosan 1925–1930 között a honvédség főparancsnoka is. *Szakály Sándor* 1998.

⁸² HL HM 4497/Eln.-1928.

⁸³ Istentisztelet fogalma: nemcsak a vasárnap délelőtti istentiszteletek, hanem más egyházi ténykedés is, például erkölcsi oktatás, beteglátogatás, vallásos alapon tartott hazafias beszéd. *Rendeleti Közlöny a magyar királyi*

vonatkozású ellentmondásait az alábbiakban foglalhatjuk össze. Az egész helyőrség jelenlétében megtartandó ünnepélyes istentisztelettel (a gyakorlatban röviden „tábori mise”) kapcsolatban a Szolgálati Szabályzat I. rész 419., 422/a. pontja előírta, hogy az államfő születésnapján az egész helyőrség jelenlétében ünnepélyes istentisztelet tartandó. Ezek a pontok ugyan nem mondták ki, hogy az istentiszteletet melyik vallásfelekezet szertartásai szerint kell megtartani, de a gyakorlatban általában a római katolikus vallásfelekezet hagyományait követték. Ez protestáns részről annál is inkább sérelmezhető volt, mert az ilyen római katolikus szertartású istentiszteletekre a nem római katolikus vallású honvédeket – tehát a protestánsokat is – kivezényelték, ami ellentétben állt a fennálló állami törvényekkel.

Noha a Szolgálati Szabályzatnak előbb említett két pontja kizárólag az egész helyőrség jelenlétében megtartandó ünnepélyes istentiszteletekről szólt, de ezek az ünnepek mindenkor katonai díszszemlével voltak egybekötve. (A gyakorlatban ez a díszkivonuláson megjelenő legmagasabb előljáró fogadása volt az istentisztelet megkezdése előtt és a kivonult csapatok díszmenete a jelenlevő legmagasabb előljáró előtt.) Az ünnepély tehát egyházi és katonai részből állt.

Hasonlóképpen a zászlószentelésnél sem mondta ki pontosan a Szolgálati Szabályzat, hogy a szentelésnek mely vallásfelekezet lelkésze által kellett megtörténnie, az 57. § szerint a szentelést csupán egy lelkész végezhetette, az előírt szertartások részleteiből egyértelműen kitűnik, hogy ez általában a római katolikus lelkész volt. A gyakorlatban a zászlót – az új Honvédség megalakulásáig – mindig csupán a római katolikus lelkész szentelte fel. Mindezekből világosan kitűnt, hogy – bár a Szolgálati Szabályzat nem határozta meg pontosan – a római katolikus vallásfelekezet a többi keresztény vallásfelekezetek rovására különleges helyzetet töltsön be.

A vallásfelekezetek egyenlőségéről és viszonyosságáról szóló 1848. évi XX. törvény szem előtt tartása mellett ilyen katonai ünnepélyek megtartására – az ünnepség katonai részének érintetlenül hagyása mellett – három mód kínálkozott:

1. A római katolikus és a protestáns istentiszteletet egymás után, vagy egymás közelében külön-külön felállított kápolnasátorban egyszerre tartásuk meg. Az egyházak azonban ezt elvetették, mivel szerintük ez sokaknál hitbéli közönyt eredményezett volna.

2. A második lehetőség, hogy az egész helyőrség jelenlétében megtartandó ünnepélyes istentiszteletet helyőrségenként annak a vallásfelekezetnek a szertartása szerint

Nemzeti Hadsereg számára. Szabályrendeletek. 1922. március 11. XLIX. évf. 15. sz. 123. 185733/8. 1921. sz. körrendelet.

tartsák meg, amelyik vallásfelekezethez tartozó honvédek – az adott helyőrségben – többségben voltak. Figyelmen kívül hagyva annak az egyházi törvénynek a tilalmát, amely szerint a hívőknek más vallásfelekezetek szertartásain való részvétel nem megengedett. Ez még azoknál a helyőrségeknél is állandó problémákat okozott volna, ahol az egyes vallásfelekezetek számaránya nem mutatott egyik félnél sem jelentős különbséget.

3. Harmadik megoldásként felmerült, hogy a szóban forgó katonai ünnepély istentiszteleti, illetve egyházi részét, az ünnepély katonai részétől elválasztva, a római katolikus és a protestáns vallásfelekezetek templomában tartsák meg. A nem római katolikus, de nem is protestáns vallású egyéneknek – amennyiben a helyőrségben templomuk, illetve lelkészük nem volt – szabad elhatározásukra bíznák, hogy melyik felekezet istentiszteletén óhajtanak részt venni. Az ugyanazon időpontban kezdődő és egyazon időtartamú istentiszteletek végeztével vette volna kezdetét és tartották volna meg az ünnepélynek a szorosán vett katonai részét, a díszszemlét. Ez a megoldás csökkentette ugyan a katonai ünnepség fényét, de ez volt az egyedüli mód, hogy a vallásfelekezetek jogegyenlőségéről és viszonyosságáról szóló 1848. évi XX. törvény határozványai és az egyházi törvények tételei is érvényre jussanak.⁸⁴

Ezt – a harmadik – verziót Soltész Elemér protestáns tábori püspök 1926. augusztus 29-én memorandumában is javasolta.⁸⁵ Mindezek következményeként szükségessé vált a Szolgálati Szabályzat I. rész 422/a. pont 1. bekezdésének alábbiak szerinti módosítása. Az addigi szöveg: *„Ő Főméltósága születése napján minden helyőrségi állomáson az egész helyőrség jelenlétében ünnepélyes istentisztelet tartandó.”* Az új szöveg: *„Ő Főméltósága születése napján minden helyőrségi állomáson ünnepélyes istentisztelet, ezt követőleg pedig díszszemle tartandó.”*

A vallási közösségek méltóságának megtartása érdekében hasonlóképpen módosításra szorult a Szolgálati Szabályzat I. rész 419. pontja, amely kimondta, hogy:⁸⁶

A zászlószenteléssel kapcsolatban – figyelembe véve a vallásfelekezetek egyenlőségét és viszonyosságát – az új Honvédségben oly gyakorlat alakult ki, hogy a zászlót a római katolikus lelkészen kívül a protestáns lelkész is megáldotta. Ezenkívül a protestáns lelkész szerephez jutott a zászlószög beverésének szertartásánál is. Azonban egyik vallásfelekezet sem engedte, hogy a felszentelendő zászlót előbb egyik, majd utána a másik

⁸⁴ HL HM 4497/Eln.-1928.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

felekezet templomába vigyék felszentelésre, illetve megáldásra, sem pedig azt, hogy a zászlót – a katonai ünnepély keretében – a római katolikus és a protestáns lelkészek egyszerre szenteljék fel és áldják meg. Az egyetlen lehetőség, hogy a zászlóavatást kizárólag katonai ünneppé tegyék, amelynél a különböző vallásfelekezetek lelkészeinek csupán annyi szerepük maradt, hogy azok – híveik részére – a zászlóavatás ünnepélyét megelőzőleg saját templomaikban ünnepélyes istentiszteletet tartsanak.

A Magyar Királyi 1. honvéd gyalogezred zászlószentelési ünnepe volt az első a sorban, amelyre 1927. május 7-én került sor a budapesti Ferenc József gyalogsági laktanya udvarán. Az avatáson Horthy Miklós kormányzó és neje – a zászlóánya – is részt vett. Az adományozó közösség Budapest székesfőváros volt.

Az avatás menete az alábbi volt:

1. Istentisztelet
2. Zászlószalagot köt a Főméltóságú Asszony
3. Zászló szentelése
4. Szögek beverése
5. Lelkészek beszélnek és megáldják a zászlót
6. Sipőcz polgármester beszél és felajánlja a zászlót
7. Kormányzó beszél és átadja a zászlót
8. Ezredparancsnok átveszi és buzdító beszédet intéz az ezredhez
9. Ezred felesküszik a zászlóra
10. Díszmenet⁸⁷

Annak ellenére, hogy a kérdéses terület rendezettnek tűnt, még jóval később, 1941 júniusában is felmerült a probléma a katonai ünnepélyek alkalmával tartott istentiszteletek kérdésében. Bár a Szolgálati Szabályzat I. rész 592. pontja világosan szabályozta az egyházi szertartással összekötött katonai ünnepek egyházi vonatkozású programpontjainak lebonyolítását, lebonyolítási módját, mégis az egyik állomásparancsnokság az ünnepi istentiszteleteket (római katolikus, evangélikus és református) egymás után, egy helyen tartotta, így az egyes vallásfelekezetbeliek a másik vallásfelekezetbeliek istentiszteletén is részt venni kényszerültek.⁸⁸

⁸⁷ HL HM 340/Eln. I. tétel-1927.

⁸⁸ HL HM 41.408/Eln. I. tétel 41.408-1941.

A katolikus, református és evangélikus egyházak, illetve a két tábori püspökség egymás elleni panaszkodása e téren országosan sem szűntek meg, azok egészen a második világháború kitöréséig tartottak.⁸⁹ Sőt: a felekezetek szembenállása odáig fajult, hogy a „Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége 1932-es zászlóavatására egyszerre kérték ugyan fel védnöknek a római katolikus, a református és az evangélikus egyház vezetőit, de Serédi Jusztinián hercegprímás ezt csak azzal a feltétellel fogadta el, hogy kizárják a protestáns egyházak vezetőit a ceremóniából. Serédi fel is szentelte a zászlót 1932. május 29-én, a hősök vasárnapján a budapesti Szent István-bazilikában, de Ravasz László református és Raffay Sándor evangélikus püspök visszalépett a védnökségtől, s ugyanaznap a budapesti Deák téri evangélikus templomban közösen külön istentiszteletet tartottak a protestáns hadirokkantaknak. Nyilatkozatuk is beszédes: *Mikor az ezeréves Magyarorszáért hadba kellett szállni, nemcsak egy felekezet fiait szólították harcba; mikor a zászló becsületéért életet kellett áldozni, nemcsak egy felekezet katonái hullatták vérüket.*”⁹⁰

3. Viták és változások az 1930-as évek végéig

A Honvédelmi Minisztérium már 1920-ban átiratot intézett a Miniszterelnökséghez a zászló, az államfő iránti tisztelet, a hősök emlékének megünneplése, a Himnusz, az ünnepnapok és a történelmi nagyságok ismertetése tárgyában. Több benyújtott javaslat hatására 1923-ban kezdett kialakulni a magyar katonai ünnepek sora, amely a Honvédelmi Minisztérium álláspontja szerint az alábbiak szerint körvonalazódott: március 15.: a Honvédség megalakításának ünnepe;⁹¹ augusztus 20.: Szent István napja; november 1. illetve 2.: az elesett hősök ünnepe; a mindenkori államfő születésnapja.⁹²

Korábbi elképzelésekkel ellentétben az élő hősök emlékűnnepét – tehát a vitézi avatást – nem vették fel a törvényileg szabályozandó ünnepek közé. Az élő hősök megünneplése a Vitézi Szék hatáskörébe tartozott, ennek helyi ünnepeken kellett kifejezésre jutnia.

⁸⁹ Varga A. József 2010. 133–134.

⁹⁰ Giczi Zsolt 2009. 108–109.

⁹¹ Ez korabeli felfogás, mivel a Honvédség megalakítása május 16., amikor Batthyány kiadta a toborzási felhívást „rendes nemzetőrség”-be.

⁹² HL HM 3076/Eln.-1923.

Azonban mindezeket az eredményeket figyelembe véve is tovább tartott a katolikus és protestáns felekezeti ágak közötti ellentét az ünnepeket illetően. Zadravec István római katolikus tábori püspök nem az államfő születés-, hanem névnapját kívánta megünnepelni. Ehhez képest dr. Raffay Sándor evangélikus püspök álláspontja lényeges eltérést mutatott.⁹³ Habár ő is a legfelsőbb hadúr névnapját kívánta volna megünnepelni, de az elesett hősök ünnepét október 6-ára tette, mivel november 1. és 2. katolikus ünnepek voltak. Az evangélikus püspök attól tartott az utóbbi két nappal kapcsolatban, hogy a nemzeti ünnepnek így katolikus színezete lesz. Raffay azt kívánta, hogy a legfelsőbb hadúr névnapján vonuljon ugyan ki a katonaság, de mindenki a saját felekezete szerinti templomban ünnepeljen.⁹⁴ A református konvent véleménye részben alátámasztotta Raffay püspök álláspontját, miszerint az elesett hősök emlékünnepét október 6-án kívánták megtartani, de a mindenkori államfő születésnapjáról nem tett említést, csak a koronás király születésnapját szándékozott volna megünnepelni. Augusztus 20-ának, Szent István napjának megünnepelését pedig egyenesen mellőzni kívánta.⁹⁵

Az evangélikus püspök véleményére a minisztérium szakértői az alábbi válaszokat adták: *„Felekezeti szempontból Raffay püspöknek igaza van, mivel november 1. Mindenszentek Napja és 2. Halottak Napja a római katolikus egyháznak egyformán első osztályú (primae classis⁹⁶) ünnepei, a kettő között csak az a különbség, hogy a katolikus egyház az utóbbi napon általános munkaszünetet nem kíván. Mivel azonban a Halottak Napja a természet haldoklásával egyidőben lévén, annyira átment már a köztudatba, hogy ezen a napon, illetve november 1-jének délutánján az életben maradottak vallásfelekezetre való tekintet nélkül a tél beállta előtt még egyszer kizarándokolnak szeretteik sírjához, feltétlenül szükségesnek látszik, hogy az elesett hősök emlékünnepét november 1-jének délutánjára tegyék. Ha a nem katolikus egyházak dogmatikai szempontból ezen a napon ünnepelni nem akarnának, akkor az istentiszteleteket elhagyhatnák s a nem katolikus hívők az elesett hősök november 1-jén délután tartandó ünnepén csak mint társadalmi ünnepen jelennének meg. November 2-án délelőtt az elesett hősökért a katolikus templomokban gyászistentiszteletek volnának tarthatók, amelyek már nem szerepelnének úgy, mint nemzeti ünnepek. Ezekre a honvédség csak küldöttségeket rendelne ki. Október 6., mint gyászünnep az egész magyarság lelkébe beidegződött, de ez a nap semmi esetre sem alkalmas a halál*

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Primae classis (latin): kiemelkedő, elsődleges ünnep.

által a családokból kiszakítottak emlékének megünneplésére, hiszen az alapját és hátterét politikai események alkotják. Ezen a napon az egész magyar nemzet egyetemesen ünnepel, a gyász azonban az egyének lelkét nem érinti.”⁹⁷

A többi kérdéssel kapcsolatban azzal érveltek, hogy a mindenkori államfő születésnapját a nemzeti ünnepek közé kell sorolni, hiszen Magyarország monarchikus állam, amelyben a kormányzót éppúgy tisztelni kell, mint ahogy a múltban koronás királyainkat. Augusztus 20-ának megtartása mellett pedig azzal érveltek, hogy már 1222-ben nemzeti ünneppé nyilvánították I. István király elhunytának napját. Mindezek után a honvédelmi vezetés ragaszkodott az alábbi ünnepek nemzeti ünneppé tételéhez: március 15. mint a nemzeti újjászületésnek, függetlenségnek és a Honvédség megalakításának, valamint a Vitézi Széknek ünnepe; augusztus 20. Szent István napja; november 1. délután mint az elesett hősök ünnepe; az államfő születésnapja.⁹⁸ Hangsúlyozták, hogy március 15-ének és október 6-ának nagyobb a nemzeti és politikai, mint a katonai jelentősége. Augusztus 20. – mint erről már említés történt – eleve a nemzeti ünnepek sorában volt.⁹⁹ November 1., illetve 2. római katolikus egyházi ünnep, ezért a protestáns egyház teljesen ellene volt annak, hogy ezeket a napokat ünneppé nyilvánítsák, de végül ez a probléma megoldódott azzal, hogy a hősök emlékünnepének május utolsó vasárnapját¹⁰⁰ ajánlották.¹⁰¹ Az államfő születés- és névnapját 1923-ig csak a Honvédség ünnepelte meg.¹⁰²

A magyar királyi Honvédségben 1933-ban hivatalos ünneppé tették október 31-ét, a reformáció napját, amikor is a protestáns katonákat mentesítették a szolgálat alól.¹⁰³ Ekkor szabályozták a Halottak Napján való részvételt is. Az október 6-i megemlékezésre a polgári hatóságok vagy társadalmi szervezetek által rendezett, politikától mentes emlékünnepélyekre a rendezőség meghívására az állomásparancsnokok¹⁰⁴ – saját belátásuk szerint – küldöttségeket rendelhettek ki.¹⁰⁵ 1939-ben katonai szünnappá nyilvánították

⁹⁷ HL HM 3076/Eln.-1923. Zászlók és ünnepnapok tárgyában.

⁹⁸ HL HM 3076/Eln.-1923. Zászlók és ünnepnapok tárgyában.

⁹⁹ 1222. évi I. törvény Szent István király ünnepeéről; 1891. évi XIII. törvény az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről.

¹⁰⁰ Részletesen: A magyar hősökrol való megemlékezés első lépései fejezetben

¹⁰¹ HL HM 16.606/Eln.-1923.

¹⁰² HL HM 24.128/Eln.-1923.

¹⁰³ 6829/elnökség — 1933. számú körrendelet. Reformáció emléknapija és halottak napjára intézkedés. *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1933. október 10. LX. évf. 17. sz. 167.

¹⁰⁴ „Minden helyőrségben a császári és királyi közös hadsereg vagy hadi tengerészet rendfokozat vagy rangszám szerinti legidősebb tényleg szolgáló tisztje; erődített helyeken, amelyekben várparancsnok van, ez utóbbi a katonai állomásparancsnok. Oly állomásokon, amelyeken a katonai állomásparancsnokon kívül még honvéd állomásparancsnok is van, a két parancsnok közül az, akit a szolgálati szabályzat 56. és 57. pontja szerint a szolgálati elsőbbség illet, állomásparancsnokok.” Szolgálati szabályzat I. rész 59. §.

¹⁰⁵ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1933. január 15. LX. évf. 1. sz. 4. 171/elnökség–1933. sz. körrendelet.

október 6-át, az aradi vértanúk ünnepét.¹⁰⁶ Végül 1940-ben bevezették a Honvédnapot,¹⁰⁷ a magyar haderő első, kifejezetten a katonai testület kollektív megünneplését jelentő alkalmat.¹⁰⁸

Honvéd egyének részvételét az egyházi ünnepeken is szabályozták, a katolikusok a feltámadási és úrnapi ünnepélyen, továbbá Szent István ünnepén, a protestánsok a reformáció emlékünnepén, a görögkeletiek a vízkereszt ünnepén vehettek részt. A honvédség részvételét a felsorolt ünnepségeken arra a templomra korlátozták, ahol a helyőrség tisztjei is részt vettek. Az egyházi ünnepségekre olyan legénységet és tisztet lehetett beosztani, akik az adott vallásfelekezethez tartoztak.¹⁰⁹

¹⁰⁶ 49.789/Elnökség- A. — 1939. számú körrendelet. Október 6-ának katonai szünnappá nyilvánítása. *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Szabályrendeletek*, 1939. október 1. LXVI. évf. 31. sz. 273.

¹⁰⁷ Részletesen a Honvédnappal fejezetnél.

¹⁰⁸ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Szabályrendeletek*, 1940. április 15. LXVII. évf. 8. sz. 120.

¹⁰⁹ Szolgálati Szabályzat 1931. I. rész 596. pont (417. pont.) 356.

4. A katonatörténeti emlékezet megjelenési formái: a Hősök emlékezete és a Hősök tere¹¹⁰

Minden év május utolsó vasárnapján, a Magyar Hősök Emléknapján,¹¹¹ ma is országsszerte megemlékezéseket tartanak, így tisztelegve azok előtt a magyar katonák előtt, akik az országalapítástól kezdve – de kiemelten az 1848–49-es szabadságharc, az első és a második világháború, valamint az 1956-os forradalom idején –, egészen napjainkig védték az országot az ellenségtől.¹¹²

A hősök kifejezést mai értelmében a nyelvújítás¹¹³ és a reformkor fedezte fel magának és tette széles körben használatossá: gondoljunk csak „Árpád hős magzatjaira” Kölcsey Himnuszából (1823), vagy a Kisfaludy Károly „Hősvértől pirosult gyászterére” (Mohács, 1824). Leginkább Garay János költészetében érhetjük tetten: „*Mind hősek ők, mind férfiak, Mind hű és hazafi*” – jellemzi szereplőit Kont című balladájában (1838); s Az Árpádok című elbeszélő költeményének Vezérhangja (1847): „*Megjártam a hont, ősim temetőjét, Andalogtam a hősök dicső porán; ... Csak törpe nép felelhet ős nagyságot, Csak elfajult kor hős elődöket; A lelkes eljár ősei sírlakához, S gyűjt régi fénynél új szövétneket.*”¹¹⁴ A hősi halál kifejezés az 1848–49-es szabadságharc idején tűnt föl: „*De aki kész a hős-halálra, Az diadalmaskodni fog*”. – jósolta Petőfi: Vesztett csaták, csúfos futások című versében (1848. december).

1924-ben az országgyűlés törvénnyel a Hősök Emlékünnepét a nemzeti ünnepek közé emelte. Az 1925-től rendszeressé váló, kiemelt társadalmi eseményként kezelt megemlékezéseken az ifjúság és a hadviseltek, katonák és civilek istentisztelettel, majd koszorúk elhelyezésével idézték fel a hősök emlékét. A közoktatásban is fontos szerepet kapott a hősökre való megemlékezés: „*... mindenütt, ahol még nincsen az iskolák hősi halált halt tanárainak, tanítóinak és tanulóinak emlékét hirdető márványtábla, úgy annak mielőbbi fölállítását az iskolák igazgatói minden eszközzel szorgalmazzák. ... az emléktáblák előtt az iskolák tanárai, tanítói, tanulói kalapemeléssel tisztelegni tartoznak. ... az iskolák felsőbb osztályaiban évenként egyszer egy magyar dolgozatot kell szentelni az elesett hősök emlékezetének. ... az iskolák tanulói tanítóik, tanáraik vezetésével évenként látogassanak el*

¹¹⁰ Vö. Jakusch Gabriella 2015.

¹¹¹ Az 1924. évi XIV. törvény értelmében.

¹¹² 2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megőrkítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről.

¹¹³ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1–3. kötet, Budapest, 1967–1976. 2. k. 159. szerint „valószínűleg Baróti Szabó Dávid, majd Szemere Pál és Kazinczy Ferenc vitték be újból az irodalmi nyelvbe.”

¹¹⁴ Árpádok. <https://mek.oszk.hu/18500/18543/18543.pdf> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

a Hősök Emlékművéhez s ott kegyeletes ünnepséggel hódoljanak az elesett hősök emlékének.”¹¹⁵

Közel két évtizeddel később, vagyis immáron a második világháború idején, 1942-ben a hősi halottak körét az alábbiak szerint határozták meg: ¹¹⁶

„1. Hősi halottaknak tekintendők a honvédséghez és a fegyveres testületekhez tartozó egyének közül:

- a) az elesettek;*
- b) a sebesülés következtében elhaltak, még abban az esetben is, ha a halál a háború után, de az elszenvedett sebesüléssel okozati összefüggésben következett be. A sebesüléssel egyenértékűek azok a sérülések, melyek bár nem ellenséges harceszköz behatásától állottak elő, azonban harci ténykedés folytán keletkeztek pl. erődrobbantás, saját harceszköztől való sérülés, műszaki munkáknál előforduló balesetek, akadály elhárítás, illetve robbantásból származó sérülések;*
- c) a harctéren eltűntek és mint ilyenek holtta nyilvánítottak;*
- d) a hadifogságban meghaltak, kivéve azokat, akikről a HM megállapította, hogy erre a megkülönböztető anyakönyvi bejegyzésre nem méltóak;*
- e) betegség vagy baleset következtében elhunytak közül azok, akik a kivonuló hadseregen belül a hadműveletekben ténylegesen részt vettek és betegségük, illetve balesetből származó sérülésük (igazoltan) ebből az időből származik, még abban az esetben is, ha a halál a hátszágban, de még a leszerelésük előtt következne be.*

2. Hősi halottaknak tekintendők még a honvédséghez és a fegyveres testületekhez tartozó katonai személyek, vagy honvédelmi kötelezettséget teljesítők közül azok, akik felkelők elleni harcok során, továbbá ellenséges harceszközök pl. repülőátadás, ejtőernyős támadás elhárítása, vagy egyéb szolgálat (légfigyelő ellátás közben ellenséges harceszköz behatása) következtében vesztik életüket.

3. Hősi halottaknak tekintendők végül még azok a polgári személyek is, akik a hadműveleti területen bármely okból kifolyólag az ellenséggel szemben fegyverrel kezükben harcoltak és ennek következtében elesetek, vagy ez alkalommal kapott sebesülésükbe belehaltak.

¹¹⁵ *Ravasz István* 2006. 20.

¹¹⁶ A m. kir. honvédelmi miniszter 1944. évi 66.250/Eln. 22. v. számú körrendelete, a hősi halottak hozzátartozói részére Emléklap rendszeresítéséről. 2. §. Rendeleték tára, 1944. 1868. http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1944/?pg=1867&layout=s (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

A rájuk való emlékezés színtere általában adott egy-egy közösségen belül: jelképes és valódi sírjaik, valamint a település szívében elhelyezett hősi emlékmű szolgáltathatja ehhez a méltó keretet. Katonaszobrok, turulmadaras emlékművek, domborművek, köoszlopok sokasága hívja fel a figyelmet azokra az ismert és mára feledésbe merült katonákra, akik hajdan a nemzet fennmaradásáért áldozták életüket.”

Gerő András szerint „Az 1942-es miniszteri rendelet két érdekes momentumot tartalmaz. Szemben az 1917-es törvénnyel már nem fogalmazza meg a »hív szolgálat« kötelezettségét, noha a kiadott rendeletet egyértelműen az 1917-es törvény folytatásának tekinti. A másik figyelemreméltó elem, hogy a rendelet a »most folyó háborút« 1938-tól számolja. Ez azért is figyelemre méltó, mert az újabb világégés – s 1942-ben már így tudták – a német–lengyel konfliktussal kezdődött, azaz 1939. szeptember 1-je számított kezdő időpontnak.¹¹⁷

Az 1942-es rendeletek úgy fogalmaztak: végrehajtásukat haladéktalanul meg kell kezdeni. Ez azonban jámbor óhaj maradt, hiszen alig kerültek fel az elesettek nevei a már álló első világháborús emlékművekre. A végrehajtásért felelősek nyilván arra gondoltak: ha a hősi halottak névsora végleges lesz, majd akkor írják fel őket. S erre a háború végéig bizonyosan várni kell.”¹¹⁸

A két világháborúban ugyanis másként ítélték meg az ellenséges katonát. Az első világháborúban, amelyet „csak” gazdasági érdekszférákért vívtak, az elesett ellenfél már nem ellenség, hanem hősi halott volt, akinek kijárt a végtisztesség és a megemlékezés. A második világháborúban a gazdasági és politikai érdekek mellett ideológiák csaptak össze és a győztesek szemében a másik oldalon harcolók haláluk után is ellenségek maradtak, akiknek az emlékét is el kell felejteni. Ez a tendencia 1947 után Magyarországon is fokozatosan teret nyert. Megszüntették a Hősök Emlékünnepét, a második világháborús veszteségek szisztematikus feldolgozását, az első világháborús veszteségi nyilvánartartásokat, mint feleslegeset kiselejtezték. Anyagi ráfordítás hiányában a hősi emlékműveken megkoptak a feliratok, a hősi- és hadifogoly-temetőket benőtte a növényzet, a hadisírok pedig lassan elenyésztek. A természet rombolása mellett, az emberi nemtörődömség és tudatos pusztítás is soha nem pótolható károkat okozott. Ilyen volt,

¹¹⁷ A Felvidék visszacsatolása előtt lezajlott határincidensekben 1938. október elején haltak hősi halált hivatásos katonák is. Persze az még nem a második világháború volt, de a hősi halál „stimmel”. Ahogy 1939 elején a kárpátaljai események során is haltak hősi halált katonák (pl. január 6., Munkács, illetve maga a visszafoglalás márciusban), és még az sem a második világháború volt.

¹¹⁸ Gerő András 2014. 181. Gerő szövegéhez megjegyzendő: mivel a magyar királyi Honvédség 1938-ban és 1939-ben (Felvidék, Kárpátalja) is „személyi veszteségeket szenvedett”, az akkor elesetteknek is kijárt a hősi halotti „minősítés”.

amikor 1955 után helyhiányra hivatkozva felszámolták a Rákoskeresztúri Új Köztemetőjében a hősi parcellát, amely Európa egyik legnagyobb katonai temetője volt.¹¹⁹

A Hősök tere – Budapest legtágasabb, legnagyobb hatású tere – az előtte fekvő Andrassy úttal együtt ma már a Világörökség része. 1895-ben született döntés arról, hogy a Gloriette¹²⁰ helyén egy millenniumi emlékművet, egy Pantheont kell építeni. Wekerle Sándor¹²¹ miniszterelnök Zala György¹²² szobrászt és Schickedanz Albert¹²³ építész bízta meg a feladattal. Az elkészült Millenniumi Emlékmű eklektikus architektúrájú, félkör alakú oszlopcsarnoka 85 méter széles, 25 méter mély, 13 méter magas. A középpontjában, 36 méter magasan helyezkedik el Gábriel arkangyal szobra, az oszlop talapzatán a honfoglaló vezérek lovas szobrai sorakoznak.¹²⁴

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság idején, 1919. május 1-jén az egész emlékművet vörös drapériával vonták be, Gábriel arkangyal szobrát obeliszkké alakították, és elé Marx hétméteres, gipszből öntött alakját állították. A Habsburg királyok (I. Ferdinánd, III. Károly, Mária Terézia, II. Lipót és I. Ferenc József) szobrát kiemelték és Vignali Rafael öntődei vállalatához szállították. Ekkor tört össze az eredeti Ferenc József-szobor, amelyet néhány proletár vert szét. A két világháború között ezeket a szobrokat ismét felállították. Az új Ferenc József-szobor (immár nem katonai egyenruhában, hanem koronázási ruhában, azonban korona nélkül) 1926-ra készült el.¹²⁵

A tér 1932-ben a Hősök Emlékkövééről kapta ma is használatos nevét. Aki itt megfordul, gyakran csak a Millenniumi emlékmű-együttest csodálja meg, szinte észre sem

¹¹⁹ A köztemetőből már 1903-ban elkülönítettek két parcellát katonai temető céljára. 1914-től, az első világháború idején nem csak magyar hősi halottakat temettek ide, hanem a szövetséges központi hatalmak elesett katonáit, valamint az antant országokból származó, hazánkban elhunyt hadifoglyokat is. 42 nemzet fia nyugodtak a rákoskeresztúri hősi temetőben, amely időközben 25 kat. holdra növekedett területével a második legnagyobb volt egész Európában, a szomorú emlékezetű franciaországi Verdun temetője után. A második világháború ideje újabb friss sírokat hozott. 1955 után a hősi parcellák nagy részét felszámolták. <https://www.btirt.hu/temetok/ujkoztemeto/> (Megtekintés: 2022. március 22.)

¹²⁰ A Gloriette nevű építmény egy 2,5 m magas, hatszögletű, ballusztteres korláttal keretezett terasz volt, aminek a közepén egy 24 m magas zászlótartó rúd állt és két oldalról lépcső vezetett fel. Gloriett. <http://ybl.bparciv.hu/temak/gloriett> (Megtekintés: 2020. november 23.)

¹²¹ Wekerle Sándor (Mór, 1848. november 14. – Budapest, 1921. augusztus 26.): Politikus, miniszterelnök. Pályája kezdetén pénzügyi tisztviselő, több tisztség ellátása után pénzügyminiszter. 1892-től 1895-ig Magyarország első polgári származású miniszterelnöke.

¹²² Zala György (Alsólendva, [ma Lendava, Szlovénia](#), 1858. április 16. – Budapest, 1937. július 31.) szobrászművész, a századforduló hivatalos művészetének jelentős képviselője, a neobarokk emlékműszobrászat legjelentősebb mestere. <http://www.gml.si/hu/zbirka-spominska-soba-gyorgya-zale/> (Megtekintés: 2020. november 23.)

¹²³ Schickedanz Albert (Biala, 1846. október 14. – Budapest, 1915. július 11.) műépítész, festő, az eklektikus építészet jeles képviselője. Többek között a Millenniumi emlékmű, a Múcsarnok és a Szépművészeti Múzeum tervezője. <http://www.mke.hu/lyka/14/316-319-albert.htm> (Megtekintés: 2020. november 23.)

¹²⁴ *Helgert Imre–Négyesi Lajos–B. Kalavszky Györgyi* 2002. 22.

¹²⁵ *Helgert Imre* 2002.

véve az egyszerű kőtömböt, a Hősök Emlékkövét. Az emlékkő, amely más fővárosokban az ismeretlen katona sírjaként ismert, az alkotók megfogalmazásában monumentális tömegsír szimbolizál, azt sugallva, hogy a honfoglaló vezérek, a magyar királyok és fejedelmek előtt a magyar nemzet függetlenségéért és szabadságáért elesett hősi halottak pihennek. Így őrzí a két műalkotás a magyar történelem ismert és ismeretlen hőseinek emlékét, mindazokét, akiknek helytállása, áldozatvállalása biztosította a magyar nép fennmaradását.¹²⁶

5. Az Ismeretlen Katona eszméjének kialakulása Európában

Az Ismeretlen Katona eszméje Franciaországból eredt. A francia Frédéric Simon, több hazafias társaság elnöke 1916-ban beszédet tartott Rennesben, egy ott elhunyt ismeretlen személyazonosságú katona sírjánál. Itt hangzott el először az Ismeretlen Katona, a Névtelen Hős későbbiekben világhírűvé lett neve. Frédéric Simon többek között a következőket mondta: *„Miért ne nyithatná meg Franciaország Pantheonjának kapuit egy ismeretlen harcos előtt, aki a hazáért halt meg? Sírkövére csak ezt írhatná: Egy katona / 1914–1916. Az egyszerű katonának ez a temetése abban a dómban, hol annyi dicsőséges és lángelméjű ember nyugszik, nemcsak szimbólum lehetne, hanem hódolat az egész francia hadsereg előtt is.”*¹²⁷

A civil gondolat a katonahősök halálának elismeréséről megelőzte a hivatalos álláspontot. A háború után a törvényhozás is reagált a nagy társadalmi nyomásra, amely szinte kikövetelte a hősök hivatalos elismerését, az áldozatokra és hősökre emlékezők kegyeleti helyeinek kialakítását. A francia parlament 1920. november 9-én az alábbi törvényt hozta:

„1. §. 1920. november 11-én a Pantheonban nemzeti gyászünnepe lesz egy ismeretlen katonának, aki a világháborúban elesett a becsület mezején.

*2. §. Ugyanazon napon e katona földi maradványai ünnepélyesen átszállítatnak az Arc de Triomphe-hoz, ahol azokat eltemetik.”*¹²⁸

Az ismeretlen katona sírhelyének kijelölésére a verduni erőd¹²⁹ egy földalatti helyiségében került sor. Az arcvonalt különböző helyeiről nyolc azonosítatlan katona

¹²⁶ Helgert Imre 2001. 7–33.

¹²⁷ Kilián Zoltán 1934. 219.

¹²⁸ Kilián Zoltán 1934. 220.

¹²⁹ Verdun: a Meuse folyó partján fekvő francia város. A „verduni vérszivattyú” helyszíne – így nevezte el a köznyelv a francia és a német csapatok közötti legvéresebb ütközetet, az 1916. február 21. és december 19.

maradványait kihantolták, tölgyfakoporsókba tették és felravatalozták. November 10-én nagy katonai ünnepség keretében jelölték ki közülük az Ismeretlen Katonát: a francia 132. gyalogezred egy önkéntesét bízták meg, hogy válassza ki egy piros-fehér szegfűcsokornak a koporsóra helyezését. A szertartás végeztével a koporsót különvonaton Párizsba szállították, hogy másnap nagy ünnepséggel eltemessék.¹³⁰

November 11-én – a fegyverszünet megkötésének második évfordulóján – 11 órakor Londonban is sor került az ismeretlen brit katona ünnepélyes temetésére a Westminster apátság templomában. A brit ismeretlen katona tehát a Westminster apátságban van eltemetve, de létezik egy másik emlékmű is: a Whitehall úton felállított Cenotaph,¹³¹ amelyet 1919–1920-ban Edwin Lutyens építtetett. Nem igazi sír, hanem a háborúban eltűnt elesett katonák emlékműve: azoké, akiknek teteme nincsen meg és azoké is, akiknek a sírja megvan. Felirata az alábbi: „*A birodalom mindazon polgárainak, akik életüket adták a háborúban.*” Belgiumban 1922-ben a király rendeletet írt alá, amely szerint egy ismeretlen belga katona testét, aki a világháború alatt „a becsület mezején” elesett, Brüsszelben kell eltemetni a kongresszus oszlopának lábánál.¹³²

Az olaszok a római Piazza Venezián lévő Monumento Nazionaleban helyezték el az Ismeretlen Katonát, olaszul Milite Ignoto-t, aki a Haza oltárában, egy Róma-szobor lábánál nyugszik. A sír mellett állandóan két díszőr áll.

A németek nem vették át az Ismeretlen Katona eszméjét. 1934. február 25-én tartották meg először egységesen a Hősök Emléknapját. Az Unter den Linden¹³³-en lévő emlékműnél tartottak gyászünnepélyt, amelyet valamennyi német rádióadó közvetített.¹³⁴

között lezajlott verduni csatát. A védők önfeláldozása miatt a francia elszántság jelképének tekintik. Az első világháború leghosszabb csatájában 73 francia hadosztály (a teljes francia haderő fele) vett részt. A legfrissebb kutatások szerint a franciák vesztesége 540 ezer fő volt, csak a hadifoglyok száma meghaladta a 65 ezret. Ezzel szemben a németek 430 ezer katonát veszítettek. *Szijj Jolán–Ravasz István* 2000, 714–715.

¹³⁰ *Kilián Zoltán* 1934. 220.

¹³¹ Az első világháborús emlékmű, a londoni Cenotaph a Whitehall út közepén található. Az eredetileg fából és gipszből készült, ideiglenesnek szánt emlékművet az 1918-as fegyverszünet első évfordulójára állították fel. A jelenleg is látható síremléket 1920-ban avatták fel a „hősi halottak” („The Glorious Dead”) emlékére. A második világháború után rávésték az 1939–1945 évszámokat is és így 1946 óta egységesen állít emléket mind az első, mind a második világháború hősi halottainak. <https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/the-cenotaph/history/> (Megtekintés: 2020. november 23.)

¹³² *Kilián Zoltán* 1934. 221.

¹³³ Az Unter den Linden (magyarul „A hársfák alatt”) Berlin nevezetes sugárútja, a Brandenburgi kapu és a Párizsi tér közvetlen szomszédságában. <https://www.berlin.de/sehenswuerdigkeiten/3559846-3558930-unter-den-linden.html> (Megtekintés: 2020. november 23.) 1962-től az NDK megszűnéséig nappal a Friedrich Engels őrezred két katonája állt díszőrséget a Neue Wache előtt. 1993 óta nemzeti gyásznapi november 14-e. Azóta a Neue Wache a Németországi Szövetségi Köztársaság központi emlékhelye a háború és a zsarnokság áldozatainak emlékére.

¹³⁴ *Kilián Zoltán* 1934. 220–223.

Ausztriában „az első világháborús hősök emlékének ápolása és életben tartása a Nagy Háború után kiemelt szerepet kapott a kapu¹³⁵ történetében. 1934 elején Rudolf Wondracek¹³⁶ tervei alapján úgy alakították át a várkaput hősök kapujává, hogy a külső megjelenésén nem változtattak. Az építész mindkét épületszárnyba egy-egy méltóságteljes, a tetőn lévő nyitott csarnokba vezető lépcsősort tervezett, hogy az emlékezők a szabadban kialakított térben tegyék tiszteletüket a hősi halottak előtt.¹³⁷ A jobb oldali szárnyba pedig egy kriptát építettek az első világháborúban elesett katona szimbolikus sírjával és egy Wilhelm Frass¹³⁸ által tervezett vörös márvány oltárral.”¹³⁹

6. A magyar hősökrol való megemlékezés első lépesei

Az Osztrák–Magyar Monarchia volt Európában az első, ahol törvénybe iktatták a háborús hősökrol való megemlékezést. Az ügy első képviselője báró Abele Ferenc vezérkari őrnagy¹⁴⁰ volt, aki már 1915-ben javaslatot tett egy olyan törvény elfogadására, amely azt célozta, hogy minden község kőből faragott emléket állítva legyen köteles megörökíteni a világháborúban elesett hősök neveit.¹⁴¹ Ezt a kezdeményezést karolta föl gróf Tisza István miniszterelnök, akinek törvény-előterjesztését a Képviselőház elfogadta. Az uralkodó, IV. Károly jóváhagyásával az alap gondolat az 1917. évi VIII. törvénycikkben öltött testet:

„1. §. Mindazok, akik a most dúló háborúban a hadrakelt sereg kötelékében híven teljesítették kötelességeiket, a nemzet osztatlan, hálás elismerésére váltak érdemesekké. Őrizze meg a késő utókor hálás kegyelettel azok áldott emlékezetét, akik életükkel adóztak a veszélyben forgó haza védelmében.

¹³⁵ Bécs belvárosában található Burgtor vagy Äußeres Burgtor. A bécsi külső várkapu a Hősök tere (Heldenplatz) és a bécsi körút (Wiener Ringstraße – Burgring) között található, gyakran nevezik a Hősök kapujának (Heldentor) is. Závodi Szilvia 2020. 315.

¹³⁶ Rudolf Wondracek (Heiligenstadt, 1886. január 9 – Bécs, 1942. november 21.) osztrák építész, Otto Wagner tanítványa.) <http://www.architektenlexikon.at/de/703.htm> (Megtekintés: 2022. február 14.)

¹³⁷ <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/lorbeer-den-des-lorbeers-wuerdigen-soldaten-das-aeussere-burgtor-wird-zum-heldendenkmal> (Megtekintés: 2020. április 20.)

¹³⁸ Wilhelm Frass (St. Pölten, 1886. május 29. – Bécs, 1968. november 1.) osztrák szobrász és éremmetsző. <https://www.olympedia.org/athletes/920017> (Megtekintés: 2022. február 14.)

¹³⁹ Závodi Szilvia 2020. 315–320.

¹⁴⁰ Vitéz báró lilienbergi Abele Ferenc (Klagenfurt, 1875. július 8. – Budapest, 1928. június 6.) Az első világháborúban hadosztály és hadtest vezérkari főnök, majd a háború végén a légiáró csapatok vezérkari főnöke vezérkari ezredesként. A háború után a Nemzeti Hadsereg tagja, berlini katonai megbízott (rejtett attasé), 1926-tól a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke volt.

¹⁴¹ Ravasz István 2001. 2.

2. §. Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel.

*A részletes szabályokat a belügyminiszter rendelettel állapítja meg.*¹⁴²

Ez a törvény volt az alapja később mindazon lépéseknek, amelyeket már az önálló Magyarországon a katonahősökről való megemlékezés érdekében tettek.¹⁴³ A 14.730/1917. számú belügyminiszteri rendelet részletesen kifejtette a hősi emlékművek létesítése során szem előtt tartandó irányelveket. Azt azonban hangsúlyozta, hogy a megvalósítás ideje – az akkori gazdasági helyzetre tekintettel – majd csak a háború befejezése után érkezik el.¹⁴⁴ A rendeletben leírtak ellenére a ma is látható emlékművek felállítása még a Nagy Háború idején megkezdődött.

A Monarchia összeomlása és az azt követő zűrzavar, majd a forradalmak és az ellenforradalom nagyban hátráltatták, az ezekkel járó gazdasági összeomlás pedig egy időre el is lehetetlenítette bármilyen közpénzből építendő szobor felállításának lehetőségét. Az anyagi lehetőségek az 1920-as évek elején tovább romlottak, a pénz egyre inkább devalválódott, az ország több sebből vérzett, akkor sem lehetett aktuális az emlékművek állítása. Mindemelllett készülni lehetett tervekkel, hogy a majd eljövendő „jobb időkben” elindulhasson a hőseink áldozatához méltó emlékművek állításának programja.¹⁴⁵ *„Méltó pedig csak az az emlékmű lesz, amelynek anyagi értéke arányban áll a község vagyoni erejével, továbbá amelynek kivitele – legyen az bármily szerény és egyszerű – művészies és amelynek megvalósítása körül a hazafias szempontok is érvényesülnek, hogy t. i. azokat a mi művészeink tervezzék, hazai iparosaink készítsék el, és hogy azokhoz lehetőleg hazai nyersanyagokat használjunk fel. Mert csak akkor hozunk a hazáért elhalt hőseink önfeláldozásához méltó áldozatot, ha tündöklő emléküik megörökítésénél is a hazafias szempontokat minden irányban érvényre juttatjuk.”* – Írja az 1922. évi 20.331. számú belügyminiszteri körrendelet, amelyet Klebelsberg Kuno miniszter jegyzett, és amely a hősök emlékének megörökítéséről adott pontosító információkat.¹⁴⁶

1924. május 20-án lépett életbe az 1924. évi XIV. törvénycikk az 1914–1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről:

¹⁴² *Budapesti Közlöny*, 1917. május 4. 51. évfolyam, 102. sz. 1. 1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről.

¹⁴³ *Jakusch Gabriella* 2020a. 54.

¹⁴⁴ *Belügyi Közlöny*, 1917. szeptember 30. XXII. évf. 45. sz. 1359–1361. 14.730/1917. B. M. eln. számú körrendelet. A hősök emlékének megörökítése.

¹⁴⁵ Az emlékművekkel kapcsolatos tervek készítőjét a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottságot és katalógusfüzetét A hősi emlékművek állítása alcím alatt részletezem.

¹⁴⁶ *Belügyi Közlöny*, 1922. május 7. XXVII. évf. 22. sz. 1059–1060. A m. kir. belügyministernek 20.331/1922.B. M. számú körrendelete. A hősök emlékének megörökítése.

„1. § A magyar nemzet mélységes szeretettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik meg azokról a hős fiairól, akik az 1914–1918. évi világháború alatt a hazáért vívott súlyos küzdelmekben a magyar nemzetnek dicsőséget és hírnevet szerezve életüket feláldozták. A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jeléül, az élő és jövő nemzedékek örök okulására és hősi halottaink dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünnepévé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a »Hősök emlékünnepét« – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli.”¹⁴⁷

Május utolsó vasárnapjára azért esett a választás, mert a tanuló ifjúság még a tanintézetekben együtt volt, az iskolaév többé-kevésbé már befejeződött, de az évvégi vizsgák még nem kezdődtek meg. A mezőgazdasági munkák a gazdákat nem vonta el az ünnepléstől, mint kora tavasszal, nyáron vagy ősszel. A sírok díszítésére már elegendő virág állt rendelkezésre, valamint az időjárás hirtelen kedvezőtlen változásaival sem kellett olyan mértékben számolni.¹⁴⁸

Az első – 1925 májusában – a fővárosban rendezett Hősök napi megemlékezésről Az Est című napilap így tudósított: „Pünkösdi vasárnapján ünnepelte Budapest a világháború hősi halottainak emlékünnepét. Sok ezer főre tehető tömeg jelent meg a rákoskeresztúri temetőnek abban a részében, ahol a hősi halottak alusszák örök álmukat.

A kormány képviselőiben megjelent Vass József miniszterelnök helyettes és gróf Csáky Károly honvédelmi miniszter, továbbá Zsitvay Tibor a nemzetgyűlés alelnöke, Sipőcz Jenő polgármester, Marinovich Jenő főkapitány és Nagy Pál a honvédség főparancsnoka, valamint a hatóságok, testületek és egyesületek képviselői.

Tizenegy órakor érkezett meg Horthy Miklós kormányzó, majd nyomban utána József főherceg szárnysegéde kíséretében. A hősök emléksobránál Zadravec István püspök mondott beszédet a hősekről, akik nem haltak meg hiába, mert dicsőséget szereztek a magyar névnek. Veres Jenő és Horkay Béla evangélikus, illetve a református egyház nevében mondott imádságot, majd Horthy Miklós kormányzó az óriási tömeg ajkán szárnyaló Himnusz hangjai mellett koszorút helyezett el az emlékműre. Zsitvay Tibor a nemzetgyűlés kegyeletét tolmácsolta, Csáky Károly a kormány koszorúját helyezte el. Végül Sipos Jenő polgármester mondott beszédet, majd különböző társadalmi egyesületek helyezték el koszorúikat.”¹⁴⁹

¹⁴⁷ 1924. évi XIV. törvénycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepeléséről.

¹⁴⁸ HL HM 12406/Eln.–1927.

¹⁴⁹ Az Est, 1925. június 3. 16. évf. 123. sz. 11.

Miután a sors úgy hozta, hogy mindjárt az első emléknep Pünkösd vasárnapjára esett, gondoskodni kellett a további átfedések kiküszöböléséről. Ezért 1925-től kormányrendelet szabályozta, hogy ez ne történhessen meg. „*A Hősök emlékünnepének a Pünkösd vasárnapjával való egybeesése úgy az egyházi, mint nemzeti ünnep jelentőségének kidomborítására zavarólag hat, így az egyházi és nemzeti ünnep egybeesése esetén a Hősök emlékünnep a pünkösd vasárnapját megelőző vasárnap tartassék.*”¹⁵⁰

A törvény beiktatása után a Hősök emlékünnepén minden évben megemlékezéseket tartottak. Az 1927. május 29-i programot az 1924. évi XIV. törvénycikk és annak végrehajtása tárgyában a m. kir. minisztérium részéről kiadott 2.519/1925. M. E. számú rendelet értelmében tartották meg. Elrendelték az összes felekezeti templomban az ünnepi istentiszteletet, az összes iskolában a világháború folyamán tanúsított önfeláldozó magyar hősiesség méltatását. 11 és 12 óra között Budapesten három alkalommal megkondultak a harangok.¹⁵¹ Az ünnepély helyeit is meghatározták: a X. kerületi temető, a Hősök Temetőjében az emlékmű körüli rész, a Farkasréti temető katonai parcellája, az izraelita hitközség rákoskeresztúri temetője és a Névtelen hős emlékszobra a Ludovika Akadémián.¹⁵²

Tisztázták, hogy a „hősök emlékművei” kifejezés alatt – az elesett hősök emlékének megörökítésére állított emlékműveken (emlékoszlopok, emlékszobrok, emléktáblák) kívül – mindazokat az emlékműveket érteni kell, amelyeket az elmúlt idő katonai hagyományainak ápolására emeltek, és amelyek a nemzet fiainak kimagasló katonai erényeit hirdették.¹⁵³ Utasították a vegyesdandár-parancsnokságokat,¹⁵⁴ hogy az állomásparancsnokságok bevonásával határozzák meg a területükön emelt ilyen vonatkozású emlékműveket, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket az előírt tiszteletadásra.¹⁵⁵ Később – az emléknep jelentőségét erősítve – 1930-ban szabályozták,

¹⁵⁰ 2.519/1925. M. E. kormányrendelet 1. pontja.

¹⁵¹ A m. kir. Honvédelmi Minisztériumnak 2519/1925. M. E. számú rendelete az 1914/18. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről szóló 1924:XIV. törvénycikk végrehajtása tárgyában. Közli: *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1925. május 1. LII. évf. 11. sz. 81. 6299/elnökség. 1925. sz. körrendelet. Hősi halottak emlékének megünneplése.

¹⁵² HL HM 7115/Eln. I. tétel-1927.

¹⁵³ *Magyar Iparművészet*, 1915. 18. évf. 5. sz. 263.

¹⁵⁴ A Nemzeti Hadsereg 1921. március 1-jén kiadott hadrendje szerint a magyar haderőt hét katonai körletre osztották, Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Kaposvár, Szeged, Debrecen, Miskolc központokkal. A katonai körletekben vegyesdandárokat hoztak létre, amelyek a katonai közigazgatást is ellátták a részükre előírt területeken. A katonai körleteket váltották fel később a vegyesdandárok és Kaposvár helyett Pécs lépett be 1921 augusztusa után.

¹⁵⁵ A m. kir. Honvédelmi Minisztériumnak 2519/1925. M. E. számú rendelete az 1914/18. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről szóló 1924:XIV. törvénycikk végrehajtása tárgyában. Közli: *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1925. május 1. LII. évf. 11. sz. 81. 6299/elnökség. 1925. sz. körrendelet. Hősi halottak emlékének megünneplése.

hogy a Hősök emlékűnnepének időpontjában azzal semminemű vonatkozásban nem lévő ünnepélyeket (például sportmérkőzéseket) nem lehet tartani, mivel azok a közönség egy részét az emléknapon való részvételtől elvonnák.¹⁵⁶ Az emlékezés középpontjában a katonák hősiessége és önfeláldozása állt, amely követendő példaként szolgál a következő generációk számára. Glattfelder Gyula csanádi megyés püspök szavaival: „*A hősök szelleme ihlesse az ifjakat és unokákat arra, hogy miként kell a hazát szeretni és Isten kegyelméből visszaszerezni.*”¹⁵⁷

1942-re a hősi halottak emlékének megörökítésére a legtöbb város és község felállította saját hősi emlékművét. A felavatási ünnepély időpontjául országosan a legközelebbi Hősök emlékűnnepét, 1942. május 31-ét május utolsó vasárnapját jelölték ki. Az emlékművek kiegészítésével kapcsolatosan gondoskodni kellett arról, hogy az emlékművön az 1938 óta folyt hadműveletekre is utalás történjen, nehogy úgy tűnjék, hogy az újonnan felírt hősi halottak az 1914–1918. évi világháborúban estek el. Figyeltek azonban arra, hogy az új kiegészítések esztétikailag ne befolyásolják negatívan az emlékműveket.

7. A Hősök Emlékköve

Az 1930-as évekre már csaknem minden magyar város, sőt a községek zöme is felállította közadakozásból készült emlékműveit, leróva kegyeletüket szűkebb pátriájuk elesett hősei iránt. Ugyanakkor a világ számos országától eltérően Magyarország fővárosában még nem volt olyan hősi emlékmű, amely emléket állított volna a világháborúban hősi halált halt minden magyar katonának. A Vallás és Közoktatási Minisztérium kezdeményezésére 1927 végén megkezdődtek a Nemzeti Hősök Országos Emlékműve felállításának előkészületei. Az emlékmű legméltóbb helyének a Millenniumi Emlékmű előtti teret találták. 1929. május 26-án, a Hősök Napján hatalmas tömeg jelenlétében, katonai tiszteletadás mellett avatták fel a megújult Millenniumi emlékművet és a Hősök Emlékkövét. A nemesen egyszerű alkotás Kertész K. Róbert terve alapján készült. A 470 mázsa súlyú, durván megmunkált, 3 méter széles és 6,5 méter hosszú, mészkőből faragott sírkő tetejét kereszt díszítette, amelyet az I. András király tihanyi síremlékén lévő feszületről formáztak. Előlapján az 1914–1918 felirat volt olvasható. Hátlapjára „Az ezeréves határokért” szöveg került. A jelképes sírkövet a tér

¹⁵⁶ *Honvédségi Közlöny*, 1930. június 15. LVII. évf. 18. sz. 158. 5018/elnökség.–1930. sz. körrendelet. [Hősök emlékűnnepének megűnneplése.](#)

¹⁵⁷ *Szegedi Napló*, 1930. március 25. 1. Idézi: *Nagyillés Anikó* 2015. 3–4.

szintjénél lejjebb helyezték el. Három lépcsőfokot megtéve lehetett az előlaphoz lejutni.¹⁵⁸ Köréje nagyjából félkörívben pázsitot telepítettek.

Az emlékkő az alkotók megfogalmazásában monumentális tömegsírt szimbolizált. A sírfedőlapot formáló kő alá az első világháborúban elesett katona hamvait nem helyezték el, ezért nem is nevezzük ismeretlen katona sírjának. Eszmeiségének legtalálhatóbb kifejezése: Hősök Emlékköve.¹⁵⁹

Az 1914–1918-as Nagy Háborúban a haza védelmében elesett hős katonák emlékére az ezredéves emlékmű előtt elhelyezett emlékkő és azzal egyidejűleg az ország ezeréves fennállásának emlékére az 1896. évi VIII. törvénycikk értelmében emelt Millenniumi emlékmű ünnepélyes felavatásának programja a következő volt:¹⁶⁰

- Az ünnepélyre meghívottak az Andrássy út végén felállított ezredéves emlékmű területén, a részükre kijelölt helyeken délelőtt 10 óráig gyülekeztek.

- Az I. számú emelvényre meghívottak 10 óra 15 percre foglalhatták el helyüket. A kormányzó 10 óra 30 perckor érkezett meg, fogadta a magyar királyi Honvédség Andrássy úton kivonult csapatai parancsnokának jelentését, majd a Himnusz alatt a díszemelvényre ment.

- A Himnuszt a Millenniumi emlékmű köré felállított énekkarok énekeltek, majd gróf Bethlen István miniszterelnök emlékbeszédet mondott.

- Miután a Hősök Emlékkövét takaró nemzetiszínű zászlót kürtjelre eltávolították, a zászlótartók zászlóikat meghajtották, a Gellérthegyen ágyúlövések dördültek el és Budapest összes templomában megkondultak a harangok.

- Dr. Sipőcz Jenő Budapest székesfőváros polgármestere beszéd kíséretében átvette az 1914–1918. években a Nagy Háborúban elesett hősök emlékkövét, valamint a haza ezeréves fennállására emelt ezredéves emlékművet a főváros gondozásába.

A beszédek elhangzása után kilenc koszorút helyeztek el a felavatott emlékműnél. A koszorúzás sorrendje az alábbi volt:¹⁶¹

- Horthy Miklós kormányzó,
- Frigyes királyi herceg, tábornagy,
- József királyi herceg, tábornagy,
- gróf Bethlen István miniszterelnök,

¹⁵⁸ *Prohászka László* 1988. 19.

¹⁵⁹ *Helgert Imre* 2001. 7–33.

¹⁶⁰ HL HM 4049/Eln. I. tétel-1929.

¹⁶¹ Uo.

- báró Wlassics Gyula, Magyar Országgyűlés Felsőházának elnöke,
- Almásy László, a Magyar Országgyűlés képviselőházának elnöke,
- vitéz Janky Kocsárd lovassági tábornok, a magyar királyi Honvédség főparancsnoka,
- dr. Sipőcz Jenő polgármester,
- dr. Presszly Elemér, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja.

A koszorúk elhelyezése közben az énekkarok a Magyar Hiszekegyet énekelték. Az utolsó koszorú elhelyezése után a kormányzó elhagyta az emelvényt és az Andrássy út és Aréna út kereszteződéséig gyalog távozott a magyar királyi Honvédség főparancsnoka, a kormányzó, Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnöke, a testőrség parancsnoka és szárnysegédei társaságában. Kíséretével együtt lóra ült, a kivonult csapatok élére állt, és a csapatok díszelvonulását személyesen vezette el a háborúban elesett hősök emlékköve és az ezredéves emlékmű előtt. A kormányzó kivont kardjával a katonai tisztelgést megadván a Hősök Emlékköve előtt lóháton kíséretével együtt jobb kéz felől megkerülte Árpád és a hét vezér lovascsoportját. A csapatok elvonulása után távozott.

Az alaposan előkészített rendezvényen természetesen a megjelenést is előírták az ünnepi alkalomra, magyar nemzeti díszruhában, az érdemrendek nagykeresztjei vállszalagjainak viselésével. Azok, akik díszmagyarral nem rendelkeztek, fekete ünnepi öltözetben cilinderrel vagy nemzeti viseletben jelenhettek meg.¹⁶²

A táborigazgatók táborigazgató díszöltözetben, a magyar királyi Honvédség többi tisztjei díszöltözetben. A régi katonai egyenruha viselésére jogosítottak díszöltözetben, fekete sapkával, a külföldi képviselők tagjai díszruhában jelentek meg, a nagykeresztiek szalagjait viselve.¹⁶³

Az 1930-as évek elejétől minden magas rangú külföldi vendég vagy delegáció elsőként a Hősök terére látogatott el, kifejezve kegyeletét és tiszteletét a magyar hősök előtt. Előbb-utóbb szabályozni kellett a különböző szintű látogatások pontos protokollját, ezért 1934-ben a budapesti hadtestparancsnok parancsot adott ki a Hősök Emlékkövének való koszorúzások rendjét illetően.¹⁶⁴ 1938-ban tovább pontosították a Hősök Emlékkövének külföldi személyiségek általi megkoszorúzásának szertartási rendjét.¹⁶⁵ A gyakorlatban ez az új szabályzórendszer az 1934-es parancs végrehajtási utasításaként írta elő a pontos

¹⁶² HL HM 4049/ Eln. I. tétel-1929.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ HL I. hdt. pság 12932/Eln.-1934.

¹⁶⁵ HL HM 48.064/Eln. B.-1938.

tevékenység rendjét, a koszorúzást első lépésétől az utolsóig. A koszorúzások menete az alábbi volt:

„1. Fogadás jobbról. A század parancsnok tiszteletadást vezényel, de jelentést nem tesz. Zene a koszorúzó nemzetének himnuszát egyszer játszva. A koszorúzó ezalatt ellép a díszszázad előtt, majd a vázlaton O-jellel megjelölt helyen megáll, és úgy a katonai-, mint a polgári méltóságok és küldöttségek felé köszön. Erre a zene az idegen állam himnuszának játszását beszünteti. A díszszázad a tisztelgésből visszakozik.

2. Ekkor a koszorút a várakozási helyről előreviszik és midőn azzal a koszorúzóhoz érnek, a kivonult csapat újból tiszteletadást teljesít, a zene a magyar himnuszt egyszer játsza [sic!]. A koszorúzó megindul és tisztelegve, vagy levett kalappal az emlékműhöz közeledik, a koszorút lehelyezni és tisztelegve az emlékkő előtt a himnusz befejezéséig áll.

3. Ezután megfordul és a megjelent polgári és katonai méltóságokhoz megy – kölcsönös bemutatkozások – majd előttük elhaladva a megjelentektől elbúcsúzik. A zene a Rákóczi indulót játsza [sic!] addig, míg a koszorúzó gépkocsin a teret el nem hagyja.

4. A koszorúzó eltávozásakor a díszszázad »vigyázz«-ban áll, de tiszteletadást nem teljesít, hanem csupán a díszszázad parancsnoka személyére nézve tiszteleg.

5. Ha koszorúzásnál a Hfp. [a magyar királyi Honvédség főparancsnoka - JG] vagy más katonai előjáró megjelenik, a díszszázad ez esetben is zászlólehajtással és díszjellel (himnusszal) csak a koszorúzó előtt teljesít tiszteletadást.”¹⁶⁶

Amennyiben a Hősök Emlékköve és a Millenniumi Emlékmű második világháború utáni sorsát vizsgáljuk, az új totalitárius rendszer ideológiai szempontjai mindenképpen tükröződnek az emlékműveken végrehajtott változtatásokban. A világegést követően a kommunista fordulat a műemlék-együttest felszámolta, a Millenniumi Emlékműről a Habsburg uralkodóházból származó királyok szobrait eltávolította. Bár a szobrokat hamar helyettesítették (a Habsburg királyok szobrai helyére a magyar nemzeti szabadságküzdelmek vezető alakjai kerültek),¹⁶⁷ a Hősök Emlékköve csak 1956 tavaszán nyerte el ismét eredeti helyét. A Gebhardt Béla tervei nyomán készült 2,4 méter széles, 4,5 méter hosszú és 0,5 méter magas monolit kőtömböt 1956. április 3-án avatták fel katonai tiszteletadás keretében.¹⁶⁸ Az emlékmű elkészítésekor törölték az első világháborúra utaló jelképeket, a szimbolikus sír tetejére pedig babérágat és feliratot faragtak: „A hősök

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ I. Ferdinánd helyett Bocskai István, III. Károly helyett Bethlen Gábor, Mária Terézia helyett Thököly Imre, II. Lipót helyett II. Rákóczi Ferenc, Ferenc József helyett pedig Kossuth Lajos szobra került felállításra.

¹⁶⁸ *Néphadsereg*, 1956. április 4. IX. évf. 14. sz. 3.

emlékének, akik népünk szabadságáért és a nemzeti függetlenségért áldozták életüket.” Az új kialakításban a kovácsoltvas kerítéssel körülvelt emlékkő a tér szintje fölé került. Az eseményről tudósító újságok egy szóval sem említették, hogy korábban is létezett ezen a helyen emlékmű, az előzményekkel semmilyen formában nem vállaltak azonosságot. „Dolgozó népünk a Hősök terén emlékművet emelt a hazánk szabadságáért és függetlenségéért elesett hősök emlékére.”¹⁶⁹ – írta a *Néphadsereg* 1956. április 4-i száma. A felavatáson jelen voltak a Budapestre akkreditált diplomáciai testületek vezetői, valamint a katonai és légügyi attasék.¹⁷⁰ Megjelentek a párt és a kormány vezetői közül Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, valamint Erdei Ferenc, Hegedűs András, Kovács István, Mekis József, Rákosi Mátyás, Bata István, Piros László, Egri Gyula. Az ünnepségen beszédet mondott Mihályfi Ernő, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára, Hazai Jenő vezérőrnagy, honvédelmi miniszterhelyettes, és Pongrácz Kálmán, a fővárosi tanács elnöke, aki Budapest lakossága nevében vette át az emlékművet. A Himnusz hangjai mellett leplezték le az emlékkövet. A fegyveres testületek nevében Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter, Piros László¹⁷¹ belügyminiszter, Gábri Mihály, a belügyminiszter első helyettese, Hazai Jenő vezérőrnagy, Dékány István a belügyminiszter első helyettese és Gyurkó Lajos vezérőrnagy¹⁷² helyezte el koszorút. Az Internacionálé hangjai után a díszőrség díszmenetben vonult el a hősi emlékmű előtt.¹⁷³ Ettől az évtől kezdve a Gellért-hegyi és a Szabadság téri szovjet emlékművek mellett itt is volt koszorúzás.

¹⁶⁹ *Néphadsereg*, 1956. április 4. IX. évf. 14. sz. 3.

¹⁷⁰ *Néphadsereg*, 1956. április 4. IX. évf. 14. sz. 3–4.

¹⁷¹ Piros László: (Újkígyós, 1917. május 10. – Szeged, 2006. január 13.) 1950-ben vezérőrnagyi rangban az Államvédelmi Hatóság Határőrségének parancsnoka lett. 1953 januárjában tagja annak a bizottságnak, amely a Péter Gábor-ügyben irányította a nyomozást. Személyesen vett részt Péter Gábor kihallgatásában. 1953. június 27–28-án Piros kimaradt a Politikai Bizottságból, de tagja lett a Nagy Imre-kormánynak: 1953. július 4-étől a belügyminiszter első helyetteseként, majd 1954. július 6-án belügyminiszterként. Az MDP KV 1955. április 14-i ülésén ismét a Politikai Bizottság póttagjává választották. 1956. október 23-án tagja lett az MDP KV által a fegyveres felkelés leverésére megalakított Katonai Bizottságnak, ugyanakkor kimaradt a Politikai Bizottságból, 26-án pedig a kormányból is. Október 28-án Gerővel és Hegedűs Andrással együtt a Szovjetunióba távozott. November 3-án tért vissza az országba. Részt vett a KGB vezetője, Szerov tábornok által irányított akcióban, melynek során november 3-án este Tökölön letartóztatták a magyar kormányküldöttséget. November 10-én Kádár János felszólítására elhagyta az országot, és a Szovjetunióba utazott. 1956. november 16-án kizárták az MSZMP-ből. Az 1957 májusában összeült országgyűlés megfosztotta képviselői mandátumától. 1958 augusztusában tért haza, és a Szegedi Szalámigyár főmérnöke lett. 1969-ben igazgatónak nevezték ki. 1977-ben vonult nyugdíjba. Hosszú éveken keresztül a Szakszervezetek Csongrád Megyei Tanácsának elnöke, majd az MSZMP Szegedi Városi Pártbizottságának tagja. <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/kislex/biograf/piros.htm> (Megtekintés: 2022. február 14.)

¹⁷² Gyurkó Lajos (Budapest, 1912. május 26. – Pécs, 1979. június 15.) vezérőrnagy később az 1956-os forradalom és szabadságharc hírhedt alakja. Hadtestparancsnokként ő adott bevetési parancsot október 27-én a 66. vadászrepülő-hadosztálynak. A légierő által végrehajtott legsúlyosabb manővernek tragikus következményei voltak: egy MiG–15bis géppár egyik gépe – a másik műszaki hibát jelentve, nem hajtotta végre a tűzparancsot – belélt a Tiszakécskén gyülekező tömegbe, amely után 17 halott és száztíz sebesült maradt a főtéren. *Horváth Miklós–Kovács Vilmos* 2016. 243.

¹⁷³ *Néphadsereg*, 1956. április 4. IX. évf. 14. sz. 3–4.

A változás lényegát tekintve egyetérthetünk Gerő Andrással, amikor így fogalmaz: *„Már 1945-ben sem kívánta az állam megünnepelni a nemzeti hősök országos emléknapját, s a sztálinista diktatúrába átforduló rendszer egyáltalán nem volt érdekelt abban, hogy a szovjetekkel szemben vesztés magyar hadsereg halottait hősnek tekintse. Szempontjukból kicsit furcsa is lett volna, hogy miközben az országban sorra-rendre emelték a szovjet hősi emlékműveket, hasonló hévvel állítottak volna emlékműveket az ellenük harcolt magyar katonáknak is. Az első világháborús emlékműveket általában békén hagyták, de arról szó sem lehetett, hogy kiegészítsék a második világháborúban elesett magyar katonáknak neveivel (?) is.”*¹⁷⁴ A Magyar Néphadsereg tisztjei, tiszthelyettesei és sorkatonái nem is tudták, hogy ez a nap valaha létezett, sőt a május utolsó vasárnapjára datált gyermeknappal (1950-től) még tovább csökkentették az egykori ünnep jelentőségét. A következő mozzanat, hogy 1955 után szinte teljesen felszámolták a rákoskeresztúri új köztemetőben lévő hősi parcellák nagy részét.¹⁷⁵

1956 után sem változott a „hősi halott” fogalomhoz való viszonyulás, hiszen a szocialista rendszer nem fogadhatta el, hogy a 20. század hősi halottai orosz, majd szovjetellenes háborúkhöz köthetők. A rendszerváltás után először 1989 májusában tarthatták meg ismét nyilvánosan a Hősök napi megemlékezést.

A formális, vagyis a külső jegyekben is bekövetkező változásokra mintegy tíz év múltán került sor, vagyis 2000–2001-ben a teljes Millenniumi emlékmű a Hősök Emlékkövével együtt teljes rekonstrukción esett át, és 2001. augusztus 18-án ismét felavatták, s ekkor került az oldalára a következő felirat: „Hőseink Emlékére”. A 2001. évi LXIII. törvény újra megerősítette a szándékot a magyar hősök emlékének megörökítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről.¹⁷⁶

A törvény szellemében a Honvédelmi Minisztériumban és a HM HIM-ben is felgyorsult az a folyamat, amely a katonahőseinkről való megemlékezést tűzte ki céljául. Számos olyan intézkedés született, amely a hazánk határain kívül hősi halált halt és eltemetett katonák nyughelyeinek ápolására intézkedett. Ennek nyomán több tízezer hősi

¹⁷⁴ Gerő András 2014. 181.

¹⁷⁵ A köztemetőből már 1903-ban elkülönítettek két parcellát katonai temető céljára. 1914-től, az első világháború idején nem csak magyar hősi halottakat temettek ide, hanem a szövetséges központi hatalmak elesett katonáit, valamint az antant országokból származó, hazánkban elhunyt hadifoglyokat is. 42 nemzet fiait nyugodtak a rákoskeresztúri hősi temetőben, amely időközben 25 kat. holdra növekedett területével a második legnagyobb volt egész Európában, a szomorú emlékeztető franciaországi Verdun temetője után.

<https://acenter.hu/Uj-koztemeto-temeto-budapest-7740/> (Megttekintés: 2020. november 23.)

¹⁷⁶ Ld. Függelék, 1. melléklet.

halott vagy eltűnt katonánk neve vált ismertté, és került síremlékekre vagy központi emléktáblákra.

A hősök iránti tisztelet kiemelendő példájául szolgált vitéz nemes barankai Barankay József százados, a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem 5. kitüntetettjének régi katonai hagyományok szerinti újratemetése a Fiumei úti sírkert 52., katonai parcellájában 2012. november 6-án.¹⁷⁷ Sírhelyét a HM Katonai Hagyományőrző és Hadisírgondozó Osztály munkatársai 2012 nyarán találták meg és azonosították az ukrajnai Ivano-Frankivszk (Stanislaui, Stanisławów) magyar–német hősi temetőjében. Ekkor döntöttek a magyarországi hazaszállítás és újratemetés mellett.

Barankay József figyelőhelyét 1944. július 13-án a galíciai Targowicza nevű település határában egy Il-2-es szovjet csatarepülő támadta meg, aminek következtében a százados és két másik tüzére hősi halált halt. Augusztusban a kormányzó a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremet posztumusz adományozta részére, amelyet csupán huszonkét kiváló magyar tiszt érdemelt ki, közülük is nyolcan csak a haláluk után.¹⁷⁸ A legrangosabb katonai elismerésekkel: a Mária Terézia Katonai Renddel vagy a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett hősöket egykor ágyútalpon vitték a sírhelyhez. Ehhez a hagyományhoz ragaszkodtak az újratemetésen is. A ravatalt görög katolikus szertartás szerint áldották meg, majd vitéz Barankay József földi maradványait ágyúlövés és dízsörtűz mellett helyezték végső nyugalomra.

Napjainkban minden évben országsszerte megemlékezéseket tartanak május utolsó vasárnapján, a Magyar Hősök Emléknapján, hogy emlékezzenek „az elmúlt ezredév magyar hőseire”.

¹⁷⁷ <https://hirado.hu/2012/11/06/ujratemetettek-barankay-jozsef-szazadost/> (Megtekintés: 2020. december 15.)

¹⁷⁸ *Illésfalvi Péter–Kovács Vilmos–Maruzs Roland* 2011. 53–59.

V. A katonai hagyományápolás és a hadtörténelmi emlékgyűjtés az önálló magyar haderőben

A nemzeti katonai hagyományápolás formái egyidősek az önálló magyar haderő kialakulásának kezdeti lépéseivel. Ennek a folyamatnak már 1918-tól az Osztrák–Magyar Monarchia végleges felbomlásától létrejöttek a hivatalos és – ezzel párhuzamosan – a társadalmi és egyéb szervezetszerű keretei. A hagyományörzés legfontosabb letéteményesei a magyar királyi Hadimúzeum, a magyar királyi Hadilevéltár (1922-től a Horthy-korban két, egymástól független szervezet) és mellettük – mintegy sajátosan létező harmadik pillér – maga a haderő voltak.

1. A Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár és a Magyar Királyi Hadtörténelmi Múzeum

A budai vár északi szegletében, szakrális környezetben álló Hadtörténelmi Intézet és Múzeum hadimúltunk igazi kincsesháza, amely részben a középkori – 13. századi – várfalra épült. Sorsfordító ostromok drámai küzdelmei zajlottak ezen a területen mind a 150 éves török uralom háborúiban, mind az 1848–49-es szabadságharc idején, valamint az 1945-ös ostrom során is.

Nem véletlen, hogy amikor a magyar haderő vezetése és a politikai támogatók a múzeum végleges otthonát keresték, és központi, méltó épületet kívántak a közgyűjteménynek, több évtizeden át evidenciában tartották a budai Várnegyedben való elhelyezést, nem utolsósorban a terület magyar történelmi-hadtörténelmi jelentősége, a hadimúltat lépten-nyomon felidéző környezet miatt.

Az intézményt körül ölelő épületek és emlékművek egyaránt sugallják a keresztény hit és a haderő mindenkori szoros kapcsolatát, a magyar katona hősiességét a különféle történelmi korokban.

A Kapisztrán téren ma látható, konzervált romok és a fölöttük őrködő magányos torony a középkori eredetű Mária Magdolna templom,¹⁷⁹ akkoriban a budavári magyarság

¹⁷⁹ Legkorábbi magja a 13. században épült, a későbbi korokban többször megnagyobbították, tornya a 15. században készült el. Buda török megszállása után hosszú időre ez maradt az egyetlen keresztény templom. Mivel a vár visszavívása során az épület megsérült, a felújításkor barokk külsőt kapott, és 1817-től 1945-ig a katonasághoz kapcsolódott, Helyőrségi templomként. Súlyos háborús sérülései miatt, no meg az akkori, egyház-barátnak nem mondható politikai helyzetben helyreállítás helyett Rákosi Mátyás személyes utasítására

templomának maradványai. A téren látható névadója, Kapisztrán János (1386–1456), az 1724-ben szentté avatott ferences szerzetes szobra.¹⁸⁰ Kapisztrán, a magával ragadó szónok a pápa megbízottjaként jutott el Magyarországra, s vált a törökellenes harcokban Hunyadi János fegyvertársává. Részes volt 1456 júliusában a világraszóló nándorfehérvári győzelemnek. Kapisztrán alakja az egyházat és a haderőt összekötő kapocsként fontos szerepet játszott az újjáalakult m. kir. Honvédség emlékezetformálásában.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum épülettömbjének helyén korábban – amint arra az udvarán 1987-től folyó ásatások eredményeként fény derült –, a városfal közelében a középkorban lakóházak álltak. Ezek az 1686-os ostrom során nyilvánvalóan megsemmisültek; a következő időszakban készült térképek ugyanis már pusztaságként jelölik a területet. A kiemelkedő harcászati jelentőséggel bíró helyszín azonban nem sokáig maradt lakatlan: 1696-ban már két, az északi várfallal párhuzamosan elhelyezkedő kaszárnyaépület foglalta el. A 19. század negyvenes éveire jócskán elavult létesítmények akkor lebontásra kerültek s 1844-ben új, nagyobb, az uralkodóról Ferdinándnak, magyarul Nándornak elnevezett laktanya építése kezdődött el. Az 1847-re elkészült épüleategyüttes egy nyugati – a hajdani Bástyasétányra, a mai Tóth Árpád sétányra néző szárnyból, valamint egy középtájon hozzá csatlakoztatott, az így kialakuló térre néző, déli szárnyból állt. Az Anjou sétányra néző északi épületrész csak 1892-ben készült el. Az épüleategyüttes tehát katonai célokat szolgált, követve az immár évszázados hagyományokat. A falakból is sugárzó katonai szellem azóta is optimális környezetet nyújt a múzeum céljainak.

1926-1929 között a nyugatra néző, 15 ablakos szárnyat a múzeum céljára alakították át. Ekkor kapta a homlokzat a középrizalít két emeletet összefogó architektúráját, a bejárat toszkán oszlopos portikusát, a legénységi hálótermekből pedig kiállító helyiségek lettek. Kapisztrán téri homlokzata 23 ablakos, 7 ablakos középrizalittal.¹⁸¹

Az épülettömb Budapest ostroma során, 1944 decembere és 1945 februárja között igen jelentős károkat szenvedett. A több mint 50 helyiségből mindössze három maradt a muzeális anyag befogadására valamelyest alkalmas állapotban.

A helyreállítási munkák 1947-től kezdődtek meg. Az 1952 után felgyorsult épületrekonstrukció során alakították át az északi szárnyat. Az udvari homlokzatot és a

a fő- és mellékhajókat lebontásra ítélték, meghagyott tornyát 1950–52 között állították helyre. <http://budavar.btk.mta.hu/hu/utcak-terek-epuletek/kapisztrán-ter/53-kapisztrán-ter-maria-magdolna-templom-magdolna-torony-helyorsegi-templom.html> (Megtekintés: 2020. december 2.)

¹⁸⁰ Kapisztrán János szobra Damkó József alkotása 1922-ből

¹⁸¹ *Fónagy Zoltán*: Kapisztrán tér. <http://budavar.btk.mta.hu/hu/utcak-terek-epuletek/kapisztrán-ter/55-kapisztrán-ter-2-3-4-nandor-laktanya-hadtorteneti-intezet-es-muzeum.html> (Megtekintés: 2021. március 16.)

klasszicista épületfalakat néhol gótikus, illetve barokk kőfaragványok díszítik. Ezeket a Kapisztrán téri Helyőrségi templom második világháborús romjai közül mentették ki és helyezték el, egyrészt megóvva az enyészettől, másrészt megadva a továbbélés lehetőségét a katonák templomának ereklyéiként, hadtörténelmünk részeként.¹⁸²

Ha a Hadtörténeti Múzeumot déli irányból a Tóth Árpád sétány felől közelítjük meg a Múzeum előtt katonás rendben elhelyezett 16–18. századi ágyúcsövek sorával találkozunk. Déli irányban futó falak vonalát követve az Esztergomi rondellán Görgey Artúr lovas szobrát avatták föl 1935. május 21-én¹⁸³, helyette ma nemzeti zászlókat láthatjuk. Az Anjou sétányon a Nagy Háború tüzérségi lövegeit és aknavetőit helyezték el, melyeket ma már a sétány átépítése miatt elszállítottak. Mind-mind a magyar katonai hagyományok ápolásának érdekében épített, kialakított helyszínek, emlékművek és szobrok, amelyek egymást erősítve egy célt szolgáltak az 1920–1930-as években és részben napjainkban is.

A magyar Hadtörténelmi Múzeum megteremtésének gondolata az 1867-es kiegyezést követően – a Magyar Királyi Honvédség megalakulásától fogva – meg-megújuló követelésként jelentkezett a politikai közéletben. Az Osztrák–Magyar Monarchiának volt ugyanis már egy Bécsben működő hadtörténeti múzeuma, s ezért a magyar hadtörténeti relikviák jó része a bécsi udvari, illetve katonai közgyűjteményekbe vándorolt.¹⁸⁴

Az önálló magyar hadimúzeum megalapításának érdekében tett első konkrét lépést a Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottságának indítványa jelentette, amelyet 1888 decemberében terjesztettek a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé. A bizottság a Magyar Nemzeti Múzeum hadtörténelmi gyűjteményének fokozatos fejlesztését és a múzeum kibővítését tervezte. A javaslattal az országgyűlés is foglalkozott és határozatban támogatta egy különálló magyar hadtörténelmi gyűjtemény kialakítását. – A honfoglalás ezredik évfordulója jelentősen felgyorsította az előkészületeket: 1896-ban a millenniumi kiállítás hadtörténelmi csoportbizottsága már a szervezés kezdetén azzal fordult az illetékes szervekhez, hogy lehetőség szerint majd tartsák együtt az aprólékosan, országos szinten és a magángyűjteményeket átnézve feltérképezett, nyilvántartásba vett hadtörténelmi anyagot.¹⁸⁵

Az ezredéves kiállításrész nagy sikerétől indítva az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter támogatásáról biztosította a felállítandó magyar hadimúzeum

¹⁸² Farkas Gyöngyi–Jankó Annamária–Sziij Jolán 2003.; Závodi Szilvia 2018. 22.

¹⁸³ Szoleczky Emese 2018. 22.

¹⁸⁴ Makai Ágnes–Szoleczky Emese 2003. 27.

¹⁸⁵ Farkas Gyöngyi–Jankó Annamária–Sziij Jolán 2003.; Závodi Szilvia 2018. 22.

ügyét, sőt számára a Magyar Nemzeti Múzeum hadtörténelmi gyűjteményének átadását is kilátásba helyezte. Az ügy azonban különféle okokból holtvágányra került. Az összegyűjtött anyag egyben tartása is csorbát szenvedett: egy része a bécsi közgyűjteménybe került, más részei követhetetlen utakon tűntek el a szakemberek szeme elől.¹⁸⁶ Az első világháború új helyzetet teremtett. A jórészt már a kezdetektől tudatosan összegyűjtött háborús relikviák sokasága, valamint a roppant mennyiségű hadizsákmány elhelyezésére a központi bécsi Heeresgeschichtliches Museum nem volt képes. Az égető probléma megoldására egyetlen út kínálkozott: a közös hadügyminiszter 1916-tól tervet dolgoztatott ki egy új, megfelelő méretű bécsi múzeumépület létesítésére. Nem zárkózott el ugyanakkor a másodlagos anyagnak a koronatarományokban – így a magyar fővárosban – „fiók-hadimúzeumokban” való elhelyezésétől sem. Ezt a helyzetet a magyar honvédelmi miniszter, báró Szurmay Sándor¹⁸⁷ egy önálló budapesti hadimúzeum alapításának előmozdítására használta ki – magvát a Honvédelmi Minisztérium 1915 novembere óta létező levéltári osztályának múzeumi gyűjtést is végző al csoportja alkotta –, amely a levéltárat továbbra is magában foglalta volna.¹⁸⁸ A Honvédelmi Minisztérium 1. osztályán a levéltári csoport vezetője nagylaki Rátz Jenő vezérkari százados volt, ebből jött létre a későbbi intézmény.¹⁸⁹

Hosszabb politikai csatározások után 1918 nyarára az uralkodó – osztrák császárként I., magyar királyként IV. Károly – előzetes hozzájárulásával a Minisztertanács elé került a terv, amely egészében elfogadta az elképzelést, és hozzájárult ahhoz, hogy a főváros által a Gellérthegyen ingyen átengedendő területen építsék fel az új múzeumot. Az építés költségeire húsz-, a muzeális anyagok megszerzésére ötmillió korona összköltséget szavaztak meg.

A háború végnapjaiban, a Monarchia összeomlása idején, a forradalmi helyzetben azonban az elképzelésről végleges döntés már nem született. Az intézmény létrehozásának történetével kapcsolatos szempontokat Ságvári György a következőképpen világítja meg: *„Amikor véget ért a háború, az egykor szembenálló felek országaiban az állami szintre emelt háborús emlékezés jegyében, a hőskultusz ápolása szellemében sorra születtek a háborús mementók. És újra csak aktualizálva. Panteonok, győzelmi múzeumok létesültek,*

¹⁸⁶ Hadtörténelmi Levéltár Hadtörténelmi Múzeum 1930-tól M. kir. Hadilevéltár, illetve M.kir. Hadimúzeum /1919–1945 VI. fondfőcsoporton belül a HM HIM iratanyagának segédlete. Készítette: Farkas Gyöngyi.

¹⁸⁷ Vitéz uzsoki báró Szurmay Sándor (Boksánbánya, 1860. december 19. – Budapest, 1945. február 26.) magyar királyi honvédtiszt, gyalogsági tábornok, 1917–18-ban honvédelmi miniszter, 1941-től vezéreztetés.

¹⁸⁸ Hadtörténelmi Levéltár Hadtörténelmi Múzeum 1930-tól M. kir. Hadilevéltár, illetve M. kir. Hadimúzeum /1919–1945 VI. fondfőcsoporton belül a HM HIM iratanyagának segédlete. Készítette: Farkas Gyöngyi.

¹⁸⁹ *Kincses Katalin Mária*: Markó Árpád hadtörténész visszaemlékezése Rátz Jenő honvédelmi miniszterre. In: *Histora lux veritatis*. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján. Budapest, 2016. 253–263. ohttp://real.mtak.hu/123940/1/KINCSES_2-szakaly-03.pdf (Megtekintés: 2022. február 14.)

emlékhelyek az elhagyott csatatereken, szétlőtt erődökben, háborús múzeumok a fővárosokban, ahol már volt, a meglévőket bővítették az elmúlt háborúra asszociálva; szakmai tanulságok megvonására oktató szak-gyűjteményeket hoztak létre - mindent talán már egy újabb, nagy összecsapásra készülve. Az első világháború kapcsán emelt múzeumok, többnyire egészen direkt tartalommal ezt a célt (emlékeztetés, hőskultusz) szolgálják, azok pedig, amelyek már a háború után születtek, mint az alább tárgyalandó magyar Hadtörténelmi Múzeum, esetükben nyilvánvalóan az elmúlt háború emlékezetét társítják az ezeréves magyar katonai múlttal, s Trianonnal aktualizálva, a nemzeti hőskultusszal olvasztják egybe. A múzeum a hősiességet, a hősiesség változó fogalmát, a társadalom hozzá való viszonyát folyamatában képes modellezni, amihez a legalkalmasabb eszköz a kiállítás. A múzeum képes súlypontozni, s egy más összefüggésrendszerben ugyanezt a súlypontot az új elvárásokhoz alkalmazkodva odébb helyezni. A közterek ércbe merevített valós vagy fiktív háborús hőse mindig ugyanaz, még akkor is, ha az emlékezetben helyi értéke változik; a múzeumi kiállításon a bemutatás során ugyanaz a háborús hős, hősiességével együtt, akár a vizualitás eszközeivel könnyen relativizálható - a mindenkori emlékezethez igazodva.”¹⁹⁰

1918. november közepén a Honvédelmi Minisztérium 1/a osztályának munkatársai – Gabányi János alezredes (később címzetes tábornok) és Aggházy Kamil százados (később ezredes)¹⁹¹, saját kezdeményezéséből a magyar hadügyi vezetés megteremtette a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeumot a tényleges munka – a Magyar Országos Levéltár épp csak elkészült épületének helyiségeiben – szinte azonnal megindult, hiszen a világháborús anyagon túl a két nagy politikai átalakulás – a Magyar Népköztársaság, illetve 1919. március 21-én a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte – tárgyainak és dokumentumainak szisztematikus gyűjtésével sem lehetett várni.”¹⁹²

A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum nagy erőfeszítéseket tett, hogy az új haderő vezetésében is támogatókra találjon és a gyűjtemény jelentős részét egy arra kijelölt helyen egyben tarthassa. Ennek eredményeként 1920 júniusában már a Mária Terézia laktanya¹⁹³

¹⁹⁰ Ságvári György 2005. 149–150.

¹⁹¹ Aggházy Kamil (Budapest, 1882. november 1. – Budapest, 1954. szeptember 14.): m. kir. ezredes, a M. kir. Hadtörténelmi Múzeum egyik alapítója, munkatársa és 1928-38 közt igazgatója, hadtörténész. A Hadtörténelmi Múzeum szakértőjeként részt vett az úgynevezett osztrák–magyar likvidációs tárgyalásokon. A Múzeum tudományos, szakszerű működésének alapjait, gyűjtőkörét, megőrzését a vezetésével dolgozták ki, az intézmény budai Várban való elhelyezése és az első kiállítás megnyitása a nagyközönség előtt irányításával valósult meg. Az úgynevezett „hadi-helykegyelet” első tudatos hazai művelője, az 1848–49-es szabadságharc elkötelezett kutatója. Kezdeményezésére kerültek vissza 1941-ben a 48-as zászlók Magyarországra a Szovjetunióból.

¹⁹² Markó György 2008.; Závodi Szilvia 2018. 22–23.

¹⁹³ A Mária Terézia laktanya Hild József tervei alapján 1848-ra épült fel a mai Üllői út és Ferenc körút sarkán, elsőként a főváros háziezrede, a 32-es gyalogezred állomásozott itt, a laktanya a nevét 1892-ben kapta.

egy részében kapott helyet mintegy 5400 muzeális tárgya számára. Ott a nagyobb méretű eszközök (ágyúk, kocsik) elhelyezése eleve lehetetlen volt. A súlyos gazdasági viszonyok között a múzeumi munka jóformán csak az anyag szerény megóvására szorítkozhatott, a szerzeményezés és bemutatás fizikai lehetőségei a minimumra csökkentek. A megszűnő katonai alakulatoktól folyamatosan érkeztek a muzeális tárgyak, nyilvános kiállításra pedig gondolni sem lehetett a hely szűkössége miatt.¹⁹⁴ A Gubacsi úton létrehozták a nagyméretű haditechnikai eszközök befogadására alkalmas raktárat.¹⁹⁵

Az 1921. március 16-án kelt HM rendelettel a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeumot külön állománytestté – önálló intézménnyé – nyilvánították. Ekkor a múzeum élén igazgatóként Rubint Dezső tábornok állt¹⁹⁶ és állományában 75 fő hivatásos katona dolgozott.¹⁹⁷ A Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár az Országos Levéltár épületében maradv a katonai iratok őrzője, míg a Magyar Királyi Hadtörténelmi Múzeum a magyar hadtörténelem tárgyi emlékeinek gyűjtője, később bemutatója lett. Mindkettő stabil alappillére a magyar katona hősiességét megismertető, hagyományápoló rendszernek, amelyet az állam és a haderő vezetése tudatosan formált.

A Magyar Királyi Hadilevéltár rendeltetését és munkakörét 1936-ban az általános határozványokban fogalmazták meg. A Hadilevéltár a magyar fegyveres erő történetének, a magyar hadseregek, honvédségek, a volt cs. kir., később cs. és kir. közös hadsereg magyar alakulatai, a magyar történetben szerepet játszott szabadságcsapatok történelmi fejlődésének kutatására, feldolgozására hivatott tudományos katonai szakintézet.¹⁹⁸ Az intézmény tudományos jellegéből adódóan figyelemmel kíséri a külföldi haditapasztalatokra vonatkozó szakirodalmat, tudományosan feldolgozza, megőrzi a már leltározott és a későbbiekben beérkező levéltári anyagot. Közhivatali funkciót lát el, felvilágosítást ad a levéltárhoz forduló hivatalok és magánszemélyek részére. A Hadilevéltárban rendeltetésének és feladatának megfelelően két munkakört határoztak meg, a levéltári szolgálatot, a levéltári és

Többszöri név- és funkcióváltás után 1952-ben Kilián Györgyről elnevezve a forradalom emblematikus épületei közé tartozott.

¹⁹⁴ Pongó János 1971. 30.

¹⁹⁵ A raktárat a Laudon laktanya területén alakították ki a mai Timót utca–Gubacsi út–Soroksári út által határolt ingatlanon, amely részben ma is honvédségi terület.

¹⁹⁶ HL HM 76710/Eln.-1920. Vitéz Rubinthy (Rubint) Dezső (Salgótarján, 1871. február 16. – Rákosliget, 1945. november 22.) az első világháború idején alezredesként, majd ezredesként a budapesti hídfőparancsnokság, illetve a m. kir. 5. honvéd lovashadosztály vezérkari főnöke volt, később a m. kir. 30. honvéd gyalogezred, azután a m. kir. 79., a 128., végül a 202. honvéd gyalogdandár parancsnokaként szolgált. 1920. szeptember 1. és 1924. december 1. között vezérőrnagyként, majd vezérőtanácsnokként (altábornagyként) a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár főigazgatója volt.

¹⁹⁷ AD ACTA A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei. <https://mek.oszk.hu/01300/01336/html/#6> (Megtekintés: 2021. március 11.)

¹⁹⁸ HL HM 25161/Eln.1.-1936.

irodalmi munkakört. A levéltári munkakör a levéltári anyagok gyűjtését, nyilvántartását, rendezését és előkészítését, az irodalmi munkakör a levéltári anyagok hadtörténelmi feldolgozását a foglalta magába. A Hadilevéltár állományát a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnökének javaslatára a honvédelmi miniszter állapította meg.¹⁹⁹

A Magyar Királyi Hadimúzeum katonai szakintézet, továbbá a m. kir. honvédség csapatainál, intézeteinél stb. szervezett hadtörténelmi gyűjtemények központi felügyelő szerve.²⁰⁰ 1715-től, az állandó magyar hadsereg felállításától terjedő időszakra vonatkozólag magyarországi és Magyarországgal szövetséges és ellenséges államok, a hadi erények, tudományok, ismeretek, személyek, egységek, szervezetek, fegyverek, eszközök, létesítmények, színhelyek és események eredeti vagy másolt tárgyakban vagy ábrázolatokban szemléltetése. Ezek gyűjtése, készítése, helyreállítása, megóvása és kiállítása a múzeum fő feladatai közé tartozik. A hadtörténelmi vonatkozású egyéni, testületi és helykegyeleti hagyományok ápolása, emlékűnnepélyek és alkalmi kiállítások rendezése. Különösen fontos feladata a katonai vonatkozású testületi hagyományápolás.²⁰¹

A múzeum végső otthona a budai Várban lévő Nándor laktanya 1926–1929 között átépített, Vérmezőre néző szárnya lett. A volt kaszárnya átalakítása, abban a korszerű körülmények kialakítása, a törzsgyűjtemény átszállítása és az állandó kiállítási koncepció kimunkálása azonban hosszabb időt vett igénybe, csak 1937-ben fejeződött be. 1937. május 29., szombat. „11h-kor életem egyik legnagyobb eseménye” – jegyezte fel e napról Aggházy Kamil ezredes a Hadtörténelmi Múzeum igazgatója.²⁰² Ekkor nyílhatott meg az első kiállítás, 36 kiállítóteremben és 260 méternyi folyosón. Az épület földszintjén az 1686–1914 közötti időszak történetét tekinthették meg a látogatók, az első emeleten a Nagy Háború emlékeit helyezték el, míg a másodikon a szakgyűjtemények kaptak helyet. A megnyitót, amelyen Róder Vilmos gyalogsági tábornok, honvédelmi miniszter tartott avató beszédet, Horthy Miklós kormányzó is megtisztelte jelenlétével.²⁰³

A múzeum fejlődésében mérföldkönek számít a bécsi Heeresmuseum felszámolásából²⁰⁴ eredő, 2000 darabot meghaladó magyar vonatkozású tárgyegyüttes hazakerülése. Ennek átadása a trianoni békeszerződés 177. cikkelye értelmében Baden bei

¹⁹⁹ HL HM 25161/Eln.1.-1936.

²⁰⁰ Szervi határozványok a magyar királyi Hadimúzeum számára. Budapest, 1941. 5.

²⁰¹ Szervi határozványok a magyar királyi Hadimúzeum számára. Budapest, 1941. 6.

²⁰² *Szoleczky Emese* 2018. 68.

²⁰³ A Hadimúzeum megnyitása. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2331> (Megtekintés: 2021. március 16.)

²⁰⁴ A cs. és kir. osztrák–magyar közös hadimúzeum, mint jogi személy felszámolásáról van szó, amelynek végén, gyűjteményi anyaga nagyobb részének megtartásával, újjáalakult az osztrák köztársasági hadimúzeum.

Wienben 1926. május 28-án az osztrák szövetségi kormánnyal kötött egyezménynek megfelelően zajlott le. „Ugyanakkor magánszemélyektől, testületektől származó önzetlen adományok, letétek, vásárlások, kül- és belföldi aukciós vételek révén a gyűjtemény számos kiemelkedő, például 1848–49-es nemzeti ereklyével, a Habsburg-család több tagjának katonai egyenruháival, csapattestektől begyűjtött emlékanyaggal, sőt nagyobb gyűjtemény-együttesekkel is gazdagodott. A Múzeum ezekben az években építette ki országos gyűjtőhálózatát, kapcsolatait más hazai és külföldi társintézményekkel.”²⁰⁵ A múzeum indította el 1920-ban a budavári honvédünnepek sorát. Kezdeményező szerepet játszott, és rá esett a munkálatok nagy része a mohácsi emlékűnnep (1926) megrendezésében, a Budapest és Mohács közti útvonal emléktábláinak felállításában. Elévülhetetlen érdemeket szerzett az intézmény a hősi sírok kataszterének összeállításával, a különböző temetőkben nyugvó jeles katonák emlékének ápolásával. Kiépítette az intézmény vidéki levelezőkarát, 140 főből álló tulajdonképpeni szerzeményező hálózatát. 1924-ben megalakította az Országos Magyar Hadimúzeumi Egyesületet, ennek útján szak- és népszerűsítő cikkeket, múzeumi és bajtársi híreket közlő újságot – Hadimúzeumi Lapok – később História – adott ki.²⁰⁶

A második világháborúban az 1943-as esztendő volt az utolsó, amelyben teljes intenzitással működött a múzeum. Ez év nyarán még a kiállítások mindegyike látogatható volt, sőt újabb látványosságokkal – mint az „orosz terem” bővültek; útba indították a múzeum egyik tisztjét hadműveleti területre, aktív gyűjtésre; de a rendszeres légitámadások miatt már muzeális anyagvédelmi rendszabályokat is életbe léptettek. 1944 elején megkezdték az értékes darabok összebecsülését, és ezeket ládákban a múzeum pincéjében helyezték el. A kevésbé értékes és duplumanyagból – a 36 terem helyett – hét teremre terjedő kiállítást rendeztek be.²⁰⁷

„Mivel a front elérte Magyarországot, a kiemelt nemzeti gyűjtemény megóvása érdekében a honvédelmi miniszter 1944 októberében elrendelte az intézmény személyzetének és muzeális tárgyi anyagának kitelepítését. A menteni kívánt gyűjtemények a Veszprém megyei Doba községhez tartozó somlói Erdődy-kastélyig jutottak el. Az átszállítási

²⁰⁵ Závodi Szilvia 2018. 26.

²⁰⁶ A Hadimúzeumi Lapok első száma 1925. december 1-jén jelent meg, és köszöntő írásában a szerkesztőség ekképpen összegezte a lap tartalmára vonatkozó elgondolását: „... mindezen tárgyakkal való foglalkozás, mindezeknek tudományos ismertetése, leírása és feldolgozása, a még hiányzó összegyűjtése egyszerűen e nemzeti templomban múltunk lehetőleg összes ereklyéinek együtt tartása és ápolása, ez a mi célunk.”

A folyóirat révén a Hadimúzeum és az Egyesület a nyilvánosság lehetőségét kapta meg: tudományos részében a magyar hadtörténelem tárgyköréhez tartozó irodalom, egyesületi fejezetében a céljaikért küzdő mozgalmak, intézeti részében pedig a Hadimúzeum közleményei kaptak teret. Tóth Orsolya 2018. 119.

²⁰⁷ Pongó János 1971. 53.

parancs egyértelműen az értékesebb anyagra vonatkozott, de ma már nem állapítható meg, hogy pontosan mi került evakuálásra.”²⁰⁸ A fennmaradt kimutatás 883 ládát sorol fel, amelyet tíz vagonban szállítottak el, ennek 80%-a pusztult el, vált fosztogatás tárgyává vagy került zsákmányként a Szovjetunióba.²⁰⁹

„A hadiállapot megszűnte után a Múzeum különféle katonai, polgári és pártszervek révén azonnal igyekezett lehetőséget teremteni a megmaradt muzeális anyagok felmérésére, illetve a széthordott tárgyak összegyűjtésére. Egy, a helyszínre küldött munkatárs révén 1945 őszére viszonylagos képet nyertek a pusztulás mértékéről, s keserves körülmények közt megteremtették a kitelepített múzeumi anyag hazahozatalának személyi, anyagi és szállítási feltételeit: a többszörös fosztogatás-hullám után megmaradt tárgyakat összezsomagolták, majd októberben hat vagonban és két teherautóval Budapestre szállították. Közben a Hadimúzeumban is folyt a romeltakarítás: a hazahozott ládákat nyolc úgy-ahogy „helyreállított”, azaz betéglázott ablakú, esővíztől csak részben védett, földszinti teremben zsúfolták össze. A helyzetet csak nehezítette, hogy az 1918 óta az Országos Levéltárban működő Hadilevéltár anyagait szintén biztonságba kellett helyezni a rommá lőtt épületből. Erdélyi Gyula (1892–1949) ezredes²¹⁰, 1945-től haláláig az akkor már kettősnek nevezhető intézmény (múzeum és levéltár) parancsnoka igazgatásával folytak a munkálatok.”²¹¹

Mivel a Szövetséges Ellenőrző Bizottság csak a Múzeum működéséhez járult hozzá, 1945. május 15-től a Magyar Hadimúzeum, 1946. szeptembertől 1947 márciusáig a Honvéd Múzeum, majd 1950-ig Honvéd Levéltár és Múzeum²¹² nevet viselte az intézmény. Alapvető gondokkal küszködtek a szakemberi gárda létszámát illetően – a „dobai különítményből” jóformán mindenki szovjet hadifogságba került, többek között Csillag Ferenc²¹³ is. A

²⁰⁸ Závodi Szilvia 2018. 30.

²⁰⁹ Hetés Tibor 1987. 5.

²¹⁰ Erdélyi Gyula (Nagyanna, 1892. február 16. – Budapest, 1949. február 25.): hadtörténész, ezredes. 1931–32-ben a Ludovika Akadémián hadtörténelem tanár. 1932-től a Hadilevéltárban teljesített szolgálatot. 1932-ben a szegedi tudományegyetemen „A magyar hadtörténelem” tárgykörből magántanári képesítést szerzett. 1942-45-ben a Hadilevéltár Honvéd Központi Könyvtárának vezetője. 1945-től haláláig a Hadimúzeum és Levéltár parancsnoka. A közép- és újkori magyar hadtörténet kérdéseiről tanulmányai jelentek meg. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/erdelyi-gyula-753EA/> (Megtekintés: 2021. március 16.)

²¹¹ Závodi Szilvia 2018. 32.

²¹² https://m.militaria.hu/adatb/leveltariuj/content/leveltar_tortenete (Megtekintés: 2020. december 3.)

²¹³ Csillag Ferenc (Budapest, 1907. október 31.–Budapest, 1989. április 26.): katonatiszt, fegyvertörténész, múzeumigazgató. 1942-ben helyezték [az m. kir. Hadimúzeum](#) állományába, a múzeum kiállítási osztályának vezetője (1943. október 1.–1945. február 12.) A második világháború idején, 1944 őszén részt vett a múzeum gyűjteményeinek evakuálásában. A Hadimúzeum több munkatársával együtt lekísérte az anyagot Somlóvárra, majd visszatért Budapestre. A Vár ostromát a Hadimúzeum épületében rejtőzve élte át. Ott került orosz hadifogságba 1945. február 12-én, ahonnan csak 1947 júliusában tért haza. A Honvéd Levéltár és Múzeum osztályvezetője 1947 októberétől, majd 1950 novemberétől 1970 decemberéig a múzeum parancsnoka. A

fővárosban maradtak kevés kivétellel szétszóródtak –, de folyamatosan problémát jelentett a raktározás mostoha, nyomorúságos állapota is.²¹⁴

1949-ig a múzeum – kevés kivétellel teljes egészében kicserélődött – munkatársi gárdája elsősorban az épület tatarozására, illetve a gyűjtemény minél jobb körülmények közti elhelyezésére koncentrált. Szamba vették a veszteségeket, újból megkezdődött a gyűjteménygyarapítás. Az ország különböző pontjairól hoztak be igen változatos adományokat, de a gyűjtésben, beszolgáltatásban a hivatalos és társadalmi szervek is jeleskedtek. Minden egyes anyagcsoportnak külön szakelőadója lett, aki a hadtörténelem egy meghatározott korszakáról is referált.

Az 1945 utáni politikai és katonai vezetés helyesen mérte fel, hogy a katonai szolgálat milyen meghatározó szerepet játszik a társadalom különböző rétegeiből bevonult sorkatonák erkölcsi nevelésében. Nemcsak az olyan egyéni tulajdonságok, mint a bátorság, bajtársiasság, hazaszeretet, a becsület és kötelességtudat kialakításában. A korszak politikai vezetésének elképzelése szerint pedig mindezek mellett az ún. szocialista világnézet elfogadtatásában szerepet kapott a Magyar Néphadsereg. Mindezek intézményi hátterét – miként elődeik – ők is a Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban látták, ezért a lehetőségekhez mérten kezdettől támogatták a Hadtörténelmi Múzeum majd a Levéltár háborús pusztítások utáni újjáépítését mind fizikai, mind szellemi tekintetben.

Az 1950-es évek első felében feldolgozó és népszerűsítő tevékenység vált az akkor önálló intézményként működő Hadtörténelmi Levéltár fő feladatává, ezt bizonyítja nevének 1954-ben történt megváltoztatása Hadtörténelmi Intézetre, amellyel azt kívánták hangsúlyozni, hogy az intézmény legfőbb rendeltetésének nem a katonai vonatkozású írásos, térképészeti anyagok gyűjtését, hanem azoknak megfelelő szempontok szerinti feldolgozását és a közönség elé tárását, azaz a megfelelő ideológiai alapon álló hadsereg és a társadalom közötti kapcsolat erősítését tekintik. Emellett természetesen megkezdődött a rendszer által preferált korszakok tudományos feldolgozása is.

1957-ben Hadtörténelmi Intézet és Múzeum néven ismét egy olyan hadtörténelmi kompetenciaközpont²¹⁵ jött létre, amely nem csak a magyar katonai múlt írásos és tárgy

Hadtörténelmi Múzeumban a vezetői munka mellett közel három évtizeden át fegyvertörténettel foglalkozott, ebben a tárgykörben számos tudományos publikációja jelent meg. 1966-ban a hadtudományok kandidátusa lett. *Bodó Sándor–Viga Gyula* 2002. 166.

²¹⁴ *Makai Ágnes–Szoleczky Emese* 2003. 29.

²¹⁵ A kifejezést elsőként 2011-ben Dr. Kovács Vilmos ezredes használta az intézményre.

emlékeinek gyűjtésével és kutathatóvá tételével, illetve bemutatásával foglalkozott, hanem ezek feldolgozására és tudományos hitelességgel történő közzétételére is alkalmas volt.²¹⁶

A Múzeum háború utáni első ideiglenes kiállítását saját romos falain kívül, a vármegyeházán nyitotta meg, a politikai igénynek megfelelően 1947. március 15-én a magyar partizánemlékeket és 1848–49-es anyagát tárta a látogatók elé.²¹⁷ A szorosabb értelemben vett minőségi múzeumi munka is újabb lendületet vett. Új leltárkönyvek alkalmazásával megbízható alapokra helyezték a nyilvántartást; bevezették a szakgyűjtemények szerinti leltározást, ezzel párhuzamosan elkülönítették a főbb gyűjteménycsoportokat. Megkezdődött a háború előtti „régii” anyag megmaradt részének újraleltározása.

A Hadtörténeti Múzeum csupán Budavár visszavívásának századik évfordulóján, 1949. május 21-én²¹⁸ nyithatta meg saját épületének kapuit a nyilvánosság előtt. A korábbiakhoz mérten szerény, hat teremből álló kiállítás négy terme az új néphadsereget és kor szellemében elődeinek tartott 1848–49-es honvédsereget, az 1919-es magyar Vörös Hadsereget és az 1936–1945 közti időszak magyar antifasisztáit mutatta be – további két helyiségben pedig a fegyver- és a levéltári anyagból kaptak a látogatók ízelítőt.²¹⁹

2. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére

Miután a magyar katonai múlt írásos és tárgyi emlékeinek őrzésére szolgáló intézmények rendelkezésre álltak, megkezdődhetett a forradalmak és a trianoni békeszerződés utáni sokk után felálló önálló magyar haderő, a Magyar Királyi Honvédség végleges szervezetének, külsőségeinek, valamint eszmerendszerének kialakítása. Ez utóbbiak természetesen nem tértek el a megszilárduló politikai kurzus *nemzeti, keresztény, revizionista* alapon álló ideológiájától. A honvédség az önálló magyar állam nemzeti és katonai ünnepeinek kialakításában kevésbé vett részt, annál nagyobb szerepet kapott az ország lakosságának, különösen az ifjúság és a honvédség tagjai szellemi nevelésében.

²¹⁶ Dr. Bonhardt Attila szíves szóbeli közlés alapján

²¹⁷ Makai Ágnes–Szoleczky Emese 2003. 29.

²¹⁸ Nagy Kálmán 1953. 1236–1237.

²¹⁹ Makai Ágnes–Szoleczky Emese 2003. 29.

Bár a Monarchia hadseregével szemben a honvédséget teljesen nemzeti alapokra helyezték, nem kívántak gyökeresen szakítani a korábbi katonai hagyományokkal. Ezt bizonyítják a bevezetendő új katonai ünnepekkel és megemlékezésekkel kapcsolatos gondolatok.²²⁰ A katonai ünnepek meghatározásával kapcsolatban 1939-ben fogalmazódott meg a gondolat, hogy pontosítani kell a katonai hagyományok ápolása, valamint a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére vonatkozó irányelveket,²²¹ hiszen a legfőbb célként a honvédség erkölcsi erejének növelését, a harcias szellem fokozását fogalmazták meg. Mindezek eléréséhez pontos útmutatót dolgoztak ki, amelyben megfogalmazták a követendő irányelveket. Leszögezték, hogy a magyar nemzeti múlt valamennyi történelmi katonai alakulatának jogutódja a Magyar Királyi Hadilevéltár, illetve Magyar Királyi Hadimúzeum. A jelenlegi szervezetszerű egységek a hozzájuk utalt történelmi csapatok hagyományápoló utódai. A hagyományápolás szakmai irányítása ezzel egyértelműen a két szervezethez került.²²²

A katonai hagyományápolás és a hadtörténelmi emlékgyűjtés általános céljaként az elődök kimagasló hazafiúi és katonai erényeinek, valamint fegyvertényeinek méltatása és a hadi emléktárgyak bemutatása útján a honvédség minden tagjában a hazaszeretet, vitézséget, a becsületérzést, a fegyelmezettséget, a bajtársiasságot, a csapatszellemet, továbbá az előljáróba vetett bizalom fokozását és ezzel az egész honvédség erkölcsi erejének növelését, végeredményben pedig a nemzet hadra fogható fiainak hazaszeretettől átítatott, harcias szellemének megalapozását és minél magasabb fokra emelését határozták meg.²²³

Mindezek végrehajtását, a rendszeres irányítást a hadtest kötelékén belül a hadtestparancsnokságok, a hadtest kötelékén kívül pedig az illető csapat vagy intézet parancsnokai végezték. A hadtestparancsnok ennek megvalósítása érdekében évenként egyszer a kiképzési év kezdetén általános érvényű utasítást adott, évközben már csak akkor érvényesítette irányító befolyását, ha azt szükségesnek látta. A feladat végrehajtására egy tisztet egyéb kötelességének ellátása mellett, mint hadtörténelmi előadót bíztak meg, aki megfelelő érzékkel bírt és lehetőleg történelemkedvelő volt. A hagyományápolást és az emlékgyűjtést csapattesten, intézeten belül a parancsnokok rendszeresen, a magasabb

²²⁰ Dr. Bonhardt Attila szíves szóbeli közlés alapján

²²¹ HL HM 574/Eln. A.-1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

²²² Szervi határozványok a magyar királyi Hadimúzeum számára Budapest, 1941. 11.

²²³ HL HM 574/Eln. A.-1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

előjárók pedig esetenként szemlék alkalmával ellenőrizték. A hagyományok ápolásáért minden parancsnok a maga szintjén felelős volt.

A hagyományápolásban és az emléktárgyak gyűjtésében a honvédség valamennyi alakulata és intézete részt vett, azok is, amelyhez nem kötődött régi katonai szervezet. A volt közös és a határon túlra került honvéd alakulatok hagyományaiból csak azokat ápták, amelyek nemzeti szempontból kiemelt értékkel bírtak, és a magyar harcos szellem fejlesztésére alkalmasak voltak. A hagyományok ápolása céljából tartott emlékbeszédek, ünnepi beszédek, előadások, ismertetések nem lehettek terjengős, száraz hadtörténelmi leírások, hanem a figyelmet lenyűgöző, lelkesítő, hazafias tanulságos, szájhagyományszerű előadásoknak kellett lenniük, amelyekben a történelmi rész keretül szolgált.

3. A katonai hagyományok ápolásának formái

A katonai hagyományápolás felölelte a magyar történelemben honfoglalástól napjainkig szerepelt, példát adó nagyjainak, kiváló magyar vezéreknél, hagyományozó csapatok és ezek kimagasló érdemű vezéreinek, valamint hős katonáinak, csapattestek névadóinak és ezredtulajdonosainak katonai szempontból kimagasló hagyományait. Hagyományápolás szempontjából országos és helyi vonatkozásúakat különböztettek meg.

Az 1869-ben jött létre a Honvédelmi Minisztérium Elnöksége - alapvető feladata a honvédelmi miniszter saját hatáskörébe tartozó, illetve a kiemelten fontos ügyek kezelése volt. Emellett ellenőrizte a Honvédelmi Minisztérium ügykezelését, valamint biztosította a több osztály együttműködését igénylő ügyek esetében az egységes állásfoglalás kialakítását.

A Honvédelmi Minisztérium Elnöksége a hagyományápolást katonai szempontból léleknevelő erkölcsi fegyvernek tartotta, amelynek nemzetnevelő hatását a honvédség minden tisztjének és altisztjének át kellett éreznie és hasznosítania kellett tudnia. Vallották, hogy a magyar hadtörténelem híres vagy kevésbé ismert hőseinek haditettei mentális töltést adhatnak a katonáknak. A magyar katonai hagyományok ismeretét és tiszteletét direkt és indirekt módon plántálták a katonák tudatába, úgy, hogy közben a magyar történelem jelentős időszakait is megismertették velük. Ennek megfelelően a katonai hagyományok ápolását az alábbi keretek között tartották célszerűnek:

1. Kiképzés, illetve foglalkozás közben a pihenők alatt beszélgetésszerűen hetenként egyszer.

2. Rendes foglalkozás keretében havonta egyszer a kiképzési tervezetbe beállított erkölcsi foglalkozás keretében.
3. Osztály- és ezred-émléknapokon.
4. A hagyományozó csapatok kimagasló fegyvertényeinek vagy más emlékezésre méltó napjainak évfordulójához legközelebb eső vasárnap.
5. Katonai ünnepnapon.
6. Nemzeti ünnepnapon.
7. Külön elrendelt országos vagy katonai ünnepnapon.
8. Ezekről függetlenül minden alkalmat kihasználták, amely hagyományápolásra alkalmas volt.²²⁴

A hagyományápoláshoz szükséges adatokat évente előre kidolgozott terv alapján a hagyományápoló csapatnak, intézetnek fokozatosan kellett összegyűjtenie. A parancsnokok kijelölték minden naptári évben az alárendelt alakulataik részére úgy az országos, mint a helyi vonatkozású hagyományok közül azokat, amelyek előadászerű ismertetését az év folyamán tervezték. Az országos vonatkozású hagyományokat főleg a magyar történelemből és a világháborús ismeretekből állították össze. A helyi vonatkozású csapathagyományok közül évente két fegyvertényt kellett kiemelni, az 1848–49-es szabadságharc történetéből, valamint az első világháborús eseményekből.²²⁵

A feldolgozott hagyományokat füzetbe gyűjtve a Hadimúzeumnak és a Hadilevéltárnak is meg kellett küldeni. A történelmi személyekről elnevezett csapattestek ezredtulajdonosainak életrajzát is összeállították.²²⁶

4. A katonai hagyományok ápolása tárgyi emlékekkel: emlékkönyvek és emlékgyűjtemények

²²⁴ HL HM 574/Eln.A.-1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

²²⁵ Uo.

²²⁶ Az ezredtulajdonos a közép- és újkorban az adott ezredet saját költségén felállító személy volt. Az állandó (állami) hadseregek kialakulásával az ezredtulajdonosság fokozatosan átalakult, elvesztette eredeti funkcióját. A 19. század második felére és a 20. századra az ezredtulajdonos a legfelsőbb hadúr (uralkodó, kormányzó, más államfő) által adományozott honor-címmé változott. Az ezredtulajdonos ekkor már nem vett részt az adott ezred életében, s nem parancsnokolta azt. Az ezredtulajdonos megegyezhetett az ezred névadójával, de nem kellett megegyeznie azzal.

Az 1939-ben megfogalmazott irányelvekben²²⁷ kiadták, hogy minden hadtest, minden parancsnokság, továbbá minden intézet Emlékkönyvet vezessen, amelyben saját történetüket örökítették meg. Az Emlékkönyvek elkészítésének célja, hogy részben saját hagyomány ápolásához, részben a m. kir. Honvédség történetét megörökítő munkához hivatalos adatok álljanak rendelkezésre. A m. kir. Honvédség és a m. kir. Honvédelmi Minisztérium történetét a Hadilevéltár szakértő munkatársai írták.

Az Emlékkönyv vezetésére kötelezett alakulat a saját Emlékkönyvében feljegyzett minden említésre méltó eseményt, amely az alakulattal kapcsolatos volt. A hadtestparancsnokságok a saját történetüket a csapatoktól függetlenül állították össze.²²⁸ Az Emlékkönyv minden naptári évre vonatkozó adatainak másolatát március végéig a Hadilevéltár részére kellett megküldeni.

Az emlékgyűjtemények létrehozása magától értetődően egy különleges forrásbázis megteremtését szolgálta.²²⁹ A történelmi névadóval, az ezred- – (osztály-) – tulajdonossal kapcsolatos történelmi emlékeket rendszeresen gyűjtötték. Az emléktárgyak gyűjtését a parancsnok utasításai szerint egy kijelölt tiszt egyéb szolgálatának akadálytalan ellátása mellett végezte. Ezenkívül egy altisztet is mellé rendeltek. Minden hadi és katonai vonatkozású, jelenleg, vagy a jövőben muzeális értéket képviselő tárgyat gyűjtött, amelyet vagy adományozással, vagy a Hadimúzeum bekapcsolásával vásárlás útján szerzett meg.²³⁰

A gyűjtés során felmerülő, lehetséges emlékek:

1. Írásbeli emlékek
2. Emléktárgyak
3. Személyi emléktárgyak

²²⁷ HL 574/Elnökség A. 1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

²²⁸ HL 574/Elnökség A. 1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

²²⁹ Jelenleg arról sincsenek pontos adataink, hány helyen folyt említésre méltó és a rendszerezés igényével fellépő anyaggyűjtés. S egyáltalán: mit tartalmaztak a gyűjtemények? A 4. honvéd gyalogezreden kívül ismert a 24. tábori vadászszázalóalj múzeuma, amelynek anyagát a margitszigeti hadikiállításra is bemutatták. Gyűjteménye volt a budapesti 1. honvéd gyalogezrednek is, amelynek létéről többek között egy magánlevélből is értesülhetünk: Móricz Pál, a későbbi neves katonai szakíró, akkor főhadnagy, a gyűjtemény gondozója Seemayer Villibaldot, a Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályának igazgatóját kérte meg a gyűjtemény rendbetételére, mely, amint írja, „már ezidőszerint is inkább biztató, érdekes, kedves, mint reménytelen. Kérte, hogy tekintse is meg „a mi kis, kezdetleges hadi múzeumunkat, amely az adott körülmények között, s hogy csak nyolc hónapos múltra tekinthet vissza, nem érdektelen.” Magyar Néprajzi Múzeum EAD 91/1918. *Ságvári György* 2005. 102.

²³⁰ Lényeges ez a közbeiktatott lépcső, mert az elsődlegesség a Hadimúzeumé! Vagyis: amennyiben a Hadimúzeum igényt tartott az adott tárgyra, akkor az oda és nem a másik katonai szervezethez került.

4. Hagyományozó alakulatok/személyek emléktárgyai

Az emlékgyűjtő tiszt feladata igen sokrétű volt. Meg kellett szerveznie a meglévő tárgyak nyilvántartását, megfelelő elhelyezését és gondozását, az alakulaton belüli emlékgyűjtést, a helyi, illetve a Hadimúzeummal való kapcsolattartást. Az altiszt foglalkozott az Emlékgyűjtemény rendben tartásával és gondozásával.

Az Emlékgyűjteményekről hitelesített leltárkönyvet vezettek, amelyet évente lezártak és az úgynevezett szaporodási jegyzőkönyvet a hadtestparancsnokságnak felterjesztették, és összesítés után a Hadimúzeum részére megküldték. A gyűjteményt egy kiállítóhelynek alkalmas külön teremben helyezték el. Az emléktárgyakat a legénység elhelyezési körletében lehetőleg a folyosó erre a célra alkalmas részén kiállításszerűen helyezték el, pontos feliratokkal, magyarázó szövegekkel. Az emléktárgyak a kincstári vagyon részei, és így annak tulajdonosa a m. kir. Hadimúzeum volt.

Alakulat végleges megszűnésekor annak teljes emlékgyűjteményét a Hadimúzeumba voltak kötelesek beszállítani. Az emléktárgyak cseréje és selejtítése csak a honvédelmi miniszter engedélyével volt lehetséges.

VI. A katonai hagyományok ápolása rendezvények keretében

1. Honvédnapp

A honvédnappot 1940. április 6-ai rendelettel rendszeresítették. Időpontjaként minden év június 28-át jelölték meg. A honvédnapp a fegyveres erő ünnepe volt. Ez a nap volt a katonai szellem és a haderő magasztos hivatástudatának hitvallása és a hadsereg belső erejének ünnepélyes megnyilatkoztatása a nemzet színe előtt. A honvédnapp a laktanyában zenés ébresztő és takarodó volt. A honvédnapp megünneplésének a sorrendje az alábbi volt: zenés ébresztő, díszelgések. Délután helyőrségenként katonai ünnepélyt rendeztek. Az ünnepély műsorába felvehetőek voltak: a katonai sportversenyek tisztán katonai jellegű számainak döntő mérkőzése (járőr-akadályverseny, lovasjárőr-verseny utolsó része, tisztí díjugratás, kézigránát dobás, stb.), fegyverzet és harceszköz bemutató, katonai játékok, esetleg tréfás műsorszámok, katonai kiállítások. Este a legénység részére szabad kimenőt biztosítottak, tiszték részére kerti ünnepélyt, estét rendeztek.²³¹

2. Ezred-, osztály-empléknapp

Az ezrednappok megünnepléséről az 1931. évi 20. sz. Honvédségi Közlönyben közzétett 8.000/Elnökség-1931. sz. körrendelet²³² intézkedett. Az ezred-, osztály-empléknapp hivatalos katonai ünnep, az adott csapattest hivatalos katonai ünnepnapja volt.²³³ Az emléknappok külön rendelettel határozták meg, abban az esetben viszont, ha ez nem történt meg, az emléknappot június 9-én a Nemzeti Hadsereg felállítására emlékezve tartották meg. Ha az emléknapp olyan időpontra esett, amely a legénység zöme a csapattesttől távol tartózkodott, akkor a szabadságot megelőző vasárnap ünnepeltek.

A nappot délelőtt az ünnepélyes magatartás és kemény fegyelmezetség, délután a fesztelen és vidám hangulat jellemezte. Fő feladat a csapatszellem fejlesztése volt. Ilyenkor az ünneplő csapattest az őr- és ügyeleti szolgálatot díszben látta el, az alakulat laktanyáját

²³¹ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Szabályrendeletek*, 1940. április 15. LXVII. évf. 8. sz. 120-121.

²³² *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1931. szeptember 1. LVIII. évf. 20. sz. 234–235. 8000/elnökség. – 1931. számú körrendelet. Ezred-, osztálynapok megállapítása azok mikénti megünneplésének szabályozása.

²⁰⁶ HL HM 574/Eln.A.-1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

napfelkeltétől-napnyugtáig fellobogózták. Az emléknapon a laktanyában zenés ébresztő és takarodó volt, az ezredzenekar mindkét alkalomkor rövid hangversenyt adott. Ahol erre nem volt lehetőség, ott a kürtösök egyesítve fújták az ébresztőt és takarodót. Az emléknapot megelőző este takarodókor a zenekar a helyőrség főbb útvonalain végigment, közben indulókat játszott, az állomásparancsnok lakása előtt pedig térzenét²³⁴ adott.

A délelőtti folyamán a csapat díszszemlére kivonult, egy arra alkalmas helyre, például olyan helyőrségekben, ahol a névadóval kapcsolatos történelmi épület, emlékmű vagy sírhely volt, annak közelében tartották. A szemlét a csapattest parancsnoka tartotta helyi viszonyoknak megfelelően. A fogadás után az ünneplő csapat parancsnoka vagy az általa megbízott tiszt rövid lelkesítő emlékbeszédben méltatta a nap jelentőségét.

Ha a díszszemle valamely történelmi emlékmű közelében történt, akkor az ünnepi beszéd után a csapat parancsnoka megkoszorúzta az emlékművet, miközben a kivonult csapat tiszteletadást teljesített, a zenekar a Himnuszt játszotta. Amennyiben koszorúzás nem volt, a segédtsízt felolvasta az emléknapi parancsot,²³⁵ és a parancsnok átadta az esetleges jutalmakat, kitüntetések. A díszszemlét a díszmenet zárta le. Délben a tisztek és legénység díszében vett részt. Az ebéd alatt a rangban legidősebb tiszt, illetve altiszt a kormányzót – távollétében is – néhány szóban köszöntötte. A legénységi étkezést erre az alkalomra feljavították. Délután a legénység számára ünnepélyt, tréfás sportvetélkedőket vagy szórakoztató előadásokat rendeztek. A legénységi ünnepélyen az egész tisztikar részt vett. A tiszt étkezdében, kerthelyiségben vagy más erre alkalmas helyen késő délelőtti teadélután rendeztek, ahol nyugállományú és emléklapos tiszteket is meghívtak.²³⁶

Az ezred-, osztály-emléknap díszszemléjére az egyházi és polgári hatóságokat és a polgári közönséget, a hagyományozó csapatok tagjait és a csapattest helyben lakó nem

²³⁴ Gyakran került sor térzenére. Egy ilyen alkalom volt a katonai térzene a Széchenyi téren. A m. kir. „Béla király” 8. honvéd gy. e. menet-zenekara október hó 10-én vasárnap, kedvező idő esetén a Széchenyi téren 12 óra 10-től 13 óráig a következő műsorral térzenét adta: Fricsay: Kisangyalom — induló. Pazeller: Herkulesfürdői emlék — keringő. Kéler B.: Rákóczi nyitány. 4. Kliment: Bécsi dalsokor — egyveleg. Lehár: Dal és csárdás. Figedy: Hunyadi János induló. *Pécsi Napló*, 1937. október 46. évf. 229. sz. 4.

²³⁵ Emléknapi parancs: az ünneplő zászlóalj, illetve osztály emléknapi parancsot adott ki. Az emléknapi parancs a napiparancstól eltérően valamivel díszesebb kiállításban jelent meg és a külállomásra is úgy érkezett ki, hogy a díszszemle alatt is felolvasható volt. Az emléknapi parancs első pontja röviden méltatta az ezred-, osztály-emléknapot, főleg a névadó hazafiúi és katonai érdemeit. A második pont néhány dicsérő szóval emlékezett meg a csapattest minden tagjának eredményes tevékenységéről és a haza érdekében buzdította őket a további munkára. A következő pontokban sorolták fel a kitüntetések, dicséretetek, jutalmazásokat.

²³⁶ Emléklapos tiszt, pontosabban emléklappal ellátott tiszt: „...egyfelől a régi (értsd: 1918 előtti – JG) haderőnek azok a nemhivatásos tisztjei (volt tartalékosok, volt szolgálaton kívüli viszonybeliek, volt népfelkelők) [...] akik tiszt jellegüket továbbra is megtartani kívánták, másfelől azok [...] akik a m. kir. honvédségben szereztek tartalékos tiszt képesítést...”. A kategória 1941. január 1-jével megszűnt, helyébe egységesen a tartalékos tiszt kategória lépett. *Harangozó Károly* 1961. 119.

tényleges állományú tisztjeit is meghívták. Az ünnepség végével a legénység kimenőt kapott.

3. Megemlékezés a névadóról és az ezredtulajdonos születésnapjáról²³⁷

A történelmi személyekről elnevezett csapattek névadóinak hagyományait főleg az ezred- és osztály-emléknapokon ápolták. Mindemellett a névadó halálának évfordulóján a rendes napi foglalkozás keretében rövid emlékbeszédben kegyelettel emlékeztek meg a névadóról és a legénység előtt méltatták a kiváló egyéniséget és hazafiúi erényeit. A névadót ábrázoló vagy vele kapcsolatos képeknek és emléktárgyaknak kiállítása és díszítése segítette a hagyományápolást. A névadót ábrázoló kép alá kifüggesztették a névadó életrajzát, főleg a katonai tetteket kidomborítva. A csapattek ezredtulajdonosuk²³⁸ születésnapjának évfordulóját is megünnepelték. Az alakulat laktanyáját a jeles napra fellobogózták. Az ezredtulajdonos arcképét és a vele kapcsolatos emléktárgyakat zöld lombbal feldíszítették.²³⁹ A nap kezdeteként az ünnepi ébresztőt az alakulat minden kürtöse egyesítve fújta, később az állomány hálaadó istentiszteleten vett részt felekezetek szerint.

Az istentisztelet után díszszemlét tartottak az ezredtulajdonos vagy képviselője előtt. Amennyiben az ezredtulajdonos vagy a képviselője nem jelent meg, akkor az ünneplő csapattek parancsnoka táviratban üdvözölte őt, ilyenkor a díszszemlét maga az állomásparancsnok tartotta. A díszszemle minden esetben díszmenettel végződött.

Néhány ezrednek külföldi állampolgár volt az ezredtulajdonosa, többnyire az adott ország államfője. Ebben az esetben az ünnepségre az illető államnak Magyarországra kirendelt katonai attaséját is meg kellett hívni. Ez némiképpen bonyolította a helyzetet, mert

²³⁷ HL HM. 574/Eln.A.-1939.

²³⁸ Az ezredtulajdonosi rendszer a hadügyi forradalommal egy időben alakult ki, a 17. században. Ekkor jöttek létre a katonai alapegységet képező ezredek, élükön az ezredessel. Ő volt az a személy, aki az uralkodótól kiváltságot kapott egy ezred felállítására, s a harctéren is gyakran ő vezette az alakulatot. Szinte korlátlan jogokkal rendelkezett ezrede katonái felett, ideértve a pallosjogot is, így a szó szoros értelmében tulajdonosa is volt csapatának. Ő döntött a zsoldról, szabadságolásról, előléptetésről, sőt sokáig az egyenruhák színét is meghatározhatta. Az egyes alakulatokat a parancsnok neve alapján különböztették meg, így az ezredes egyszersmind ezrede névadója is lett. *Bálint Ferenc: Az ezredtulajdonosi rendszer* (Megtekintés: 2021. március 22.) https://nagyhaboru.blog.hu/2016/05/19/az_ezredtulajdonosi_rendszer (Megtekintés: 2021. március 22.) A rendszer a 19–20. században jelentősen módosult, a korábbinál jelképesebbé, részben a nemzetközi diplomácia eszközévé vált. Az első világháború idején számos olyan ország viselt hadat egymás ellen, amelyeket korábban az ezredtulajdonosi rendszer is összekötött egymással. Az 1920-as évek végétől Magyarországon – a korábbinál korlátozottabb mértékben – ismét működött az ezredtulajdonosi rendszer.

²³⁹ HL HM. 574/Eln.A.-1939.

– megfelelően a katonai protokollnak – az idegen állam attaséja csak a HM Elnökség B.²⁴⁰ útján volt meghívható. Az ünnepségre érkezett magasabb rangú külföldi katonát az ilyenkor szokásos eljárásnak megfelelően a vasútállomáson tiszti küldöttség fogadta.²⁴¹

A tiszti étkezdében tartandó feljavított minőségű ebéden az ünneplő csapat valamennyi tisztje részt vett. A díszebéden csak egy pohárköszöntő hangzott el, amelyben az ünneplő csapat parancsnoka az ezredtulajdonost köszöntötte. Az ebéd alatt a zenekar hangversenyt adott. Az ünneplő csapattestnél délután katonai szünetet tartottak, este a takarodó az előírás szerint zajlott.

4. Ezred- (osztály-) napok

A Magyar Királyi Honvédség a nagynevű elődök emléke előtt azzal is tisztelgett, hogy csapattestei olyan történelmi nagyságok nevét viselték, akik az ezeréves történelmünk folyamán a nemzet legkiválóbb katonái voltak.²⁴² A magyar katonák lelki nevelése szempontjából ugyanis fontosnak tartották, hogy a történelmi nagyságok személyében bemutassák a csapatok számára az igazi magyar hadierényeket és egyben példát állítsanak a személyi állomány elé.²⁴³

1930. március 1-jétől kezdve a Magyar Királyi Honvédség gyalogezredei, kerékpáros zászlóaljai, huszárezredei, tüzérosztályai és utász zászlóaljai, a számozás fenntartása mellett, az ezeréves Magyarország katonai vonatkozással bíró, kimagasló történelmi és katonai személyekről nevezték el. A csapattesteket írásbeli és szóbeli érintkezésnél egyaránt a meghatározottak alapján kellett jelölni és megnevezni. Az alábbi felsorolás és magyarázat alapján megfigyelhető, hogy elsősorban az 1848–49-es szabadságharc hősei után nevezték el az alakulatokat. Általában egyes történelmi esemény helyszínén keresztül határozták meg a neveket.

²⁴⁰ A HM Eln.B.osztály mindvégig a külfölddel való protokolláris kapcsolattartás ügyeivel foglalkozott. (külföldi be- és kiutazások, a külföldi attasék ügyei, részvétele fogadásokon, koszorúzásokon stb.) A magyar katonai attasék valóban a hírszerzéssel, felderítéssel és azok elhárításával foglalkozó VKF 2. osztálynak voltak alárendelve, hiszen faladatuk elsősorban fogadó országokról jelentések, értékelések küldése volt. A külföldi attasékkal az osztály legfeljebb megfigyelés tekintetében foglalkozott. Dr. Bonhardt Attila szíves szóbeli közlése alapján.

²⁴¹ HL HM. 574/Eln.A.-1939.

²⁴² Berkó István 1932. 207.

²⁴³ Uo.

A történelmi kapcsolatok ápolása érdekében a csapattestek összegyűjtötték a történelmi személyre vonatkozó adatokat, és javaslatot tettek az ezrednapok időpontjára.²⁴⁴ Minden egyes csapattest az év valamely napját annak a történelmi nagyság emlékének szentelte, akinek a nevét viselte. Ez az ünnep annak a napnak az évfordulója volt, amely napon a nagynevű előd legszebb tanúbizonyságát adta minden harcos számára követendő kiválóságának. A csapattestek számára az ünnepnapokat, röviden ezrednapokat külön határozták meg. A történelmi személy nagysága adta a mértéket, nem pedig a győztes csaták, vagy hadiesemények, vagyis nem a győztes csaták ünnepléséről volt szó, hanem a személyes kiválóság emlékezetéről. A megelőző kor csapatainak emléknapijai kivétel nélkül valamilyen győzelem évfordulóját ünnepelték, azét a győzelemét, amelynek a csapattest részese volt. A korabeli honvédség azonban még nem vett részt háborúban, így győzelmeket nem ünnepelhetett.²⁴⁵ Az ünnepi megemlékezéseken a csatáról és a győzelemről is szó eshetett, de az csak mellékkörülményként szerepelt. Ennek ellenére – mint látni fogjuk a táblázatban – az ezred-, zászlóalj- és osztálynapok többsége valamely győzelemhez kötődött. Igaz, hogy ez a névadó történelmi személy érdemeit emelte ki, de nyilvánvalóan az adott alakulat legénységi állományának hazafias nevelését, illetve harcosi lelkesedésének fokozását is szolgálta.

A honvéd csapattestek ezrednapjai nemcsak emléknapiok voltak, hanem ünnepélyes alkalmak, hogy a késői utódok a nagynevű elődök személyes példájából erkölcsi buzdítást kapjanak, legyen eszményképük, akik cselekedeteikhez hasonló tettekre törekedjenek. 1931-ben az alábbiak szerint alakult a honvédség csapattesteinek elnevezése, valamint ezred-, osztálynapja:²⁴⁶ Az alábbi táblázat a fentieknek megfelelően rendszerezett áttekintést ad az egyes fegyvernemek csapattestekénti ezredekhez/zászlóaljához kapcsolódó ünneppajiról, ezek történelmi háttéréről:

²⁴⁴ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1930. március 1. LVII. évf. 6. sz. 51–52. 3000/elnökség. – 1930. számú körrendelet. Csapattestek elnevezése történelmi személyekről.

²⁴⁵ *Berkó István* 1932. 207.

²⁴⁶ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1930. március 1. 57. évf. 6. sz. 3000/Eln.-1930. sz. körrendeletéhez melléklet. Áttekintés a m. kir. honvédség csapattesteinek történelmi személyekről való elnevezéséről.

A csapattest elnevezése	Ezred- (zászlóalj-, osztály-) nap	Történelmi kapcsolat
Gyalogezredek		
M. kir. „Mária Terézia” 1. honvéd gyalogezred	szeptember 11.	Az 1741. évi szeptember 11-én megtartott pozsonyi országgyűlés napja, amelyen a „vitam et sanguinem” elhangzott.
M. kir. „József Nádor” 2. honvéd gyalogezred	május 26.	József nádor 1809. május 26-án a győri táborban a nemesi felkelő hadak felett átvette a főparancsnokságot.
M. kir. „Szent István” 3. honvéd gyalogezred	augusztus 15.	Szent István király megkoronázásának (1001. augusztus 15.) évfordulója.
M. kir. „Szent László” 4. honvéd gyalogezred	szeptember 25.	Szent László király 1070. szeptember 25-én a Cserhalomnál az országba betörő kunokat megverte.
M. kir. „Mátyás király” 5. honvéd gyalogezred	június 1.	Bécs elfoglalásának napja. (1485. június 1.)
M. kir. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred	március 31.	Nagy Lajos király 1352. március 31-én legyőzte a litvánokat és fején súlyosan megsebesült.
M. kir. „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred	november 7.	Zrínyi Miklós 1663. november 7-én alig 3000 főnyi seregével visszaverte a török–tatár hadak támadását Zerinvár ellen.
M. kir. „Béla király” 8. honvéd gyalogezred	október 1.	I. Béla király 1051. október 1-jén a Vértes-hegységben szétverte III. Henrik német-római császár seregét.
M. kir. „Hunyadi János” 9. honvéd gyalogezred	július 22.	1456. július 22-e a nándorfehérvári győzelem napja.
M. kir. „Bethlen Gábor” 10. honvéd gyalogezred	július 16.	Bethlen Gábor 1621. július 16-án Érsekújvár alatt a császári csapatok felett győzelmet aratott.

M. kir. „Bocskay István” 11. honvéd gyalogezred	október 15.	Bocskai István 1604. október 15-én Álmosdnál a császári csapatok felett győzelmet aratott.
M. kir. „II. Rákóczi Ferenc” 12. honvéd gyalogezred	november 16.	II. Rákóczi Ferenc hadai 1704. november 16-án bevették Érsekújvárt.
M. kir. „Görgey Arthur” 13. honvéd gyalogezred	május 21.	Budavár visszavételének napja. (1849. május 21.)
M. kir. „Dobó István” 14. honvéd gyalogezred	október 13.	A hetvenszeres túlerejű török hadsereg utolsó sikertelen rohama Eger vára ellen. (1552. október 13.)
Kerékpáros zászlóalj		
M. kir. „Damjanich János” 1. honvéd kerékpáros zászlóalj	április 11.	A váci csata évfordulója. (1849. április 10.)
M. kir. „Balogh Ádám” 2. honvéd kerékpáros zászlóalj	szeptember 2.	A kölesdi diadalmas évfordulója. (1708. szeptember 2.)
M. kir. „Vak Bottyán” 3. honvéd kerékpáros zászlóalj	augusztus 5.	Vak Bottyán 1708. augusztus 5-én a karvai sáncoknál diadalt aratott a császár seregen.
M. kir. „Kapisztrán János” 4. honvéd kerékpáros zászlóalj	július 22.	1456. július 22. nándorfehérvári diadal napja.
M. kir. „Kiss Ernő” 5. honvéd kerékpáros zászlóalj	augusztus 14.	A perlaszi győzelem napja. (1848. augusztus 14.)
M. kir. „Leiningen Károly” 6. honvéd kerékpáros zászlóalj	február 24.	A czibakházai csata napja. (1849. február 24.)

M. kir. „Báthori István” 7. honvéd kerékpáros zászlóalj	augusztus 31.	Báthori István 1579. augusztus 31-én 15.000 emberrel elfoglalta Polock várát, amelynek elfoglalásához 13 évvel azelőtt Rettegett Ivánnak 200.000 emberre volt szüksége.
M. kir. „I. Ferenc József Jászkun” 1. honvéd huszárezred	április 28.	A volt cs. és kir. 13. jászkun-huszárezred felállításának napja. (1859. április 28.)
M. kir. „Árpád fejedelem” 2. honvéd huszárezred	augusztus 10.	Árpád fejedelem 898. augusztus 10-én Bánhidánál teljesen szétverte a szlávokat és utat nyitott magának a Felvidék felé.
M. kir. „Nádasdy Ferenc” 3. honvéd huszárezred	december 5.	Nádasdy Ferenc 1757. december 5-én Leuthennél vakmerő lovas támadásával megmentette a hátráló császári sereget az elfogástól.
M. kir. „Hadik András” 4. honvéd huszárezred	október 16.	Hadik András nagyszerű lovas vállalkozása Berlin ellen. (1757. október 16.)
Tüzérosztályok		
M. kir. „Bercsényi Miklós” 1. honvéd tüzérosztály	május 28.	Bercsényi Miklós gróf 1704. május 28-án Szomolánynál diadalt aratott a császáriakon.
M. kir. „Klapka György” 2. honvéd tüzérosztály	április 22.	Klapka György 1849. április 22-én bevonult Komáromba és átvette a várparancsnokságot.
M. kir. „Jurisich Miklós” 3. honvéd tüzérosztály	augusztus 31.	1532. augusztus 31-én vonult el a török Kőszeg falai alól, Szulejmán szultán seregével 25 napi ostrom után.
M. kir. „Kinizsi Pál” 4. honvéd tüzérosztály	október 13.	A kenyérmezei csata napja. (1479. október 31.)
M. kir. „Losonczy István” 5. honvéd tüzérosztály	július 24.	Losonczy István Temesvár várának második ostroma alatt, 1552. július 24-én visszaverte a török hadak rohamát.
M. kir. „Gábor Áron” 6. honvéd tüzérosztály	november 28.	Gábor Áron 1848. november 28-án Sepsiszentgyörgy piacán bemutatta a maga készítette első ágyút.

M. kir. „Szondi György” 7. honvéd tüzérosztály	július 9.	Szondi György 1552. július 6-án visszautasította Ali pasa Drégelyvár megadására vonatkozó felhívását.
M. kir. „Bem József” 1. honvéd lovas tüzérosztály	február 9.	Bem József tábornok 1849. február 9-én Piskinéél döntő győzelmet aratott a császáriakon.
Utászzászlóalj		
M. kir. „Bornemissza Gergely” 1. honvéd utászzászlóalj	október 18.	A törökök Eger vára alóli elvonulásának napja. (1552. október 18.)
M. kir. „Török Ignác” 2. honvéd utászzászlóalj	január 10.	A magyar kormány Török Ignácot 1849. január 10-én tábornokká léptette elő és Komárom várának parancsnokává nevezte ki.
M. kir. „Zothmund” 3. honvéd utászzászlóalj	augusztus 18.	Zothmund 1056. augusztus havában megfúrta a németek hajóit Pozsonynál, mire azok abbahagyták az ostromot és kivonultak az országból.

Egyáltalán nem tanulságok nélküli az ezredtulajdonosi kiváltságokat, illetve a formális tiszteletadást szabályozó eljárásrend különböző pontjai:

„Az ezredtulajdonost a következő kiváltságok illették meg:

a, az ezred- (osztály-) tulajdonosi cím,

b, a rendszeresített egyenruhának ezredesi rendfokozattal és arany sarkantyúval való viselése az ezredével (osztályával) kapcsolatos ténykedések és egyéb ünnepeknél való megjelenés alkalmával,

c, tiszteletadás,

d, díszszemle tartása,

e, az ezredtulajdonosi induló kijelölése.

Ha az ezred- (osztály-) tulajdonos olyan helyőrségi állomásra érkezett, ahol az ezrede (osztálya) vagy annak elegendő osztályú része helyben volt, fogadására egy gyalogszázadot vagy egy fél lovasszázadot lóháton, illetve egy gyalogüteget kellett kirendelni. Ha a csapatnál zene és zászló is volt, a díszszázaddal az is kivonult.

A fogadás helyét az érkezés módjához képest és a helyi viszonyok tekintetbe vételével állapították meg. A fogadás helye lehetett vasúti pályaudvar, hajókikötő, repülőtér, más alkalmas térség vagy az ezred- (osztály-) tulajdonos szállásául szolgáló épület előtere is. Ha a tulajdonosnak a Gyakorlati Szabályzat értelmében magasabbfokú tiszteletadás nem járt, az alábbi tiszteletadást teljesítették:

Az ezred- (osztály) tulajdonost „három félhívó és gyalogmenet első rész” figyelmeztető kürtjel illette meg.

A díszszázad parancsnokának „Puskával tisztelegj!” fogást és fővetést elrendelő vezényszava után a kivonult honvéd zenekar a külföldi honos ezred- (osztály-) tulajdonos nemzeti himnusza első részét, majd a magyar Himnusz első részét, ha pedig az ezred- (osztály-) tulajdonos magyar honos, a magyar Himnusz játszotta. Ha a csapat zene nélkül vonult ki, kürtösei (trombitásai) a díszjelet fújták. A fogadásra kirendelt csapattal az annak kötelékébe tartozó és helyben lévő valamennyi előjárója is kivonult és a Gyakorlati Szabályzatban a fogadásra megszabott módon viselkedett. Az ezred- (osztály-) tulajdonos szállása elé díszőrt állítottak, továbbá személye mellé az ezred- (osztály) egy főtisztjét parancsőrtisztül és egy altisztet küldönccszolgálatra rendeltek ki. Az ezred- (osztály-) tulajdonosnak a helyőrségi állomáson tartózkodása alatt fellobogózták azokat a laktanyákat, amelyekben az ezred- (osztály) vagy annak részei el voltak helyezve. A tiszteletadást az ezred- (osztály-) tulajdonosnak a helyőrségi állomásról való távozásakor hasonló módon kellett teljesíteni, mint érkezésekor. Hasonló tiszteletadást teljesített a csapat az ezred- (osztály-) tulajdonos előtt az általa esetleg elrendelt díszszemle alkalmával. Ily esetekben a kivonult zene a szemle mindazon mozzanatainál, amelyeknél a Gyakorlati szabályzat értelmében himnusz kellett játszani, külföldi honos ezred- (osztály-) tulajdonos előtt előbb az ezred- (osztály-) tulajdonos nemzetének himnuszt, majd a magyar Himnusz, a csapatok esetleges díszmenete alatt a honvédszenekar az ezredtulajdonosi indulót játszotta.

1930-ban engedélyezték az ezredtulajdonosok részére a sarkantyú aranyozott viselését, amikor ezredük ezredesi egyenruhájában jelentek meg.²⁴⁷

A magyar királyi Honvédségnek azok az ezredei, osztályai, amelyeknek ezred- (osztály-) tulajdonosuk volt, teljes címük használatakor annak nevét az ezred- (osztály) címébe illesztették be, például: M. kir. Bethlen Gábor 10. honvéd gyalogezred. Ezredtulajdonos: Ő Felsege..... ország királya.”²⁴⁸

²⁴⁷ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1930. december 1. LVII. évf. 30. sz. 263. 11477/eln. 14.-1930. sz. körrendelet. Tábornokok és ezredtulajdonosok sarkantyú viselése.*

²⁴⁸ Szabályzat a m. kir. honvédség ezred- (osztály-) tulajdonosi méltóságáról, 1931. 4-7.

A Honvédségi Közlönyben jelent meg Horthy Miklós és Gömbös Gyula aláírásával, hogy „III. Victor Emánuel Olaszország királya Ő Felsege és a dicső olasz nemzet részéről a közelmúlt időkben megnyilvánult és azóta is tanúsított baráti együttérzéséért a M. kir. »Nagy Lajos király« 6. honvéd gyalogezredet Olaszország királya tulajdonába átadta.”²⁴⁹ Ugyanígy közölték, hogy „Hindenburg tábornagy a Németbirodalom elnöke és a dicső német nemzet részéről különösen a világháború közös megpróbáltatásai és szenvedéseiben megnyilvánult és azóta is tanúsított baráti együttérzésért a M. kir. »Szent István« 3. honvéd gyalogezredet a tulajdonába átadta.”²⁵⁰ Az öt évvel később, 1936-ban kelt hadparancs szerint „1936. május 14-én Frigyes Királyi herceg tábornagy részére a világháborúban Magyarország érdekében kifejtett tevékenységéért a m. kir. »Béla király« 8. honvéd gyalogezredet adták át.”²⁵¹

Az ezredtulajdonos születésnapjára megrendezett ünnepek közül példaként hozhatjuk fel a Magyar Királyi. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred 1938. november 11-én megtartott, III. Victor Emánuel ezredtulajdonos születésnapjának megünneplését, mely. az alábbiak szerint zajlott le: „Előtte való nap este november 10-én 18 óra 30 perces kezdettel zenés takarodó volt a város főbb útvonalain. Gariglioli Arnaldo olasz királyi és császári alezredes, katonai attasé az ünnepeken való megjelenését távbeszélőn lemondta a kassai bevonuláson való részvétele miatt. November 11-én 10 órakor mindenki vallásfelekezete szerinti istentiszteleten vett részt. Az istentiszteleten megjelentek a vármegye, a város, a rendőrség, helybeli katonai alakulatok, intézetek tiszti különítményei, valamint a városban lévő hazafias egyesületek, iskolák küldöttségei. 11 órakor Turul sportpályán díszkivonulást tartottak, melyen részt vett a 6. és 27. gyalogezred²⁵² teljes legénysége, a város katonai és polgári delegációi. A csapat parancsnokának jelentését v. Füleky Dezső tábornok állomásparancsnok fogadta, amely után mrazlini Krisanich Andor alezredes tartott beszédet. Az ünnepség végén a Hiszekegy és „Imához” hangzott el, majd az állomásparancsnok előtt díszmenetben vonultak el a gyalogezredek. 13 órakor a tiszti étkezdében díszebédet tartottak. A minisztérium által engedélyezett táviratban üdvözölték az

²⁴⁹ Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1931. június 6. LVIII. évf. 12. sz. 179. Hadparancs.

²⁵⁰ Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1931. november 15. LVII. évf. 25. sz. 281. Hadparancs.

²⁵¹ Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1936. május 14. LXIII. évf. 9. sz. 75. Hadparancs.

²⁵² Mozgósításkor minden gyalogezred tényleges állományából és a bevonuló tartalékosokból egy ikerezedet állított fel. Az 1938-as békehadrend szerint a m. kir. Honvédségnek 21 gyalogezrede volt, ezért a felállított ikerezedek anyaalakulatukénál 21-gyel nagyobb hadrendi számot kaptak. Így lett a 6. gyalogezred ikerezedre a 27. gyalogezred. Mivel 1938 novemberében a felvidéki bevonulás miatt a honvédség mozgósítva volt, a 27. gyalogezred is részt vett az ezredtulajdonos születésnapjának megünneplésén.

ezredtulajdonost.”²⁵³ 1942-ben az ezredtulajdonos születésnapját az 1941. évihez hasonló programmal, a korábbiaknál szerényebb keretek között ünnepelték meg, figyelemmel az ünnepések, fogadtatások és bankettek mellőzéséről szóló rendeletre.²⁵⁴

1941-ben a Magyar Királyi. „Nagy Lajos” 6. honvéd gyalogezred ezrednapjának ünnepségen az ezredtulajdonost, III. Viktor Emánuel²⁵⁵ Conte Emilio Voli²⁵⁶ olasz királyi és császári katonai attasé képviselte. Március 31-én 19 órakor zenés takarodóval kezdődött az ünnepség. Conte Emilio Voli ezredes 30-án 19.15-kor vonattal érkezett meg Kaposvárra. A Turul szálloda előtt fogadták, 20 órakor volt a vacsora, amelyen a 10. gyalogdandár parancsnoka, Peterdy Pál vezérőrnagy²⁵⁷, az ezred helyben állomásozó tisztjei és tisztii hölgyek vettek részt. A vacsora végén az attasé kitüntetésekét adott át. 31-én 9 órakor vallásfelekezetek szerinti istentiszteleten vettek részt. 9 óra 45 perckor látogatást tettek az állomásparancsnoknál, polgármesternél, valamint a főispánnál és alispánnál. 10 óra 45 perckor került sor a díszszemlére a Horthy-parkban, amelyre az ezred helyben állomásozó két zászlóalja vonult ki. 12 óra 15 perckor az attasé és az ezredparancsnok a Hősök Emlékművét koszorúzta meg, utána díszbéd következett. 14 órakor az attasé Budapestre indult.²⁵⁸

5. A 68-asok emlékűnepe²⁵⁹

A 68-asok emlékűnepeén keresztül megismerhetjük az emlékűnepek lefolyásának rendjét. 1922. június 10-én a volt császári és királyi szolnoki 68. gyalogezred tisztikara a világháborúban elesett bajtársainak lelki üdvéért a Kapisztrán templomban ünnepi istentiszteleten vett részt. A gyászmisét Zadavec Izván római katolikus tábori püspök pontifikálta, aki az ezred harctereken tanúsított hősi magatartását méltatta. A gyászmise ünnepi hangulatát emelte, hogy Horthy Miklós kormányzó képviselőében²⁶⁰ bádoki Soós

²⁵³ HL HM 57356/Eln. B.-1938. Ezredtulajdonos születésnapjának megűneplése.

²⁵⁴ HL HM 43743/Eln. I. tétel-1941. Üneplések fogadtatások és bankettek mellőzése.

²⁵⁵ III. Viktor Emánuel (Nápoly, 1869. november 11. – Alexandria, Egyiptom, 1947. december 28.) Apja, I. Umberto meggyilkolása után lépett a trónra, 1900 júliusától 1946 májusáig Olaszország királyja, egy időben Abesszínia (Etiópia) császára, valamint Albánia királyja. *Sziji Jolán–Ravasz Izván* 2000.718.

²⁵⁶ Emilio Voli: (Torino, 1889. szeptember 25. – Torino, 1960. augusztus 16.) 1941–43 olasz királyi és császári katonai attasé volt Magyarországon <https://generals.dk/general/Voli/Emilio/Italy.html> (Megtekintés: 2022. március 22.)

²⁵⁷ Peterdy Pál vezérőrnagy 1940. március 1. és 1941. október 1. között a 10. gyalogdandár parancsnoka.

²⁵⁸ HL HM 22225/Eln. B.-1941. M. kir. Nagy Lajos király 6. honvéd gyalogezred parancsnokság, Ezrednap megűneplésére.

²⁵⁹ *Dörnyei Ödön* 1922. 564.

²⁶⁰ *Szolnok és vidéke*, 1922. június 15. 2.

Károly altábornagy,²⁶¹ valamint József királyi herceg is megjelent. Nagy Pál gyalogsági tábornok, a Honvédség főparancsnoka képviselőjében tiszabeői Hellebronth Antal altábornagy,²⁶² a honvédelmi miniszter képviselőjében Lucich Károly ellentengernagy,²⁶³ báró Lukachich Géza²⁶⁴ és lovag Metz Rudolf²⁶⁵ altábornagyok, illetve Laczhegyi Zoltán százados, a Mária Terézia Katonai Rend lovagjai, továbbá az 1. és 2. honvédgyalogezred, Pest és Szolnok vármegye, valamint a városok küldöttségei, számos altiszt és volt 68-as katona, valamint sokan az elhunytak családtagjai közül. A gyászmise után a Nándor laktanya udvarán csoportképet készítettek. Aznap este a bajtársak a tiszti kaszinó külön termében gyűltek össze. Itt Dörnyei Ödön ezredes méltatta a nap jelentőségét.²⁶⁶

²⁶¹ Vitéz bádoki Soós Károly (Nagyszeben, 1869. július 28. – Steinfeld, 1953. június 24.) gyalogsági tábornok, honvédelmi miniszter a Simonyi-Semadam-kormányban 1920. március 15. – 1920. július 19. között.

²⁶² Vitéz tiszabeői Hellebronth Antal (Tiszabő, 1858. december 20. – Budapest, 1946. június 12.) tüzérségi tábornok, a Vitézek Főkapitányának helyettese. 1922-ben avatták ünnepélyesen vitézzé.

²⁶³ Lucich Károly altengernagy (Pozsony, 1868. március 10. – Erdőbénye, 1952. március 13.) 1868. március 10-én született Pozsonyban. 1888-ban végezte el a Haditengerészeti Akadémiát. A 30 évig tartó haditengerészeti pályafutása alatt többek között részt vett a Saida korvett nyugat indiai és észak-amerikai útján, a kínai bokszerláadás leverésében és Montenegró blokádjában. 1896-ban került először Dunára, ahol előbb a Szamos monitor első tisztje, majd az "A" őrnaszád parancsnoka lett. Két alkalommal is parancsnoka volt a Dunaflottillának, 1903–1906 és 1914–1917 között. 1918-ban ismét visszavezényelték a tengerre, ahol a Fiumei Tengerkerület parancsnoka lett. Október 31-én kiutasították Fiuméból, hazautazott Budapestre. 1952. március 13-án halt meg, az erdőbényei katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra. Lucich 1922. november 1-jétől 1923 nyaráig állt a múzeum élén. 1952. március 13-án halt meg, az erdőbényei katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra. <https://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=068302> (Megtekintés: 2020. november 24.)

²⁶⁴ Lukachich Géza báró (Kassa, 1865. március 29. – Budapest, 1943. december 25.) Osztrák-magyar tábornok. 1887-ben lett hivatásos tiszt, később hadiiskolát végzett, majd egy időre áthelyezték a Honvédséghez. 1911 végétől a közös hadseregben ezredparancsnok, a háború elején ebben a beosztásban harcol a Balkánon. 1915 májusától az olasz fronton seregtest-parancsnok, később hadosztályt irányít. 1916 novemberében hadosztályával együtt áthelyezik az orosz frontra. 1917 augusztusától újra az olasz hadszíntérre kerül, részese a Piave vonaláig történő előretörésnek. 1918 elejétől a hátszági biztosító csapatok parancsnoka. 1918. október 26-án kinevezik a főváros katonai parancsnokának, 30-án a Magyar Nemzeti Tanács utasítására letartóztatják. 1919-ben nyugalomba vonult, megalakította a Nyugalmazott Katonatisztek Országos Szövetsége (NYUKOSZ) nevű szervezetet, melynek és a Háztulajdonosok Országos Szövetségének haláláig elnöke volt. 1917-ben Mária Terézia Rendet és báróságot kapott. *Sziji Jolán–Ravasz István* 2000. 439.

²⁶⁵ Vitéz lovag spondalungai Metz Rudolf (Budweis, Csehország, 1861. május 11. – Piliscsaba, 1943. október 21.); magyar nemzetiségű osztrák-magyar katona, altábornagy. Az 1915. május 2-i gorlicei áttörés idején az áttörési sávban elhelyezkedő Pustki-magaslat térségében harcoló cs. és kir. 23. gyalogdandár parancsnokaként jelentős szerepe volt a siker elérésében, e haditértéért nyerte el a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét. 1929-ben felvették a Vitézi Rend tagjai közé. Ezután a Rudolf név helyett annak magyarosított változatát, a Rezső keresztnevet használta. *Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai.* Altábornagyok. Budapest, 2019. 324–325.

²⁶⁶ *Dörnyei Ödön* 1922. 564.

6. Világháborús fegyvertények évfordulója

Minden csapattest²⁶⁷ évente két világháborús fegyvertény²⁶⁸ évfordulóját ünnepelte meg, mégpedig egyet bármely világháborús csapat életéből a hősök emlékünnepe, és egyet a hagyományozó csapattest életéből, melyet a vezető parancsnok jelölt ki.²⁶⁹

A csapattest valamennyi kürtöse az ébresztőt egyszerre fújta. Ha az évforduló vasárnapra vagy ünnepnapra esett, akkor rendes istentiszteletet tartottak vallásfelekezet szerint a templomokban. Az istentisztelet után a laktanyába bevonult és gyülekezett legénységnek a parancsnok által kijelölt tiszt az ünnepelt fegyvertényt rövid emlékbeszédben lelkesítő tanulságos módon ismertette. A beszédben egy legénységi állományú egyén hőstettét domborította ki, majd a tisztek a csapattest emlékgyűjteményét mutatták be a legénység részére. Ha az évforduló hétköznapra esett, akkor az ünnepelt fegyvertényből kiragadott harcmozzanatokat gyakorolták. A gyakorlat emlékeztető volt az ünnepelt fegyvertény részleteire. Ha ezt a kiképzési viszonyok nem tették lehetővé, akkor a lőtéren éleslövészetet vagy más könnyű foglalkozást tartottak. Ezt egyórás szünet, illetve pihenő követte, miközben a kijelölt tiszt lelkesítő előadást tartott a hagyományozó csapattest fegyvertényéről, kiemelve a különbséget a régi és a megújult harcmódor között. A pihenő után folytatták az éleslövészetet vagy könnyű kiképzést. Délben tiszti és legénységi étkezés következett. A tiszti étkezésen a csapat minden tisztje részt vett. Ha az évforduló vasár- vagy ünnepnapra esett, akkor az ebédre a hagyományozó csapat képviselőjében néhány nem tényleges tisztet is meghívtak. Az ebéd alatt a rangban legidősebb tiszt, illetve altiszt néhány szóban köszöntötte a kormányzót, ezután nem lehetett több pohárköszöntőt tartani. Az ezredzenekar az ebéd alatt hangversenyt tartott. A legénységi étkezést feljavították.

Ha az évforduló hétköznapra esett és az időjárás is megengedte, az ünneplő csapattest tisztikara és a legénysége táborszerűen a gyakorlat színhelyén étkezett. Délután katonai sportversenyek, vagy a délelőtti éleslövészet folytatása következett. A délutáni órákban, 16 óra körül parancskihirdetésre került sor, ezután szabad kimenőt kapott a legénység. A délután folyamán, ha a helyőrség területén volt, a hagyományozó csapattal vonatkozásban

²⁶⁷ Csapattest, mindazon katonai alakulat, amely katonai és gazdaság-kezelési tekintetben önálló. Csapattest például minden ezred vagy önálló zászlóalj, önálló tüzér- vagy huszárosztály. A csapattestnek gazdasági hivatala van.

²⁶⁸ Fegyvertény: fegyveres haditett, nagy küzdelemmel elért jó eredmény.

²⁶⁹ A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred emléknapija. 1914. december 16. Az 1914. december 15–18-iki przemysl-i kitörés 4. napján végrehajtott fegyvertények. In: *Nónay Dezső: A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban.* <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/nonay/fejzet18.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

álló emlékművet küldöttségileg, vagy legénységi staféta útján megkoszorúzták. Az előírás szerinti takarodót az összes kürtös egyesítve fújta.

7. Március 15. megünneplése²⁷⁰

1928-tól március 15. nemzeti ünnep és egyúttal katonai szünnap volt, amely napon a honvédség épületeit erre a napra zöld lombbal és házilag készített nemzetiszínű szalaggal vagy zászlócskákkal díszítették fel. Az ébresztőt a laktanya kürtösei egyszerre fújták. Az e napon tartott istentiszteleteken a honvéd helyőrségek csapatai vallásfelekezetek szerinti tiszti és legénységi küldöttséggel vettek részt. Délelőtt folyamán a laktanyában házi ünnepséget tartottak, ahol a parancsnok által megbízott tiszt rövid beszédben ismertette az 1848–49-es szabadságharc történéseit, utána egy honvéd hazafias verset szavalt. A honvéd zenekar a laktanyában hazafias zeneművekből összeállított hangversenyt adott. Az ünnepségen a tisztikar is részt vett. A polgári hatóságok vagy a társadalom hazafias szervezetei által délelőtt vagy délután rendezett ünnepélyekre az állomásparancsnokságok saját hatáskörükben tiszti és legénységi küldöttségeket rendelhettek ki, ha a szolgálati- és állomásviszonyok megengedték. A legénységi és tiszti étkezdében ebéd következett. Az ebéd alatt a rangban legidősebb tiszt, illetve altiszt a kormányzót néhány szóban köszöntötte, ezután nem lehetett több pohárköszöntőt tartani. Az időjárási viszonyok szerint házi sportversenyeket, esetleg labdarúgó-mérkőzéseket tartottak. Rossz idő esetén a legénység a parancsnok rendelkezése szerint kimenőt kapott. Takarodóra az előírás szerinti időpontban került sor, a takarodót az kürtösök egyesítve fújták.²⁷¹

1937-ben megjelent²⁷² egy követendő szempontrendszer az 1848–49. évi szabadságharc emlékezetére tartott ünnepségek lebonyolítására. A helyes katonai és nemzetnevelés érdekében a következők betartását tartották fontosnak:

1. Az ünnepi beszédeknek rövidnek, de tartalmas és hatásosan előadottnak kellett lenni, melyben hangsúlyozták, hogy március 15-e nem a „forradalom” napja, hanem a nemzeti és népszabadság, a magyarság élni akarásának kinyilatkoztatása. A szabadságharc megmutatta katona-nemzeti sorsunk tragikus, de

²⁷⁰ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1928. március 1. LV. évf. 5. sz. 26. 2000/Elnökség-1928. sz. körrendelet. *Március 15-ének megünneplése a honvédség által*.

²⁷¹ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1928. március 1. LV. évf. 5. sz. 26. 2000/Eln.-1928. sz. körrendelet. *Március 15-ének megünneplése a honvédség által*.

²⁷² HL VKF 2202/Eln. 1. o.-1937. Március 15-e megünneplése.

egyben dicső lényegét is: túlerővel állt szemben a magyarság, de az első honvédek nem az ellenség számbeli felszerelésbeli túlsúlyát nézték és mérlegelték, hanem azt, hogy hol ronthatnak rá bátor elszántsággal. Az ünnepi beszéd nemcsak az érzelemhez, de az értelemhez is szóló világos előadás kellett legyen, hogy a nemes célra, a hon visszafoglalására irányítsa a figyelmet.

2. A hazafias és katonai érzületformálás érdekében fel lehetett venni egy-két irodalmi műsorszámot is, ezzel emelve az ünnep színvonalát.

3. A hősi kultusz fejlesztése kiemelkedő szerepet játszott. A szabadságharc laktanya közelében elhelyezett emlékművét megkoszorúzták, és a haditettét a helyszínen méltatták. Ha lehetőség volt rá, a közelben lévő honvédsírokat meglátogatták.

4. A rádióban tartott március 15-ei előadást a rádiókkal rendelkező alakulatok meghallgatták.

A laktanyán kívül lezajló eseményeknél kötelezően szem előtt tartották, hogy minden politikai rendezvényt, színezetet kerüljenek. Ezért az ünnepségek időpontját úgy határozták meg, hogy a polgári ünneplésekkel nehegybeessenek.

8. Hősök emlékűnnepe²⁷³ a haderőben²⁷⁴

A Hősök emlékűnnepe nemzeti ünnep és egyúttal katonai szűnnap volt a tárgyalt korszakban. A napot a hősi halottak emlékezetéhez méltó nyugodt magatartás mellett a bajtársiasság fejlesztése jellemezte. A laktanyában egész nap komoly csend uralkodott. A laktanyákat napfelkeltétől napnyugtáig fellobogózták. A legénységi elhelyezési körletekben elhelyezett világháborús emlékgűjtemény-részeket e napra zöld lombbal feldíszítették. Az ébresztőt és utána az „Ima”-jelet minden kürtös egyesítve fűjta, ahol zenekar rendelkezésre állt, ott a Hiszekegyet játszották.²⁷⁵

Ezt az ünnepet és istentiszteletet a városi tanács, illetve a községi elöljáróság az állomásparancsnoksággal együtt rendezték. A délelőtti ünnepélyes istentiszteleten

²⁷³ Jakusch Gabriella 2021. 58.

²⁷⁴ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1925. május 1. LII. évf. 11. sz. 81. 6299/Eln.-1925. sz. körrendelet. [Hősi halottak emlékének megűnneplése.](#)

²⁷⁵ Uo.

vallásfelekezet szerint, valamint ugyancsak délelőtt a hősök temetőjében vagy a hősök emlékművénél tartott ünnepélyen a honvédség küldöttségileg vett részt. A rangban legidősebb a honvédség nevében a hősök emlékművét megkoszorúzta. Ha lehetőség volt rá, megfelelő erejű csapatot, nemegyszer az egész helyőrséget kivezényelték. A csapatoknál a nap délelőttjén házi ünnepséget tartottak. Ahol zenekar volt, ott az ünnepség elején a Szózatot, a végén a Himnuszot játszották.²⁷⁶

A Hősök emlékűnnepén kizárólag az ünneppel kapcsolatos eseményt lehetett tartani, ha egybeesett Pünkösddel, akkor a megelőző vasárnap emlékeztek meg. Délután a legénység számára tisztek vezetésével csoportos kirándulásokat szerveztek, amely során a helyőrség nevezetességeit mutatták be. A kirándulás után a parancsnok által meghatározott szabad kimenőt kaptak, majd este a takarodót minden kürtös egyesítve fűjta.

9. A hagyományápolás egyéb módjai

A katonai, illetve hősi emlékművek létesítésére irányuló minden terv erkölcsi támogatása vagy kezdeményezése a hagyományápolást szolgálta és szolgálja napjainkban is. Katonai épületekre vagy honvéd kincstári területre tervezett emlékművek építéséhez engedélyt a HM-től kellett kérni. A HM az engedélyt a Hadimúzeum véleményezése alapján adta meg.²⁷⁷

Nem kincstári területre tervezett hősi emlékművek létesítését az illetékes állomásparancsnokoknak a HM felé még a felavatás előtt jelenteniük kellett. Honvéd kincstári területen hagyományápolási és tudományos vonatkozású ásatásokat csak a Hadimúzeum végezhetett. Az ásatási engedélyt a vonatkozó törvényt alkalmazva a Hadimúzeum volt köteles megszerezni a HM-től.²⁷⁸ A Hadimúzeumi Lapokban a hősi emlékművekkel kapcsolatosan megjelent egy felhívás, amelyben az alábbiakra hívták fel a figyelmet: *„E helyről is felkérjük azokat a szobrászművészeket, akiknek valamely hősi emlékműve már kivitelre került és azoknak a községeknek közönségét, melyek ily emlékműveket állítottak, hogy az emlékművek kisebbített mintáját, illetve másolatát, vagy fényképét a Hadtörténelmi Múzeum ilyennemű gyűjteményének ajándékozzák. Ezzel az ország központjában állítanak hőseiknek maradandó emléket.*”²⁷⁹

²⁷⁶ Uo.

²⁷⁷ HL HM. 574/Eln. A.-1939. Irányelvek a katonai hagyományok ápolására és a hadtörténelmi emlékek gyűjtésére.

²⁷⁸ Uo.

²⁷⁹ Hősi emlékművek. *Historia*, 1928. 1. évf. 2. sz. 11.

10. Koszorúzási sorrend ünnepségek, megemlékezések alkalmával

Bár korábban erről nem született rendelkezés, 1934-ben az ünnepségek alkalmával a koszorúzási sorrendet is megállapították. Az általános koszorúzási sorrend a következőképpen alakult:

1. Magyarország Főméltóságú Kormányzója
2. Országgyűlés Felsőházának elnöke
3. Országgyűlés Képviselőházának elnöke
4. M. kir. kormány
5. M. kir. Honvédség
6. Királyi hercegek
7. Idegen államok hivatalos képviselői
8. Budapest Székesfőváros közönsége Vármegyék
9. Városok
10. Egyéb polgári hivatalos és magán testületek, magánszemélyek.

Abban az esetben, ha az egész Magyar Királyi Honvédség nevében elhelyezendő koszorún kívül, valamely honvédségi alakulat vagy honvéd egyén, mint magánszemély is koszorú letételét jelentette be, úgy annak sorolási helyét esetenként állapították meg.²⁸⁰ 1935-ben az ünnepségeken résztvevők rangsorának megállapítása is megtörtént. Június 26-án miniszterelnöki rendelettel szabályozták a hivatalos ünnepélyeken résztvevő polgári és katonai vezető egyének rangsorát.²⁸¹

Az alábbi rangsort a hivatalos ünnepségek alkalmával mindenkor be kellett tartani:

1. „M. kir. miniszterelnök.
2. Felsőház és Képviselőház elnökei.
3. Aktív miniszterek.
4. A m. kir. Legfelsőbb Számvevőszék elnöke, a m. kir. Kúria elnöke, a m. kir. Közigazgatási Bíróság elnöke, a m. kir. kormányzói kabinetiroda főnöke, a m. kir. Honvédség főparancsnoka és a Honvéd Vezérkar főnöke, a II. fizetési osztály jellegével felruházott polgári tisztviselők és bírák/néhány államtitkár, a m. kir.

²⁸⁰ HL HM 3367/Eln. I. tétel 1934.

²⁸¹ HL HM 5602/Eln. I. tétel-1935.

közigazgatási bíróság másodelnöke, a budapesti kir. ítélőtábla elnöke, a katonai II. rangosztályba soroltak (gyalogsági, lovassági és tüzérségi tábornokok, valamint táborszernagy).

5. a Felsőház és Képviselőház alelnökei
6. államtitkárok, a katonai III. rangosztályba soroltak (altábornagy)
7. A IV. fizetési osztályba sorozott polgári tisztviselők és bírák (miniszteri osztályfőnökök, kúriai tanácselnökök, főispánok, katonai IV. rangosztályba soroltak (tábornokok: 1941. július 29-ig ez volt az „egycsillagos” tábornok rendfokozati megnevezése, attól lett vezérőrnagy)”)

Egyedül a Felsőház és Képviselőház elnökeinek képviselőjében megjelenő alelnökök voltak azok, akik megelőzhatték a polgári II. fizetési osztályba és a katonai II. osztályba sorozott személyiségeket. Ha egy miniszter az államtitkárával képviseltette magát, úgy az államtitkár a m. kir. Kúria és a m. kir. Közigazgatási Bíróság elnökei és a m. kir. Honvédség főparancsnoka, valamint a Honvéd Vezérkar főnöke után mehetett. Hasonlóképpen a m. kir. Kúria, a m. kir. Közigazgatási Bíróság bíróság másodelnökei, még akkor is, ha a királyi ítélőtáblák és királyi ügyészek részére megállapított VI. fizetési csoport jellegével voltak felruházva, és a bíróságok képviselőjében jelentek meg, az ünnepségen nem előzhatték meg a Magyar Királyi Honvédség főparancsnokát és a Honvéd Vezérkar főnökét.²⁸²

11. Ünneplések, fogadtatások és bankettek mellőzése

A második világháború során 1941-ben Bartha Károly szolgálaton kívüli viszonybéli táborszernagy, honvédelmi miniszter a társadalomhoz felhívást intézett, melyben kijelentette, hogy a jelenlegi háborús időben nem méltó ünneplések, fogadtatások, bankettek tartása. A helyzetre való tekintettel mindenkitől mértéktartást és takarékossgot követelt meg. Azokra az esetekre is kiterjesztette mindezt, amelyek a kormány tagjai vagy más magas közeleti személy részvételével folytak le, hiszen nem volt tanácsos őket a munkától elvonni. A rendelkezés nem vonatkozott a Kormányzó Úr Ő Főméltósága születés- és névnapja alkalmából rendezett díszebédekre.²⁸³

²⁸² Uo.

²⁸³ HL HM 43743/Eln. I. tétel-1941. Ünneplések fogadtatások és bankettek mellőzése.

12. Meghatározó zeneművek szerepe a katonai ünnepeken 1920 után: Himnusz, Szózat, Nemzeti Hitvallás, Rákóczi- induló

Trianon és az irredentizmus, mint az első világháborút követő forradalmi-ellenforradalmi hullámzásokra mintegy rálicitáló, tragikus össztársadalmi élmény az irodalomra is komoly hatást gyakorolt. Nemzedékek sorának nézeteit, a legkülönbözőbb áramlatokhoz tartozó politikai pártok, társadalmi egyesületek programjait befolyásolta. Nemcsak a békekötés kérélelhetetlen tényei hatottak, hanem az a revíziós propaganda is, amely több mint húsz éven át naponta érte az ország valamennyi korosztályát. A revíziós jelmondatok iskolai füzetek és tankönyvek borítóján, közintézmények falára, ajtajaira erősített, domborított vagy zománcozott fémtáblákon, napi és hetilapok oldalain stb. kerültek mindenki szeme elé az első osztályos elemi iskolástól az aggastyánig, a néhány elemi végzett falusi paraszttól a nagyvárosi polgárig, értelmiségiig.²⁸⁴

Az első világháborút lezáró békediktátumra reagálva az ünnepek „hangszerelése” módosult, új versek és költemények kerültek előtérbe. Ezeket a nemzeti öntudat erősítésére, nevelő céllal választották ki; számos ún. szavalókönyv jelent meg a két világháború közti időszakban, amellyel igyekeztek a közízlést befolyásolni, egy mederbe terelni. Például a Magyar Cserkész Szövetség megbízásából Sík Sándor²⁸⁵ 1928-ban állított össze egy ilyen kötetet: A magyar fiú szavalókönyvét. Előszavában olvashatjuk, hogy miért fontos az ifjúság számára egy jól megszerkesztett kötet kiadása: „...olyan könyvet adjunk a magyar ifjúság kezébe, amelyben bősséggel találhasson mindenféle ünnepségre értékes, hatásos erkölcsileg és esztétikailag egyaránt nevelő értékű költeményeket. (...) Iparkodtunk felvenni régebbi vagy klasszikus költőinkből minél több anyagot, de a dolog természeténél fogva nagyobb helyet az újabb és legújabb költészetnek kell fenntartanunk, mint ami mai érzésünket fejezvé ki, az ünnepélyek közvetlen szükségleteinek jobban megfelel.”²⁸⁶ A verseket a szerkesztő – maga is aktív piarista tanár – alkalmak szerint csoportosította. Így március 15-ére Arany János: A walesi bárdok, Kozma Andor: A carthagói harangok; október 6-ára Gárdonyi Géza: Az öreg honvéd, Csengey Gusztáv: A fogoly lengyel; a Hősök Emlékünnepére Bajza József: Apotheózis, Pál Ödön: A Piavénál, id. Szász Károly: A csaták emléke című költeményeit ajánlotta „szavallatra”. A szinte minden alkalomra megfelelő hazafias versek közé Arany

²⁸⁴ Vonyó József 2002. 18.

²⁸⁵ Sík Sándor: (Budapest, 1889. január 20. – Budapest, 1963. szeptember 28.) piarista tanár, tartományfőnök, költő, műfordító, irodalomtörténész, egyházi író, cserkészvezető, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1946–49), Kossuth-díjas (1948), a 20. század jelentős magyar lírikusa.

²⁸⁶ Sík Sándor (szerk.): A magyar fiú szavalókönyve. Budapest, 1928.

János: Rendületlenül, Ősszel, Koldus ének; Gyóni Géza: Csak egy éjszakára; Kisfaludy Károly: Mohács; Kölcsey Ferenc: Zrínyi dala verseit sorolta.²⁸⁷

Erkel Ferenc 1844-ben a nemzeti dal zenéjére kiírt pályázaton, az „Itt az írás forgassátok,/ Érett ésszel, józanon. Kölcsey” jeligéjű pályázatával első díjat nyert, a többek közt Vörösmarty Mihály és Szigligeti Ede által fémjelzett zsűri döntésének köszönhetően. A nyertes pályaművet először a budapesti Nemzeti Színház mutatta be, 1844. július 2-án és július 9-én, viszont csak 1989-ben került hivatalosan a Magyar Köztársaság alkotmányába.²⁸⁸ 1903 előtt az állami himnusz Joseph Haydn „Gott erhalte”²⁸⁹ című, népdalból komponált műve, az osztrák császári himnusz volt.

1930-ban körrendeletben²⁹⁰ szabályozták a Himnusz játszását. A honvédség szabályzataiban és rendeleteiben említett eseteken kívül a honvéd zenekarok, illetve a honvédség által rendezett ünnepélyeken, mint például bálokon, díszbenedeken, szoborleleplezéseken közreműködő bármely más zenekarok a Himnuszt tiszteletadásként csak az alábbi esetekben játszhatták:

1. az Államfő, valamint
2. az Államfő képviseletében megjelenő katonai vagy polgári személy érkezésekor és távozásakor, továbbá
3. az Államfőre tartott felköszöntők után. A felköszöntés az államfő születésnapján és névünnepén kívül csak olyan ünnepi alkalmakkor volt lehetséges, amikor ezt a körülmények feltétlenül indokoltá tették. A felköszöntők kizárólag az Államfő személyének éltetésére szorítkoztak, a hosszabb szónoklatokat vagy méltatásokat kerülni kellett.²⁹¹

A Himnusz előadásánál tapasztalható eltérések miatt, amelyek gyakran megzavarták az ünnepségek hangulatát, elrendelték a Himnusz egyforma előadását. Hangszeres és zenekíséretes előadásnál úgy az előjáték, mint az utójáték kötelező. Az olyan ünnepségeken,

²⁸⁷ Jakusch Gabriella 2005. 369–370.

²⁸⁸ A Himnuszt hivatalosan csak az 1949. évi alkotmányt alapjaiban módosító 1989. évi XXXI. törvény iktatta nemzeti jelképeink sorába. A 2012. január elsején hatályba lépett Alaptörvény I. cikke kimondja: „Magyarország himnusza Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével.” *Magyar Közlöny*, 1989. évi XXXI. törvény 75. 2012. Magyarország Alaptörvénye.

²⁸⁹ A volt osztrák császári himnusz (kezdő szavai alapján a Gott erhalte) többféle szöveggel az Osztrák Császárság állami himnusza volt a 19. század elejétől az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as megszűntéig.

²⁹⁰ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1930. szeptember 15. LVII. évf. 25. sz. 216–217. 12059/Eln. – 1928. sz. körrendelet. [A himnusz játszásának szabályozása.](#)

²⁹¹ Uo.

ahol az egész Himnusz előadására nem volt lehetőség, az előjáték elhagyásával csupán a Himnusz első nyolc ütemét játszották. A Himnuszt Kölcsey Ferenc eredeti szövegével kellett énekelni. A könnyebb énekelhetőség kedvéért azonban az eredeti »hozz rá vig esztendőt« szöveg helyett »hozz reá vig esztendőt« énekeltek.²⁹²

A reformkor nemzeti ébredésének másik meghatározó művét, a Szózatot Vörösmarty Mihály 1836-ban fejezte be, napvilágot pedig 1837 elején látott a Bajza József szerkesztésében megjelenő irodalmi almanachban, az *Aurorában*. Megjelenése után Vörösmarty ódája futótűzként terjedt, rövid idő alatt országszerte ismertté vált. 1843-ban pályázatot írtak ki a *Szózat* megzenésítésére, amelyet Egressy Béni nyert meg. A megzenésített változat még inkább elősegítette az elterjedését. Attól kezdve nincs olyan nagy állami ünnep, jelesebb iskolai rendezvény, amelyen ne csendülne fel. Az 1848–1849-es szabadságharcban a honvédek csata közben is énekeltek.²⁹³

1930-ban szabályozták, „*hogy a kivonult csapatok a »Szózat« játszása alkalmával semmiféle tiszteletadást nem teljesítenek. Az egyenkint megjelenő honvéd egyénekre vonatkozólag azonban elrendelem, hogy ily alkalmakkor hazafias érzésüket és magatartásukat tiszteletadással juttassák kifejezésre.*”²⁹⁴

Az irodalmi alkotások közül máig a legismertebb Papp-Váry Elemérné, született Sziklay Szeréna Hitvallás című 15 szakaszos verse, pontosabban annak nyitó és záró strófája, a Magyar Hiszekegy, amely az iskolai órakezdésnek és -zárásnak hivatalosan is része lett,²⁹⁵ valamint alig volt a korszakban hivatalos rendezvény, ünnepség, ahol nem

²⁹² A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 15.151/1939. szám alatt kelt rendelete a »Himnusz« egyöntetű előadása tárgyában. *Hivatalos Közlöny* <https://hivatalos-kozlony.webnode.hu/1/a-m-kir-vallas-es-kozoktatasiugyi-miniszter-1939-evi-15-151-szam-alatt-kelt-rendelete-a-himnusz-egyontetu-eloadasarol/> (Megtekintés: 2022. március 22.)

²⁹³ Vörösmarty Mihály hagyatéka. *Szózat*. <http://vorosmarty.mtak.hu/exhibition/theme2.html> (Megtekintés: 2021. július 10.)

²⁹⁴ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1931. február 15. 58. évf. 4. sz. 76. 1455/Eln. – 1930. számú körrendelet. *Honvédség tagjainak magatartása a »Szózat« játszása alkalmával*.

²⁹⁵ Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. október 27-én kiadott rendeletében úgy intézkedett, hogy az „isten örök igazságosságba vetett rendíthetetlen hit” ébrentartása érdekében a Védő Ligák Szövetsége pályázatának díjnyertes nemzeti imája „minden rendelkezésem és közvetlen vezetésem alatt álló alsó- és közép-fokú tanintézetben, mindennap a tanítás megkezdése első órájának elején, valamint az utolsó óra végén a tanulók által mondassék el. Ha a tanintézetben szokás vagy valamely rendelkezés folytán már valamilyen más egyházi imát mondanak, úgy a fenti ima ezen imák után mondandó el.” *Hivatalos Közlöny*, 1920. november 28. XXVIII. évf. 47–48. sz. 65.

1921. december 21-én Vass József elrendelte, hogy a fohászt „az iskolai énektanítás keretében s ünnepélyeken” országszerte a megzenésítésére kiírt pályázaton nyertes Szabados Béla-féle dallamra énekeljék. *Hivatalos Közlöny*, 1922. január 16. XXX. évf. 2. sz. 36.

Hóman Bálint kultuszminiszter 1936. március 27-én kiadott rendeletével egységesítette az iskolai imádságok rendjét. A tanítási nap elején „jó Istenünk”-höz, a nap végén „Mennyei Atyánk”-hoz szólt az egyenfohász, ez utóbbit követően a tanulóknak „feszés-állásban” kellett elmondaniuk a Magyar Hiszekegyet. *Hivatalos Közlöny*, 1936. április 15. XLIV. évf. 8. sz. 147–148.

hangzott el a Magyar Hiszekegy. A kis vers lényegre törő és könnyen megjegyezhető volt, tartalmában pedig azok közé az értéktársítások közé tartozott, amelyek az irredentizmus és a kereszténység között voltak szoros kapcsolatot:

*„Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen.”*

A nyitó és záró strófához két megjegyzés kívánkozik. Az egyik az, hogy a köztudatban a „feltámadásában” szó terjedt el, s ez olvasható a legtöbb kiadványban is. Létezett azonban egy olyan változat is, amelyben a „föltámadásában” szó szerepel. Ez azért érdekes, mert a szerző „a Felvidék egy leánya” kifejezéssel aposztrofálta önmagát, lévén a Rozsnyó melletti Jánokon született, az ’ö’-betűs beszédforma viszont a Dél-Alföldön, Szeged–Makó–Hódmezővásárhely térségében terjedt el. A másik az, hogy az „Ámen” eredetileg nem tartozott bele a versbe, ellenben a Horthy-korban teljességgel általánossá vált, hogy a nyitó/záró strófát ezzel fejezték be. Az ima és a jelszó azonban kétségtelenül hatásos volt, a siker titka éppen az egyszerűségben rejlett. A *Budapesti Hírlap* 1920. szeptember 12-i kommentárja szerint: *„Ehhez nem kell kommentár. Ezt megéri a gyermek, ettől megdobban az aggastyán szíve.”* A Magyar Hiszekegy bejárta a korabeli magyar sajtót, a korszak olyan neves íróinak műveivel együtt jelent meg az Irredenta című kötetben (1921), mint Heltai Jenő vagy Herczeg Ferenc. Műve sikerén felbuzdulva Papp-Váryné 1921-ben Hitvallás címmel tizenöt szakaszos verssé bővítette ki. Ennek megzenésítésére még abban az évben pályázatot írtak ki, melyet Szabados Béla²⁹⁶ nyert meg.

A Magyar Királyi Honvédségnél szabályozták a honvédség tagjainak magatartását a Hiszekegy játszása alkalmával. A Hiszekegyben foglalt nemzeti gondolatra és a honvédségnek a magyar társadalomban elfoglalt helyzetére való tekintettel elrendelték, hogy

A Horthy-korszakban e vonatkozásban – tudomásunk szerint – Szinyei Merse Jenő adta ki az utolsó miniszteri rendeletet: 1942. december 12-én kivette a verset a nem magyartanítási nyelvű iskolák kötelező imádságai közül. *Hivatalos Közlöny*, 1943. január 15. LI. évf. 2. sz. 22–24.

²⁹⁶ Szabados Béla (Pest, 1867. június 3. – Budapest, 1936. szeptember 15.): zeneszerző. 1888-ban a Színészeti Tanoda tanára lett, 1893-1933 között a Zeneművészeti Főiskola tanára. 1927-től a Nemzeti Zenede főigazgatója.

a honvédség tagjai az olyan ünnepélyes alkalmakkor, amikor a csapat nem vonult ki, a hazafias érzéseiket és magatartásukat tiszteletadással kellett kifejezni.²⁹⁷

„*A Rákóczi-induló II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő 18–19. századi közismert és közkedvelt nemzeti induló. Két fő típusa közül a korábbi Rákóczi-nóta néven is emlegették. E népszerű Rákóczi-induló eredete nem teljesen tisztázott, de 1809–20 között Bihari János már játszotta. Berlioz 1846-ban dolgozta fel. E feldolgozás szövegei viszont a 19. század végéről valók. Így a Rákóczi-induló egy évszázados költészeti-zenei hagyomány fejlődésének végső foglalata: megtalálhatók benne a kuruc tábori zene bizonyos motívumai, a verbunkos zene egyes fordulatai és a kuruc énekek néhány helye is. A nép körében a korábbi és a Berlioz-féle változat egyaránt ismert volt. Az 1840-es években Szegeden, amikor ezt játszotta a cigány, a vendégek felálltak, hogy „mennek Bécs alá”; a gyors résznél a fiatalok némán koccintottak és kezet fogtak egymással.*”²⁹⁸ A kiegyezés után egyenrangú harmadikként került be A nemzet három dala című kiadványba (Rózsavölgyi és Társa, Budapest–Lipcse, é. n.) a Himnusz és a Szózat mellett.²⁹⁹

Az induló gyorsan (rejtett német-ellenességének is köszönhetően) a nemzeti kultúra részévé vált, de nemcsak katonai díszszemléken hangzik el, hanem egyéb alkalmakkor is, például a magyar rádió műsorszóró kezdetének szignáljaként: „*A II. világháború idején a Budapest I. rádióadó szünetjelének forrásaként is szolgált, és hosszú évtizedeken keresztül a Kossuth rádió napi műsorfolyamának megszokott nyitószáma volt.*”³⁰⁰ A századfordulóra, de gyaníthatóan inkább már a 20. században megszületett, sőt az ifjúság hazafias nevelése érdekében hamar el is terjedt az induló szövege is. Szerzője az ismeretlenségbe húzódott, ezzel is segíteni kívánta a népénekké válást.³⁰¹

A Rákóczi-induló játszását, éneklését és az ezalatti magatartást 1939-ben szabályozták.³⁰² Ünnepélyes és hivatalos alkalmakkor a zenekarok a Himnusz után közvetlen – szünet beiktatása nélkül – a Rákóczi-induló első részét, mint a Himnusz

²⁹⁷ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1930. július 15. 57. évf. 20. sz. 167. 6553/elnökség – 1930. sz. körrendelet. [A honvédség tagjainak magatartása a «Hiszekegy» játsszása alkalmával.](#)

²⁹⁸ Magyar Néprajzi Lexikon. Rákóczi-induló. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-836.html> (Megtekintés: 2020. november 24.)

²⁹⁹ A Rákóczi-induló. <https://rakoczi-indulo.oszk.hu/> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³⁰⁰ „Nemzeti szent ereklyénk ez nekünk” – Honlap a Rákóczi-indulóról. https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2017/07/13/_nemzeti_szent_ereklyenk_ez_nekunk_honlap_a_rakoczi-indulorol (Megtekintés: 2020. november 24.)

³⁰¹ Rákóczi Hírlevél. https://rakoczihirlevel.freewb.hu/_userfiles/_rakoczihirlevel/rakoczi_hirlevel_1.pdf (Megtekintés: 2021. március 16.)

³⁰² *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1939. május 1. 66. évf. 18. sz. 95. 11696/Eln. A. – 1939. sz. körrendelet. [Rákóczi indulónak himnusz utáni játsszása és éneklése, magatartás ezalatt.](#)

tartozékát, egészen a trióig ismétlések nélkül játszották. Az alábbi esetekben maradt el a Rákóczi-induló Himnusz utáni játszása: a fogadásnál, vagy egyéb olyan alkalommal, amidőn a zenekarnak hosszabb ideig kellett játszani, templomban, illetve általában istentiszteletek alkalmával, a Szent Jobb-bal való találkozáskor teljesített tiszteletadás alatt, valamint katonatemetéseknél az elhunynak szóló végtisztességadásakor, mint a lefűvást követő parancs kikéréskor teljesített tiszteletadás alatt. A fent említett esetekben énekkar sem énekelhette el az indulót.

Ha a Himnuszt énekelték, utána a Rákóczi-induló éneklése elmaradt. Az indulót kivételesen abban az esetben lehetett énekelni, ha az ünnepélyen a Himnuszt énekkar adta elő, így a gyakorlott énekkar a Himnusz után közvetlenül a Rákóczi-induló első részét is elénekelhette. Azon alkalmakkor, mikor a Rákóczi-induló egy részét a Himnusz után játszották vagy énekelték el, a honvéd egyének és csapatok magatartására nézve ugyanazokat a szabályokat alkalmazták, mint a Himnusz játszásakor.³⁰³

³⁰³ Szolgálati Szabályzat I. rész 533. és 541. pontja.

VII. A hősi emlékművek állítása

1. Eszmeiség és országos hálózat

1914–1915 fordulója körül társadalmi alapon szerveződött meg a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság (HEMOB).³⁰⁴ A bizottság összes művészi és érdekesoportot egyesítő Emlékmű- és Katonasír Osztályának a feladata volt a közadakozásból vagy állami pénzekből létesülő emlékműveknek művészi szempontokból való elbírálása, hogy azok a hősök önfeláldozásához és a felállító községhez méltó módon örökítsék meg a hősi halált haltak áldozatát. A HEMOB munkáját a cs. és kir. katonai parancsnokságok kebelén belül létesült Hadisírok Felügyelőségén (Kriegsgräber-Inspektion) keresztül a közös hadügyminisztérium 10. (Verlust, veszteségi) osztálya támogatta. Ez az osztály vezette a Monarchia teljes hadereje veszteségeinek nyilvántartása mellett a katonatemetők és hősi sírok ügyét is.³⁰⁵

1915 januárjában a HEMOB levélben fordult a belügyminiszterhez, majd 1916 augusztusára elérte, hogy minden, a Honvédelmi Minisztérium által felállítandó katonai emlékmű tervét ő véleményezze, októberben pedig tervgyűjteményt adott ki az általa javasolt színvonalas emlékművekről, amelyben mintegy 30 művész 85 tervét, azok rövid műleírását és költségtájékoztatóját tette közzé.³⁰⁶ A Bizottság Emlékmű- és Katonasír Osztálya tagjai között országgyűlési képviselők, tábornokok mellett olyan neves művészeket

³⁰⁴ A Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság (HEMOB) egy az első világháborúban elesett magyar katonák emlékének megörökítésére és ápolására felállított szervezet volt, amely valamikor 1914–1915 fordulója körül alakult. 1924-ben a B.M. 124669/1924 sz. rendeletével a HEMOB működését teljesen megszüntette.

³⁰⁵ HL HM 4098/Eln. I.-1928.

³⁰⁶ *Jakusch Gabriella* 2020b. 56.

is találunk, mint a szobrász Kallós Ede,³⁰⁷ Ligeti Miklós,³⁰⁸ Róna József,³⁰⁹ Telcs Ede,³¹⁰ illetve az építész Alpár Ignác,³¹¹ Pogány Móric,³¹² Vágó József.³¹³

³⁰⁷ Kallós Ede (Hódmezővásárhely, 1866. február 22. – Budapest, 1950. március 11.): szobrász. Budapesten és Párizsban tanult. Első jelentős műve Dávid című szobra volt. Az akadémista és realista stílusjegyek keveredtek műveiben. Emlékművei: Erkel Ferenc Gyulán, Kossuth Lajos Makón és Hódmezővásárhelyen, Bessenyei György Nyíregyházán, Irányi Dániel, Vörösmarty Mihály (Telcs Edével közösen 1908-ban) és Kölcsey Ferenc (1939) Budapesten. Síremlékeket és épületszobrokat is készített, portróját Ferenczy Károly festette meg (1889, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria). <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kallos-ede-76155/> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³⁰⁸ Ligeti Miklós (Pest, 1871. május 19. – Budapest, 1944. december 10.): szobrász. Budapesten Stróbl Alajosnál és Bécsben tanult. Emlékműveket és portrékat készített. Fő műve az 1903-ban készült budapesti Anonymus-szobor, budapesti szobrai még a Béke-kút, Déryné s az 1937-ben felállított Lovastüzér emlékmű. Az utóbbi két szobor a második világháborúban annyira megsérült, hogy el kellett őket távolítani. Épületplasztikái közül nevezetesebbek a Parlament és az Adria-palota szobrászati díszai. Hosszú ideig a Magyar Iparművészeti Társulat elnöke volt. Népszerűek voltak kerámiai is. Az impresszionista szobrászat egyik legjobb magyar képviselője volt. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/l-76823/ligeti-miklos-76A08/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJsaWldGkgbWlrbFxiMjBmM3MifQ> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³⁰⁹Róna József (Lovasberény, 1861. február 1. – Budapest, 1939. december 31.): szobrász. Asztalosinas volt, majd egy szobrászműteremben segédkezett. 1879-ben ösztöndíjjal Bécsbe ment és 1882-től három évet Zumbusch mesteriskoláján töltött. 1885-ben Berlinben első nagyszabású szobrával római ösztöndíjat nyert. Megszorult faun szobrára Röck Szilárd jutalmat, az Utolsó szerelem címűre pedig aranyérmeket kapott (Antwerpen), Párizsban Grand Prix-t nyert. Legismertebb faszobráiért, a József és Putifárné című kompozícióért (1910, Magyar Nemzeti Galéria) elnyerte az állami nagy aranyérmeket. A Benczúr Társaság tagja volt. 1922-ben a Múcsarnokban volt gyűjteményes kiállítása. Bibliái, mitológiai témájú kisméretű szobraira nagy szakmai felkészültség, naturalista felfogás jellemző. Fő műve Savoyai Eugén neobarokk lendületű, reprezentatív hatású lovas szobra (Budapest). Egyéb emlékművei Zrínyi szobra Budapesten, Kossuth miskolci és szegedi szobra, Szemere Bertalan miskolci, Klapka komáromi szobra. 1922-ben gyűjteményes kiállítása volt a Múcsarnokban. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/r-775E4/rona-jozsef-7781F/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJsaWldGkgbWlrbFxiMjBmM3p3ZWYifQ> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³¹⁰Telcs Ede, Telsch (Baja, 1872. május 12. – Budapest, 1948. július 18.): szobrász. Bécsben végezte tanulmányait K. Zumbusch mellett. Kezdetben jellegzetes magyar típusokat bemutató életképekkel szerepelt kiállításokon, majd architektonikus műveket, díszítőszobrokat mintázott (Zeneakadémia) és síremlékeket (Munkácsy Mihály, Barabás Miklós) készített. Emlékművei közül kiválik a kecskeméti Kossuth-szobor, a telepesi Szilágyi Dezső-émlék, a Kallós Edével közösen készített budapesti Vörösmarty-szobor (1908), Alpár Ignác szobra a Városligetben (1931), a Millenniumi emlékművön Szent László és III. Károly szobra (III. Károly szobrát kicserélték). 1928-ban gyűjteményes kiállítást rendezett az Ernst Múzeumban. Számos plakettet is készített. Több hazai és nemzetközi kitüntetés birtokosa. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/telcs-ede-telsch-781B7/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJ0ZWxjcyBIZGUifQ> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³¹¹ Alpár Ignác (Pest, 1855. január 17.–Zürich, 1928. április 27.): műépítész. Kőművesinas volt, majd Hauszmann Alajos tanítványa lett. Berlinben szerzett oklevelet. Hazatérte után 1882–89 között Steindl Imre, majd Hauszmann mellett tanársegéd. 1890-től kizárólag önálló tervezéssel foglalkozott. A késői eklektikus stílus mestere. Hírnevét középületei alapozták meg. Megyeházák (Segesvár, Kolozsvár, Déva, Nyíregyháza stb.), tanintézetek (Eötvös-kollégium stb.), templomok (segesvári ref., az 1964-ben városrendezési okokból lebontott brassói ref. templom stb.), fürdőépületek (Herkulesfürdő), színházak (Kassa), bankok (a Magyar Nemzeti Bank Szabadság téri épülete, 1902–05; a Technika Háza, volt Tőzsde, 1902–05 stb.), biztosítóintézetek (Anker stb.) mellett a budapesti városligeti tó partján emelt épülecsoporthoz (ma Mezőgazdasági Múzeum) tekintik fő művének. A századforduló historizáló és eklektikus stílusának volt nagy felkészültségű képviselője. 1958-ban az Építőipari Tudományos Egyesület Alpár Ignác emlékérmeket alapított, amelyet évenként adományoznak a kiemelkedő tevékenységet elért építészeknek. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/a-a-744F8/alpar-ignac->

Később több album is megjelent a HEMOB kiadásában. A gyűjtemény előszavában Herczeg Ferenc író, a kor jeles politikai publicistája, országgyűlési képviselő az alábbi célt fogalmazta meg: „*A mi nemzedékünk kötelessége, hogy ezt az erkölcsi kincset kimentse a nagy pusztulásból, hogy teljessé és fényessé tegye és hogy jövő nemzedékek hasznára fordítsa. Első feladatunk, hogy közös nagy harcunk szörnyű szenvedései mellett emlékeztessé tegyük népünk előtt annak dicsőségét is. Ne legyen az országban olyan kicsi falu, ahol emlékmű nem őrzi a háború hőseinek hírét. A falusi és kisvárosi emlékmű legyen művészi, de legyen egyszermind egyszerű és olcsó, a környezetbe illő és szóljon a nép nyelvén.*”³¹⁴

Az Osztrák–Magyar Monarchia Európában elsőként iktatta törvénybe a háborús hősokról való megemlékezést. IV. Károly az 1917. évi VIII. törvénycikkben rendelkezett az akkor dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről.³¹⁵ A 14.730/1917. számú belügyminiszteri rendelet gondosan megszabta a hősi emlékművek megvalósításkor figyelembe veendő irányelveket. Azt nyomatékosan kifejezésre juttatta, hogy létesítésekre majd csak a háború befejezése után kerülhet sor. Ennek ellenére több helyszínen késedelem nélkül, még a Nagy Háború alatt felállították az első emlékműveket.

745CA/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJBbHBcdTAwZTFyIGlnblx1MDBIMWMifQ (Megtekintés: 2020. november 24.)

³¹² Pogány Móric (Nagyenyed, 1878. augusztus 13. – Budapest, 1942. július 4.): építész. 1895-ben Kolozsváron Pákey Lajos irodájában dolgozott, majd Pesten Tőry Emilnél. 1907-ben megnyerte a Batthyány-emlékmécses tervpályázatát, 1926-ban állították fel. 1908-tól társas viszonyban állt Tőry Emillel. Pogány Móric – Tőry – Györgyi Dénes közös munkája volt a torinói világkiállítás magyar pavilonja (1911), mely a nemzeti stílus keresésével Lechner Ödön szelleméhez kapcsolódik. A sátorarchitektúrát mint ősmagyarnak tartott építőformát használta fel díszítésként; az Árpád-kori leletek stilizált motívumait alkalmazta. 1912-ben Tőry és ~ első díjat nyert a bécsi, Osztrák–Magyar Bank székházpályázatán, majd szintén pályázat alapján megbízást kaptak az Adria Biztosító Társulat székházának felépítésére (1912–18). Az épület a szerkezeti elemek hangsúlyozásával, nyugodt arányaival már az új, korszerű építészet előfutára. Jelentős munkájuk a Nemzeti Színház pályaterve (1913), melynek kivitelezésére nem került sor. Számos lakóháztervén kívül fontosak ~ városépítészeti elgondolásai (Lágymányos, 1930). <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/pogany-moric-77509/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJQb2dcdTAwZTFueSBmMGYzenNlZiJ9> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³¹³ Vágó József (Budapest, 1877. január 21. – Budapest, 1948. szeptember 19.): közgazdasági író, 1897–1920-ban a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara tiszviselője, utóbb titkára. Kezdeményezésére alakult meg 1912-ben a Magyar Vámpolitikai Központ. 1920 után, éveken át a Pester Lloyd közgazdasági rovatát szerk. 1940–46 között a Magyar Gazdaságkutató Intézet ügyvezető igazgatója volt. Több éven át megjelentette a Die Volkswirtschaft Ungarns című közgazdasági évkönyvet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/v-78466/vago-jozsef-7848B/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJWXXHUmGUxZ1x1MDBmMyBqXHUwMGYzenNlZiJ9> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³¹⁴ Herczeg Ferenc: Előszó. In: Szabadon álló hadi emlékek katonasírok emléktáblák és emléklapok. Budapest, 1916.

³¹⁵ 1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről. [Országos Törvénytár 1906–1918](#)

A Monarchia összeomlása és az annak nyomán kialakuló zűrzavar, majd forradalmak egy jó időre háttérbe szorították, gazdaságilag ellehetetlenítették az emlékmű-állítást.

A 1920-as évek kezdetétől viszont sorra avatták fel a világháborús emlékműveket, s ehhez a nemzeti haderő szolgáltatta a méltó keretet. 1923. november 13-án elrendelték, hogy az országban a „hősök emlékoszlopainak” leleplezéséhez az avatás helyéhez legközelebb eső honvéd alakulattól a vegyesdandár-parancsnokságok³¹⁶ részéről az egy törzstiszt (ezredes, alezredes vagy őrnagy), főtiszt (százados, főhadnagy, hadnagy), altiszt, illetve rendfokozat nélküli honvéd összetételű küldöttség képviselje a m. kir. Honvédséget.³¹⁷

A társadalmi igény tehát létezett, s 1921 után már több száz típustervből (szoborkatalógusból) választhattak a megrendelők. Az 1917-es törvény elfogadásától 1938-ig bezárólag összesen 1086 első világháborús emlékművet rendeltek meg a bizottságtól, illetve utódszervezetétől. A HEMOB működésével kapcsolatban tudniillik rövidesen zavarok merültek fel, ezért a B.M. 124669/1924 sz. rendeletével működését teljesen megszüntette. Ezután lényegében különválasztották a két funkciót, a műalkotás bírálatát és az adminisztrációs munkákat.³¹⁸

Az emlékmű-terveknek művészi szempontból történő értékelésére a Vallás-és Közoktatási Minisztérium a Belügyminisztériummal közösen egy bíráló bizottságot szervezett. A bizottság elnevezése Hősi Emléktervek Bíráló Bizottsága lett. Az elkövetkező időben csak olyan terv kivitelét lehetett megkezdeni, amelyet az előbb említett bizottság művészi és technikai szempontból kifogástalannak talált. A végleges alkotást az Országos Képzőművészeti Tanács művésze, majd 1934-től az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács küldötte tekintette meg.³¹⁹

Az emlékművek megrendelésével, elkészítésével kapcsolatos adminisztratív-gyakorlati ügyeket a Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége intézte, amelyben nevesebb művészek is részt vettek. A Szövetség a Belügyminisztérium fennhatósága és ellenőrzése alatt működött, helyisége szintén a BM épületében volt. Az

³¹⁶ A hadseregről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk értelmében 1922. január 1-től m. kir. Honvédségnek nevezett magyar haderő [vázát](#) 1922. május 1-től a hét vegyesdandár alkotta, amelyek átvették a katonai körletek és az egykori hadosztályok funkcióit. [A vegyesdandár parancsnokságok háborúban seregtestparancsnokságként, békében területi katonai közigazgatási parancsnokságként működtek.](#) A felszámoló körletparancsnokságok helyén az alábbi vegyesdandár-parancsnokságok alakultak: 1. vegyesdandár Budapest, 2. vegyesdandár Székesfehérvár, 3. vegyesdandár Szombathely, 4. vegyesdandár Pécs, 5. vegyesdandár Szeged, 6. vegyesdandár Debrecen, 7. vegyesdandár Miskolc székhellyel.

³¹⁷ HL HM 19300/Eln.-1923. Hősök emlékoszlopainak leleplezéséhez. 1923. november 19.

³¹⁸ A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 124.669. körrendelet. A Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság feloszlása következtében követendő eljárásról. 1924. augusztus 10. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1924. 418.

³¹⁹ *Somfay Örs* 2012.

épületben állandó emlékkiállítást rendeztek, ahol választani lehetett az ott bemutatott alkotásokból. Az elesettek emlékének nem kellett feltétlenül szoborral, emléktáblával adózni. Ritkábban, de előfordultak egyéb alkotások is. Szegeden az úgynevezett Hősök kapuját alakították ki emlékhelynek, Kunhegyesen épületet terveztek: az úgynevezett hősök házát.

Az, hogy a világháború elesettjeinek emlékét idéző alkotások elkészíttetését központilag irányították, számos előnnyel járt. Mindenekelőtt több alkotás közül lehetett választani, így a megrendelő minden szempontból művészi kivitelű, tartós és jó minőségű anyagból készült emlékművet kaphatott. Mindemellett az alkotóművészek munkáját a Szövetség figyelemmel kísérte, s végül, de nem utolsósorban, minden hivatalos tennivalót a Szövetség intézett.

Az emlékművek létesítésénél gyakorlattá vált, hogy a HEMOB megkereste az illető települést, az előljárásság tagjainak megmutatott néhány hősi emlékmű-tervet és igyekezett rábeszélni őket az alkotás megrendelésére. Miután ez sikerült, az ügy további intézését a HEMOB, illetve később a Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége vette át. A művésztől a szobrot formanyomtatvány kitöltésével lehetett megrendelni. A kész alkotást a művészeti bizottság minden esetben megtekintette és esztétikai szempontból véleményezte.³²⁰ A törvényhatósági bizottságok csak olyan községi emlékmű tervét hagyták jóvá, amelyet a Hősi Emlékműtervek Bíráló Bizottsága kivitelezésre alkalmasnak talált.³²¹

A szigorú szabályok dacára előfordult, hogy olyan emlékművek leleplezésére, felavatására kértek engedélyt a községek, amelyek nem az előírt eljárás (művészi bírálat, közgyűlési határozat, törvényhatósági jóváhagyás) szerint valósultak meg. Ezek leleplezését nemcsak hogy nem engedélyezte a belügyminiszter, de mindazokkal szemben, akik erre okot szolgáltatnak, fegyelmi és anyagi felelősséget állapított meg. A főhatóságok mellett a művészek is létrehozták saját egyesületüket, hiszen fontos gazdasági érdekeik fűződtek a megrendelésekhez. A Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége alapszabályában kiemelték, hogy elsősorban hazafias célú „közművek” emelésével foglalkoznak.³²²

³²⁰ Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok. I. sorozat. HEMOB, Budapest.

³²¹ A m. kir. belügyminisztérium 1924. évi 247.000. eln. számú körrendelete, a hősök megörökítése körül követendő eljárásról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1924. 523–525.

³²² *Halmágyi Pál* 2006. 118.

A szoboravatások forgatókönyve is jórészt azonos motívumokat rögzít. Az ünnepség rendszerint templomi istentisztelettel kezdődött. Az előkelő vendégeket díszes külsőségek közt fogadták. A községek versengtek, hogy minél ismertebb személyiségeket hívjanak meg az avatásra. Jászkisér és Kenderes ünnepségén például Horthy Miklós kormányzó is megjelent, Kunszentmártonban pedig a Magyarországon élő Habsburg József Ágost királyi herceg tartotta az avatóbeszédet. A hadiözvegyeket, a hadiárványokat, a rokkantakat, a hadviselt túlélőket, s különösen a vitézzé avatott hadfiakat, de legalábbis ezek képviselőit lehetőség szerint meghívták az ünnepségekre. A beszédek frazeológiája eléggé összetett volt: az elesettekről való kegyeletes megemlékezés után a magyar katona hősiességét méltatták és követendő példaként állították az utókor elé. Az avatóbeszédet követően a meghívott fővendég leleplezte az emlékművet. Ezután hozzászólások következtek, majd a település előljárója átvette a szobrot megőrzésre. A rendezvényt rendszerint nagyszabású fogadással: ebéddel, bankettel fejezték be.³²³

1942-re a legtöbb város és község felállította saját hősi halottai első világháborús emlékművét. Azonban az 1938 óta folyó hadműveletekben már újabb hősök áldozták életüket a haza védelmében. Ezért a hatóságok – valamennyi vármegyei és városi törvényhatóság első tisztviselőjét, valamint Budapest székesfőváros polgármesterét megkeresve, – haladéktalanul intézkedtek, hogy a települések az újabb, – immár második – világháború során hősi halált halt honvédek nevét volt lakóhelyük első világháborús emlékművén tüntessék fel. Az így kiegészített emlékhelyeken fennköltén méltatták az újabban elesett hősöket. Az ünnepélyek időpontjául országosan a legközelebbi Hősök Napját – 1942. május 31-ét – jelölték meg. A feliratok kiegészítésével kapcsolatosan gondoskodni kellett arról, hogy az 1938 óta zajló katonai műveletekre és hadműveletekre is utalás történjen, nehogy úgy tűnjék, hogy az újonnan felkerült hősi halottak az első világháborúban estek el. Figyeltek rá, hogy a kiegészítések „szépsézetileg ne rontsák el” az emlékművet. *„Ott pedig, ahol a hősök emlékműve még el nem készült volna, az emlékmű felállítását a legsürgősebben meg kell valósítani, s az emlékmű felállítása iránt szükséges intézkedéseket késedelem nélkül meg kell tenni. Az emlékmű létesítésénél az 1917: VIII. törvénycikk végrehajtása tárgyában kiadott miniszteri rendeletekben foglaltak szigorú szem előtt tartásával, – így különösen a Hősi Emlékművek Bíráló Bizottsága bekapcsolásával – kell eljárni és gondoskodni kell, hogy az emlékművön az elmúlt világháború hősi halottainak nevei mellett, az 1938. év óta folyó hadműveletek hősi halottainak nevei is méltóképpen meg*

³²³ Szikszai Mihály 1999. 369–370.

legyenek örökítve. (Csak az alispán és közigazgatási kirendeltségi vezető uraknak.) Felhívom, hogy rendeletem soronkívüli végrehajtására alárendelt hatóságait haladéktalanul utasítsa és azt hatékonyan ellenőrizze.” – hangsúlyozta a rendelet szövege.³²⁴

1945 után a két világháborúra és a felállításukat elősegítő Horthy-korszakra utaló köztéri szobrokat, emlékműveket tudatosan és tömegesen távolították el, semmisítették meg vagy formálták át. Csupán a rendszerváltást követő években kerülhetett sor rehabilitálásukra, felújításukra, sok esetben kiegészítve az 1956-os hősök és áldozatok neveivel. Újra az emlékezés és emlékeztetés színhelyeivé válhattak, váltak.³²⁵

A továbbiakban néhány példát szeretnék bemutatni arra, hogy nemcsak emlékműveket és táblákat avattak, hanem más formában is megnyilvánult a hősök iránti kegyelet. Az alábbi ismertetés a teljesség igénye nélkül készült.

2. A roveretoi emlékharang

Az emlékezés tárgyi kultúrája tekintetében viszont mindenképpen különlegesnek tekinthető egy magyar vonatkozású, ám nemzetközi háttérű kezdeményezés példája. 1928-ban ugyanis Antonió Rossaro roveretoi plébános azzal a kéréssel fordult a magyar kormányhoz, hogy járuljon hozzá a roveretoi emlékharang, illetve harangtorony létesítéséhez. Az első világháborús ágyúkból öntött emlékharang célja, hogy a világháború összes halottjaiért konduljon meg naponta. Ezen kívül minden, a háborúban részt vett nemzet hősi halottjaiért szólaljon meg az év egy bizonyos napján. A harang számára emelt díszes toronyban a

³²⁴ *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1942. május 5. LXIX. évf. 20. sz. 234., 24.364/Eln. 22-1942. sz. körrendelete – Érdekesség, hogy e közlöny tanúsága szerint az otrantói csata 25. évfordulóját is megünnepeltették a laktanyákban. Igaz: ott és akkor a későbbi kormányzó aratott győzelmet.

³²⁵ 1946-ban a 179-481/1946.sz. belügyminiszteri körrendelet intézkedett „... a királyt ábrázoló, vagy a volt királysági államformára utaló” művek eltávolításáról. A 86.843/1947 VKM sz. rendelet tételesen felsorolta, hogy milyen tematikájú képek, szemléltető eszközök távolítandók el az iskolákból. Nagyjából ezt a mintát alkalmazták az emlékművek esetében is: „... eltávolítandók: 1. az irredenta célzatú képek és térképek, 2. az ellenforradalmi vonatkozású képek, 3. a múlt politikusainak, vezető tisztviselőinek képei, szobrai, 4. a háborús uszító képek, 5. a megszüntetett intézményekre (királyság, csendőrség stb.) emlékeztető képek, 6. a Habsburg-magyar közösséget illusztráló képek, 7. az ellenforradalom külpolitikáját népszerűsítő képek.” Ezt 1948. január 3-án újabb BM-körrendelet követte (648.420/1948.III.I-2.) arról, hogy „... fontos állami és önkormányzati hatóságok épületeiben... még mindig találkozunk oly szobrokkal, arcképekkel, feliratokkal, ...amelyek a múlt rendszer rosszlelkű, néppellenes beállítottságú és működésű vezetőit és köztisztviselőit örökítik meg, vagy a velünk most baráti együttműködésben álló szomszéd államokkal szemben uszítást tartalmaznak... Ezeknek a fenntartása nagymértékben ellenkezik népi demokratikus fejlődésünkkel és közfelfogásunkkal, s ugyanakkor akaratlan segítséget szolgáltat dolgozó országunk azon ellenségeinek, akik a földbirtokosok, nagytőkések, háborús gyűjtogatók és népnyzók múlt rendszerét szeretnék visszaállítani.” Idézi: Tóth Attila 2000. 18–22.

hadviselt államok címereit és zászlóit kívánták elhelyezni, falába pedig egy-egy jeles hadvezér szavait akarták vésní.³²⁶

A harangot 1924. október 30-án öntötték Trentóban az első világháborúban rész vett nemzetek ágyúinak bronzából. A harang öntésekor jelen voltak a harang későbbi keresztanyái is, akik arany ékszereiket dobták az olvasztótégelybe. Az elkészült remekmű Olaszország legnagyobb és egyúttal a világ egyik legnagyobb harangja lett, amelynek belsejében akár 12 ember is elférhetett volna. 1925. május 25-én, Olaszország hadba lépésének tízedik évfordulóján tartották a Fájdalmas Szűzanyáról (Maria Dolens) elnevezett harang keresztelőjét. A hivatalos avatási ceremóniára 1925. október 4-én, III. Viktor Emánuel király jelenlétében került sor.³²⁷ Magyarország végül 1930-ban 6500 pengővel járult hozzá a torony építéséhez.³²⁸

3. A „Hősök ligete”

1916 decemberében kezdődött az Országos Közművelődési Tanács kezdeményezésére a „Hősök ligete”-akció. A városokban, falvakban az elesett hősök emlékére eperfákat ültettek. Az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőségtől (Szekszárd) ingyen kapott cserjékkel így kettős célt értek el. Az emlékligetek – a selyemtenyésztés révén – gazdasági hasznot is hajtottak.³²⁹

Végző soron ugyanezt a célt népszerűsítette a világháború 10. évfordulója alkalmából Horthy Miklós kormányzó is. Kiváló alkalmat szolgáltatott erre a Hampel Károly³³⁰ és Jeney

³²⁶ HL HM 369/Eln.-1930.

³²⁷ „Maria Dolens”, a háborúban elesettek harangja.

https://nagyhaboru.blog.hu/2010/11/17/maria_dolens_a_haborukban_elesettek_harangja (Megtekintés: 2022. március 22.)

³²⁸ HL HM 369/Eln.-1930.

³²⁹ *Halmágyi Pál*: Az első világháború.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako_monografia_sorozat/pages/monografia_5/019_elso_vilaghaboru.htm (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

³³⁰ Hampel Károly (Budapest, 1896. június 19. – Budapest, 1985. október 6.): szobrász, Zala György tanítványa. 1927-től dolgozott önállóan. A 2. világháború alatt orosz hadifogságba került, ahonnan 1947-ben szabadult. Kisebbszobrai, portréi mellett az 1920-as évektől nagyobb szobrokat, szoborcsoportokat is tervezett, illetve kivitelezett, továbbá részt vett nagyobb szoborpályázatokon, emlékműpályázatokon. Így 1928-ban az Ady-síremlékpályázaton, 1929-ben a Prohászka-szobor tervpályázatán, 1930-ban a Przemysl-émlékmű pályázatán. A háború után további projekteken szerepelt: Sztálin-szobor-pályázat (1950), Kossuth-szobor-pályázat (1951), Hunyadi János-lovasszobor-pályázat (1951). Emellett nagyszámú plakettet, portrét, kisplasztikát is készített. 1956 után a megbízásai erősen megcsappantak, visszavonultan halt meg. <http://artportal.hu/lexikon/muveszek/hampel-karoly-4717> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

Zoltán³³¹ által készített, 110 hősi halott emlékét őrző, szuronyos puskát markoló bronz bakaszobor-emlékmű avatása 1928. október 7-én a Tolna megyei Gyönkön.³³²

Az aktuális rendezvény kapcsán megjelentetett „Kormányzói szózat a fásítás érdekében” így fogalmazott:

„Horthy Miklós kormányzó úr ő Főméltósága a gyönki hősi halottak szobrának leleplezésével kapcsolatosan azt a gyönyörű eszmét vetette fel, illetőleg annak az óhajának adott kifejezést, hogy a községekben a háborúban elesett vitézek emlékezetére alkalmas helyen emlékfákat ültessenek hozzátartozóik. Az elesett hősök emlékezetének megőrzésére és megbecsülésére szebb és megfelelőbb módszert nem lehet találni. Ő Főméltóságának f. hó 7-én mondott szavai, amelyek kőbe lennének vésendők, a következők voltak: — Az 'ország mai területén — mondotta a kormányzó — kevés a fa, kevés volt a háború előtt is, a forradalmakkor pedig a faállománynak jelentékeny részét kipusztították. Az országban befásított területek hiányában kevés a csapadék, kevés a harmat, a szélben és porban pedig a tüdővész könyörtelenül szedi áldozatait. — Szükséges volna ezért, hogy fásítás útján lehetőleg minden községnek egy kis erdeje, parkja vagy nyilvános kertje legyen. Az ilyen nyilvános kert egészséges, kellemes és szépíti a községet. A parkírozott területeken, esetleg a község hősi szobra körül, minden egyes községbeli hősi halottnak meg lehetne a maga emlékfája, melyet hozzá tartozói szakszerű fel- ügyelet mellett ültetnek, locsolgatnak és szeretettel ápolnak. Minden ilyen fát a hősi halott nevét feltüntető külön táblával kellene ellátni s esetleg hozzá lehetne tenni, hogy hol, mikor és milyen körülmények között esett el. Az ilyen emlékfák ültetését újabban Olaszországban kezdték, ahol ennek a gondolatnak már számos híve van. — Jó volna, ha a facsémétéket maguk a családok vásárolnák, mert így jobban is ragaszkodnának azokhoz. Egy-egy csemete ára aránylag annyira olcsó, hogy azt a legszegényebb családok is könnyen megvehetik. Szépészeti és egyéb célszerűségi szempontok szükségessé teszik az elrendezések egységes megszervezését, így például annak

³³¹ nagyenyedi Jeney Zoltán (1899–1977): Jeney Zoltán 1899-ben Kolozsváron született. Részt vett az első és a második világháborúban is, utóbbiból embert próbáló orosz fogság után került haza. Közben 1920 és 1925 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatójaként Bori Jenőtől (a Bori vár megálmodójától) és Stróbl Alajostól megtanulta a szobrászat mesterfogásait. https://www.bp16.hu/sites/default/files/hir/2018/dokumentum/18_04_25_08.pdf (Megtekintés: 2020. november 23.)

³³² Az első és második világháború gyönki áldozatainak emlékére épült emlékmű a gimnázium melletti parkban látható. Az első világháborús hősök nevei a szobortalapzaton olvashatók, a második világháborúsak pedig a köré, a négy sarokra állított obeliszken. Utóbbi négy oszlop 1991-ben került a helyére. <http://www.szeporszag.hu/I.+%C3%A9s+II.+vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BAs+eml%C3%A9km%C5%B1++Gy%C3%B6nk.latinivalo> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

megállapítását, hogy a községnek melyik része volna a fásításra legalkalmasabb, milyen fajtájú fa ültetése volna célszerű és így tovább. Az ilyen parkírozások céljaira egyébként — mondotta a kormányzó — leginkább felhagyott régi temetők területei alkalmasak. — Célszerű volna az elrendezésnél a különböző fajú fák ügyes és izléses csoportosítása. Ahol nyilvános kert vagy liget számára nincs hely, fasort mindenesetre lehet ültetni. Ezek létesítésénél viszont ugyanazon fajtájú fák ültetése kívánatos, még pedig olyan fáké, amelyek a kérdéses vidéken a legjobban fejlődnek és hosszú életűek. — A fa szeretetét már nyolc év óta hangoztatom és örömmel látom, hogy már több helyen szépen halad a fásítás. Kérni fogom a vármegyék főispánjait, hogy ebben az irányban hazafias mozgalmat indítsanak. Adja Isten, hogy az- államfő szózata kellő visszhangra találjon és testet öltjön. Mi, a fák kultuszának hivatott szolgálói, minden tekintetben rendelkezésre fogunk állani a szép eszme megvalósításánál.”³³³

4. Hősök ligete és tava – Gyula

Az előbbieken bemutatott tárgyi és látványelemek létesítését szolgáló kezdeményezésekhez kapcsolódóan további újabb elemek is megjelentek az emlékezetkultúra erősítése érdekében. Ezek sorában mindenképpen figyelemre méltó a gyulai liget-projekt, mely egyszerre szolgált szociális célokat, településfejlesztést és emocionális kötődést.

A városban háborúban elesett hősök emlékét megörökítő, úgynevezett Hősök ligetének (kertjének) létesítésére már 1921-ben felmerült az igény, de a megvalósítására csak 1930–31-ben került sor. A kiszemelt terület a Bődös-ér mocsaras területe volt, amely korábban részben legeltetési, részben állatfürdetési célokat szolgált. A közmunka keretében nyugati részét feltöltötték. A kialakított tó vízszintjének szabályozása a körgát alatt létesített zsilippel történt, majd a tavat Hősök tavanak nevezték el. A tó körüli területet mintegy 500 gyümölcsfával ültették körbe. A faültetési mozgalom kezdeményezője Horthy Miklós kormányzó volt, aki 1928-ban vetette fel, hogy a háború alatt elesettek hozzátartozói minden halottuk emlékére emlékfát ültessenek.³³⁴

³³³ *Erdészeti Lapok*, 1928. október 67. évf. 10. füzet, 347–348.

³³⁴ A szegődményes komenciót kap. Ez természetbeni szolgáltatásokból (lakás, gabona, tűzifa, tej, esetleg só és szalonna), némi készpénzből és földhasználatból áll.

5. Hősök ligete – Dunaharaszti

A település közepén egy kb. 3,5 holdas ingoványos mocsár dísztelenkedett. A közeli börgyár orrfacsaró szennyvize nyitott csatornákon folyt a Dunába, nyáron szúnyogok millióinak bölcsőhelyeként. Mivel a község többszöri próbálkozás után sem kapott állami támogatást az áldatlan állapot megszüntetésére, saját erőből kellett megoldania. Földváry Aurél társadalmi kezdeményezésére létrejött a község szívében az akkor „...országos viszonylatban is egyedülálló gyönyörű, virágdíszes Hősök-ligete...”. Mivel a község másfél-száz³³⁵ elesettel áldozott a Nagy Háborúnak, könnyű volt a lakosságot motiválni, hiszen egyszerre hajtottak fejet hőseik előtt és javítottak saját életkörülményeiken.

Elkezdték feltölteni az ingoványt. A gazdák és fuvarosok saját lovaikkal és kocsijaikkal hordták a földet, de a munka igen lassan haladt. A község bírója és a munka szervezője ugyan kért ajánlatokat vállalkozóktól a feltöltés elvégzésére, de hamar világossá vált – a legolcsóbb ajánlat is 12.000 pengő lévén – hogy erre a községnek nem futja: csak 8000 pengőjük volt erre a célra. Ezért 4000 pengőért iparvágányokat és lóvontatású csilléket béreltek a pestszentlőrinci Orenstein & Koppel cégtől, majd a maradék 4000 pengőt a csillék megtöltéséért munkadíjak formájában fizették ki. A vontatást Havasi András bíró lovai végezték. Ezt követően gyors ütemben haladt a parkosítás: a gondosan eltervezett és kialakított tér sétaösvényei mentén az első világháború haraszti hősi halottai mindegyikének emlékére egy-egy fát ültettek és a fa elé ovál alakú, domborúan zománcozott táblát helyeztek el a hősi halott nevével, születési és halálozási évével. A liget elkészülte után a Dedinszky Elemér és Schmidt helyi szobrászok által készített 1927. október 30-án leleplezett hősi emlékművet korábbi helyéről áthelyezték a Hősök terére.³³⁶

A Hősök terét és az országzászlót 1937. szeptember 26-án felszentelték fel. Jelen volt Bornemissza Géza miniszter³³⁷ és felesége – aki a zászlóanyai tisztséget vállalta – illetve dr.

³³⁵ Dunaharaszti községnek – az eddigi ismeretek szerint – 150 hősi halottja volt az első világháborúban. A frontokon 88-an estek el, sebesülések következtében később 38-an haltak meg, és 24-en eltűntek. Rendfokozatuk szerint: 5 főhadnagy, 2 hadnagy, 1 tiszthelyettes, 1 zászlós, 2 egyéves önkéntes, 3 őrmester, 6 szakaszvezető, 10 tizedes, 4 őrzető és 116 honvéd. <http://dhibiblio.hu/a-hosok-tererol/> (Megtekintés: 2020. november 24.)

³³⁶ <https://dhibiblio.hu/a-hosok-tererol/> (Megtekintés: 2022. március 22.)

³³⁷ Bornemissza Géza (Munkács, 1895. december 20. – Budapest, 1983. június 4.) A Nemzeti Egység Pártja (NEP) országgyűlési képviselője (Kaposvár, 1935–1939), kereskedelemügyi (1935. március 4.–1935. augusztus 1.), iparügyi miniszter (1935. augusztus 1.–1938. november 15.); közben kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter is. Az Ipari Munkaszervező Intézet elnöke (1938–1943), a Kállay-kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere (1943. március 29.–1944. március 22.). <https://www.nevpont.hu/palyakep/bornemissza-geza-fb2e2> (Megtekintés: 2022. február 14.)

Krüger Aladár³³⁸ és vitéz Somogyvári Gyula³³⁹ országgyűlési képviselők, akik beszédükben méltatták az ünnepély jelentőségét.³⁴⁰

6. Hősök erdeje – Szentes

1921. január 24-én Szentes város képviselő-testülete a háborúban elesett szentesi hősök emlékének megörökítéséről rendelkezett. Határozatot hoztak az elesettek nevének összegyűjtéséről és egy időtálló emlékmű felállításáról, azonkívül döntöttek a „Hősök erdejének” megvalósításáról. Dr. Vajda Antal ügyvéd, városi képviselő, az *Alföldi Újság* szerkesztője – aki tartalékos hadnagyként maga is végigküzdötte a világháborút – kezdeményezte, hogy egy alkalmas területen annyi fát ültessenek el, ahányan a város fiai közül elestek a háborúban, s ha valamelyik fa elpusztulna, folyamatosan gondoskodjanak a pótlásról. A szép, szimbólumként is értékelhető gondolat mindenki tetszését elnyerte, hiszen a vérzivataros időkben számos családfa vesztett ágat, hajtást.³⁴¹

Az Erzsébet téren felállított első világháborús emlékművet 1926. november 7-én ünnepélyesen leleplezték, ám a Hősök erdejének létesítése elmaradt. Öt évvel később, 1931-ben Vajda ügyvéd interpellációval fordult a városi közgyűlésen a polgármesterhez, aki ígéretet tett az elképzelés megvalósítására.³⁴²

Néhány hónapon belül konkrét lépésekre került sor: Négyesi Imre polgármester – maga is tartalékos százados – első lépésként az Alsórét-Újtelep városrészben, az épülő huszárlaktanya szomszédságában kiharított 13 katasztrális holdat az emlékhely számára,

³³⁸ Krüger Aladár (Nagyvárad, 1878. okt. 1. – Alpnachdorf, Svájc, 1952. nov. 15.): Jogi tanulmányait a kolozsvári egyetemen végezte. Nagyváradon folytatott ügyvédi gyakorlatot, ugyanott tíz éven át szerkesztette a *Tiszántúl* című napilapot. 1920-ban Budapestre került és egy ideig a katolikus szellemű *Új Nemzedék* szerkesztője volt. Később abbahagyta az újságírást, ügyvédi irodát nyitott. 1926-ban egységes párti programmal képviselőnek választotta a biharnagybajomi választókerület. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/08858.htm> (Megtekintés: 2022. február 14.)

³³⁹ Somogyváry Gyula, vitéz 1929-ig Freissberger Gyula (Füles, 1895. április 21. – Budapest mellett, 1953. február 12.); író. 1914-től újságíró, képviselő. 1920-ban a Magyar Távirati Iroda (MTI) osztályvezetője, 1928-tól a Magyar Telefonhírmondó és Rádió irodalmi igazgatója. 1935-től kormánypárti képviselő. Az 1920-as évek elején Gyula diák néven verseket, később történelmi és világháborús regényeket, színműveket írt (némi németellenes élel). 1944. március 21-én a németek letartóztatták és a mauthauseni koncentrációs táborba vitték. 1945-ben hazajött és mint nyugdíjas élt. 1950 novemberében internálták, 1953-ban az internálótáborból a fővárosba szállítás közben, máig sem felderített körülmények között szívroham következtében halt meg. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/s-778D5/somogyvary-gyula-gyula-diak-77BAD/> (Megtekintés: 2022. február 14.)

³⁴⁰ A Hősök teréről. <http://dhibiblio.hu/a-hosok-tererol/> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

³⁴¹ A Hősök erdeje. Revitalizáció Felújítás/fejlesztés. http://www.szentes.hu/wp-content/uploads/2015/02/Hosok_erdeje_tervezese.pdf (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁴² Uo.

majd levélben kért segítséget a m. kir. Földművelésügyi Minisztérium Kertészeti Osztályától a Hősök erdeje szakszerű díjtalan megtervezéséhez. Beadványában arra hivatkozott, hogy ily módon mintegy 1200 szentesi hősi halott emléke előtt tisztelegnének. A földművelésügyi miniszter helyt adott a kérelemnek és a szóban forgó terv elkészítésével Ormos Imre okl. műkertészt,³⁴³ a Budapesti M. Kir. Kertészeti Tanintézet³⁴⁴ kerttervezési előadóját bízta meg, aki 1932. szeptember végén Szentesre érkezett, s a kijelölt terület megtekintése után elkészítette a Hősök erdeje (Hősök ligete) műkertészeti tervét. Ebben több fajta díszfa ültetését javasolta: 1043 darab tölgyfa (*Quercus pedunculata*), 178 darab ezüsthárs (*Tilia tomentosa*), újabb 8 darab tölgyfa (nagyobb példányok), 45 darab jegenyenyár (*Populus nigra pyramidalis*) és 45 darab egyéb díszfák, mint pl. szilfa (*Ulmus campestris*) és különféle nyárfák (*Populus alba*, *Populus tremula*) beszerzését.³⁴⁵

Elképzelése nagy sikert aratott Szentesen; azt változtatás nélkül elfogadták. Az előkészítő munka november végére elkészült, de a faültetés áteszűszott a következő év tavaszára. A fásítás 1933. június végén fejeződött be. A szűk egy esztendő alatt megvalósult Hősök erdeje 1015 darab tölgyfa, 186 darab hársfa, 22 darab platánfa és 9500 darab maclura (vadnarancs sövény), továbbá 1068 darab cseresznyefa földbeültetését jelentette. A mai napig épségben őrzi az elesett szentesi katonák emlékét.³⁴⁶

8. Hősök Temploma – Kaposvár

³⁴⁴ Ormos Imre dr. (Budapest, 1903. május 27. – Budapest, 1979. február 26.) Kossuth díjas egyetemi tanár Kispesten nőtt fel, szűkös anyagi körülmények között, ahol 1926-ban szerzett oklevelet a Kertészeti Tanintézetben. Kezdetben Unghváry László Faiskolai Rt. budapesti irodáját vezette, 1927-ben Törökországba küldték, lerakat létesítése és a vevőkör szélesítése céljából. Két évet töltött itt, majd 1929–1932 közt Ausztriában, a Helenium Kertépítő Vállalatnál dolgozott. Jól megtanult németül, beiratkozott a bécsi műegyetemre és több szakmai tárgyú cikket írt osztrák szaklapokba. Többször tett szakmai tanulmányutat Németországba és Franciaországba. 1932-től a Kertészeti Tanintézet tanársegédjeként kezdett oktatni, végül tanszékvezető (1939), az Agrártudományi Egyetem Kertész Kar dékánja (1948–1949), Kertészeti és Szőlészeti Főiskola igazgatója (1954–1960), rektorhelyettes (1963–1966). <http://uni-corvinus.hu/index.php?id=13426> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

³⁴⁴ A valamikori Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem egyik jogelőde. Az intézmény elnevezése több mint 150 éves története során több alkalommal változott, leghosszabb ideig, 1894-től 1939-ig Kertészeti Tanintézet néven működött. <http://www.okotaj.hu/szamok/29-30/kerteszh.htm> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

³⁴⁵ A Hősök erdeje. Revitalizáció Felújítás/fejlesztés. http://www.szentes.hu/wp-content/uploads/2015/02/Hosok_erdeje_tervezese.pdf (Megtekintés: 2020. december 3.)

³⁴⁶ Labádi Lajos írása 2007-ben egy diplomamunka alapját képezte a revitalizációs terv, a kivitelezési terv 2009-ben készült el Sárréti Dániel elképzelései alapján. http://www.szentes.hu/wp-content/uploads/2015/02/Hosok_erdeje_tervezese.pdf (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

A város Keleti Temetőjében, a kápolna helyén 1928-ban szentelték fel az új templomot. Boldizsár József Zoltán kanonok, a Jézus Szíve Egyházközösség plébánosa 1932-ben kezdeményezte, hogy a templomot Hősök Templomának nevezzék, s falán egy márványtáblát helyezzenek el, amelyen megörökítik a Somogy vármegyei elesett katonák nevét. A *Somogyi Újság* írta: „*A Hősök Temploma (...) a háború vérzivatarában elesett, hazájukat szerető hősök emlékét hirdeti, azoknak adózik. A templom belső falán táblák elhelyezésére alkalmas mélyedések vannak, ahova a hősök aranybetűs nevével díszített márványtáblákat helyeznék el...*”³⁴⁷ Az akciót siker koronázta. 1932. augusztus 25-én reggel, négyes sorokban, elöl hatalmas babérkoszorúkkal vonultak fel a volt 24-es vadászok a Hősök templomához, hogy leleplezzék elesett bajtársaik emlékére a templom falára helyezett művészi márványtáblát. A résztvevők szép ünnepség keretében leplezték le a Hősök Temploma külső falába elhelyezett első márványtáblát. A tervnek megfelelően elkészültek a templom belső falán elhelyezett márványtáblák is, az elesett kaposvári hősök neveinek felvésésére azonban akkor pénz hiányában – az említett egy tábla kivételével – nem került sor, erre 69 évet kellett várni. 2001-ben a Mártírok és Hősök Közalapítvány, a HM HIM Központi Irattár Hadisírgondozó Osztály anyagi segítségével több mint 1100 elesett kaposvári katona és mártír nevét örökítette meg ezeken a templomban elhelyezett márványlapokon.³⁴⁸

8. Hősök Mauzóleuma – Debrecen

Debrecen különleges helyszínei a katonai temetők, s kivételesnek számít az is, hogy a sírok egy része a debreceni csatában elhunyt honvédekhez kötődik. A Honvédtemető helyét a Nagysándor József tábornok által vezényelt maréknyi honvédsereg és a tízszeres túlerőben lévő orosz katonaság közötti egyenlőtlen harc helyszíne határozta meg.³⁴⁹ Az 1849. augusztus 2-án lezajlott ütközetben elesett 112 honvéd és 634 orosz katona földi maradványait nagyrészt tömegsírban földelték el a Honvédtemetőben. Az önkényuralom éveiben a csendes ellenállás egyik jeleként már 1861-ben elkészítették Marschalkó

³⁴⁷ *Somogyi Újság*, 1935. július 2. 17. évf. 147. sz. 1.

³⁴⁸ *Puskás Béla*: A kaposvári hősök temploma. In: *Ravasz István* 2006. 109–110.; Keleti temető. <http://somogyitemetkezés.hu/elodeink/temetotortenet/keleti-temeto> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

³⁴⁹ Honvédtemető – Hősök temetője. <http://gis.erda.hu/html/hosok/hu/tortenet> Megtekintés: 2020. november 28.

Jánossal³⁵⁰ a Haldokló oroszlán mészkőből készült szobrát, amelyet eredetileg egy bizonyos Szarka huszárkapitány sírjára szántak, azonban végül a szabadságharc hőseire való általános emlékezés jegyében 1867. augusztus 2-án ünnepélyes keretek között leplezték le a Református Kollégium előtti Emlékkertben; 1899-ben innen helyezték át a debreceni csata ötvenéves évfordulóján a Honvédtemetőbe, ahol a mai napig láthatjuk. Később ide temették el az első és második világháború halottait is, a sírköveken a magyarokon kívül, cseh, német, osztrák, szerb és szlovák nevek is olvashatók.³⁵¹

Az első világháború Debrecenben elhunyt nagyszámú katonája számára a Honvédtemetőt kibővítették. Az 1915. január 20-án Hősök Temetője néven felavatott kegyeleti parkban szinte folyamatosak voltak a temetési szertartások. A debreceni nagy építkezések idején ide is nagyszabású emléket állítottak. 1932-ben ifjabb Lechner Jenő³⁵² és Szontágh Pál³⁵³ tervei alapján a domb tetején felépült a Hősök Mauzóleumának impozáns épülete, előtte pedig végső helyére került az oroszlanos szobor. Az ünnepségen személyesen megjelent és avató beszédet mondott Habsburg József Ágost³⁵⁴ királyi herceg. 1943-tól

³⁵⁰ Marschalkó János, szobrász (Lőcse, 1819 – Budapest, 1877. szeptember 12.) 1840 és 1844 között a Bécsben tanult, majd Itáliában, Franciaországban és a német államokban tett tanulmányutat. 1847-ben Pesten telepedett le és hamarosan az egyik legkeresettebb épületszobrász lett. Legismertebb művét a Lánchíd oroszlanoszobrai 1852-ben készítette. Számos ma is álló épület szobrászati díszítésében vett részt. Ő fejezte be Ferenczy István megkezdett és halála miatt félbemaradt Kazinczy- és Kölcsey-mellszobor-képmását. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/marschalko-janos-76C6B/> (Megtekintés: 2022. február 14.)

³⁵¹ Honvédtemető – Hősök temetője. <http://gis.erd.hu/html/hosok/hu/tortenet> (Megtekintés: 2020. november 28.)

³⁵² ifjabb Lechner Jenő: (Budapest, 1878. augusztus 23. – Budapest, 1962. február 26.) magyar építész, építésztörténeti író. 1902-ben szerzett diplomát a Budapesti Műszaki Egyetemen. A királyi palota építkezésén Hauszmann Alajosnál kezdett dolgozni, később a Budapesti Műszaki Egyetem ókori építészet tanszékén tanított 18 éven át. Jelentős szerepet vállalt a második világháború utáni újjáépítés szakmai közéletében. Fischer Józseffel, Granasztói Pállal, Major Mátéval és Weltzl Jánossal Az építészet háború utáni feladatai Magyarországon című nagy jelentőségű deklarációt megfogalmazta meg 1944-ben. Ezzel olyan feladat mellett kötelezte el magát, amely nem a háború utáni helyreállítást, hanem a modern építészet jegyében való újjáépítést tűzte ki céljául. A megvalósításnak is tevékeny tagja volt. Restaurálta – sok más mellett – a Magyar Nemzeti Múzeum épületét és a budai régi Országház dísztermét. Igen fontos építésztörténeti alap kutatásokat végzett, jelentősek műemléki topográfia jellegű publikációi. Lényeges gondolatokkal járult hozzá a „magyar nemzeti stílus” körüli vitákhoz is. <https://artportal.hu/lexikon-muvesz/kismarty-lechner-jeno-722/> (Megtekintés: 2022. március 22.)

³⁵³ Szontágh Pál (1899–1986) Salgótarjában született, építész. Kismarty-Lechner tanítványa, majd több évig irodájának vezetője, a budapesti Rezső téri templom építésénél munkatársa. A debreceni Hősök Mauzóleumát is együtt tervezték. A salgótarjáni templom mellett Szontágh tervezte a borsodnádasi-lemezgyári telep római katolikus templomát (1934) és a solymári evangélikus templomot. Lakóépületeket is tervezett: a nagybányai lakótelepet és Debrecenben a volt OTI bérházát (Schmitterer Jenővel) <http://tarjanikepek.hu/?p=402> (Megtekintés: 2015. október 5.)

³⁵⁴ József Ágost főherceg, Habsburg József (Alcsút, 1872. szeptember 9. – Rain bei Straubing, Bajorország, 1962. július 6.): Osztrák főherceg, magyar királyi herceg, tábornok. A Habsburgok magyarországi ágának leszármazottja. 1890-től hadnagy a közös hadseregben, később különböző parancsnoki beosztásokat látott el. Az első világháború elején a Balkánon hadosztályparancsnok volt, majd az orosz frontra került, novemberből lovassági tábornokként. 1915 májusában az olasz frontra helyezték, hadtestparancsnokként részt vesz a 2–9. isonzói csatában. 1916 decembere és 1918 januárja között a róla elnevezett hadseregcsoport vezetője volt Erdélyben és Bukovinában. 1918 elején az olasz fronton a piavei átkelést irányította, majd a tiroli

ismét használatba vették a temetőt. Az ide elhantolt katonák közül a németeket napjainkban exhumálták, és német katonatemetőbe szállították át. A Hősök Temetőjét a városi közgyűlés 1945. május 25-én hozott határozatával zárták be hivatalosan, ettől az időponttól a katonákat is a Köztemetőben helyezték örök nyugalomra.³⁵⁵

9. Hősök harangja – Szeged

Az első világháborúban hadifémként sor került a templomi harangok begyűjtésére is. Az elszállított darabokat a háború után a városokban, falvakban gyakran pótolták úgy, hogy ezekkel egyúttal „harangoztak” az elesettekért is. Így számos településünkön található „Hősök harangja”, s mindegyikük külön történettel rendelkezik. Az alábbiakban két példányt mutatunk be.

A Fogadalmi templomnak hét harangja van: kettő a templomban, egy a keleti, négy a nyugati toronyban. A Tisza felőli toronyban található a Hősök harangja,³⁵⁶ amelyet az első világháború és az árvíz emlékére öntettek. Az egyházmegye első püspökének, Szent Gellértnek szentelték. A hatalmas méretű harang megöntéséhez jelentős támogatásokat nyújtott a Honvédelmi Minisztérium és Klebelsberg Kunó³⁵⁷ kulturális miniszter. Az ünnepélyes templomszentelésre 1930. október 24-én került sor, a Csanádi Egyházmegye alapításának 900. évfordulóján. A reggel 7 órakor tartott szentmise keretében történt meg a

hadserégszereget, néhány napig a balkáni erők parancsnoka volt. 1918. október 27-én IV. Károlyt regenszállásba nevezte ki, ő nevezte ki Károlyi kormányát. A kommun idején rövid fogság után visszavonult, 1919. augusztus 6-tól kormányzó volt, de az Antant követelésére 26-án lemondott. Előtte kinevezte a Friedrich-kormányt, illetve 12-én Horthy Miklóst főparancsnoknak. A két háború között élénk közéleti tevékenységet folytatott, 1936-tól 1944-ig az MTA elnöke volt. 1945-ben elhagyta Magyarországot, az USA-ban, majd az NSZK-ban élt. Jelentős hadtörténeti munkája a hétkötetes *A világháború amilyenek én láttam* című írása.

³⁵⁵ Elfeledett emlékezet – debreceni első világháborús katonasírok és temetőik Debrecen, 2015. 10. http://hosok.erda.hu/sites/default/files/1_debreceni_első_%20vhus_temetok_ismertetese.pdf (Megtekintés: 2015. szeptember 28.)

³⁵⁶ Egészen 1990-ig, a budapesti Szent István Bazilika nagyharangjának megöntéséig ez volt Magyarország legnagyobb harangja, ma tömeg szerint csak a második legnagyobb, viszont alsó átmérője 5 cm-el meghaladja a budapestit, 8537 kg-os és 245,2 cm az alsó átmérője. A korábbi ütő ma is ott van a toronyban, 500 kg-os, a fődémet átfúrva engedték le az alatta lévő szintre. Fritz Wilhelm Rincker, a budapesti Ecclesia Harangművek mestere öntötte Sinben, Németországban 1927-ben. <http://www.magyarharangok.hu/szeged.html> (Megtekintés: 2015. szeptember 28.)

³⁵⁷ Gróf thurburgi Klebelsberg Kuno, teljes nevén *Klebelsberg Kuno Imre Aurél Ferenc* (Magyarpécska, 1875. november 13. – Budapest, 1932. október 11.) magyar jogász, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, rövid ideig (1921–1922) belügy-, majd közel 10 évig (1922–1931) vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1917-től 1932-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke. https://hu.wikipedia.org/wiki/Klebelsberg_Kuno#cite_note-1 (Megtekintés: 2015. szeptember 28.)

templomszentelés. A fogadalmi templom első miséjét Vatikán állam nunciusa, Angelo Rotta celebrálta. A fogadalmi templomot a Magyarok Nagyasszonyának kegyelmébe ajánlották.³⁵⁸

A harang egyik oldalán Sík Sándor verse:

AZ ÚR IGÉJÉT HIRDETEM,
AZ ÚR VIRRASZT A FÖLD FELETT
AZ ÚR KOPOG A SZÍVEKEN,
NYISSATOK AJTÓT EMBEREK!

ATYA AZ ÚR, IGAZ, ERŐS,
ATYA AZ ÚR, SZELÍD, SZERET
BALKEZE ÁRVIZET ESŐZ,
DE JOBBJA ÚJ NAPOT KELET.

NAPOT A VÉRZŐ FÖLDEKEN,
A VÉRTANÚ SÍROK FELETT,
AZ ÚR KOPOG A SZÍVEKEN,
NYISSATOK AJTÓT EMBEREK!³⁵⁹

A másik oldalon a keletkezési felirat:

„ÖNTETTE A SZEGED-BELVÁROSI PLÉBÁNIA, VÁRHYELI JÓZSEF PÁPAI PRELÁTUS KEZDEMÉNYEZÉSÉRE GLATTFERDER GYULA DR. PÜSPÖKSÉGE IDEJÉN, KLEBELSBERG KUNO KULTUSZMINISZTER TÁMOGATÁSÁVAL,

AIGER KÁROLY FŐISPÁNSÁGA, SOMOGYI SZILVESZTER DR. POLGÁRMESTERSÉGE ALATT ISTEN DICSŐSÉGÉRE, SZENT GELLÉRT TISZTELETÉRE, AZ 1914-18-IG TARTOTT VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT

MAGYAR HŐSÖK EMLÉKÉRE AZ ÚR 1927. ÉVÉBEN”³⁶⁰

³⁵⁸ *Janzsó Károly* 2019–2020. 33.

³⁵⁹ Betűhív közlés

³⁶⁰ Magyar harangok honlapja. Szeged. <http://www.magyarharangok.hu/szeged.html> (Megttekintés: 2020. november 28.)

A Dóm legnagyobb harangja, a Hősök harangja vagy más néven Szent Gellért harang. Öntésekor ez volt az ország legnagyobb harangja, ma a budapesti Bazilika 110 mázsás Szent István harangja előzi meg. Hatalmas mérete miatt egy évben mindössze két alkalommal szólal meg: a szegedi nagyárvíz évfordulóján (1879. március 12.), valamint a világháborúban hősi halált haltak évfordulóján.³⁶¹

10. Hősök kapuja – *Porta heroum Szeged*

A Hősök kapuja kiemelkedő helyet foglal el az első világháborús emlékművek sorában. Meghatározó jelentőséggel bír, hogy felavatására csupán 20 évvel az első világháború befejezése után került sor. A magyar nagyvárosban ugyanis a tekintélyes, különleges és az ügyszóhoz méltó terv megszületésére már több mint másfél évtizeddel a trianoni tragédia után került sor, s így nemcsak a világháborús veszteségeket, gyászt, hanem a békerendszer igazságtalanságát is tükröznie kellett, tehát az erre adott szellemi válasz, a revizionizmus jegyében készült el. Felavatására már a „Mindent vissza!” hangulatban, 1937. május 30-án, a Hősök Emléknapján került sor a kormányzó jelenlétében.

A mű tematikájában jól tetten érhető az agitatív szándék. Ezt nemcsak az emlékmű feliratai – beleértve a freskók feliratszalgajait is – támasztják alá, hanem az 1937. május 30-án tartott felavatás szónoklatai is. Pálffy József polgármester az átadáson, egyértelműen utalva a Horthy-féle szegedi kezdetekre, a kormányzó által megtestesített nemzeti célra az alábbiakat emelte ki: „... az emlékezésből élet és erő sugárzik felénk, és nem a halál, hanem az élet kapuját akartuk szimbolizálni, amelyen keresztül a Vezér, itt a szeri pusztá közelségéből új honfoglalás útjára vezeti a hont.”³⁶² Hóman Bálint³⁶³ kultuszminister

³⁶¹ Fogadalmi Templom, Szeged. http://www.fogadalmitemplom.hu/01rolunk_templom.html (Megtekintés: 2020. november 28.)

³⁶² Aba-Novák Vilmos: Hősök kapuja. <http://mek.oszk.hu/04300/04330/html/szuletes.htm> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁶³ Hóman Bálint (Budapest, 1885. december 29. – Vác, 1951. június 2.): történétíró, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, az MTA tagja (l. 1918, r. 1929, ig. 1933–45). 1915-ben az Egyetemi Könyvtár, 1922-ben az OSZK igazgatója, 1923-ban az MNM főigazgatója lett. 1925-től 1931-ig a budapesti egyetemen a középkori magyar történelem tanára. Műveiben kezdetben a pozitívizmus, majd a szellemtörténet szemléletét és módszerét követte. 1932. október 2-től 1938. május 13-ig a Gömbös-és Darányi-kormányban majd 1939. február 16-tól 1942. július 3-ig, a Teleki-, Bárdossy- és Kállay-kormányban vallás-és közoktatásügyi miniszter. Mint kultúrpolitikus az 1930-as évek elejétől mind inkább a németbarát orientációt képviselte. 1946-ban a Népbíróság, mint háborús bűnöst életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. Jelentős kutatója volt a középkori magyar történelemnek. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/homan-balint-75E10/> (Megtekintés: 2021. március 22.) *Vö. Ujváry Gábor (szerk.): Történeti ártértékelés – Hóman Bálint, a történész és a politikus. Budapest, 2011.*

beszédében még lényegre törőbben fogalmazott: „*Hálánkat rójuk le azok iránt, akik egykor a magyar vitézség és kötelességtudás, a magyar tehetség és áldozatkészség erényével felfegyverkezve indultak el innen Szegedről a nagy küzdelembe, és helyüket mindig magyarán megállva, ifjú életüket adták a magyar eszményekért. (...) A szegedi térről kivezető utat beboltozó kapu – a Hősök kapuja – pedig legyen örök szimbóluma az élet kapujának, amelyen át egy új, tisztultabb élet felé vezet az út Horthy Miklós nyomában.*”³⁶⁴

Az emlékhelyet nemcsak mérete, sajátos kialakítása, – Aba-Novák Vilmos³⁶⁵ hatalmas freskó-víziója – egyedülállóvá teszi a magyar világháborús emlékművek közt, annál is inkább, mert a művész katonaként maga is átélte a Nagy Háború borzalmaival. Ne feledkezzünk el azonban a további alkotókról sem: maga az 1936-ban épült kapu Pogány Móric tervei alapján készült el, s a kapun elhelyezett, azaz első világháború áldozataira emlékeztető honvédszobrok (az élő és a halott katona) Lőte Éva szobrászművész³⁶⁶ munkája (1937).

1945 után országszerte állami akarat távolíttatta el a politikailag nem kívánatos vagy kínos köztéri-középületi elemeket. Így 1946 februárjában Aba-Novák freskóján előbb csak Horthy alakját meszelték le, majd egy éven belül az egész felületet. Mivel azonban a megmaradt részletek inkább vonzották a kíváncsi tekinteteket, mintsem elterelték volna a figyelmet, az egész festményt szürke, cementes vakolattal fedték be, mindössze a „Porta Heroum” felirat és két katonafigura maradt látható.³⁶⁷

³⁶⁴ *Délmagyarország*, 1937. június 1. XIII. évf. 121. sz. 3–4.

³⁶⁵ Aba-Novák Vilmos (1912-ig Novák Vilmos) (Budapest, 1894. március 15. – Budapest, 1941. szeptember 29.) magyar festő, grafikus, a modern magyar festészet egyik legeredetibb és legvitatottabb tehetsége. 1912–14 között a budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult, dolgozott a szolnoki művésztelepen és Nagybányán. 1914 októberében bevonult a 29. honvéd gyalogezredbe, számos kitüntetésben részesült, azonban a háborút – naplója tanúsága szerint – teljesen értelmetlennek tartotta. Megsebesül, jobb karja hosszú ideig béna maradt, közép- és felsőfokú rajztanári oklevelét, mint szabadságos katona szerezte meg 1918-ban. 1928–30-ig a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa, 1939-től a budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Mint freskófestő, számos állami és egyházi megbízást teljesített. <https://mek.oszk.hu/04300/04330/html/eletrajz.htm> (Megtekintés: 2020. november 28.)

³⁶⁶ Lőte Éva, illyefalvi (Kolozsvár, 1906. december 30. – Caracas, Venezuela, 1966. október 25.) magyar képzőművész. Tanulmányait Budapesten a Képzőművészeti Főiskolán végezte. Orbán Antalnál és Vastagh Györgynél tanult. 1927-ben a Fájdalom c. női aktszobrával szerepelt először a Műcsarnokban. Részt vett 1937-ben a Párizsi és 1939-ben a New York-i Nemzetközi Kiállításon. A második világháború előtti és alatti magyar vallási és nemzeti témák alkotója, az ő műve még az Első világháborús hősi emlékmű 1941–42. az Új köztemető 7. parcellájában. A második világháború után, 1946-ban Lőte Éva és férje, Brinzey György, aki vezérkari őrnagyként szolgált Horthy hadseregében, kénytelenek elmenekülni az országból. Emigrációjuk végső állomása Venezuela fővárosa, Caracas lesz. Lőte Éva, 1966. október 25-én bekövetkezett haláláig ott is folytatta művészi tevékenységét, s ma Venezuela legjelentősebb szobrászai között tartják számon. <https://www.3szek.ro/load/cikk/120366/meg-egyszer-illyefalvi-lote-evarol> (Megtekintés: 2020. november 28.) https://adt.arcanum.com/hu/collection/Lexikon_MuveszetiLexikon/ (Megtekintés: 2022. február 14.)

³⁶⁷ Tóth Attila 2000. 18–22.

11. Hősök harangja – Sopron, evangélikus templom

Az első világháború során a belvárosi evangélikus templom gyülekezetének a törvény értelmében három harangját is be kellett szolgáltatnia ágyúöntés céljára. Ezután a templom tornyában egy harang, a Hűség harangja árválkodott. 1925. november 10-én, Luther Márton születésnapján a hívek egy új harang öntését határozták el. Ez lett a templom négy harangja közül a legnagyobb; a 3441 kg-os Hősök harangja, amely a harangpaláston évenkénti bontásban elhelyezett 219, név szerint megörökített első világháborús soproni evangélikus áldozat emlékét őrzi.³⁶⁸

A békekészbabai után Magyarország második legnagyobb evangélikus harangjának alsó átmérője 181,5 cm. 1926. június 9-én a soproni Seltenhofer Frigyes és Fiai Harang- és Tűzoltószergyár öntötte, s ugyanazon év szeptember 19-én hatalmas ünnepség keretében Kapi Béla püspök³⁶⁹ avatta fel. Ennek a harangnak a nyaka 2005 júliusában megrepedt, és a 3,4 tonnát csupán a rögzítés 10%-a tartotta. A többi harang sem szólalhatott meg, hiszen a fellépő rezonancia is tragédiát okozhatott volna. A hívők gyűjtésbe kezdtek, helyi és külföldi adományok érkeztek, s a rekonstrukcióhoz a városvezetés is hozzájárult. Egy éven belül elkészült s megérkezett Németországból a közel 3,5 tonna súlyú új harang, amelyet az érdeklődők nyár végéig a templom előterében közelről is megcsodálhattak. Felszentelésére 2006. szeptember 3-án került sor.³⁷⁰

12. Hősök Kapuja és Hősök Terme – Veszprém

A városban, a Várhegyre felvezető úton, az egykori belső várba vezető, felvonóhíddal ellátott kapu helyén 1939. június 17-én avatták fel a Hősök Kapuját, s az ahhoz szervesen csatlakozó kaputoronyban kialakított Hősök Termében elhelyezték szarkofágban egy, addig

³⁶⁸ Magyar harangok honlapja. Sopron. <http://www.magyarharangok.hu/sopron.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁶⁹ Kapi Béla, dr. h.c. (Sopron, 1879. augusztus 1. – Győr, 1957. április 2.): evangélikus püspök egyházi író. Teológiai tanulmányait Sopronban, Rostockban és Halléban végezte. 1901-ben avatták lelkésszé. 1902–05-ben püspöki titkár, utána Körmeny lelkésze. 1916-ban a dunántúli egyházkerület püspökévé választották. Széles körű irodalmi munkásságot fejtett ki, főként vallási, egyházi és társadalmi kérdések foglalkoztatták. Megalapította a Harangszó c. lapot és 1917-ig főszerkesztője volt. 1927-től 1939-ig a felsőház tagja, 1948-ban vonult nyugdíjba. <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kapi-bela-761B2/> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁷⁰ <http://www.templom.hu/phpwcms/index.php?id=14,496,0,0,1,0>, Bajkó Ferenc írása, <http://zope.lutheran.hu/ujsagok/harangszo/archivum/2005/07/h8>; http://soprontv.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1419&catid=40:2006-hirek&Itemid=86 (Megtekintés: 2015. szeptember 29.)

az alsóvárosi temetőben a 101. számú sírban nyugvó névtelen katona kihantolt maradványait. Az építész-tervező Pázmándi István,³⁷¹ a kapu felett díszelgő fülkeszobroké Rumi Rajki István³⁷² volt.³⁷³ A Hősök Kapuja eredeti rendeltetését – emlékezés és emlékeztetés – csak az 1940-es évek végéig tölthette be. 1948, a fordulat éve után nem kívánatos emlékhellyé vált, 1949–50 körül eltüntették a Hősök Terme márványtábláit, a díszkoporsót tönkretették, a benne elhelyezett maradványokat szétszórták. 1956-ban a forradalom idején az épület falába több golyó és gránát csapódott. Az 1960-as években a jelképértékét teljesen elvesztett épületet felhasználásra a Veszprém megyei múzeum kapta meg: vártörténeti kiállítást rendeztek falai közt. Az 1990-es évekre ez a tárlat is már erőteljesen amortizálódott állapotba került. Az „Vármúzeumot” 2005-ben végül bezárták. – Európai uniós pályázati forrásokból 2013-ban újult meg.

³⁷¹ Pázmándi István építészmérnök, műegyetemi adjunktus (Budapest, 1898 – Budapest, 1975), az ő tervei szerint épült többek közt a nagykarácsonyi, a dunakeszi, mezőfalvai és plébániatemplom, a miskolc-martinkertvárosi r. kat. templomi oltár. Több ízben volt Rumi Rajki István alkotótársa. *Somfai Balázs: A Hősök kapuja. Veszprémi Szemle, 2009. 2. sz. 54.*

³⁷² Rumi Rajki István (Rum, 1881. augusztus 19. – Budapest, 1941. június 30.) Losoncon ipari (épület)szobrász. 1905 és 1911 között Münchenben, 1911-től Párizsban tanult, 1917 és 1921 között Budapesten Stróbl Alajos mesteriskolájának növendéke, ebben az időben síremlékeket és hősi emlékműveket készített. 1921-től 1936-ig Szombathelyen élt, egyik legszebb alkotása Szombathelyen a Szent Márton megkereszteli édesanyját vagy más néven Szent Márton kútja; ennek talapzatát Pázmándi István tervezte. – Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/R/Rumi-Rajki.html> (Megtekintés: 2015. szeptember 29.) *Magyar Életrajzi Lexikon* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/r-775E4/rumi-rajki-istvan-778BA/> (Megtekintés: 2022. február 14.)

³⁷³ Az interneten a Veszprém megyei első világháborús emlékművek példaértékű, képes bemutatóját találjuk az alábbi honlapon: www.agt.bme.hu/varga/foto/vh1/veszprem-hosok.html (Megtekintés: 2015. szeptember 29.). Ebben a képes adattárban megtekinthető Veszprém többi, többek közt a veszprémi alsóvárosi temetőben elhelyezkedő világháborús emlékműve is. Veszprém-Gyulafirátót 1938-ban elkészült emlékműve különlegesen szép példája az első és második világháborús emlékmű-egyesítésnek.

VIII. Védőszentek és katonai ünnepek

1. A Szent Borbála-kultusz kitüntetett jellege

A Magyar Királyi Honvédségnél nagy hangsúlyt helyeztek az erkölcsi nevelés, a hazafias érzelmek, a nemzeti érzés és a csapatszellem ápolására. Ezek sorába tartozott a fegyvernemi védőszent-kultusz 1920-as évek végén kezdődő felújítása.

A védőszent vagy patrónusszent olyan transzcendens személy, aki valamely terület, közösség, testület illetve egyén felett védnököl. Segít a bajban és közbenjár érdekében a magasabb égi szférákban. A kifejezetten keresztény kultúrára jellemző (védő)szent kultusz a politeizmus továbbélése. A sokistenhitű vallások „specializálódott”, azaz különböző emberi érzelmekért és tevékenységekért felelő, és városállamok, szakmák, egyének által patrónusként tisztelt és megszólított, azokra mintegy felvigyázó isteneinek kiváltása a monoteista kereszténységben. Bár a katolikus egyház kissé mindig gyanakodva tekintette és csak többé-kevésbé tolerálta a többistenhit eme „gyanús” továbbélését, de gondosan kezelni és szabályozni tudta tiszteletüket. Az istenek védnöki szerepét átvevő szentek azonban már „csak” égi közbenjárók lettek. A legfontosabb közbenjáró maga Mária, az oltalmazó. A többi védőszent és a tizennégy ún. segítőszent mellett minden egyén saját, személyes védőszentje az lett, akinek nevét a keresztségben megkapta.³⁷⁴

Magyarország védőszentje Szent István (augusztus 20.), védőasszonya Szűz Mária, akinek tiszteletére Vaszary Kolos hercegprímás³⁷⁵ 1896-ban külön ünnepet eszközölt ki a római pápánál Magna Hungarorum Domina (Magyarok Nagyasszonya címmel; október 2. vasárnapja). Tisztelete minden korban elsődlegesnek minősült, egészen addig, amíg a zászlókon való megjelenésével ténylegesen a magyar királyi Honvédség védnökévé, az

³⁷⁴ Cs. Kottra Györgyi 2005. 364.

³⁷⁵ Vaszary Kolos Ferenc (Keszthely, 1832. február 12. – Balatonfüred, 1915. szeptember 3.) Bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek, történész, az MTA igazgatósági tagja. 1847-ben lépett be a bencés rendbe. A teológiát Pannonhalmán végezte, 1855-ben szentelték pappá. Tanár volt 1854–56 között Komáromban, 1856–61-ben Pápán, 1861–69-ig Esztergomban. 1869–85-ig házfőnök és gimnáziumi igazgató Győrött. Az ő idején épült a győri főgimnáziumi épület. 1885-ben pannonhalmi főapát, majd 1891-ben esztergomi érsek és hercegprímás lett. Bíborossá 1893-ban nevezték ki. Ugyanezen évben merényletet követtek el ellene, melyből titkára mentette meg. 1894-ben az MTA igazgatósági tagjává választották. 1895-ben tett 50 ezer koronás felajánlásával lehetővé tette egy új kórház alapítását Esztergomban (ma Vaszary Kolos Kórház). Ő szentelte fel a Mária Valéria hidat. Esztergomban kisdédvönő-képző intézetet alapított. 1912. december 31-én lemondott esztergomi érseki méltóságáról; ezt követően balatonfüredi nyaralójában történeti tanulmányaival foglalkozott.

ország egyik jelképévé vált.³⁷⁶ A középkor folyamán Európa szerte Sárkányölő Szent György örvendett a legnagyobb tiszteletnek, egyike a tizennégy segítőszentnek.³⁷⁷ Minden lovagi erény megtestesítőjeként több ország, például Nagy-Britannia, Oroszország és Portugália védőszentje lett. Magyarországon Szent László lovagkirály kultusza alakult ki, csatában őt hívták segítségül. Amíg Szent György és Szent László mint „harcos szentek” segítségül hívása az egész hadseregre, pontosabban a 19. századig létező három fegyvernem közül a lovasságra és gyalogságra volt jellemző, a harmadik fegyvernem, a tüzérség tagjai saját védőszenthez, Szent Borbálához fohászkodtak.

A magyar honvédségben védőszentek egész sora volt jelen. Minden fegyvernemnek megvolt a maga védőszentje, melyet tisztelhetett. Nem kivétel ez alól a tüzérség sem, melynek védőszentje Szent Borbála.

A Magyar Honvédségben ma is megvan a fegyvernemi védőszentek tisztelete.³⁷⁸ Ha a fegyvernemek vagy egyes alakulatok védőszentet választanak maguknak, és azok ünnepnapját valamilyen formában megtartják, ezzel nem sértik meg más felekezetű és más vallású katonák lelkiismereti szabadságát, hiszen senkit sem köteleznek e szentek istentiszteleti, vallási-kultikus tiszteletére. A fegyvernemek és alakulatok védőszentjeit egyszerűen csak követendő eszményként állítják az állomány elé, egyrészt felhívva a figyelmet példamutató életükre, kiváló eredményeikre, valamint alkalmat biztosítanak arra, hogy

³⁷⁶ Cs. Kottra Györgyi 2005. 364.

³⁷⁷ Tiszteletük a középkorban terjedt el először német nyelvterületeken és az azokkal szomszédos országokban. Csoportjukba a tizennégy segítőszent közé időnként és területenként olykor más-más vértanúkat soroltak. Legtöbbször szereplő csoportjuk: Szent Ákos = Acacius, Borbála = Barbara, Balázs, Cyriacus = Cirjék, Dénes, Egyed, Erazmus = Szent Erasmus, Euszták = Szent Eustachius, György, Alexandriai Katalin, Kristóf, Antiochiai Margit, Pantaleon, Vitus, Sárkányölő Szent György.

³⁷⁸ Védőszentek Magyarországon: Minden magyar katona védőszentje: Szent István király (emléknapja: augusztus 20.); Beteg katonák: Szent Sebestyén (emléknapja: január 20.); Híradók: Szent Gábriel (emléknapja: március 24.); Lovasság, rendőrség, csendőrség és biztonsági szolgálatok: Szent György (emléknapja: április 24.); Vegyvédelem és tűzoltók: Szent Flórián (emléknapja: május 4.); Gépesített lövészek, gyalogság és határőrök: Szent László király (emléknapja: június 27.); Egészségügyi katonák és dolgozók: Lellisi Szent Kamill (emléknapja: július 14.); Harckocsizók: Szent Kristóf (emléknapja: július 24.); Katonai adminisztráció; Szent Lőrinc (emléknapja: augusztus 10.); Különleges erők: XI. Ince pápa (emléknapja: augusztus 13.); Repülő: Nagyboldogasszony (emléknapja: augusztus 15.); Logisztika és pénzügy: Szent Máté (emléknapja: szeptember 21.); Fogház és fogvatartottak; Fogolykiváltó Boldogasszony (emléknapja: szeptember 24.); Műszaki katonák: Szent Gellért (emléknapja: szeptember 24.); Ejtőernyősök: Szent Mihály (emléknapja: szeptember 29.); Tábori lelkészek: Kapisztrán Szent János (emléknapja: október 23.); Katonai tanintézeti hallgatók: Szent Imre herceg (emléknapja: november 5.); Felderítők: Szent Márton (emléknapja: november 11.); Tüzérek: Szent Borbála (emléknapja: december 4.); Légi szállítók: Loretói Madonna (emléknapja: december 10.). Katolikus Tábori Püspökség – Katonai Ordináriátus. Fegyvernemi védőszentek. <https://ktp.hu/hitunk-es-eletunk/unnep/egyhazi-unnep/fevegvernemi-vedoszentek-659/> (Megtekintés: 2022. március 22.)

a fegyvernemet, illetve alakulatot képviselő katonák és szolgálati személyek összetartozásuk, közös identitásuk tudatát és érzelmeit megerősítsék.³⁷⁹

Nem lehet feladatunk valamennyi védőszent kultuszának bemutatása, viszont a védőszentekkel kapcsolatosan Szent Borbála kultusza mindenképpen figyelemre méltó példát szolgáltat a római katolikus, egyházi eredetű katonai hagyományok ápolására a Magyar Királyi Honvédség időszakától egészen napjainkig.

A 4. században élt egy Dioscorus nevű dúsgazdag férfi, akinek egyetlen gyermeke Borbála volt. Építtetett neki egy tornyot, amit minden kényelemmel ellátott. Az apa lányát egy előkelő fiatalemberrel akarta eljegyezni, hogy anyagi jólétét világi ranggal is tetézzék. Borbálát, miután a lány rádöbbsent, hogy a pogányok bálványai nem lehetnek igazi istenek, egyik tanítója, a híres Origenes bevezette a keresztény egyházba. Mikor az apa hazatért és megtudta, hogy lánya a keresztény hitre tért, örült haragra gerjedt. Karddal támadt Borbálára, aki alig tudott elmenekülni előle. Miután megtalálta, megkötözve a pogány bíró elé vitte, és kérte, hogy térítse vissza a pogány hitre. Éjjel a szűznek megjelent Jézus és meggyógyította őt. Másnap a csodát a bíró a pogány isteneknek tulajdonította és kényszerítette Borbálát, hogy mutasson be nekik áldozatot. Miután ezt megtagadta kard által való halálra ítélte. Dioscorus, ki lánya kínzásának mindvégig szemtanúja volt, engedélyt kért, hogy lányát saját kardjával fejezhesse le. A lefejezést december 4-én végre is hajtotta. Ekkor azonban elsötétült az ég és egy villámcsapás megölte az apát.

A szent halálának megtorlásaként lesújtó isteni villám Borbálát a legsokoldalúbb szentek közé emelte. Először a váratlan, felkészületlen – az utolsókenet felvétele nélküli – halál ellen kérték a pártfogását. Így lett védőszentje az olyan mesterségeknél, amelyek művelői rendszeresen ki voltak téve a tűz és a robbanás általi hirtelen halálnak, mint a bányászok és harangöntők. Utóbbiak nemcsak munkájuk során kerültek kapcsolatba tűzzel, hanem az általuk öntött harangok egyik feladata volt, hogy égháború idején a villámcsapás elkerüléséért szóljanak Szent Borbálához szóló imára hívva a hívőket. A puska elterjedésével a hasonló technológia révén a harangöntők lettek az első ágyúk készítői, háború idején is ők vonultak hadba és kezelték mennydörgő, tüzet okádó fegyvereiket, amelyek kezelőikre sem voltak veszélytelenek. Ezért itt különösen fontos volt a Szent Borbálához való könyörgés. Amikor a 17. és 18. században az állandó hadseregek felállításával a tüzérség önálló fegyvernemmé alakult a tüzérek megtartották iparos elődeik Szent Borbála-kultuszát. Az első történelmi okirat a firenzei várórség 1529. december 14-i

³⁷⁹ Katolikus Tábori Püspökség: A fegyvernemi védőszentek tisztelete <https://honvedelem.hu/hirek/a-fegyvernemi-vedoszentek-tisztelete.html>

napiparancsa, amelyben Borbála kimondottan a tüzérség védőszentjeként szerepel. A századok folyamán a tüzérek mindenütt megünnepelték december 4-ét, Borbála napját.

Magyarországon ünnepe már a Pray-kódexben megtalálható. Legendája Temesvári Pelbárt (1435 k.–1504) nyomán az Érdy-kódexben olvasható, illetve a középkor legnépszerűbb könyvében, a Legenda Aurea-ban.³⁸⁰

„A védőszentek tisztelete az állandó hadsereg esetében azt is jelentette, hogy a különböző patrónusok védnöksége alá helyezett haderő és fegyvernemek már nem csak egyénileg vagy alakulatuk szintjén, de testületileg is meg akarták ünnepelni a védőszent napját. Ez a nap a XIX. és a XX. században már nem annyira egy szent ünnepe volt, inkább a testület identitását, összetartozását és kontinuitását kifejező testületi megemlékezés, amihez csak évszázados ürügy volt a védőszent ünnepe. Ezek az ünnepek az állandó hadsereg megalakításával párhuzamosan hozzáilleszkedtek a többi állami és katonai ünnephez. Az első világháborúban elszenvedett vereség és az azt követő összeomlás egy már kikristályosodott rendszert zilált szét. Gyakorlatilag mindent újra kellett szervezni.

*A katonai ünnepek rendszerbe állítása vontatottan folyt és csak a háborúba történt belépés előestéjére szabályozták le a maga teljességében. A katonák számára az ünnepnapok szünnapként jelentkeztek, így kötelezően részt vettek a központi megemlékezéseken. Személyes jelenlétük egyszerre számított bevett társadalmi szokásnak és testületi megnyilvánulásnak”.*³⁸¹

2. A Ludovika Akadémia és a Borbála-kultusz

Az 1918-as összeomlás utáni újra szerveződő magyar haderőben a régi hagyományok közül gyakorlatilag csak a tüzérek évszázados Szent Borbála-kultusza élt spontán tovább. A m. kir. Honvédségben minden december 4-én megtartották Szent Borbála ünnepét. Ezen a napon a helyőrségi templomokban Borbála-misést celebráltak, tüzérek adták a díszőrséget a királyi várban, tüzérküldöttségek koszorúzták meg a tüzérek hősi emlékműveit. A tüzéralakulatoknál ünnepségeket rendeztek.

³⁸⁰ Szent Borbála. <http://mek.niif.hu/04600/04626/html/legenda0002.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁸¹ Szabó József János: Testületi szellem a XX. század első felében szolgált magyar katonák körében <http://gportal.hu/gindex.php?pg=8405118> (Megtekintés: 2020. december 2.)

Az 1920-as évek második felében a honvédség szervezeti kereteinek megszilárdulásával, a katonai ünnep- és emléknapok rendszerének kidolgozásával együtt elkezdődött a fegyvernemi védőszent-kultuszt felújítása, ekkor erősödött fel az egészséges fegyvernemi testületi szellem kialakítására való törekvés. A nagy történelmi múlttal rendelkező fegyvernemeknél lényegében a hagyomány, a korábbi kultusz felélesztéséről volt szó. Az újonnan létrejöttéknél viszont meg kellett vetni a hagyományok alapjait, ehhez a legrégebb fegyvernemi védőszent, Szent Borbála kultusza szolgálhatott alapul.

A Ludovika Akadémián 1928-ban a fegyvernemi szellem ápolására, fejlesztésére létrehozták a fegyvernemi serlegekhez kapcsolódó hagyományt. E serleget minden akkori fegyvernem – gyalogos, lovas, tüzér – rangidős akadémikusa nyerhette el, átadására általában a védőszent – Szent László, Szent György, Szent Borbála – emléknapiján ünnepélyes keretek között került sor. A serlegek átadását fegyvernemek közötti és fegyvernemen belüli versenyek előzték meg. E versenyek megtartásával, a fegyvernemi serlegnek a védőszent-kultuszhoz való kapcsolásával a bajtársiasság eszméjét, az együvé tartozást, az egymásra utaltságot, az összetartást és a versenyszellemet kívánta fejleszteni az akadémia vezetősége a fegyvernemeken, illetve az egész honvédségen belül.³⁸²

Az 1930-as években alakult új fegyvernemek saját védőszentet „igényeltek”, akik körül kialakíthatták a maguk szokásait, amelyek idővel hagyománnyá válhattak. A gépesített és harckocsizó alakulatok védőszentje Szent Kristóf, a repülőké a Lorétói Madonna lett.³⁸³

A Ludovikán folyó fegyvernemi ünnepek általában a legnagyobb hagyományokkal rendelkező Borbála-napi ünnepek lefolyásához voltak hasonlatosak, ezért ezek illusztrálására legalkalmasabb az 1939. december 3-án, a Ludovikán megtartott Borbála-nap leírása. A választás azért esett az 1939. esztendőre, mert ekkor avatták fel a három hagyományos fegyvernem védőszentjének szobrát a Ludovika Akadémián.

A Ludovikán három új szobrot avattak a Nagyrétre tekintő oldalon, illetve a rét déli szegélyén. A gyalogság, a lovasság és a tüzérség védőszentjeinek, eszményképeinek, Szent Lászlónak, Szent Györgynek és Szent Borbálának szobrai.³⁸⁴ Az első kettőnek alkotója Oláh Sándor, a Szent Borbála-szobrot Dabóczi Mihály³⁸⁵ készítette. A Borbála-szobor

³⁸² Siposné Kecskeméty Klára–B. Kalavszky Györgyi: A Ludovika. Budapest, 2011. 109.

³⁸³ Miklós Zoltán 2004. 616.

³⁸⁴ Rada Tibor 1998. 615.

³⁸⁵ Dabóczi Mihály (Marosszentkirály, 1905. március 29. – Budapest, 1980. február 22.): Orbán Antalnál magántanulmányokat folytatott (1930–1931), a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Kisfaludi Strobl Zsigmond növendéke (1931–1938). A Vallás- és Közoktatási Minisztérium ösztöndíjasa (1938), római ösztöndíjas (1938–1939). Római tartózkodása jelentős hatást gyakorolt művészetére, kifejezésmódjában egyre inkább Medgyessy Ferenchez közeledett. Kisplasztikai témáit a paraszti életből merítette, de számos sportszobrot is készített. A magyarországi sportszobrászat egyik megújítója, több vívóbajnok portréját örökítette meg. Közel

alumíniumból készült, Petneházy Antal³⁸⁶ ny. államtitkár, a Ludovika egykori növendéke adományozta az akadémiának. Oláh Sándor³⁸⁷ később megmintázott még egy Szent Borbála-, valamint egy Szent Kristóf-szobrot is.³⁸⁸

1939. december 3-án a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián lezajlott ünnepség lefolyása a következő módon ment végbe. Az ünnepély 19 óra 30 perckor kezdődött a Szent Borbála-szobor megkoszorúzásával. Az ünnepségek elengedhetetlen alkotórészei – mint mindig - a következők voltak:

1. Borbála-kard: Mindig a rangidős akadémikusnak³⁸⁹ adták át. A Borbála-kard egy osztrák–magyar 1904 M. tűzértiszti szablya. Krómozott pengéje ívelt, egyélű mindkét oldalán homorulattal ellátott. A kosár levélmintákkal áttöretes, kiszélesedő alsó részén Szent Borbála alakja látható.³⁹⁰

2. Borbála-sarkantyú: A sarkantyút a legjobb lovas akadémikus vette át.

negyven szobra mellett domborművei, kisplasztikai és érmei is jelentősek. <http://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/budapest/farkasreti-temeto/daboczy-mihaly-daboczi-mihaly/> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁸⁶ Petneházy (Nowody) Antal: (Debrecen, 1895. szeptember 21. – Budapest, 1968. június 3.) gépészmérnök. A soproni m. kir. honvéd főreáliskola, majd a Ludovika Akadémia elvégzése után katonai pályára lépett, végigharcolta az első világháborút, 1918-ban tűzér főhadnagy. Az 1920-as években gépészmérnöki oklevelet szerzett. 1936-ban az Iparügyi Minisztérium államtitkárává nevezték ki. 1937-ben a Bányaművelő Rt., 1939-ben jogutódja, a Magyar Bauxitbánya Rt. alkalmazottja. 1941-ben az Ajkai Timföldgyár-építkezés igazgatójává, 1942-ben pedig a Timföldgyár és Alumíniumkohó, valamint az Ajkai Erőmű-építés miniszteri biztosává nevezték ki. Készenléti-lakótelepet építtet, ügyelt az alkalmazottak egészségügyi és kulturális ellátására is. 1944 után visszavonultan élt. A magyar alumíniumipar egyik úttörőjének tekinthető. Háborús kitüntetései: III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadidíszítménnyel, kardokkal; Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal; Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal; Károly Csapatkereszt; Sebesülési Érem. <https://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=PETNEHÁZY%20Antal> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁸⁷ Oláh Sándor: szobrász, (Nagyvarjas, 1907. október 30. – Budapest, 1983. március 23.) 1933-35: Budapesti Iparművészeti Iskola, mestere: Lux Elek; 1935-39: Magyar Képzőművészeti Főiskola, mesterei: Szentgyörgyi István, Kisfaludi Strobl Zsigmond. Tavasz szél című kisplasztikáját megvásárolta a Hollóházi Porcelángyár sokszorosítás céljából. 1940 óta vett részt csoportos kiállításokon. Köztéri művei: Gyermekait váró anya, Örvendező anya gyermekeivel (műkő szoborcsoportok, 1933, Szeged, Rókusi Iskola, majd 1954-től Kossuth Lajos sgt.) Szent László- és Szent György-szobor (1939, Budapest, Ludovika kert) Szent Kristóf-szobor (1941, Budapest, Ludovika kert) Gábor Áron (1943, Nagyvárad, Hadapród Iskola) Brigádvezető nő (mészkő, 1954, Budapest, XI. ker., Villányi út).

³⁸⁸ A Ludovika épületében működött Honvéd Tűzértiszti Iskola 1950-ben a 705/1950. üi. levél kíséretében a Hadtörténeti Múzeumnak az alábbi szobrokat adta át: Oláh Sándor: Szent György, Szent Kristóf, Szent László, Tóth Ferenc és Jahoda János: Borbála-szobrai. Alkotóik nevei szerint a Borbála-szobor nem azonos a hajdani Nagyrét felé tekintő alkotással. 1961-ben a Kristóf- és Borbála-szobrokat a budapesti Kiscelli Múzeumnak adták át. Szóbeli értesülések szerint a két szobor a Kiscelli Múzeumból a Budapesti Galéria birtokába jutott, amely azokat a sülysápi szoborraktárba helyezte. Innen a Borbála-szobor a Pest megyei tápiószentmártoni öregotthonba, a Kristóf-szobor pedig Szentendrére került. Dabóczy Mihály Szent Borbála szobrának sorsa ismeretlen. *Rada Tibor* 1998. 616.

³⁸⁹ Végzős évfolyam legjobb tanulmányi előmenetelű akadémikusa.

³⁹⁰ *Lugosi József–Temesvári Ferenc* 1988. 249.

3. Borbála-tekercs: A Borbála-tekercs komoly és vidám, rímekbe szedett szöveggel intelmeket és helyi vonatkozású történeteket tartalmazott.³⁹¹

4. Borbála-serleg³⁹²: A Borbála-serlegavató ünnepséget 1927. december 3-án tartotta meg a tüzérszoport Szent Borbála napján.

Az utóbbi vagyis a serlegavató beszédét Bottlik Pál IV. évfolyambeli akadémikus mondta. A Szent Borbála-serleg alapító oklevelében leszögezték az alapvető elveket, követendő irányvonalat, valamint meghatározták az elkövetkezendő évek serlegbeszédeinek alapjait is.

A Ludovika Akadémia tüzér tiszti kara, akadémikus tüzér osztálya, a tiszti tanfolyam hallgatói³⁹³, valamint tüzér különítménye fáklyás menetben vonult az Akadémia parkjában lévő Szent Borbála-szoborhoz, miközben katonanótákat énekeltek. Az Akadémia tüzérei nevében a rangidős tüzér akadémista és tanfolyam-hallgató megkoszorúzták a Borbála-szobrot. Utána vitéz Prónay Valter alezredes, tüzér osztályparancsnok átnyújtotta a Borbálakardot Csáthy Dénes akadémikusnak. A koszorúzás után a vívóteremben gyülekeztek, és ott fogadták a vendégeket. Az Akadémia parancsnokának megérkezése után vette kezdetét a Borbála-díszvacsora. A díszvacsorán a felköszöntők az alábbi sorrendben zajlottak:

³⁹¹ A Borbála-tekercs – a szó szoros értelmében rövidebbik oldalukon összeragasztott papírlapokból áll, ezek száma akár a 20-25 darabot is elérheti, némelyik meg is haladja; a Borbála- tekercs december 4-ére készültek, verses formában tartalmazták az elmúlt év legfontosabb akadémiai tüzér-eseményeit s mivel szerzőik maguk a hallgatók voltak és a mondanivaló volt a lényeg, ezért ezek a versek a mai olvasó számára kevésbé élvezetesek, érthetőek, hiszen annak idején is egy szűkebb, zárt közösség szórakoztatására, emlékül készültek. Tartalmukat tekintve minden évben szó esett a tanárokról, diákokról, a velük megtörtént hétköznapi és különleges, lehetőség szerint mulatságos eseményekről. tekercsket kézzel, igen ritkán géppel írták és negyedikén hosszúságuk ellenére lelkiismeretesen felolvasták.

³⁹² A Hadtörténeti Múzeumban több fémbeől készült serleg található, az egyik legszebb és legérdekesebb az ún. Borbála-serleg, ami nem azonos a ludovikás Borbála serleggel (leltári szám: 2008.28.1/TE.). A duplafalú, belül aranyozott ezüstérem 36 cm magas, szélessége 12,5 cm, talpátmérete 11 cm. A leválasztható, szalagokkal és babérkoszorúval ékesített teteje díszesen kiképzett csúcsban végződik. Díszítetlen felületén körben felirat olvasható: „Sancta Barbara fac nos praeclare hostes et montes minantes domare!” Kehelyrészén babérágakkal díszített, szalagokkal körbevett, ovális keretben Szent Borbála képe, alatta a „Santa Barbara/Ora pro nobis” felirat látszik. A serleg hátsó részén a következő szöveg olvasható: „M. kir. 1. Honvéd Tábortüzér oszt. Szent Borbála serlege 1929. december 4.” A kehely alsó része is babérkoszorúval ékesített, mint a talprész, ami a tétőhöz hasonlóan kiképzett. A serlegtesten sehol sem található fémjel. A tárgyhoz egy adományozó okirat is tartozik, amely szerint a serleget a mindenkori Bercsényi Tüzérszázados parancsnok őrízte, és kitüntetett helyet kapott a december 4-i Borbála-ünnepségen és díszében. Az 1929-ben készült tárgy 1945-ig volt a Bercsényi-tüzérek birtokában, azt követően Visy Lajos altábornagy és családja őrízte tovább, majd ők adományozták 1998 áprilisában a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolának. Az adományozók kikötötték, hogy a Főiskola esetleges megszűnése esetén a megajándékozott a serleget szellemiségének megfelelő intézményben helyezze el, így került a tárgy a Hadtörténeti Múzeumba. *Závodi Szilvia* 2012. 76–77.

³⁹³ 1939-ben a növekvő honvédségben jelentkező tiszthiány enyhítésére lehetőség volt arra, hogy arra érdemesült tartalékos tisztek hivatásos szolgálatra jelentkezzenek. Ezek továbbképzésére voltak a tiszti tanfolyamok a Ludovikán. Ennek a tüzértiszti tanfolyamnak a rangelsője volt a másik koszorúzó.

Először vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérkar ezredes,³⁹⁴ a m. kir. Ludovika akadémia parancsnoka mondta el ünnepi beszédét, majd vitéz Prónay Valter alezredes, az akadémikus tüzérosztály parancsnoka felolvasta a m. kir. honvéd Tüzérségi Szemlélő és a Hadmérnökkar Főnökének Szent Borbála-parancsát. Végül Csáthy Dénes III. éves akadémista elmondta serlegbeszédét.

A Borbála-serleg ürítése után átnyújtották a Borbála-sarkantyút vitéz Várbogyai János akadémikus részére. Az irányzóversenyek díjainak kiosztása után az ünnepi műsor következett, amelynek keretén belül a *„Borbála-tekerics felolvasása, az újonc tüzéradémikusok felavatása, karikatúrák vetítése, zenekari számok, monológok, zongoraszámok, jelenetek és rögtönzések tették kellemessé, vidámmá és igen soká emlékezetessé a tüzérek 1939. évi Borbála-ünnepét.*”³⁹⁵

Másnap december 4. katonai szünnap volt. Az akadémia kápolnájában Borbála-misést tartottak, amelyet dr. Hász István³⁹⁶ katolikus tábori püspök celebrált. A misén dr. vitéz Uhlyárik Jenő őrnagy,³⁹⁷ Jóny Imre főhadnagy, valamint az akadémikus énekharmonikusok működött

³⁹⁴ Farkas Ferenc, vitéz, kisbarnaki (Kismarton, 1892. május 27. – Arnstorf, 1980. április 14) [hivatásos katonatiszt, vezérezredes. A Ludovika Akadémiát 1912-ben, a Ludovika Akadémia tisztjainak továbbképző tanfolyamát \(Hadiakadémia\) 1920-21-ben végezte. Harcolt az első világháborúban. 1915-ben megsebesült, 1916-ban eltűntnek nyilvánították, 1917: hat hónapra irodai szolgálatra alkalmazták. 1924–1928 között a m. kir. 3. vegyesdandár parancsnokságon beosztott vezérkari tiszt, 1928–1930 között a HM szabályzatszerkesztő osztályon \(HM VI. kiképzési osztály\) beosztva, 1930–1935 között tanár a Budapesti Szabályzatismertető tanfolyamon. 1935–1938 között a HM 1/d. osztály vezetője, 1938–1943 között a Ludovika Akadémia I. főcsoport, majd Ludovika Akadémia parancsnoka. 1943-tól a m. kir. VI. honvéd hadtest parancsnoka, 199. júliusban a m. kir. 1. honvéd hadsereg megbízott parancsnoka, 1944. október – 1945. január között Országos Elhelyezési kormánybiztos. 1945. január és május között a honvédelmi miniszter és a Honvédség Főparancsnoka törzskülönítményébe beosztva. A Magyar Cserkész Szövetség országos társelnöke, 1943-tól az Országos Közoktatási Tanács tagja. 1945. júniusban lefokozták és a honvédségből kicsapták. Távollétében a Budapesti Törvényszék 1950-ben életfogytiglani fegyházbüntetésre, politikai jogainak 10 évre történő felfüggesztésére, állásvesztésre és teljes vagyonek kobzásra ítélte. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1998-ban az ítéletet hatályon kívül helyezte és vezérezredesi rendfokozatát a Magyar Köztársaság elnöke 2006 októberében helyreállította. Az emigrációban a Magyar Szabadság Mozgalom egyik megszervezője és vezetője, a Vitézi Rend főkapitánya, a Szent László Társaság kormányzója volt. *Szakály Sándor 2020.*](#)

³⁹⁵ *nemes barankai Barankay József 1940. 57.*

³⁹⁶ Dr. Hász István (Kisbér, 1884. december 22. – Einsiedeln, 1973. január 27.) tábori püspök, altábornagy. 1908. július 14-én szentelték pappá a bécsi Stephansdomban. A magyar kormány ajánlására 1929. február 8-án XI. Pius pápa surai címzetes püspökké nevezte ki. 1929. március 1-én Horthy Miklós kormányzó a Magyar Királyi Honvédség tábori püspökévé nevezte ki. 1929. április 28-án Serédi Jusztinián bíboros, hercegprimás szentelte püspökké. A Budapest Csillaghegyi Jézus Szíve Plébániatemplomban 1930. június 22-én ő áldotta meg a carrarai márványból készült Jézus Szíve szobrot ugyanakkor 267 hívőt részesített a bérálás szentségében. 1932-ben budavári Helyőrségi templom oltárára a honvédelmi miniszter támogatásával új oltárképet festetett, melyet 1932 decemberében áldott meg. A kompozíció Kapisztrán Szent János a Madonna előtt térdelt, az Árpád-házi szentek társaságában. Az avatáson részt vett a kormányzó, a honvédelmi miniszter és a teljes tábornoki kar. 1944. július 1-én altábornagyi rangot kapott. A visszavonuló hadsereggel először Kőszegre, majd onnan a németországi Fürstenwaldba települt át, ahol amerikai hadifogságba került. Ezután már nem tért vissza Magyarországra. Svájcban telepedett le Untersegerinben. Temetési szertartását Mindszenty József bíboros, hercegprimás végezte. <http://www.ktp.hu/person/dr-hasz-istvan> (Megtekintés: 2021. március 22.)

³⁹⁷ Uhlyárik Jenő (Pozsony, 1893. október 15. – Budapest, 1974. április 23.) olimpiai ezüstérmes vívó, sportvezető, honvédtiszt.

közre. Ez alkalommal mutatták be először dr. Mathia Károly főtanár³⁹⁸ Mentés Mihály szövegére írt Szent-Borbála-himnuszát. A protestáns imateremben ugyanakkor ünnepi könyörgés volt a protestáns vallású tüzérsztek, akadémikusok, altisztek és legénység részére.³⁹⁹ Az ünnepélyes istentiszteletek után díszmenetben vonultak el a Borbála-szobor előtt.

A háború befejezése után 1945–48-ig még megünnepelték Borbála-napját. *„A Borbála nap előtt rendszerint megtartották a műsor főpróbáját, másnap reggel felekezetek szerint templomba vonultak. Az őrségnek Borbála-csomagokat osztottak szét. Az ünnepség ebéd után kezdődött, amikor az ezredparancsnok üdvözölte a személyi állományt. A műsor fénypontja minden évben a Borbála-tekercs felolvasása volt.”*⁴⁰⁰ A henger formában készült Borbála-tekercsét tilos volt összehajtogatni.

*„A második világháború után romokban hevert az ország. Az újjáépítés mellett a fegyveres testületek, a közigazgatási és kulturális intézmények szinte nulláról indultak. A Magyar Honvédelmi Minisztérium Honvédségi Közlönye 20. szám/1948. július 10-én megjelent körrendelete szabályozza a honvédségi ünnepek megrendezését.”*⁴⁰¹

Összességében megállapítható, hogy az önálló magyar haderő kialakulásától eltelt csaknem negyed évszázad alatt sikerült kialakítani a nemzeti és katonai ünnepeknek, hagyományoknak és azok ápolásának nemzeti és keresztény alapokon álló rendszerét. Mindez meghatározó szerepet játszott a Magyar Királyi Honvédség szellemi arculatának átalakulására, amely 1945-ben a háború elvesztésével széthulló honvédséggel együtt összeomlott és helyét át kellett adnia egy új, teljesen más alapokon álló eszmerendszernek.

Az 1945 utáni haderőben az addigi hagyományok megőrzésének lehetőségét – beleértve a védőszentekét is – megszüntették, ami káros volt a hadsereg egységes testületi szellemére. 1945 és 1956 között háromszor „öltöztették át” a magyar haderőt. Az 1945-ben megtervezett és bevezetett egyenruha megfelelt a kor színvonalának, a tetszetős, modern külsejű uniformis számos tekintetben szakított az öltözködési hagyományokkal. A túlzottan „nyugati” egyenruhát néhány év múlva felváltotta az 1949 M ruházat, majd 1951-ben újabb váltás következett. Az 1951 M ruházat szinte teljes mértékben a szovjet egyenruhákat

³⁹⁸ Dr. Mathia Károly (Nagykanizsa, 1902. január 13. – Budapest, 1961. július 19.): a katonai nevelőtanár, a zenetudós, a „reneszánsz ember”, a polihisztor. A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia tanára volt Budapesten, ahol szakszolgálatos századosként katonai ügyvitelt, tereptant és nyelveket tanított. Ő vezette az akadémia önképzőkörét, a Zrínyi Kört, valamint a 150 fős ének- és zenekart.

³⁹⁹ *Nemes Barankai Barankay József* 1940. 57.

⁴⁰⁰ *Sárközi Sándor*: Szent Borbála. Budapest, 1994. 35–36.

⁴⁰¹ HL HM 21.163/Eln.-1948. számú körrendelet. *Honvédségi Közlöny*, 1948. július 15. LXXV. évf. 20. sz. 752.

másolta, komoly visszatetszést keltve a katonákban és a társadalomban. Nem véletlen, hogy az 1956-os forradalom 16 pontjába bekerült a hagyományos magyar egyenruhára vonatkozó követelés is. Többek között ez vezetett oda, hogy a forradalom leverése után lecserélték a szovjet típusú uniformist. Az egységesítés végső eredményeként az 1965-ös egyenruha-reform idején megszüntették a különbségeket. *„Ezt azzal indokolták, hogy a magasabb egységekbe szervezett különböző fegyvernemek eltérő hajtókái és fegyvernemi jelvényei csak zavart és többlet költséget okoznak.”* *„1968-ban az egységesítési törekvések a hadihajósokat is utolérték, akik kénytelenek voltak megválni kék tengerész egyenruháiktól.”*⁴⁰²

A hadsereg alakulatai, intézményei megünnepezték a nemzeti és a katonai ünnepeket, amelyeket munkaszüneti nappá nyilvánítottak. Az 1945 és 1990 közötti időszakban számon tartották a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő eseményeit, és a hadseregben ezeket központi intézkedések alapján ünnepezték. A tüzér fegyvernemre jellemző tulajdonságok – bár más volt a nevelés – átöröklődtek. Mindinkább felismerték, hogy az elődökre jellemző jó tulajdonságok nem elhanyagolhatók. Ezért a második világháború utáni tüzérnemzedék képzésénél több-kevesebb sikerrel az előzőekben rögzítettek is érvényre jutottak. A 80-as évek második felében pedig megkezdődött a régi tüzérhagyományok felújítása is, amely egyúttal fokozta az együvé tartozás érzését. Bár a hivatásos vezetés nem szorgalmazta az előző tüzérnemzedékekkel való kapcsolattartást, az többé-kevésbé mégis megmaradt, hiszen a tüzérszakma első ismereteit a néphadseregben szolgálatot teljesítők tőlük kapták, tanítóikra pedig tisztelettel emlékeztek.⁴⁰³

A rendszerváltoztatás után a Magyar Honvédség katonai ünnepeit 1993-ban miniszteri rendeletben szabályozták, köztük a fegyvernemi napokat, amelyből 17-et sorol fel a rendelet.⁴⁰⁴ Ezeket az adott fegyvernembeli csapatok ünneplik meg. Visszaállították azokat az ünnepeket, amelyeket 1945 után megszüntettek. E tekintetben elsősorban azokról van szó, amelyek a védőszentek kultuszához kapcsolódnak, és célul tűzve a fegyvernem hagyományainak ápolását.⁴⁰⁵

⁴⁰² *Bacsoni Tamás–Molnár Sándor: Magyar katonai egyenruhák 1945–1990. Budapest, 2010. 41–42.*

⁴⁰³ *Dr. Enzsöl Gyula: A Gábor Áron Tüzér Bajtársi Egyesület. Fórum, 1992/4. sz. 106.*

⁴⁰⁴ A Magyar Honvédség Parancsnokának intézkedése. *Honvédségi Közlöny*, 1993/13. sz. 1–2.

⁴⁰⁵ *Ujvári Ágnes 2000.*

3. Visszatérés a hagyományokhoz: Borbála a Nagyváradi Magyar Királyi „Gábor Áron” Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola örökhagyása

Horthy Miklós kormányzó 1941. április 1-jén kelt 1705. K. 1. számú Legfelsőbb Elhatározása intézkedett a m. kir. „Gábor Áron” Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola felállításáról. Ez alapján kiadott 4020/1941. M. E. számú rendelet szerint ez az iskola katonai tisztképző intézmény, amely arra volt hivatva, hogy a m. kir. Honvédség táborig és légvédelmi tüzér fegyvernemének részére hivatásos tiszteket képezzen ki, és a honvédtüzér tisztikarnak utánpótlást biztosítson.⁴⁰⁶ A felavatásra 1941. augusztus 20-án került sor. Az iskola, ragaszkodva a hagyományokhoz, tovább ápolta Szent Borbála kultuszát. A Ludovika Akadémiához hasonlóan az egykorú beszámoló szerint *„az ütegek december 3-án délután saját körükben vidám, hangulatos kis ünnepélyeken tartották meg az első tüzéravatást. Este pedig a növendéki étteremben a tisztikar részvételével közös ünnepi Borbála-vacsora volt.”*⁴⁰⁷ A műsoros estély keretében az emelvényen elhelyezkedett főbíró felolvasta a Borbála-tekercest, amely egyévi tüzérellet derűs történetét tartalmazta, majd a tüzérújoncok tréfi tüzéravatása következett. Másnap, december 5-én tüzér ünnepnap volt. Istentisztelet után a díszelgő csapat előtt a parancsnok felolvastatta a Borbála-parancsot, melyben előléptetések és dicsérek szerepeltek, majd különféle díjak, jelvények, kitüntetések kerültek kiosztásra. Az ünnepséget a díszmenet zárta le.⁴⁰⁸

A nagyváradi hadapródiskola is rendelkezett Borbála-szoborral, amely előtt tiszteletüket leróhatták. A szobrot a pécsi Zsolnay Porcelángyár készítette és ajándékozta a hadapródiskolának, amelyet 1945-ben, a visszavonulás során az iskola Csabrendeken hagyott.⁴⁰⁹

A második világháború végével megváltozott a tisztképzés módja. A hadapródiskolák megszűntek, köztük a nagyváradi m. kir. „Gábor Áron” Honvéd Tüzérségi

⁴⁰⁶ 1941 őszén, a 4020/1941. ME rendelettel állították fel. Öt évfolyamos iskola, amelyből az 1-4. évfolyam az 1934/XI. tc. szerint középiskola, a polgári gimnáziumi tanterv szerint, amely érettségi vizsgával zárult. Az 5. évfolyam pedig tisztán katonai elméleti és gyakorlati képzésből áll. A 4. évfolyam végén besorozták a hallgatókat a honvédséghez, mint önként jelentkező karpaszományosokat, és ekkor lehetett jelentkezni a Ludovika Akadémiára. Aki nem ment az Akadémiára, azt az 5. évfolyam elvégzése után zászlóssá, illetve hadapród őrmesterré avatták. 1941-ben két évfolyammal indult, mivel a reáliskolák 5. osztályát elvégeztek a második évfolyamba léphettek be. 1944-ben az első 4 évfolyam 113 tagja érettségizett. Katonai tanintézetek 1872–1945 V. Fondfőcsoport 86. HL segédlet

1944 őszén először a Dunántúlra telepítették az iskolát, 1945 januárjában Sümegről indultak Ausztriába. 1945 tavaszán Grossbornban, majd Friedrichshafenben voltak.

⁴⁰⁷ Miklós József 1943. 35.

⁴⁰⁸ Uo.

⁴⁰⁹ Martinkó József 2015. 314–318.

Hadapródiskola is – nem is beszélve arról, hogy a várost ismét elcsatolták Magyarországtól.⁴¹⁰

Ezekkel a hagyományokkal rendelkezve a volt hadapródok 1991 novemberében megalapították a nagyváradai „Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola Bajtársi Kör”.⁴¹¹ A megalakulás óta minden év decemberében megünneplik Szent Borbála napját ünnepi misével a Mátyás templomban.⁴¹² Kezdeményezésükre 1992. december 5-én a HM HIM udvarán leleplezték a hadapródiskola 1941–45 közötti fennállását megörökítő vörös márvány emléktáblát. A következő évben 2 kisebb táblával egészítették ki, amely a második világháborúban és az 1956-os szabadságharcban hősi halált halt volt hadapródiskolások nevét örökíti meg. Ettől az évtől kezdve a Borbála-napi megemlékezések a szentmise után, a Múzeum udvarán való koszorúzással folytatódtak, és a közös díszebéddel végződtek.⁴¹³

A nagyváradiai öröksége a jelenben is tovább él. A Bajtársi Kör 1995 óta a Bolyai Katonai Műszaki Főiskola Légvédelmi Rakéta Tanszék tisztikarával és hallgatóival a Bajtársi Kör közösen rendezte ünnepeit. Több régi hagyományt újítottak fel, és a múltba emlékezve újakat alapítottak.

Ugyanígy sor került a legjobb hallgatónak a Borbála Vándor Kard,⁴¹⁴ valamint a Bajtársi Kör emblémájával ellátott márvány-plakett⁴¹⁵ átadására. Újból meghonosították a Borbála-tekercest is. Átadták a tanszék és a főiskola által kitűzött díjakat kiváló tanulmányi és sporteredményért. 1996-tól minden évben az első éves hallgatók és tiszteletbeli tüzérek avatása is történt. Ettől kezdve a Borbála-ünnepeken magas beosztású és rendfokozatú katonai vezetők megjelentek. Az ünnepekhez kötődve 1998-tól a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola minden évben megrendezte az egyéni és csapat pisztolylövő-versenyt.

1999. november 19-én határoztak a hajdani hadapródiskola első parancsnoka, Paleta Géza m. kir. tüzér ezredes⁴¹⁶ emlékének megőrzéséről, a Paleta Díj megalapításával. A díj

⁴¹⁰ 1947. február 10-én írták alá Magyarország és a második világháború győztes hatalmainak képviselői a párizsi békeszerződést. Az 1947. február 10-én, Gyöngyösi János külügyminiszter által aláírt békeszerződés értelmében Magyarország határait az 1937. december 31-i – tehát a revízió előtti – állapotok szerint húzták meg és még elcsatoltak három falut Pozsony mellett, Oroszvárt, Dunacsúnyt és Horvátjářfalut.

⁴¹¹ 1992 januárjában a Fővárosi Bíróság a PK. 68015 számon bejegyezte.

⁴¹² Szent Borbála napját a Mátyás-templomban minden év decemberének első szombatján tartják.

⁴¹³ Szent Borbála ünnepség Budapesten. <https://honvedelem.hu/hirek/szent-borbala-unnepseg-budapest.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

⁴¹⁴ A kard Köhler Ferenc hadnagy avatási kardja volt. A mindenkori légvédelmi tüzér tisztképző intézmény legjobb végzős hallgatója – akinek nevét felvésik a kard hüvelyére – egy évig birtokolja.

⁴¹⁵ A Szent Borbála-díj arany fokozatú Borbála-emlékermét a mindenkori légvédelmi tüzér tisztképző intézmény minden tekintetben legjobb végzős hallgatója kapja.

⁴¹⁶ A bécsi döntés következtében Magyarországhoz visszatérő Észak-Erdélyben megindult a hadapródiskolák létrehozása, ennek keretében pedig Nagyvárad lett a felállítandó tüzérségi hadapródiskola helyszíne. A döntés

odaítélésének alapelvei, hogy a katonai elméleti és gyakorlati tantárgyak és a sport terén elért eredmények legyenek értékelve, a számításnál szorzószámok alkalmazhatók, és van egy minimális pontszám, amely alatt a díj nem adható ki.⁴¹⁷

A díj megjelenési formája: a Bajtársi Kör jelvényével díszített 10 grammos arany pecsétgyűrű díszdobozban és az adományozásról szóló oklevél. A díj tanévenkénti meghirdetése Borbála-napi dátummal történt, és a belső avatáson az a tiszt esküt aláírt hallgató kapta, aki a díj alapító okiratában rögzített értékelési rendszer alapján az első helyezést érte el.

1996-ban a Bajtársi Kör létrehozta a Szent Borbála Tüzér Alapítványt. Feladatának lényege a múltat, a jelent és a jövőt összekapcsolva felvállalni egyrészt a múlt, a tüzérhagyományok ápolásának támogatását, másrészt a jövő, a felnövekvő ifjú tüzértiszt-nemzedék hazafias nevelésének segítését.⁴¹⁸ A kitelepítéskor Csabrendeken hagyott szobor 1998-ban méltó helyére került. A Bajtársi Kör a Borbála-szobrot restaurálás után a Bolyai Katonai Műszaki Főiskolán helyezte el.⁴¹⁹

A Borbála-kultusz magyarországi újrateremtőiként számon tartott nagyváradi Bajtársi Kör stabil körülményeket kutatva egy olyan katonai szervezetet keresett meg, amely a tüzér hagyományok ápolásának fő letéteményese lehetett. Így esett a választás a 12. Arrabona légvédelmi rakétaezredre,⁴²⁰ amely az önálló tábori, rakéta, honi és csapatlégvédelmi alakulatok egymást követő megszüntetése után egyedüli önálló tüzér

végrehajtását elősegítette, hogy 1898-tól itt már működött honvéd hadapródiskola, amelynek épületegyüttese, annak ellenére, hogy rendkívül rossz állapotban volt, alapvetően alkalmasnak bizonyult arra, hogy befogadja a tüzér hadapródiskolát. Ez évben Paleta Géza immár alezredessé lépett elő a katonai ranglétrán, ebbéli minőségében nevezték ki őt 1941. június 9-től a Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola parancsnokának. 1942. szeptember 30-án ezredessé léptették elő. https://multkor.hu/20140219_valogatott_fotok_egy_magyar_ezredes_eletebol?pIdx=2 (Megtekintés: 2021. március 22.)

⁴¹⁷ Paleta Géza díj: Moldovai Paleta Géza (Versec, 1898 – Sümeg, 1977) hivatásos katonatiszt, ezredes, 1941. június 9-től a Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola parancsnoka volt.

1947–49-ban koncepciók során lefokozott tüzér emlékére 1999-ben alapított díj. A díj egy díszdobozban elhelyezett gravírozott arany pecsétgyűrűt foglal magába, valamint egy díszes mappát, amely tartalmazza Paleta Géza katonai életrajzát, fényképét és az adományozási okiratot. A Paleta Géza-díjat a szabályzat szerint az a tiszt esküt aláírt végzős hallgató kapja, aki a légvédelmi tüzér elméleti és gyakorlati tantárgyak valamint a sport terén a legkiemelkedőbb összesített eredményt éri el. https://archivnet.hu/hetkoznapok/valogatott_fotok_moldovai_paleta_geza_18981977_ezredes_eletebol.html (Megtekintés: 2021. március 22.)

⁴¹⁸ Az alapító okiratban rögzített célok: BJKMF Légvédelmi Rakéta és Tüzér Tanszék hallgatói hazaszeretetre való nevelésének segítése, hivatástudatuk erősítése. A nagyváradi m. kir. „Gábor Áron” Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola hagyományainak ápolása, a rászorult volt növendékek támogatása. A tüzér hagyományok megőrzése. A tanulásban, kiképzésben, a sportban, a tüzér hagyományok megőrzésében legjobb hallgatók díjazása, jutalmazása.

⁴¹⁹ 2000. március 15-én Csabrendeken felavatásra került a Borbála-szobor másolata, valamint 2001 októberében, az iskola alapításának 60. évfordulóján a Bajtársi Kör a nagyváradi Dómnak ajándékozott egy Borbála-szobrot, és emléktáblát helyezett el a székesegyház belsejében.

⁴²⁰ Az ezredet a honvédelmi miniszter 26/2007. számú határozatával 2007. március 1-jei hatállyal alapította, 22/2007. számú határozatával megszüntetve a 12. Arrabona légvédelmi rakétadandárt.

katonai szervezet maradt a Magyar Honvédség hadrendjében. Az ezredparancsnok, Varga László dandártábornok megértve az egykori hagyomány jelentőségét, támogatta és a jövőben is pozitív hozzáállásáról biztosította a Bajtársi Kört. 2007 óta az ezred és a Bajtársi Kör már együtt ünnepelte Szent Borbála napját és közösen a HM HIM munkatársaival elkészítették a Szent Borbála-emlékszobát is.⁴²¹

⁴²¹ Borbála gyermekei 2008. 20–21.

4. A 2007. évi Borbála-megemlékezés

A hagyományos Borbála-szentmisére 2007. december 1-jén a budavári Mátyás-templomban került sor.⁴²² Varga László dandártábornok, ezredparancsnok vezetésével padokban helyet foglalt a 12. Arrabona légvédelmi rakétaezred mintegy 50 fős küldöttsége is. A szentmisén Mozart Koronázási miséje hangzott el.

Borbála ünnepségét a 12. Arrabona légvédelmi rakétaezred december 4-én tartotta meg a laktanya alakuló terén. Az ünnepség a Himnusszal kezdődött, a Magyar Honvéd Légierő Zenekarának előadásában. A Honvédelmi Miniszter parancsának felolvasása után a Borbála-kultusz kialakulásáról és a fegyvernemi nap jelentőségéről beszéd hangzott el. Ezután került sor a köztársasági elnök által adományozott zászlószalag átadására, melyet az ezred zászlajára az elnök képviselőjében Makk László⁴²³ mérnök dandártábornok, szárnysegéd, a Katonai Iroda vezetője kötött fel.

A fegyvernemi nap alkalmából kitüntetések, dicsérő oklevelek, jutalmak kiosztására került sor, amelyeket részben a HM kabinetfőnök, részben az ezredparancsnok adott át. Ezt követően a díszmenet tisztelgett az ezred, a Szent Borbála-szobor, az ezredzászló és a tribünön helyet foglaló előjárók és feljebbvalók előtt.

Az ünnepség az Emlékparkban folytatódott, ahol megkoszorúzták a légvédelmi és tüzér kopjafát, valamint a Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi és Hadapródiskola emlékkövét. Ezután álló fogadás, ajándékok átadása következett, a fegyvernemi nap programja pedig díszebéddel zárult.

⁴²² Szent Borbála napja. <https://honvedelem.hu/hirek/magyar-honved-2007-50-50.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

⁴²³ Makk László dandártábornok, 2002-től Sólyom László köztársasági elnök szárnysegédje, 2008-ban vezérőrnaggyá léptetik elő, májustól a NATO moszkvai katonai összekötő képviselőjének vezetője. Hivatásos szolgálai viszonya 2013. december 31-ei hatállyal megszűnt. https://m.hvg.hu/360/20080124_nato_magyar_tabornok_orosz; <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2014/2.pdf> (Megtekintés: 2021. március 22.)

5. A 2007. évi Tüzér nap Tatán⁴²⁴

2007. november 30-án rendezték meg az országos ünnepi tüzér állománygyűlést Tatán, ahol a tatai tüzerek mellett részt vettek a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Műveleti Támogató Tanszékének tüzér szakos hallgatói, valamint a Magyar Honvédség táborig és páncéltörő tüzér szervezeteinek képviselői is. Megnyitójában Gulyás Géza őrnagy, a Magyar Honvédség egyetlen tüzérosztályát magába foglaló harcítámogató zászlóalj parancsnoka köszöntötte az ünneplő tüzereket, majd Huszti András dandártábornok, a tatai alakulat parancsnoka mondott ünnepi beszédet. Az ünnepség elismerések és jutalmak átadásával folytatódott. A Ludovika Akadémián alapított Borbálakard másolatát öt évvel korábban adták át először a legjobb tüzérhallgatónak. 2007-ben eme elismerést Szudár Csaba negyedéves hallgató vehette át dr. Felházi Sándor alezredestől, a tüzér képzésért felelős tanszékvezető egyetemi docenstől.

A tüzérnapok alkalmával a hagyományos, tiszteletbeli tüzéravatás az alakulótéren, a nagykatái tüzér hagyományőrök hatfontos lövegének elsütésével kezdődött. Az avatáshoz a jelet Pintér József keceli vállalkozó,⁴²⁵ az 1. számú tiszteletbeli tüzér adta meg. Az országos ünnepségsorozat leglátványosabb részét, az ugyancsak hagyományos tüzérbált, másnap rendezték meg a Stefánia Palotában.⁴²⁶

⁴²⁴ Országos tüzérnap és tüzérbált. <https://honvedelem.hu/hirek/orszagos-tuzernap-es-tuzerbalt.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

⁴²⁵ Pintér József (1944–2014): „Az első magyar vállalkozó”. Pintér József Kecelen született 1944-ben. Magánvállalkozását, a Pintér Műveket 1978-ban alapította. Cége megrendeléseket kapott egyebek között a NASA-tól, a Boeingtól, a NATO-tól és a Paksi Atomerőműtől is. 1997-ben létrehozta a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeummal közösen üzemeltetett haditechnikai parkját. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/meghalt-pinter-jozsef.html> (Megtekintés: 2021. március 22.)

⁴²⁶ Stefánia palota: a 19. század végén neobarokk stílusban, eredetileg úri kaszinónak épült. 1947 óta a Magyar Honvédség gyakorolja a tulajdonosi jogokat. A később mellé épített üvegépülettel egy intézményt alkotnak Stefánia Palota - Honvéd Kulturális Központ néven.

IX. A Magyar Néphadsereg ünneprendje, a katonák világnézetének alakítása

1. Éles váltás a haderő nevelési feladataiban

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án aláírta a fegyverszüneti egyezményt Moszkvában, ezzel Magyarország Kormánya kötelezte magát olyan szárazföldi, tengeri és légi erők fenntartására és rendelkezésre bocsátására, amelyek a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg főparancsnokság fővezetése alatti szolgálatra rendeltethetnek. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki. Ezek az erők a Szövetségesek területén nem használhatók fel, csak az érdekelt Szövetséges Kormány előzetes beleegyezésével. Ezzel megindult a hadsereg újjászervezése. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere Vörös János⁴²⁷ lett.

A második világháború fizikai és erkölcsi pusztításai után 1945-ben mind a valóságban, mind szellemi téren romokban hevert Magyarország. Területén olyan megszálló hadsereg állomásozott, amely a háborúban a m. kir. Honvédség ellen is harcolt és az azt ellene hadba küldő politikai rendszer restaurációját nem tűrte volna. Közel három évig folyt a belpolitikai küzdelem, hogy Magyarország polgári demokratikus úton fejlődjön-e tovább vagy szovjet mintájú szocialista államrendszer jöjjön-e létre.

Ez gyökeres változást hozott nem csak politikai és gazdasági tekintetben, hanem ideológiai téren is. Az előző rendszer világnézetében első helyen álló nemzeti eszme elé került a nemzetköziség, elsősorban a nemzetközi munkásmozgalom és a Szovjetunió

⁴²⁷ Vörös János (Csabrendek, 1891. március 25. – Balatonfüred, 1968. július 23.): vezérezredes, vezérkari főnök, honvédelmi miniszter. A traisskircheni hadapród iskolát végezte, 1911-től zászlós a Monarchia közös hadseregében. Átlépett a honvédségbe, s Hajmáskéren a 7. honvéd tüzérezrednél szolgált. Az első világháborúban az orosz, majd az olasz fronton harcolt. A Hadiakadémia elvégzése után a szombathelyi hadtestnél vezérkari tiszt lett. Később a Honvédelmi Minisztériumba osztották be, majd a harcászati tanára a Hadiakadémián. 1939–40-ben a Honvéd Vezérkari Főnökség 7/ö. (híradó) osztályának vezetője, vezérkari ezredes. 1941. május 1-től vezérőrnagy, a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka. 1942-ben a Honvéd Vezérkari Főnökség hadművelési csoportfőnöke, majd a Honvédelmi Minisztériumban anyagi csoportfőnök. 1943-tól altábornagy, a székesfehérvári II. hadtest parancsnoka. 1944. március 19-től 1944. október 16-ig vezérezredes, a Honvéd Vezérkar Főnöke. A nyilas hatalomátvételt követően átment a Vörös Hadsereghez. 1944. december 22-től 1945. november 15-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, 1945. november 15-től vezérkari főnök, 1946. szeptember 1-jén kérésére nyugdíjazták. 1945. január 20-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány küldöttségének egyik tagja, s aláírója a moszkvai Fegyverszüneti Egyezménynek. 1949-ben az amerikaiak részére végzett kémkedés vádjával letartóztatják, a következő évben életfogytiglani börtönre ítélik. 1956-ban szabadon engedik, ezután visszavonultan él 1968-ban bekövetkező haláláig. 1992-ben a Legfelsőbb Bíróság megsemmisíti az ellene hozott ítéletet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/v-78466/voros-janos-786FB/> (Megtekintés: 2022. március 8.)

tisztelete. A kereszténység helyébe az ateizmus és erős antiklerikalizmus lépett. Fő ellenségnek pedig már nem a Magyarország trianoni feldarabolásával létrejött utódállamokat – amelyek most kényszerszövetségeseink lettek –, hanem az imperializmust tekintették.

A haderőben az egyik elsődlegesen deklarált cél volt a kulturális téren is meglévő elmaradottság felszámolása, a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megszüntetése, a művelődés hozzáférhetővé tétele mindenki számára. Lehetőség nyílt arra, hogy a társadalommal együtt a haderő is mindennapi életének szerves részévé tegye a kultúrával, a művelődéssel való állandó foglalkozást, azt beépítse a nevelés, a kiképzés különböző formáinak rendszerébe, mindezt a kezdeti években úgy, hogy az megfeleljen az aktuálpolitika távoltartásának.⁴²⁸

1945. január 30-án a moszkvai magyar kommunista emigráció feje, Rákosi Mátyás Budapestre érkezett. A Magyar Kommunista és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1945. január 30. napján – „a hadsereg demokratikus nevelése érdekében” – javaslatot tett a Honvédelmi Minisztérium szervezeti egységként működő kulturális, nevelő osztály felállítására, illetőleg a nevelőtiszti intézmény kiépítésére:

„[A] honvédséget eddig fasiszta és németbarát szellemben nevelték. Természetesnek tartjuk, hogy a múlt még nyomokat hagyott, tehát az új demokratikus szellem érvényesülését nem várhatjuk pillanatok alatt. Ezért szükségesnek tartjuk, hogy a demokratikus szellemben felépülő új magyar hadseregnek, az új honvédség minden tagjának az Ideiglenes Nemzeti Kormány a legnagyobb barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel megmutassa a helyes utat a demokratikus felfogás felé.” „[A] nevelőtisztek nem vihetik be a hadseregbe a pártpolitikát, hanem kizárólag a hazafias, demokratikus szellemet és a német fasiszta elleni háború szükségességének tanítását. Az ő feladatuk odahatni, hogy a magyar hadsereg valóban új, demokratikus szellemű hadsereg legyen, nem pedig a régi hadsereg feltámasztása.”

Nyilvánvalóan a Horthy korszak hadseregére nem volt igaz a fasiszta megállapítás, de a Magyar Kommunista Pártnak így kellett beállítania az előző rendszert, hogy a Nevelőtiszti Intézmény létrehozásának szükségességét alátámassza, és legfontosabb feladatuként a hadseregen belül a reakciós és „fasiszta” elemeket felszámolják.

Az új szervezeti egység 1945. február közepén kezdte meg működését, az állománya mindössze hat főből állt, vezetője Dr. Jánosi Ferenc tábori lelkész, tanácsos volt.⁴²⁹ A honvéd nevelőtiszti intézmény négy fő feladata: nevelői, tájékoztató, szociális, s megfigyelő.

⁴²⁸ Bedő László 1986. 17.

⁴²⁹ HL HM 2004/ált.-1945. számú okmány

Feladata volt még a honvédségen belül, hogy új felfogást alakítson ki az egyházzal, a tudománnyal, a művészetekkel és az irodalommal szemben is. Tájékoztattak a bel- és külpolitikai eseményekről és ezeknek a magyar népi élet fejlődésére gyakorolt hatásáról. A megfigyelő feladat pedig a honvédégbe beszivárgó reakciós és esetleg „fasiszta” elemek megmozdulásainak már csírájában elfojtása.⁴³⁰

A Nevelői Alcsoportfőnökség a Magyar Néphadsereg kulturális intézményrendszerének megteremtése érdekében folyamatosan dolgozott. 1948. október 1-jével kezdett működni a Honvédség Háza,⁴³¹ amely az első és alapvető kulturális centruma volt a Magyar Néphadseregnek, amely a helyőrségben szolgálatot teljesítők és családtagjaik kulturális nevelését, szórakozását biztosította.⁴³² A Honvédség Házában kezdte meg működését 1948. december 1-jén a Néphadsereg című újság. Film- és fotórészleg jött létre, amely megalapozta a katonai filmgyártás alapjait.

Ezen kívül volt még könyvtár, klubok működtek, központi és helyőrségi rendezvényekhez és az állami ünnepekhez biztosított helyet. A Honvédség Háza nemcsak színtere, hanem aktív szervezője is volt a Honvéd Művészegyüttes megalakításának, amely 1949-ben kezdte meg működését.⁴³³

Újjászervezték a katonazenekarokat, valamint az éneklés különböző formái a hadsereg életének szerves részét alkották. Az énekeltetett dalok tartalmilag kifejezték a rendszer politikai törekvéseit. A dalkultúra lényeges része volt az énekkari munka. Az énekkarok zöme spontán alakult, majd egyre szervezettebb, irányított tevékenységgé vált. A hadsereg szervezésének első pillanatában megmutatkozott a szándék, hogy a magyar népi, forradalmi dalkultúra tanítása váljék uralkodóvá. E törekvések hatására kerültek be a Madrid védői, a Bunkócska, a Geyer Flórián dala, a szovjet népi és katonadalok, a Vörös Csepel és a magyar forradalmi mozgalom más alkotás, a népdalok, Kodály Zoltán és Bartók Béla művei.⁴³⁴ Az olvasás helye és szerepe kiemelt szerepet játszott. A társadalmi változás a szépirodalmi művek mellett a társadalomtudományi, politikai művekkel való ismerkedést is megkövetelte. 1948. február 1-jén nyílt meg a Honvéd Központi Könyvtár. 1948

⁴³⁰ A honvéd nevelőtisztek négy feladata. *Kossuth Népe*, 1945. június 8. 5.

⁴³¹ Budapest, V. kerület Váci utca 38. és a XIV. kerület Zichy Géza utca 3. A Váci utcai épület a régi Tiszti Kaszinó volt.

⁴³² *Bedő László* 1986. 35.

⁴³³ A Honvéd Együttes a mai napig működő, Magyarország legrégebbi, 1949-ben alakult művészegyüttese – több tagozatú művészeti intézmény. Részei: a Magyar Nemzeti Táncegyüttes, amelynek egységei a Tánckar, a Zenekar, valamint a Honvéd Férfikar. <http://www.honvedart.hu> (Megtekintés: 2022. március 13.)

⁴³⁴ *Háncs Ernő* 1984. 85.

decemberében a Honvédség Házában ünnepélyes keretek között mutatták be Magyar Néphadsereg alakulatainak könyvekkel történő ellátását.⁴³⁵

A Honvéd Kossuth Köröket 1948-ban szervezték meg.⁴³⁶ A Kossuth Körök olyan kulturális szervezetek voltak, amelyek valamennyi katonai szervezetben jelen voltak, s így kiváló lehetőséget teremtettek a személyi állomány közvetett, pártpolitikai befolyásolására. *„A Kossuth Körök szervezetei illeszkedtek a katonai szervezet hierarchiájához. Elnöke az adott katonai egység parancsnoka, titkára pedig a nevelőtiszt vagy a honvédelmi miniszter által kijelölt személy volt. Az egyes Kossuth Körök az előjáró parancsnokságok Kossuth Köreinek és legfelső szinten a Honvéd Kossuth Körök Országos Központjának voltak alárendelve.”*⁴³⁷

A század nevelőtisztek képzését az 1947–1948-as tanévben indították el, a vezérkari tisztek képzésével együtt. Az oktatás a vezérkari tiszteknél a Honvéd Hadiakadémián, a nevelőtiszteknél a Honvéd Petőfi Akadémián zajlott, az 1948 szeptemberében induló tanévben, az oktatás helyszíne az egykori Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia hűvösvölgyi épülete lett. Csak 1948. december 12-én tartották meg az Honvéd Petőfi Akadémia hivatalos megnyitóját. A megnyitó ünnepségen megkapták az ezüst díszkürtöt és a „Vörös Csepel” dolgozóitól ajándékba a csapatszászlót, aminek az egyik oldalán ez állt: „A néppel tűzön-vízen át.”⁴³⁸ A Honvéd Petőfi Akadémia jelvénye zöld szegélyű pajzs lett, aminek vörös közepmezéjében fehér nyitott könyv, azon géppisztoly volt látható.⁴³⁹

⁴³⁵ Háncs Ernő 1984. 91.

⁴³⁶ 27353/ELN. nev.alcsf.-1948. számú körrendelet

⁴³⁷ Horváth Miklós 1989.

⁴³⁸ Sinkovics Ákos: Ideológiai nevelés az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól az egypártrendszerig: A Nevelőtiszt Intézmény <https://ujkor.hu/content/ideiglenes-nemzeti-kormanytol-az-egypartrendszerig-a-nevelotiszt-intezmenyrol> (Megtekintés: 2022. március 13.)

⁴³⁹ A Honvéd Petőfi Nevelőtiszt Akadémia jelvényét 1949. január 22-én rendszeresítették, s kicsit több mint fél évig volt rendszerben. <http://signum-laudis.hu/keptar/kepek/3798-honved-petofi-nevelotiszt-akademia-jelvenye> (Megtekintés: 2022. március 13.)

A Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának jóváhagyása alapján Farkas Mihály honvédelmi miniszter által 1949. február 18. napján – a honvédségnél végzett politikai nevelő munka átszervezésével kapcsolatban – kiadott rendelet megszüntette a Honvéd Nevelőtiszti Intézményt, amelynek feladatait a továbbiakban a politikai tisztek vették át, akik élén a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnöksége állt.⁴⁴⁰ Lényegét tekintve ezen intézkedések véglegesítették azt a – szovjet mintára kialakított – struktúrát, amely aztán egészen a rendszerváltoztatás idejéig biztosította a hon- és rendvédelmi szervezetek fölötti pártpolitikai befolyás megtartását, valamint a katonák – kötelező részvételen alapuló – ideológiai képzését. A politikai tisztek mind katonai, mind politikai és nevelési területen adhattak ki parancsot. A politikai tisztek a hadseregben társparancsnoki rendszerben lettek elhelyezve. Abban az esetben, ha a parancsnokkal való konzultáció során nem jutottak közös nevezőre egy adott kérdésben, a politikai tiszt a felelősséget magára vállalva utasíthatta a parancsnokot az általa jónak gondolt elképzelés végrehajtására, aki köteles volt azt végrehajtani. A Politikai Bizottság szerint:

„... a politikai tisztet úgy kell tekinteni, mint a Párt bizalmi emberét a hadseregben és a politikai tisztek rendszerét úgy kell tekinteni, mint a hadsereg kommunista gerincét.”⁴⁴¹

A cél ezzel a politikai ellenőrzés és az információszerzés volt. A politikai tisztek elé is többek között ezt a feladatot tűzték, ahogyan azt Nógrádi Sándor altábornagy megfogalmazta:

„A politikai tisztnek kell ideológiailag és politikailag a legfejlettebb embernek lennie a csapatnál. Nekik kell biztosítani azt, hogy a csapat és annak tagjai soha el ne szakadjanak attól a politikai harctól, amelyet a dolgozó magyar nép a szocializmus megvalósításáért vív. Nekik arra kell törekedni, hogy a honvéd, ha visszakerült a polgári életbe, a szervezője és vezetője tudjon lenni a tömegeknek a szocializmusért való küzdelemben. [...] Nála nincs önfeláldozóbb és bátrabb katona a csapatnál [...] a politikai tisztnek arra kell törekednie, hogy lelkévé váljon a csapatnak. Nekik kell a Szovjet Hadsereg komiszárjaitól példát venni és hozzájuk kell méltónak lenni.”⁴⁴²

⁴⁴⁰ Háncs Ernő 1984. 66.

⁴⁴¹ Horváth Miklós 1989. 23.

⁴⁴² Uo. 24.

2. A politikai változások hatása a tradicionális katonai ünnepekre 1945 után

A második világháborút követő magyar demokratikus kormányzat mintegy történelmi előképének tekintette az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakát. Szívesen idézte demokratikus vívmányait — jobbagyfelszabadítás, parlamenti kormányzás —, a Habsburg-ház elleni fegyveres önvédelmi harcát pedig a közelmúlt németellenes antifasiszta törekvéseivel rokonította.⁴⁴³ Nagy súlyt fektettek a magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének a proletárállam védelmében, az „imperialista” cseh és a román csapatok ellen folytatott harcának kiemelésére.

A változások nemcsak külsőségekben és a jelképrendszerben – Kossuth-címer helyett az ötágú vörös csillag csak utalással a nemzeti színekre, fehér helyett vörös alapú honvédszászlók, a magyaros Bocskai-sapka és zubbony helyett szovjet mintájú egyenruha – jelentek meg az 1951-től Magyar Néphadseregben.

Az 1948-as fordulat nyomán az ünnepek jelentős tartalmi és formai átalakuláson mentek át. A magyarországi kommunista vezetés is saját hatalmi elképzeléseinek megfelelően szüntetett meg régi ünnepeket, vagy teljes mértékben átalakította, manipulálta tartalmukat, jelentésüket, és alkotott új, a szocializmust jelképező szimbolikus megemlékezéseket. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcra kapcsolatosan a MKP álláspontját a Szabad Nép ünnepi vezércikkében olvashatjuk.⁴⁴⁴ 1848 egyszerre volt „polgári forradalom, nemzeti forradalom, népforradalom”. „1848-ban a magyar szabadságharcok százados történetében első ízben léptek fel demokratikus népi erők önálló tényezőkként, gyakoroltak komoly, sokszor döntő befolyást az események menetére, hirdettek önálló programot, a napirenden lévő kérdések radikális megoldását követelve.”⁴⁴⁵ Kossuth a nemzeti összefogás megtestesítője, Táncsics a magyar parasztság vezére, Petőfit a demokratikus népi radikalizmus megtestesítője lett. A 1848-as vezetők példája és politikája az akkori politikai gyakorlathoz szolgáló útmutatás volt.

Az 1848–1849-es szabadságharc 100 éves évfordulóján kormányzintű rendezvények és ünnepségek sora zajlott. Ezek között óriási jelentőséggel bírt, hogy a Szovjetunió visszaadta az 1848–1849-es szabadságharc zászlóit. A szovjet döntés a '48-as zászlók visszaadásáról átírta az emlékévre tervezett eredeti programokat, és elhomályosította

⁴⁴³ Szabó Róbert: Politikai propaganda és történelmi ünnep *Történelmi Szemle*, 1998. 3–4. sz. https://epa.oszk.hu/00600/00617/00002/tsz98_3_4_szabo_robort.htm (Megtekintés: 2022. március 13.)

⁴⁴⁴ Révai József: Kossuth, Petőfi, Táncsics öröksége. *Szabad Nép*, 1948. március 14. 1.

⁴⁴⁵ Uo.

annak más eseményeit. Az adományozást „Magyarország felszabadulásának harmadik évfordulójára”, április 4-ére időzítették. A felszabadulás évfordulóján lélekemelő ünnepséget tartottak a Hősök terén. Hatalmas tömeg ünneplése közben a magyar kormány, a Szovjetunió 100 tagú tiszti küldöttsége és a diplomáciai kar képviselői jelenlétében adta át Kuraszov vezérezredes az 1848–1849-es szabadságharc és sok régebbi hadjárat 203 lobogóját Magyarországnak. Az átadási ünnepség után díszmenetben vitték át a zászlókat a főváros utcáin. A kormány tagjai és a szovjet küldöttség, élén Kuraszov vezérezredessel az Operaház erkélyéről szemlélték a felvonulást. A 203 történelmi lobogót a Nemzeti Múzeumban helyezték el.⁴⁴⁶

A másik újdonság az ünnepek vonatkozásában az volt, hogy egyrésztől lecsökkentették a számukat,⁴⁴⁷ hogy ezzel is növeljék a munkanapok számát, más részről kötelezővé igyekeztek tenni az ünnepségeken való aktív részvételt. Harmadrészt kiiktatták a nemzeti és egyházi ünnepeket.⁴⁴⁸ 1949. augusztus 20-ától a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának jogköre odáig terjedt, hogy törvényerejű rendeleteket⁴⁴⁹ hozhatott, amellyel például szabályozhatta az ünnepek megtartását is. Az 1950-es év jelentős változásokat hozott az ünnepek rendjében. Ekkor születtek meg olyan törvényerejű rendeletek, melyek befolyásolták az ünnepek megtartását. A szocializmus ünnepei az alábbiak szerint alakultak:

Március 8.:

Nemzetközi nőnap

A két világháború között az Anyák napját⁴⁵⁰ iskolai ünneppé nyilvánította. 1945-ben eltörölték az Anyák Napja hivatalos megünneplését, helyette a Nemzetközi Nőnapot helyezték előtérbe.

Rákosi Mátyás születésnapja:⁴⁵¹

⁴⁴⁶ <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=6692> (Megtekintés: 2022. március 13.)

⁴⁴⁷ Az 1945. évi naptár piros betűs ünnepei leginkább a katolikus országok (tartományok) ünneprendjét követték. A 15 munkaszüneti nap közül 13 keresztény ünnep volt. Egy részük elvilágiasodott: Újév, Húsvét, Szent Péter és Pál napja (aratás kezdete), Mindenszentek és Halottak napja, Karácsony. Egyéb keresztény állami ünnepek: Vízkereszt (január 6.) Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe, illetve Jézus bemutatása (február 2.), áldozósütörtök (1945-ben május 10.), Pünkösd két napja (1945-ben május 20-21.), valamint a katolikusok Úrnapja (1945-ben május 31.), a két Szűz Mária-ünnep (Nagyboldogasszony, augusztus 15.; Kisboldogasszony, szeptember 8.), valamint a Szeplőtelen Fogantatás ünnepe (december 8.). Szent István napja (augusztus 20.) állami és egyházi ünnep is. Egyedül március 15-e volt kizárólag nemzeti ünnep.

⁴⁴⁸ Horváth Attila 2007. 42.

⁴⁴⁹ A törvényerejű rendelet egy, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által alkotott jogszabály. Az Alkotmány alapján törvényerejű rendeletet 1949. augusztus 20-a és 1989. október 22-e között lehetett alkotni. A még hatályon kívül nem helyezett törvényerejű rendeletek azonban ma is hatályosak és alkalmazandók. A jogforrási hierarchia szempontjából törvényeknek kell tekinteni őket, így például módosítani vagy hatályon kívül helyezni is legalább törvényi szinten kell.

⁴⁵⁰ 820-05-128/1930. VKM. sz. rendelet szabályozta.

⁴⁵¹ 1945 előtt is megünneplték az állam első számú vezetőjének – a mindenkori uralkodónak, illetve a Kormányzó úr öfőméltóságának – a születésnapját.

1953-ig volt az ünnepek sorában. Rákosi Mátyás 60. születésnapjára országos ünneppsorozatot rendeztek.

Március 15.:

1948-ban még törvénybe iktatták március 15. történelmi jelentőségét,⁴⁵² de már 1951-ben Minisztertanácsi határozat⁴⁵³ kimondta: „*Március hó 15. napja rendes munkanap. Az alsó-, közép- és felsőfokú tanintézetekben a tanítás (előadás) ezen a napon szünetel.*”

Március 21.:

a Tanácsköztársaság kikiáltásának ünnepe

Az 1949–1989 közötti időszakban a Tanácsköztársaság „dicsőséges” 133 napjára, mint történelmi előzményre tekintettek. A Magyar Népköztársaság Alkotmányának preambuluma is belekerült a Tanácsköztársaságra való utalás: „*az 1919. évi szocialista forradalom tapasztalataival gazdagodva, a Szovjetunióra támaszkodva népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé.*”⁴⁵⁴

Április 4.:

a „Felszabadulás ünnepe”

A magyar jogszabályokban a „*felszabadulás*” kifejezés először az 1390/1945. M.E. sz. rendeletben jelent meg, amely április 4-ét minden indoklás nélkül felszabadulási ünnepé minősítette.

A kormány 1950. április 2-án hozta meg az 1950. évi 10. törvényerejű rendeletet április 4-ével kapcsolatban. „*A Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete április 4-ének, Magyarország felszabadulása napjának nemzeti ünnepé nyilvánításáról.*”⁴⁵⁵ A hivatalos álláspont szerint ezen a napon hagyta el Magyarország területét az utolsó német katona Nemesmedvesnél. A „felszabadulás” megünneplése minden

⁴⁵² 1948. évi XXIII. törvény az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékének megőrkítéséről.

⁴⁵³ 1003/1951 (III.10.) MT. sz. határozat.

⁴⁵⁴ 1949. évi XX. törvény A Magyar Népköztársaság Alkotmánya.

⁴⁵⁵ „*A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az alábbi törvényerejű rendeletet fogadta el: 1§ 1945 április 4 a legdöntőbb fordulat Magyarország ezeréves történetében és a magyar nép küzdelmekben gazdag életében, mint az a nap, amelyen a dicsőséges Szovjet Hadsereg kiűzte országunk területéről a német fasiszták és magyar csatlósai utolsó hordáit, felszabadította az egész ország területét az idegen imperialista megszállás és elnyomás alól, megnyitotta az utat hazánk igazi függetlenségének megteremtésére, a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének megvalósítására, a népi demokratikus államhatalom kiharcolására, a szocializmus építésére.*

2§ Április 4 a magyar nép soha el nem múló hálájának, forró szeretetének, a baráti és szövetségi hűségnek ünnepe, felszabadítója, példaképe, függetlenségének oltalmazója, a béke legfőbb őre és legerősebb támasz, a Szovjetunió, a dicsőséges Szovjet Hadsereg, népünk és a haladó emberiség tanítója s igaz barátja, a nagy Sztálin iránt.

3§ Április 4 nemzeti ünnep, Magyarország legnagyobb nemzeti ünnepe, a magyar felszabadulás, a megbonthatatlan szovjet-magyar barátság napja” Szabad Nép, 1950. április 4. 1.

évben apró változtatásokkal zajlott le. 1953-ban a dísztribünt áthelyezték az 1951 decemberében felavatott Sztálin szobor mellé.

Május 1-je:

a Munka ünnepe

Május elseje megünneplése korábbi hagyományokra tekint vissza. 1891-ben május elsejét hivatalosan is a „munkásosztály nemzetközi összefogásának harcok ünnepévé” nyilvánították.⁴⁵⁶ 1949. áprilisában május 1-jét nemzeti ünnepévé nyilvánították.⁴⁵⁷

Ugyanebben az évben 1950. január 25-én az az 1. törvényerejű rendelettel augusztus 20-át a Népköztársaság ünnepévé nyilvánították. A törvényerejű rendelet indoklása szerint: *„Az alkotmány fejezi ki és rögzíti le azoknak az alapvető gazdasági és társadalmi változásoknak az eredményeit, amelyeket országunk a nagy Szovjetunió fegyveres ereje által történt felszabadítása óta elért és az Alkotmány jelöli ki a továbbfejlődésünk irányát is a szocializmus felé vezető úton.”*⁴⁵⁸ Így lett Szent István és a magyar államalapítás ünnepéből szocialista ünnep, a proletárdiktatúra alkotmányának a napja.

Szeptember 29.:

a Néphadsereg napja

A Magyar Népköztársaság minisztertanácsa 1951-ben szeptember 29-ét a Néphadsereg napjának nyilvánította.⁴⁵⁹ A hivatalos megfogalmazás szerint „Ez a nap erősítse dolgozó népünk és néphadseregünk széttéphetetlen összeforrottságát, buzdítsa, lelkesítse néphadseregünk katonáit, tiszthelyetteseit, tisztjeit és tábornokait a dicső magyar katonai hagyományok követésére, a győzelmes sztálini haditudomány mind alaposabb elsajátítására, – erősítse az imperialisták ellen a békéért folyó világháború magyar szakaszának harcosait.”⁴⁶⁰

A Néphadsereg napja egy szovjet mintára bevezetett állami ünnep, melyet először 1951. szeptember 29-én tartottak meg Magyarországon. Kevés ehhez hasonló emléknap van, amelynek születése ilyen jól megfigyelhető, dokumentálható.⁴⁶¹ Az új ünnep időpontját a döntéshozók olyan történelmi eseményhez szándékoztak kötni, melynek *„pozitív katonai vonatkozásai vannak, és amely legjobban megfelel az évi [katonai] kiképzés időbeosztásának”* így esett a választás a pákozdi csata napjára. A Magyar Dolgozók Pártja

⁴⁵⁶ A II. Internacionálé 1891-es második kongresszusán május elsejét hivatalosan is a „munkásosztály nemzetközi összefogásának harcok ünnepévé” nyilvánították.

⁴⁵⁷ 3610/1949. Korm. sz. r., MK RT április 23., 86. sz.

⁴⁵⁸ Horváth Attila 2007. 47.

⁴⁵⁹ Magyar Közlöny 1951 84. szám 1.014/1951. (VI.3.) számú határozata.

⁴⁶⁰ Magyar Közlöny 1951 84. szám 1.014/1951. (VI.3.) számú határozata.

⁴⁶¹ Csóka-Jaksa Helga 2014. 401.

Agitációs és Propaganda Osztályának 1951-es iratanyagában az ünnep időpontjának meghatározásától kezdve követhető nyomon, hogyan szervezték meg az első Néphadsereg Napját. Az ünneplés lebonyolításában két összefüggő, de határozottan elkülöníthető vonulat tapintható ki: a hivatalos programok mellett a szélesebb közönségnek szánt rendezvényeknek is fontos szerep jutott.⁴⁶²

November 7.:

a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepe

November 7-ével kapcsolatban az 1950. évi 37. számú törvényerejű rendelet szól, mely november 7. napjának, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának állami ünnepé nyilvánítását foglalta magába.⁴⁶³ Ezen a napon vette fel Lenin nevét a Nagykörút egy szakasza, valamint az Oktogon a November 7. tér nevet.

3. Az egyházi ünnepek alakulása

Az ateista világnézetű szocialista állam, amely az egyházakat a korábbi rendszer legfőbb támogatói közé sorolta, éles antiklerikális harcot hirdetett, különösen a történelmi keresztény egyházakkal szemben, amelyek 1945 előtt nagy befolyást gyakoroltak az állami és társadalmi élet jelentős részére az oktatástól az ifjúság erkölcsi nevelésén át a katonai hagyományok kialakításban és ápolásában való részvételig. Az új állam célja a vallásnak a magánéletre való korlátozása volt.

⁴⁶² Csóka-Jaksa Helga 2014. 402.

⁴⁶³ 1917. november 7. napján Oroszország munkásosztálya, szövetségben a dolgozó parasztsággal és az elnyomott népekkel, Lenin és Sztálin dicső Bolsevik Pártja vezetésével, megdöntötte a kapitalizmust s a földkerekség egyhatodán megteremtette a világ első szocialista államát: a Szovjetuniót.

1917. november 7. napja a világtörténelem legnagyobb fordulópontja. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az emberiség történetében először hozott létre olyan államot, amely megszüntette az ember ember általi kizsákmányolását. Az Októberi Forradalom szülötte: a Szovjetunió az első olyan állam, amely nemzetközi kapcsolatainak alapjává a népek egyenjogúságon nyugvó együttműködését, a nemzeti függetlenség tiszteletben tartását, a béke védelmét tette. A Szovjetunió a világ népeinek reménysége, támasza és példaképe a békéért, a függetlenségért, a szocializmusért vívott küzdelemben.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója a magyar nép ünnepe is. Az Októberi Forradalom győzelméből született Szovjetunióknak köszönhetjük hazánk felszabadulását, nemzeti függetlenségünk megvalósítását, a népi demokratikus államhatalom kivívását és megszilárdítását. A Szovjetunióknak köszönhetjük, hogy megvalósíthatjuk hazánkban is az Októberi Forradalom nagy eszményeit: a kizsákmányolás minden fajtájának megszüntetését, a dolgozó nép teljes felszabadítását, a szocializmust. November 7. napja a magyar nép számára is a győzelmes szocializmus, a dolgozók nemzetközi szolidaritása, a felszabadító Szovjetunió és a nagy Sztálin iránt érzett hála ünnepe. Ezért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendeli:

November 7. napja a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” évfordulója, a Magyar Népköztársaság állami ünnepe.

1945 után meg akarták szüntetni a vallási ünnepeket, vagy tartalmukat, jelentésüket igyekeztek átalakítani. Először a katolikus ünnepek: 1947-ben a Szeplőtelen Fogantatás, 1948-ban a Gyertyaszentelő Boldogasszony, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony. Majd következtek 1949-ben az általános keresztény ünnepek: Vízkereszt, Áldozócsüdtörtök, Szent Péter és Pál napja. Még az emléküket is ki akarták törölni az emberek tudatából, ezért azt hangoztatták, hogy a szocialista mezőgazdaságban már Péter és Pál napja előtt el kell kezdeni az aratást. Emellett betiltották a déli harangszót (csak 1956-ban állították vissza) és a Szent Jobb-körmenetet is.⁴⁶⁴ Eltörölték a pünkösdhétfőt,⁴⁶⁵ december 26-át, majd végül a húsvét hétfőt⁴⁶⁶ is, mint ünnepet, és rendes munkanappá nyilvánították. A Katolikus Egyház is kénytelen volt revízió alá venni ünnepeit. A fő ünnepeken és vasárnapokon kívüli úgynevezett parancsolt ünnepek száma a minimumra csökkent: Karácsony első napja, Újév és Nagyboldogasszony augusztus 15-i ünnepe.⁴⁶⁷ Az 1950 utáni generációk így már semmit sem tudhattak a régiak számára oly kedves Mária-ünnepekről. Amelyik ünnepet nem tudták teljesen kitörölni a naptárakból és az emberek tudatából, azoknak a jelentését manipulálták. A húsvéthétfő munkahelyi locsolkodássá és tojásokat ajándékozó alkalommá vált. A Mikulásból Télapó lett, karácsony helyett fenyőfaünnepséget rendeztek.

Az egyházi ünnepeket érintő változások áttekintését követően mindenképpen ki kell térnünk a katonai lelkészi szolgálat 1945 és 1951 közötti helyzetére. A tábori lelkészi szolgálat kiszorítása ugyanis fokozottan érvényesült a haderőben. A tábori lelkészek azonban nem csak a katonák lelkigondozásával és a keresztény állameszme erősítésével, valamint a katonai ünnepségek fényének emelésével foglalkoztak, hanem szolgálati előljárókkal való nehézségek esetén közbenjárással, magánéleti gondoknál tanácsadással segítettek a honvédeknek. A katonai lelkészi szolgálat szervezete az 1945–1946-os kezdeti időszaktól eltekintve egyáltalán nem képezett súlyponti kérdést a szervezés szempontjából. Módszeres elsorvasztására jellemző, hogy a megszüntetésére sem jelent meg semmiféle rendelet vagy intézkedés. A csökkentést minden esetben az őszi állománytábla-módosítással hajtották végre. Így a katonai hadrendből való végleges törlés az 1951. őszi, november 1-jével kiadott állománytábla alapján történt.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Horváth Attila 2007. 48.

⁴⁶⁵ 1012/ 1952. MT. sz. határozat.

⁴⁶⁶ 1050/1952, MT. sz. határozat.

⁴⁶⁷ Glatz Ferenc 1992. 2.

⁴⁶⁸ Boróvi József: A magyar tábori lelkészet története 6. rész Katonalelkészi szolgálat a magyar néphadseregben. <https://ktp.hu/hitunk-es-eletunk/tortenet/tlsz-tortenete/borovi-jozsef-269> (Megtekintés: 2022. március 13.)

4. Az ünnepek ceremóniája

Mindegyik ünnepnek megvolt a maga lebonyolítási rendje. November 7-ét általában a belső térben díszelőadásokon, rendezvényeken ünnepelték. Az évfordulót megelőző napon díszelőadásokat tartottak. A központi rendezvény minden évben az Operaházban zajlott. Itt megjelentek a magyar kormány tagjai és a szovjet kormány küldöttei, valamint „*politikai, gazdasági és kulturális élet vezető személyiségei, kiváló dolgozók, tudósok, írók, művészek, a néphadsereg képviselői.*”⁴⁶⁹ Jelen volt még a Budapestre akkreditált diplomáciai képviseletek számos vezetője, katonai attaséja, a szovjet kulturális küldöttség tagjai és a szovjet hadsereg képviselői. Az ünnepség felépítése a következő volt: meghallgatták a magyar és szovjet himnuszt, egy jelentős politikai személy megnyitó beszédet mondott, majd átadta a szót egy ugyancsak elismert elvtársnak az ünnepi beszéd megtartására. Az elvtárs beszéde után felcsendült az Internacionálé és az egybegyűltek a megemlékezés befejezéséért művészi műsort tekintettek meg.⁴⁷⁰

Az április 4-ei ünnep annyiban volt több, hogy a szocialista országokban bevett szokás szerint a fegyveres erők és a fegyveres testületek erejét demonstrálandó, eleinte évenként, majd öt évenként nagyszabású katonai díszszemlét tartottak. A katonai felvonulás helyszíne a Felvonulási tér, mai nevén az 56-osok tere volt. Ezért épült a tér bazaltkockákkal kirakva, illetve még ma is megfigyelhetők az Ajtósi-Dürer sor nagyméretű betonlapjai, amelyek a harckocsik és nehéz katonai járművek igénybevételének megfelelően kerültek oda.

A díszszemle mint az állami protokoll része jelent meg, amelyen a Magyar Néphadsereg kijelölt alakulatain kívül a Belügyminisztérium Határőrség, a Belügyminisztérium Rendőrség, a Belügyminisztérium Karhatalom és a Magyar Szocialista Munkáspárt Munkásőrség reprezentáns alegységei is részt vettek. Ez az erődemonstráció volt a színtere az újonnan beszerzett haditechnikai eszközök megmutatásának is. A Magyar Néphadsereg 1949–1985 között tartott díszszemléket. 1949-től 1962-ig évente, majd 1965-től 1985-ig ötévente tartották meg. 1950-től április 4-én tartották meg a rendezvényt és egyetlen alkalommal, 1957-ben maradt el. A díszszemléken a magyar katonai hagyományokat mellőzve a szovjet mintát vették át. A kürtszó után a zászlósr bevonulása következett, majd a Rákóczi-induló dallamára a honvédelmi miniszter nyitott gépkocsiban

⁴⁶⁹ *Népszabadság*, 1957. november 7.

⁴⁷⁰ *Népszabadság*, 1957. november 7.

álva, látványosan begördült, és fogadta a szintén gépkocsin érkező díszszemleparancsnok jelentését. Ezután a miniszter tisztelegve elvonult a felsorakozott csapatok arcvonala előtt, és köszöntötte az állományt, majd a dísztribünhöz hajtatott, ahol elmondta beszédét. A magyar és a szovjet himnusz elhangzásával fejeződött be a nyitány, amelynek végén leadták a díszlövéseket. Ezután vonultak fel a csapatok fegyvernemi csoportosításban.⁴⁷¹

A személyi kultusz és a szovjetrendszer dicsőítése az ünnep része volt. Az utolsó díszszemlét 1985-ben Magyarország felszabadulásának 40. évfordulója alkalmából a Felvonulási téren rendezték meg. A volt Sztálin szobor helyén álló tribün előtt vonultak el a díszelgő alakulatok az Ajtósi-Dürer sor felől a Hősök tere irányába, a gyalogosok 15x15-ös alakzatban, a járművek három oszlopban. Az 1985-ös díszszemlén mutatkozott meg az első visszamutatás a gyökerekhez a történelmi zászlók felvonultatásával és elhelyezésével a dísztribün előtt.⁴⁷² A Belügyminisztérium Karhatalom 1957 és 1972 között küldött díszalegységet a díszszemlékre, mivel 1957-ben állították fel és 1973. szeptember 15-i hatállyal szüntették meg. Az ugyancsak 1957-ben létrehozott Munkásőrség a rendszerváltásig a díszszemlék résztvevője volt.⁴⁷³

Állami ünnepekre a sajtótermékek minden esetben vörös betűs vezérfelirattal jelentek meg, az állami- vagy pártvezető ünnepi köszöntőjével. Az eseményekről a másnapi újságok részletesen beszámoltak, a beszédeket szó szerint idézték, zárójelbe téve a hallgatóság reakcióit. Ugyanitt voltak olvashatóak az üdvözlő táviratok is, amelyben a magyar kormány és a baráti szocialista országok üdvözlését küldte Szovjetuniónak, és viszont.⁴⁷⁴

Az 1957-ben elhangzott beszédeknek jellegzetes felépítése volt, viszont az megfigyelhető, hogy míg az április 4-ei beszéd nagy része a „felszabadulásról” és az 1956-os eseményekről szólt, addig a november 7-ei beszédben 1956-ot csak éppen megemlégették. A beszédek minden esetben az aktuális ünnep meghatározásával kezdődtek, majd történelmi visszaemlékezés következett. Mindig szóba került a „dicsőséges 133 nap” (1919), majd Horthy Miklós kormányzása, a második világháború befejezése, az ország „felszabadítása” és a kommunista rendszer kiépítése. 1919, 1945, 1957: a legfontosabb pillanatai voltak a 19–20. századi magyar történelemnek. Ezeket felhasználva párhuzamokat vontak, és ellentéteket állítottak fel.

⁴⁷¹ Maruzs Roland: Össztűz – Április 4. drága ünnep https://gondola.hu/cikkek/105054-Ossztuz_-_Aprilis_4__draga_unnep.html (Megtekintés: 2022. március 22.)

⁴⁷² HL saját irattár LEV-265/2010. A Magyar Néphadsereg díszszemléiről 1949 és 1989 között.

⁴⁷³ *Népszabadság*, 1957. április 4.

⁴⁷⁴ *Népszabadság*, 1957. április 4.

Ismertették az elért eredményeket, a magyar és a szovjet állam fejlődését és azokat korábbi rendszerekkel, kapitalista országok statisztikai adataival hasonlították össze. Minden esetben köszönetet mondtak a szovjet hatalomnak, szocialista nemzeti összefogást hirdettek és felszólították az embereket, hogy bízzanak a szocializmus által nyújtott jövőben.

5. Katonai eskü a Magyar Néphadseregben

A katonai eskü letétele a korábbiakhoz hasonlóan a katonák életében az egyik legjelentősebb esemény volt a Néphadsereg időszakában is. A „Katonai Eskü” a katonaevények igazi alkotmánya. A katonai eskü magában foglalta mindazt az erkölcsi vonást, amelynek ideálisan jellemeznie kellett a néphadsereg minden katonáját.

Természetesen a katonai eskü szövege a Magyar Néphadsereg fennállásának közel négy évtizedében többször, összesen öt alkalommal⁴⁷⁵ változott, finomodott. Kezdetben idomulva a korai Rákosi-rendszer önmagát sarkosabban kifejező retorikájához, eljutva a késői Kádár-rendszer felpuhult, illetve finomodott nyelvhasználatához.

Az eskü szövegét minden katona elsajátította és ezt is írta alá a kevésbé ünnepélyes, de hivatalos ún. belső avatáson. A Katonai Eskü minden katonának jelentős mérföldkő volt, hiszen itt kötelezte el magát arra, hogy akár élete feláldozásával is megvédi hazáját. A jeles aktus egyben életre szóló élményt is jelentett a résztvevőknek.

Az előbbieket igazolására példaként hozhatom fel édesapám, Jakusch György⁴⁷⁶ visszaemlékezésének vonatkozó részletét: *„1974. július 30-án vonultam be a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolára, hadtápszakos hallgatóként Budapestre. Katonai szolgálatunk első két hónapját Mezőtúron, a Szabó Lajos lövész laktanyában töltöttük alapkiképzésen. Az első hónap végén tettük le a katonai esküt. Azt megelőzően már egy héttel korábban elkezdtünk gyakorolni. A laktanya alakulóterén, az eskü helyszínén begyakoroltuk az eskü fogásait, az alakzatban való mozgást, a mozdulatlan állást, a menetelést. A mozgásokat zeneszóra végeztük, a kor kedvelt indulóira. Megtanultuk a vigyázz, pihenj állásokat. Többször gyakoroltuk az eskü szövegét is, melyet a kiválasztott társunk előre felolvasott és mi utána ismételtük.*

⁴⁷⁵ 1946, 1949, 1951, 1956, 1961, években volt változás. 1974-ben a katonai eskü mellett megjelent az úgynevezett tisztí fogadalom. *Dr. Horváth Csaba: A magyar katonai eskü története.* Budapest, 1998. 57–63.

⁴⁷⁶ Jakusch György (Mosonmagyaróvár, 1956. június 4.–) 1974–1978 Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola, 1983–1986 Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Utolsó beosztása: MH Logisztikai és Hadfelszerelési Fejlesztési Főosztály főosztályvezető-helyettes. 2007-ben nyugállományba vonult.

Az eskü napján ünnepi, minőségi reggelit kaptunk. Az eseményre rokonok és ismerősök is jöhettek, nekem édesapám volt ott. Felsorakoztunk a körlet előtt, és a megindulási ponton megalakítottuk a menetoszlopot. Felsorakoztak az 1974. évben katonai főiskolákra bevonult elsőéves hallgatók. Zeneszóval bevonultunk az alakulótérre, majd tiszteletadás mellett a csapatzászló elfoglalta helyét. Ezután megérkezett az ezredparancsnok, akinek szintén tiszteletadás mellett adtak jelentést, amelynek utolsó mondata így hangzott: »Az első éves hallgatók az eskütételre együtt állnak«, majd elhangzott a vezényszó »Eskütevők Eskühöz!« Ekkor előlépett a kijelölt, esküt előmondó hallgató. Elmondtuk a katonai eskü szövegét. Ezt követően a parancsnok a katonai eskü jelentőségéről és az abban foglaltakról tartott egy rövidebb ünnepi beszédet. A rendezvény végeztével díszmenetben vonultunk el az elöljárók és a csapatzászló előtt. Kis szünet után a díszmenetből a jóval kellemesebb díszbéd következett és csak ez után találkozhattunk rokonainkkal. Az ünnep fénypontjaként végre – egy hónap után – kimaradásra mehettünk a városba. A következő nap viszont könnyörtelenül folytatódott az általános katonai kiképzés.⁴⁷⁷»

6. Tisztavatás

A háború utáni tisztképzés 1947–1949 között a Honvéd Kossuth Akadémián⁴⁷⁸ folytatódott. A tömeghadsereg kiépítése során ugrásszerűen megnövekedett a tisztek iránti igény, ezért 1949-től fegyvernemi tiszti iskolákat hoztak létre, amelyek önállóan működtek és ontották a tiszteket az egyre növekvő haderőbe.

Az újabb változásokat lekövetve a tisztek tömegét képező tiszti iskolák helyett⁴⁷⁹ 1957. március 1-jén létrehozták a budapesti Egyesített Fegyvernemi Tiszti Iskolát, amelynek nevéből hamarosan elhagyták a „fegyvernemi” szót. A tanintézet tíz évig működött, a tisztképzés időtartama 1961-ig három, ezt követően pedig négy év volt. Ezalatt a növendékek – a katonai szakkiképzés mellett – elsajátították egy civil felsőfokú tanintézet tananyagát is, azaz a polgári életben is elismert diplomát szereztek. 1967-ben aztán megszűnt az Egyesített Tiszti Iskola, helyette létrejött három tisztképző tanintézet, a szentendrei

⁴⁷⁷ A visszaemlékezés tárgyszerűen veszi számba az eskütételhez történő felkészülés valamennyi elemét, továbbá a lebonyolítás pontos rendjét. Az emlékező ugyanakkor nem tér ki arra, vajon az eskütétel folyamán játszott-e valamilyen dallamot a zenekar, jóllehet az 1970-es években sorállományú eskütétel alkalmával volt példa arra, hogy a zenekar a Szózatot játszotta.

⁴⁷⁸ A Kossuth Akadémia felavatása. http://misc.bibl.u-szeged.hu/14253/1/honved_003_001_004-006.pdf (Megtekintés: 2022. március 29.)

⁴⁷⁹ Csendes László–Gellért Tibor: Kronológia a honvédség történetéből 1945–1990. Budapest, 1993. 213.

Kossuth Lajos Katonai Főiskola,⁴⁸⁰ a budapesti Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola, illetve a szolnoki Kilián György Repülőtisztai Főiskola, a képzés főiskolai szintűvé vált. Az első két évben a tisztavatások a főiskolákon zajlottak.

Az alkotmány napi ünnepi program kiemelt eseményeként, 1969. augusztus 20-án délelőtt rendezték meg első alkalommal a Kossuth Lajos Katonai Főiskola, a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola,⁴⁸¹ a Kilián György Repülő Műszaki Főiskola⁴⁸² és a Karikás Frigyes Katonai Kollégium⁴⁸³ hallgatóinak közös, nyilvános tisztavató ünnepségét a Kossuth téren. Maga a tisztavató hosszú évekig változatlan forgatókönyv szerint zajlott le: a honvédelmi miniszter pontosan 10 órakor érkezett a térre, s fogadta a vezénylő parancsnok jelentését, majd a Himnusz hangjai után felolvasták a miniszteri díszparancsot. Ezt a fiatal tisztek fogadalomtétele, illetve a honvédelmi miniszter köszöntő beszéde követte. Ezután felcsendült a munkásosztály nemzetközi indulója, az Internacionálé, majd az ünnepség díszmenettel ért véget. A ceremónia részeként a tisztek esküjének előmondója – aki a kiválóan végzetek közül is a legrátermettebbnek tartott hallgató volt – átadta a honvédelmi miniszternek az avatottak által aláírt, a fogadalomtétel szövegét tartalmazó díszes albumot.

⁴⁸⁰ A Kossuth Lajos Katonai Főiskola parancsnoki (gépesített lövés, harcokszó, csapatfelderítő, tábori tüzér, BM-határőr és 1975-ig karhatalmi), valamint műszaki szakon indította meg a hallgatók képzését. A 4 éves felkészítés befejezésekor parancsnoki szakon pedagógiai tanári, műszaki szakon polgári szaktechnikusi képesítést is kaptak a hallgatók. *Szabó János ny. mk. vezérőrnagy: A Kossuth Lajos Katonai Főiskola* <http://kossuthalapitvany.hu/a-klkf-tortenete/> (Megtekintés: 2022. március 25.)

⁴⁸¹ A Főiskola legfőbb rendeltetése a műszaki tisztai utánpótlás biztosítása volt. *Kovács Tímea: A Zalka Máté/Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola története I. rész* In: *Hadtudományi Szemle*, 2016. 4. sz. 41.

⁴⁸² A magyar katonai pilóták képzését volt hivatott ellátni.

⁴⁸³ A kollégium rendeltetése a külföldi katonai és polgári felsőoktatási intézményekben, valamint a hazai polgári felsőoktatási intézményekben tanuló, a hivatásos állomány egy részének utánpótlását biztosító magyar hallgatók, illetve a kétoldalú megállapodások alapján magyarországi felsőoktatási intézményekben tanuló külföldi katonaszemélyek képzésével kapcsolatos tevékenység megszervezése, koordinálása, adminisztratív és logisztikai háttérének biztosítása volt.

https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2019/2019_4/147-149_Recenzio.pdf (Megtekintés: 2022. március 25.)

X. Katonai ünnepek és jelentőségük a 20–21. század fordulóján

1990. november 21-én a Honvédelmi Minisztérium állást foglalt a Magyar Honvédség szimbólumai, ünnepei nemzeti hagyományokon alapuló visszaállításának feladataival kapcsolatban.⁴⁸⁴ Az alábbi feladatok végrehajtásáról intézkedett:

- A kint levő, de már nem alkalmazható csapatzászlók kerüljenek átadásra a Hadtörténeti Intézet és Múzeum számára.
- A csapatzászlókat ebben a helyzetben cserélték, illetve bevonták. Az 1976 M un. Kádár címeres, vörös alaplapú a szélein nemzeti színekkel pártázott zászlókat a nagyszámú, jogutód nélkül megszüntetett katonai szervezetek a HM HIM-nek voltak kötelesek leadni. Azok a szervezetek, amelyek továbbra is megmaradtak, illetve az újonnan létrejöttek a 1990 M csapatzászlót kapták, amely fehér alaplapú közepén a Magyar Köztársaság címerével, amelyet jobbról cserfaág, balról olajág övez. A zászlólap szélein piros és zöld lángnyelvekből álló pártázat található.
- A leadott, illetve lecserélt zászlókat jelenleg is a HIM őrzi meg az utókor számára.
- A csapatzászlók lecserélésére 1991. február – márciusa során került sor. A Magyar Honvédség alakulatai a Hadtörténeti Múzeumba szállították be korábbi zászlóikat. Az 1976 M zászlók (összesen 119 darab) leadása után kaphatták meg az új zászlókat. Ebben az esetben tehát a szó szoros értelmében vett zászlócsere történt. Ekkor összesen 70 darab 1990 M csapatzászló került kiadásra.⁴⁸⁵ Néhány esetben előfordult, hogy a megszünt alakulatok „elfelejtették” leadni a régebbi csapatzászlókat és csak évek múltán kerültek be azok a HM HIM raktáraiba.
- Sok egykori csapatzászlót – ha megfelelőek a műtárgyvédelmi körülmények – A HIM külön kérésre kölcsönöz az utódszervezet számára, amelyek a helyszínen szimbolizálják az alakulat történelmi háttérét.
- Tervezzék meg a Magyar Honvédség új felségjelét.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Mészáros Ferenc vezérőrnagy MH kiképzési és szárazföldi főcsoportfőnök (MH PKH) intézkedése 1990. december 18.

⁴⁸⁵ *Décsey Sándor* 2014. 140.

⁴⁸⁶ A felségjel nemzeti színeket tartalmazó egyenlő szárú háromszög, amelynek magassága az alap kétszerese. A színek a háromszögben úgy helyezkednek el, hogy a háromszög mindkét szára mentén az alap 1/9-ed részének megfelelő szélességű piros színű, majd fehér színű sáv húzódik, amelyek között a háromszög fennmaradó területe zöld színű. Az így kialakult jelet egy, az alap 1/27-ed része szélességű fehér keret veszi körül. 3/1996. (IV. 12.) HM rendelet – a Magyar Honvédség jelképeiről és jelzéseiről.

- Azok a katonai szervezetek, amelyek még nem kérelmezték történelmi személyiség vagy település, tájegység neve felvételének engedélyezését, azok a Hadtörténeti Intézet és Múzeum előzetes szakvéleményének birtokában tegyék meg.
- A korábbi években kialakított csapatmúzeumokat és emlékszobákat megszüntette. A múzeumok anyagainak többsége a Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményébe került.
- A Magyar Köztársaság címerének kizárólag méltó helyen való használatáról.

A Magyar Honvédség jelképeiről és jelzéseiről 1996-ban megjelent HM rendelet intézkedett.⁴⁸⁷ A rendelet a honvédségi csapatzászló, a hadilobogó és a felségjel, valamint ezek használatának, illetőleg adományozásának egyes kérdéseit tisztázta.

1. A nemzeti és állami ünnepek, emléknapok

Az 1991-ben a Magyar Köztársaság állami ünnepéről szóló törvény⁴⁸⁸ a következő nemzeti és állami ünnepeket határozta meg:

1. Március 15., az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja,
 2. Augusztus 20., államalapító Szent István ünnepe,
 3. Október 23., az 1956. évi forradalom és szabadságharc kezdetének, valamint a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napja.
- A nemzeti ünnepek közül augusztus 20-át az Országgyűlés hivatalos állami ünneppé nyilvánította.⁴⁸⁹

Az előbbi ünnepek sorát tekintve március 15. a magyar országgyűlés 1991-es határozata értelmében az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja. A szabadságharc bukását követően az önkényuralmi rendszer természetesen betiltotta a forradalomról szóló megemlékezést, így arra csak legfeljebb titokban kerülhetett sor. 1860-ban nyilvános megemlékezésre történt

⁴⁸⁷ 3/1996. (IV. 12.) HM rendelet – a Magyar Honvédség jelképeiről és jelzéseiről.

⁴⁸⁸ 1991. évi VIII. tv.

⁴⁸⁹ 1991. évi VIII. tv. (2. §).

kísérlet, ez ellen azonban a hatalom fegyverrel lépett fel. Az 1867-es kiegyezés után a Habsburgok már hivatalosan nem tiltották meg a március 15-i megemlékezéseket, de a hivatalos magyar kormány visszafogott maradt, nem kívánta megsérteni a szabadságharc leverésében részt vett uralkodó érzékenységét. 1898-ban, a forradalom 50. évfordulóján azonban már a teljes magyar politikai elit hivatalosan is ünnepelt, persze az osztrákokkal való megbékélést hirdetve. A Horthy-korszakban iktatták törvénybe március 15. nemzeti ünnepé nyilvánítását.

A második világháború után hatalomra kerülő kommunista rendszer ugyan felvállalta a centenáriumi megemlékezéseket, hangsúlyozva a száz évvel korábbi események „világforradalmi” és plebejus jellegét, de ambivalens hozzáállását jelezte, hogy 1951-től e napot munkanappá nyilvánították. Különösen az 1956-os leverett forradalom után vált nemkívánatos kötelességgé a rendszer számára az 1848-as eseményekről való megemlékezés. Az 1960-as évek végén kitalálták a tavasszal tartott Forradalmi Ifjúsági Napokat, amely keretében igyekeztek összerosni március 15-ét a március 21-i Tanácsköztársaságról és az április 4-i fasiszta megszállás alóli felszabadulásról való megemlékezéssel. Ennek ellenére az 1970-es évektől március 15. a rendszerrel szembenálló, demokratikus gondolkodású ellenzéki fiatalok ünnepe is volt. Budapesten főként az 1980-as évektől a Petőfi- és a Bem-szobornál, illetve a Batthyány-örökmécsesnél rendszeresek voltak e napon a rendőrségi atrocitások a békés megemlékezőkkel szemben. Az „olvadás” jeleként 1987-ben ismét nemzeti ünnepé nyilvánították, s az 1989-es március idusa függetlenséget és demokráciát követelő tömegrendezvényeivel méltán vonult be a demokratikus Magyarország megszületését jelző események sorába.⁴⁹⁰

Államalapító Szent István ünnepe történelmünk legrégebbi hagyományokra visszatekintő alkalmá, mivel gyökerei a 11. századra nyúlnak vissza. I. (Szent) László király augusztus 20-ára tette át a korábban augusztus 15-re eső ünnepnapot, mert 1083-ban ekkor emeltette oltárra VII. Gergely pápa hozzájárulásával I. (Szent) István relikviáit a székesfehérvári bazilikában, ami a szentté avatással volt egyenértékű. I. Lajos uralkodásától kezdve egyházi ünnepként élt tovább.⁴⁹¹ Mária Terézia ismét elrendelte a Szent István-nap megtartását, 1771-ben Bécsbe, majd Budára hozatta a Szent Jobbot. A két világháború között az ünnepelés kiegészült az össznemzeti célkitűzésre, a Szent István-i (Trianon előtti)

⁴⁹⁰ Tápiógyörgye. Március 15. nemzeti ünnep története. <https://docplayer.hu/753578-Tapiogyorgye-marcius-15-nemzeti-unnep-tortenete.html> (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁴⁹¹ Augusztus 20: az ünnep története. https://mult-kor.hu/20130820_augusztus_20_az_unnep_tortenete (Megtekintés: 2020. november 11.)

Magyarország visszaállítására való folyamatos emlékeztetéssel. Augusztus 20. 1945-ig nemzeti ünnep volt, ezután ezt eltörölték, de egyházi ünnepként még 1947-ig ünnepelhettek nyilvánosan.⁴⁹²

A kommunista rendszer számára vallási és nemzeti tartalma miatt nem volt vállalható, ezért az új kenyér ünnepének nevezték el, majd az új alkotmány napjaként tartották számon. Ezután 1949 és 1989 között augusztus 20-át az alkotmány napjaként ünnepelték. 1950-ben az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete a Népköztársaság ünnepévé is nyilvánította.⁴⁹³

Az 1956. évi forradalom és szabadságharc kezdetének, valamint a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napja. 1956. október 23-án a budapesti eseményekkel kezdődött a magyar nép diktatúra elleni forradalma és a szovjet megszállás elleni fegyveres felkelése. Természetesen a forradalom leverését követően tilos volt nemhogy október 23-át megünnepelni, de még forradalomként említeni is. A hivatalos álláspont szerint „ellenforradalom” zajlott, amelyet „reakciós” és „köztörvényes elemek” szerveztek. Október 23-a emlékét a külföldre emigráltak őrizhették nyíltan, itthon legfeljebb titokban lehetett szóba hozni. Az 1980-as évek végén a rendszer gyengülésével párhuzamosan kezdett ’56 valódi története nyilvánosságot kapni, 1988-ban követelték Nagy Imre és a kivégzett mártírok rehabilitációját, s rá egy évre, 1989-ben több százezres tömeg előtt temették újra a kivégzett miniszterelnököt és társait.

A magyarországi rendszerváltás egyik legfontosabb aktusaként 1989. október 23-án került sor a (harmadik) Magyar Köztársaság kikiáltására. Az 1989. október 18-án megalkotott és október 23-án hatályba léptetett 1989. évi XXXI. törvény alapján az Országháznál az akkori megbízott államfő, Szűrös Mátyás⁴⁹⁴ kiáltotta ki.

⁴⁹² https://mult-kor.hu/20130820_augusztus_20_az_unnep_tortenete (Megtekintés: 2020. november 11.)

⁴⁹³ Magyar Közlöny, Törvények és Törvényerejű Rendeletek Tára, 1950. január 25. 1. szám: A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 1. számú törvényerejű rendelete augusztus 20. napjának a Népköztársaság ünnepévé nyilvánításáról.

⁴⁹⁴ Szűrös Mátyás (Püspökladány, 1933. szeptember 11. –): magyar politikus, diplomata, az MSZMP vezető politikusa, az Országgyűlés elnöke, a Magyar Köztársaság ideiglenes köztársasági elnöke, országgyűlési képviselő. *Ideiglenes köztársasági elnökként hivatali ideje*: 1989. október 23. – 1990. május 2.

Ünnepnapok sorában további – részben egyházi – ünnepnapok a január 1. (újév), húsvét,⁴⁹⁵ május 1. (a munka ünnepe és az Európai Unióba történő belépés napja),⁴⁹⁶ pünkösd,⁴⁹⁷ november 1. (mindenszentek napja),⁴⁹⁸ karácsony.⁴⁹⁹

Az előbbi ünnepekhez képest a nemzeti emléknap olyan kitüntetett napot jelöl, amely egy ország vagy egy nép életében kiemelt jelentőséggel rendelkezik, de nem nemzeti ünnep. Általában olyan történelmi győzelem vagy tragédia, illetve más nemzeti jelentőségű esemény napja, amely fordulatot hozott, amelyre az adott ország állampolgárai vagy nép tagjai büszkék lehetnek vagy amelyet gyászolnak. Megkülönböztetjük a törvényben rögzített nemzeti emléknapokat, valamint a magyarság egyéb nemzeti emléknapjait.

A Magyarországon jelenleg hatályos törvények által rögzített nemzeti emléknapok:

február 25.	A kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapja
április 16.	A holokauszt áldozatainak emléknapja

⁴⁹⁵ A keresztény húsvét mindig a tavaszi napéjgyenlőség utáni holdtöltét követő vasárnapra esik, amely a március 22. és az április 25. közötti időszakban kap helyet. Húsvétvasárnapon az egyház Jézus feltámadását ünnepli meg, amikor véget ér a böjt, a hústól való tartózkodás időszaka. Ezen a napon a római katolikus templomokban sonkát, tojást, kalácsot és bort szenteltek, amelyek megvédték, megóvták a híveket a hosszú önmegtartóztatás utáni mértéktelenség kísértésétől. <http://lexikon.katolikus.hu/H/húsvétszám%C3%ADtás.html> (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁴⁹⁶ Ennek a napnak minden évben történő megünneplését a II. Internacionálé párizsi alakuló kongresszusa 1889-ben határozta el az 1886-os, szétvert chicagói munkástüntetés emlékére, amelyben az amerikai munkások a 8 órás munkanapért tüntettek. Az irántuk való szolidaritásból tüntettek a munkások 1890. május 1-jén, s ezt követően vált e nap évente megtartott nemzetközi munkásünnepé. Magyarországon is 1890-ben ünnepelték először, egyúttal a munkásság politikai követeléseinek demonstrációs napjává is vált. Az első világháború alatt megtiltották megtartását, 1919-ben a Tanácsköztársaság kormánya hivatalosan is megünnepelte. Az első világháború után több országban – Magyarországon 1945 után – munkaszüneti nap volt. Eleinte a dolgozók a párt- és állami vezetők előtti felvonulással demonstrálták a „népi demokratikus állam erejét”, ma már inkább a családi „népünnepély” jellege dominál. 2004-ben ezen a napon lett Magyarország az Európai Unió teljes körű tagja. <http://www.hunpressz.hupont.hu/71/magyar-nemzeti-es-tortenelmi-jelkepek> (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁴⁹⁷ Pünkösdöt az egyház annak emlékére tartja, hogy Jézus mennybemenetele után a Szentlélek leszállt az apostolokra. A húsvétot követő 50. napra esik, május 10. és június 13. között ünnepljük. Több kegyhelyen ekkor jeles búcsúkat tartanak napjainkban is, amelyek közül a csíksomlyói búcsú örvend a legnagyobb népszerűségnek. A pünkösd királyt lóversennyel vagy más ügyességi próbával választották, egy évig hivatalos volt minden lakodalomba, bálba. A pünkösdölés szokásában általában lányok vettek részt, akik házról házra járva énekeltek, táncoltak. https://keresztény.mandiner.hu/cikk/20120526_mit_unneplunk_punkosdkor (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁴⁹⁸ A keresztény országokban ezen és az ezt követő napon azon szentekről emlékezünk meg, akiknek nincs külön emléknapjuk. Az ünnep az elhunytakra való megemlékezés jegyében telik. Több százezren keresik fel az ország sírkertjeit, hogy mécseszt gyűjtsanak, virágot helyezzenek el elhunyt szeretteik sírelmékenél. November első napja a római katolikus egyházban a megdicsőült egyház ünnepe, a megtisztult és a mennyországba megérkezett halottakra való emlékezés napja. <http://www.nemzetijelkepek.hu/unnepek.shtml> (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁴⁹⁹ Jézus Krisztus születésének napja, a család és a szeretet ünnepe. Jézus születésnapja a niceai zsinat (325) döntése alapján került véglegesen december 25-re a nyugati egyházban. Karácsony hagyományai közé tartozik a karácsonyi asztal terítése, karácsonyfa állítása, dramatikus játékok (betlehemezés, regölés stb.), ajándékozás. <https://mult-kor.hu/mit-erdemes-tudni-karacsony-unneperol-20151225> (Megtekintés: 2021. július 17.)

június 4.	A nemzeti összetartozás napja – az 1920-as trianoni békediktátum aláírásának évfordulójára emlékező nemzeti emléknap Magyarországon
június 16.	Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének emléknapja
július 22.	A nándorfehérvári diadal emléknapja
augusztus 23.	A totalitárius diktatúrák áldozatainak európai emléknapja
október 6.	Az aradi vértanúk emléknapja – nemzeti gyásznap
november 4.	Az emlékezés napja – az 1956-os forradalom leverésének emléknapja

Egyéb nemzeti emléknapok:

január 22.	A magyar kultúra napja
február 1.	A köztársaság emléknapja. 1946-ban e napon hirdette ki a Nemzetgyűlés a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikket.
március 16.	A magyar zászló és címer napja
április 5.	A kassai kormányprogram emléknapja, a szlovákiai magyarok nemzeti gyásznapja
április 11.	A magyar költészet napja.
május 21.	A magyar honvédelem napja
június utolsó szombatja	A magyar szabadság napja
november 3.	A magyar tudomány napja
november 25.	A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja
november 25.	A magyar labdarúgás napja
december 29.	A magyar kártya napja

2. Katonai hagyományok, ünnepek változása a rendszerváltás után

A politikai rendszerváltoztatás után a hagyományápolás teljes rendszerének új alapokra való helyezése kiemelkedő cél volt. Kritikai elemzést igényelt a nemzeti történelmünkhöz – ezen belül hadtörténelmünkhöz – való korábbi viszony, újra kellett értelmezni, vagy új viszonyítási pontokhoz kellett illeszteni a korábbi értékrendet.

A HM közigazgatási államtitkár és a HVK vezérkari főnök 2013-ban egy együttes intézkedést⁵⁰⁰ adott ki a nemzeti, katonai és munkaszüneti nappá nyilvánított ünnepek megtartásáról. Az intézkedés tartalmazta, hogy a honvédelmi szervezeteknél tartott ünnepi megemlékezések tartalmukban és külsőségeikben fejezzék ki az MH nemzeti

⁵⁰⁰ 72/2013. (HK 10.) HM közigazgatási államtitkári és HVK vezérkari főnöki együttes intézkedés. Az intézkedés jelenleg már nem hatályos, de újabbat nem adtak ki.

elhivatottságát, járuljanak hozzá a személyi állomány hazaszeretetének erősítéséhez, a csapatok életének, tevékenységének, a hazához való kötődésének bemutatásához. Az alábbi napokat jelölték ki:

- haderőnemi nap,
- fegyvernemi nap,
- csapatünnep.

A fenti rendelkezés értelmében az állami és nemzeti ünnepeket, valamint a Magyar Honvédelem Napját megelőző munkanapon – a honvédelmi szervezet parancsnoka által meghatározott időpontban – ünnepi állománygyűlésen kell méltatni az ünnepnap jelentőségét, a mai kor emberéhez szóló tanulságait. A megemlékezésekre, a haderőnemi és fegyvernemi napokra, valamint csapatünnepekre meghívhatók az állami szervek és társadalmi szervezetek vezetői, a területileg illetékes önkormányzatok, rendészeti szervek, valamint az egyházak képviselői. A haderőnemi és fegyvernemi napok, csapatünnepek és nemzeti napok központi és helyi rendezvényeinek formai követelményeit és belső tartalmát a honvédelmi szervezetek parancsnokai szabályozzák annak figyelembevételével, hogy ezek az ünnepnapok járuljanak hozzá a katonai hagyományok ápolásához, valamint a csapatszellem erősítéséhez. Az állami, nemzeti vagy katonai ünnep időpontjával egybeeső egyéb ünnepi eseményeket egy rendezvény keretében kell megtartani.

Katonai ünnepként határozták meg az Önkéntes haderő napját, november 3-át, amikor is 2004-ben ezen a napon szerelt le az utolsó sorkatona és a Tartalékos honvédek napját, október 4-ét, amely napon 1848-ban Kossuth Lajos elmondta Szeged népéhez intézett toborzóbeszédét.⁵⁰¹

3. Haderőnemi nap⁵⁰²

Az egyes haderőnemek a haderőnemi hagyományok megőrzése céljából haderőnemi napot tarthatnak. A haderőnemi nap nem kiképzésmentes nap. Jelenleg az alábbi haderőnemi napok vannak érvényben:

1. Légierő napja: augusztus 15., Nagyboldogasszony ünnepe;
2. Szárazföldi csapatok napja: szeptember 29., a magyar alkotmányosság fegyveres felszámolását célzó inváziós haderőt visszaverő és a honvédsereg megszervezését lehetővé tevő pákozdi győzelem (1848) évfordulója;

⁵⁰¹ 72/2013. (HK 10.) HM közigazgatási államtitkári és HVK vezérkari főnöki együttes intézkedés.

⁵⁰² Az állam fegyveres erejének része, rendeltetése haditervek folytatása egy meghatározott szférában.

3. Logisztikusok napja: december 1., 1989-ben ezen a napon alakult meg az Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökség.

4. Fegyvernemi napok⁵⁰³

A politikai rendszerváltoztatás után 1990 novemberében a Honvédelmi Minisztérium azt az álláspontot alakította ki, hogy meg kell teremteni a fegyvernemi ünnepek rendszerét és az ünneplés kereteit. Ennek megfelelően lényegében minden fegyvernem, szakcsapat, szolgálati ág a hagyományos vagy választott védőszent napján, illetve a fegyvernem szempontjából jelentős évforduló alkalmából ünnepli a fegyvernemi napokat.⁵⁰⁴

Az MH parancsnokának intézkedése⁵⁰⁵ 1993-ban hivatalossá tette a fegyvernemi napot, valamint a csapatünnepet, mindkettőt kiképzési szünnaprá nyilvánítva. A fegyvernemi napok célja, hogy az adott fegyvernem bemutatkozhasson környezeté lakosságának, számot adhasson a kiképzési feladatok elsajátításáról. A fegyvernemi napokon van mód a korábban meghirdetett szakmai pályamunkák értékelésére, versenyekre, közösségi-családi rendezvényekre. Így vált a fegyvernemi nap az egyes fegyvernemekhez, szakcsapatokhoz, illetve szolgálati ágakhoz tartozó katonai szervezetek és intézetek kiemelten fontos eseményévé.⁵⁰⁶

Évente egyszer fegyvernemi napot tarthatnak. Ezen szervezetek parancsnokai önállóan kezdeményezhetik a fegyvernemi napokról történő megemlékezést.⁵⁰⁷

5. Csapatünnep

A dandár, ezred, önálló zászlóalj, valamint az ezekkel azonos jogállású, önálló állománytáblával rendelkező szervezetek, intézetek és intézmények évente egyszer – a csapathagyományok ápolása, a csapatszellelem erősítése céljából – csapatünnepet rendezhetnek. Ezen szervezetek részére a csapatünnep kiképzésmentes nap.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Mindazok a csapatok, amelyek ugyanazon hadi szolgálat teljesítésére hivatva vannak egy-egy fegyvernemet képeznek.

⁵⁰⁴ Varga József 1995. 4. sz. 72.

⁵⁰⁵ MH parancsnokának 26/1993. (HK. 13.) intézkedése.

⁵⁰⁶ A fegyvernemek, szakcsapatok és szolgálatok napjai: Függelék, 2. melléklet.

⁵⁰⁷ MH parancsnokának 26/1993. (HK. 13.) intézkedése.

⁵⁰⁸ A csapatünnepek és katonai szervezetek napjai: Függelék, 3. melléklet.

6. Magyar Honvédség Parancsnoksága megalakulása és annak hatása a katonai ünnepek kiterjesztésére⁵⁰⁹

2019. január 1-jén alakult meg a Magyar Honvédség Parancsnoksága és ezzel együtt a haderőnemi szemlélségek is. A Magyar Honvédség történetében, már a második világháború előtti időszakban is dolgoztak szemlélők. Ők voltak az egyes csapatok és fegyvernemek felügyelői, akik a funkciókat, a fejlesztéseket és az alkalmazási elveket ellenőrizték, illetve a képességek fenntartásával foglalkoztak. De a világháborút követően is voltak szemlélők, például a kiképzési szemlélő, aki arra figyelt, hogy az előre eltervezett kiképzési feladatok megvalósuljanak, a célokat elérjék.⁵¹⁰ 2019-ben öt szemlélség alakult meg: a szárazföldi, a légierő, a különleges műveleti, a logisztikai és a kibervédelmi.

A változásoknak megfelelően 2021. december 22-én megjelent HM utasítás⁵¹¹ intézkedik a haderőnemi, szemlélségi, fegyvernemi és szakterületi napok, valamint csapatünnepek és más katonai ünnepek megtartásáról. Az utasítás tartalmazza az ünnepi megemlékezések célját, a személyi állomány összetartozásának erősítését, valamint a külvilág felé a haderő hazához és társadalomhoz való kötődésének bemutatását. A rendezvények formai követelményeit és belső tartalmát a honvédelmi szervezet vezetője szabályozza, azonban kötelesek úgy meghatározni, hogy az ünnepnapok tartása hozzájáruljon a katonai és csapathagyományok ápolásához, valamint a csapatszellem erősítéséhez, a szervezeti értékek átadásához, és a hivatástudat erősítéséhez. Az állami és nemzeti ünnepeket, valamint a Magyar Honvédelem Napját megelőző három munkanap egyikén ünnepi állománygyűlésen kell méltatni az ünnepnap jelentőségét, a ma emberéhez szóló tanulságait. A rendezvényekre meghívhatók az állami és társadalmi szervek vezetői, a területileg illetékes önkormányzatok, rendészeti és rendvédelmi szervek, valamint az egyházak képviselői. Az állami, nemzeti ünnepek és a Magyar Honvédelem Napja központi

⁵⁰⁹ Az MHP mint új katonai szervezet a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar különválásával, valamint ezzel egy időben a Honvéd Vezérkar és az Összhaderőnemi Parancsnokság összeolvadásával, azok jogutód szervezeteként 2019. január 1-jei hatállyal alakult meg.

Az MHP székhelye Székesfehérvár, jelenleg azonban két helyőrségben, Székesfehérváron és Budapesten települ. <https://honvedelem.hu/a-magyar-honvedseg-parancsnoksaga.html> (Megtekintés: 2022. március 24.)

⁵¹⁰ Szemlélet- és típusváltás a szárazföldi haderőnemenél <https://www.haborumuveszete.hu/egyeb-hirek/szemlelet-es-tipusvaltas-a-szarazfoldi-haderonemnel> (Megtekintés: 2022. március 24.)

⁵¹¹ 67/2021. (XII. 22.) HM utasítás

rendezvényeivel összefüggő, illetve a nyilvános tiszt- és altisztavatás, valamint az ünnepélyes katonai eskü- és fogadalomtétel feladatait az MH parancsnoka külön intézkedésben szabályozza.⁵¹²

Fegyvernemek, szakcsapatok és szakterületek a személyi állomány és a széles társadalmi nyilvánosság előtti megjelenése, a védőszentek kultuszának és a fegyvernemek hagyományainak ápolása céljából – évente egyszer – fegyvernemi és szakterületi napot tartanak. A fegyvernemi és szakterületi napok megszervezésére kijelölt szervezetek vezetői önállóan szervezik a fegyvernemi napokról történő megemlékezést, amely rendezvény azonban nem lehet kiképzésmentes nap.⁵¹³

A nem MHP alárendeltségű dandárok, ezredek, önálló zászlóaljok, valamint az ezekkel azonos jogállású, önálló állománytáblával rendelkező szervezetek, intézetek és intézmények évente egyszer – a csapathagyományok ápolása, a csapatszellem erősítése céljából – csapatünnepet rendezhetnek. Ezen szervezetek részére a csapatünnep kiképzésmentes nap.⁵¹⁴

7. A Magyar Honvédelem Napja

A magyar honvédelem napját illetően köztudott, hogy a Magyar Honvédség jogelődje a határőrséggel, a tűzoltósággal, a büntetés-végrehajtással, a vám- és pénzügyőrséggel együtt ünnepelte szeptember 29-én a Fegyveres erők napját. 1992-től a Magyar Honvédelem Napja május 21.⁵¹⁵ Ez a nap Buda 1849. évi visszavételének napja, ezen a napon foglalta vissza az

⁵¹² A haderónemi és szemléltetési napok: Függelék, 4. melléklet.

⁵¹³ Fegyvernemi napok: Függelék, 5. melléklet.

⁵¹⁴ Csapatünnepek és egyéb katonai ünnepek: Függelék, 6. melléklet.

⁵¹⁵ 82/1992. (V. 14.) kormányrendelet.

ország fővárosát a Görgei Artúr⁵¹⁶ tábornok által vezetett honvédsereg Heinrich Hentzi⁵¹⁷ osztrák császári tábornok csapataitól. A Magyar Honvédelem Napja katonai szünnap, amelyet a katonai szervezetek ünnepi állománygyűlésen ünnepelnek meg.⁵¹⁸

8. Csapathagyományok ápolása, csapatmúzeumok

Az 1970-es évek közepén honvédelmi miniszteri utasítás rendelte el a Magyar Néphadsereg egységeinél a csapatmúzeumok, emlékszobák, emlékfalak létrehozását azzal a céllal, hogy gyűjtsék, megőrizzék és rendszerezetten, válogatva mutassák be a csapattörténeti emlékeket. 1976-ban a csapatmúzeummal kapcsolatosan Szilágyi László alezredes megfogalmazta, hogy az a katonai hagyományok ápolásának legfontosabb bázisa és objektuma.⁵¹⁹

1987-ben meghatározták, hogy mit takar a csapathagyományok ápolása.⁵²⁰ A katonai hagyományok ápolása a személyi állomány hazaszeretetre való nevelésének része. Célja a csapat örökségének, kiemelkedő példáinak felidézésével erősíteni a katonákban az összetartozás érzetét és követendő példát adni a kötelesség teljesítésére. A katonai szervezetek a csapathagyományok megörökítésére kötelesek voltak csapattörténeti

⁵¹⁶ Görgei Artúr (Toporc, 1818. január 30. – Budapest, 1916. május 21.) 1832-ben hadapródként került a császári királyi hadseregbe, majd a tulli utászkar iskolában tanult. 1837-1842 között a bécsi magyar királyi nemesi testőrségben szolgált, majd főhadnagyi rangban a 12. huszárezredhez került. 1846-ban rangjának megtartásával kilépett a hadseregből. Prágában az egyetemen kémiai tanulmányokat folytatott és diplomázott. 1848-ban hazatért Magyarországra. A forradalom és szabadságharc szolgálatában századosként, kiváló szervezőképességének köszönhetően először egy gyutacs- és csappantyúgyár felállítására tett javaslatot, majd augusztusban kinevezték a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség parancsnokává, valamint honvédőrnaggyá. A hadsereg parancsnokságát Móga János altábornagy lemondása után vette át, s a táborban lévő Kossuth ekkor hozta nyilvánosságra a tábornoki kinevezését. Henryk Dembiński, majd Vetter Antal rövid fővezéri tevékenysége után Görgei lett a magyar főszereg fővezére, és a tavaszi hadjárat során több csatában és ütközetben legyőzve a császári csapatokat, felszabadította az ország jelentős részét. A hadjárat a budai vár május 21-i bevételével lett teljes. Kossuth a tavaszi hadjárat végén felkérte a fővezérség mellett a hadügyminiszteri poszt betöltésére is. Görgei és Kossuth augusztus 10-i megbeszélése után, minisztertanácsi döntés alapján megkapta a katonai és a polgári teljhatalmat, az augusztus 11-i haditanács pedig a feltétel nélküli fegyverletétel mellett döntött, amelyre az orosz sereg előtt augusztus 13-án, a szőlősi síkon került sor. A szabadságharc végén a cár követelésére amnesztiát kapott, de a karintiai Klagenfurtba internálták, ahonnan csak 1867-ben térhetett haza. Előbb különböző munkákat vállalt, majd a kormánytól kapott altábornagyi nyugdíjából élt. 1916-ban legnagyobb katonai sikerének évfordulóján, május 21-én, Budapesten hunyt el. <https://militaria.hu/digitalis-hadtortenelem-hadtorteneti-oktatasi-csomagok-iskolak-szamar/1848-49-es-szabadsagharces-forradalom-tortenete/gorgei-artur> (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁵¹⁷ Heinrich Hentzi von Arthur (Debrecen, 1785. október 24. – Buda, 1849. május 21.) császári és királyi vezérőrnagy, az 1848-49-es szabadságharcban az osztrák császári hadsereg egyik katonai vezetője, 1849 januárjától haláláig a budai vár parancsnoka. http://acta.bibl.u-szeged.hu/31047/1/aetas_2013_002_034-060.pdf (Megtekintés: 2021. július 17.)

⁵¹⁸ *Csomós István* 2010. 18.

https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_es_szkozrendszerenek_kialakitasa/19_0789_001_101231.pdf

⁵¹⁹ *Szilágyi László* 1976. 84.

⁵²⁰ 6/1987. (X. 15.) HM rendelet.

könyveket⁵²¹ vezetni. A katonai hagyományok megőrkítésére minden magasabb egységnél, egységnél (tanintézetnél) csapatmúzeumot, önálló zászlóaljnál, századnál emlékszobát (emlékfalat) kellett berendezni és fenntartani. A cél az volt, hogy a csapatmúzeum, emlékszoba (emlékfal) szemléltetően mutassa be az adott katonai szervezet történetét, fejlődését, a személyi állomány helytállását és az elért eredményeket.⁵²²

Az idők folyamán a HM HIM szakmai segítségével történt átrendezés eredményeként a csapatmúzeumok egyre szakszerűbbek és esztétikusabbak lettek. A kiállítások, amelyek a csapat, a fegyvernem múltját, történetét, a helyőrség katonai történetét mutatják be, kizárólag a szakszerűség, a múzeumi törvény⁵²³ előírásai alapján készülhetnek. A helytörténeti és hadtörténeti emlékek ápolása új lehetőséget ad a lakókörnyezettel való együttélés fejlesztéséhez nemcsak a hagyományörzés, hanem a hagyományteremtés tekintetében is. A csapattörténeti emlékszoba a csapat arculata bemutatásának egyik legfontosabb színtere. Itt mód van nemcsak szimbolikusan, hanem a valóságban is a nyilvánosság elé tárni egy katonai szervezet jelenkori értékeinek múlttal való kapcsolatát. Mind a csapat- és intézménytörténeti emlékszobák, mind pedig a fegyvernemi szakgyűjtemények kiállításait fel kell használni a személyi állomány kiképzése során.⁵²⁴

2013-ban a honvédelmi miniszter utasításban pontosította a fegyvernemi, csapat- vagy intézettörténeti emlékek megőrzésének feladatait. Az utasítás meghatározza a csapattörténeti szoba, a fegyvernemi és a csapat- vagy intézménytörténeti emlék, a fegyvernemi szakgyűjtemény és a honvédelmi kiállítóhely fogalmát, ezek létesítésére és a kiállítóhely működtetésére vonatkozó szabályokat.

A csapattörténeti emlékszoba: olyan honvédelmi kiállítóhely, amely a honvédelmi szervezet történetének írásos, képi és tárgyi emlékeit gyűjti, nyilvántartja és mutatja be, valamint rendelkezik állandó kiállítás befogadására alkalmas kiállítóteremmel és legalább egy raktárhelyiséggel, továbbá a honvédelmi szervezet által legalább egy, állományába tartozó, kijelölt fő felelősségi körébe tartozik – munkaköri leírás szerint is – az emlékszobával járó teendők elvégzése.

A fegyvernemi és csapat- vagy intézménytörténeti emlék: olyan történeti értékeket hordozó tárgy, írásos vagy képi dokumentum, amely hitelesen tükrözi az adott fegyvernem, honvédelmi szervezet működésének fontosabb eseményeit, az oktatási, kiképzési vagy harci

⁵²¹ A könyvbe bejegyezték a csapat megalakulásától kezdődően, annak tevékenységének, életének fontosabb eseményeit, harci útjának kiemelkedő állomásait és kiemelkedő eredményeit.

⁵²² 6/1987. (X. 15.) HM rendelet a Magyar Népköztársaság fegyveres erői szolgálati szabályzatának kiadásáról.

⁵²³ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

⁵²⁴ Szabóné Szabó Andrea 2000. 111–112.

emlékeit, a harci-technikai eszközökben bekövetkezett változásokat és kapcsolódik a honvédelmi szervezet hagyományainak folytatásához, valamint annak székhelyéhez,

A fegyvernemi szakgyűjtemény: olyan honvédelmi kiállítóhely, amely a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Múz. tv.) 48. §-a szerinti közérdekű muzeális gyűjteménynek vagy közérdekű muzeális kiállítóhelynek minősül és egy fegyvernem, csapatnem, szakcsapat vagy intézmény történetének írásos, képi vagy tárgyi emlékeit országosan gyűjti, tudományos igénnyel feldolgozza, nyilvántartja és bemutatja, és rendelkezik azokkal a személyi és tárgyi feltételekkel, amelyeket a muzeális intézmények működési engedélyéről szóló 2/2010. (I. 14.) OKM rendelet előír,

A honvédelmi kiállítóhely: a magyar hadtörténelem egy adott időszaka történetének ápolására szolgáló, nem önálló honvédelmi létesítmény, amely lehet fegyvernemi szakgyűjtemény vagy csapattörténeti emlékszoba.

A HM HIM a helyszíneken muzeológiai szakfelügyeletet lát el.

Fontos megemlítenünk, hogy az egyes katonai szervezetek, de magának a magyar haderő történetének objektív megismertetése a rendszerváltás után az egyik legkomolyabb feladatnak mutatkozott. A korábbi – kizárólag az akkori rendszernek megfelelő – kiállítások, emlékszobák gyakorlatilag elfelejtették a katonai szervezetek 1868 és 1945 közötti történetét. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum az 1990-es évek elején kezdte el visszaépíteni a hiányzó elemeket, amelyek tárgyai ugyan a gyűjteményekben megvoltak, de a raktárakból végre a kiállításokba kerülhettek az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében szolgált magyar katonákat bemutató emlékei. A Magyar Királyi Honvédség fegyverei, emléktárgyai, katonáink hősiességének írásos és tárgyi bizonyítékai.

A Hadtörténeti Múzeum a saját kiállításainak átstrukturálása mellett természetesen szakmai segítséget nyújtott és nyújt a katonai szervezetek csapattörténeti emlékszobáinak kialakításában. Az emlékszobák 1990-es évek elején történt felszámolása után a Múzeum szakemberei úgy gondolták, hogy komplex képet kell adni a helyőrségben egykor szolgált alakulatokról. Ezért jobbra a helyőrségtörténet, az alakulat történet és az adott fegyvernemek történetének elemeit ötvözték. Az első ilyen korszerű jellegű kiállítás 1994-ben Kecskeméten az éppen akkor a második világháborús repülő ász, vitéz Szentgyörgyi Dezső nevét felvevő harcászati repülőezred tárlata volt, amelyet a Hadtörténeti Múzeum tervezett és épített.

A korszerű, tárgygazdag kiállítások sora a 2000 években folytatódott, de már úgy, hogy az interaktivitásnak, valamint a város iskoláinak történelmi oktatási igényeit is

kielégítse. Ennek megfelelően annak bemutatása is hangsúlyossá vált, hogy a településen diszlokáló haderő mindenkor a város integráns részét képezte, együtt élt azzal. A katonákat befogadta és nagyra becsülte a város lakossága.

A Debrecenben, Szentesen, Székesfehérváron megépített kiállítások IT eszközökkel felvértezve már érdekesek és attraktívak az okos telefonokhoz szokott fiatalok számára is. Mindezekhez természetesen a kiváló múzeumi szakemberek mellett a katonai szervezetek nyitott gondolkodású parancsnokaira is szükség van, akik érzékenyek a korszerű PR lehetőségekre és tudják, hogy ma már egy katonai szervezetnek nyitottan kell viszonyulnia mindegyik társadalmi csoporthoz, a saját nyugállományú katonáiktól a történelemtanárokon át a fiatalokig.

XI. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerepe a 21. században

A HIM a magyar katonai hagyományok megismerésének és tudományos igényű kutatásának centruma, önálló hadtörténeti kompetencia központ. Feladata a magyar és a hozzá kapcsolódó egyetemes hadtörténelem tárgyi emlékeinek kutatása, feltérképezése, feltárása, illetve ezek rendszerezése itthon és külföldön egyaránt, szoros együttműködésben a hazai múzeumokkal és egyéb intézményekkel.⁵²⁵

A HIM tudományos kutatásokat végez a hadtörténelem, valamint a kapcsolódó történettudomány segédtudományai területén, amelyet különféle formákban tesz elérhetővé a nagyközönség, illetve a tudományos közélet számára. Az intézmény nemzetközi és hazai tudományos kutatási programok, konferenciák, rendezvények, kiállítások, újabban – alapkutatásokkal a háttérben hadtörténeti adatbázisok létrehozásával a magyar tudományos élet elismert intézménye. A katonai szervezeteknél kialakított, és az együttműködő szervezeteknél található muzeális gyűjtemények, emlékhelyek szakmai felügyeletével összefüggő feladatokat is ellátja.

Tudományos kutatóhelyként aktívan közreműködik a doktori képzésben, az egyetemi tanórák keretében hallgatókat fogad, akik megismerkednek a gyűjteményekkel és az ott ellátott közgyűjteményi feladatokkal.

Az intézmény szakmai kapcsolatot tart a hagyományőrző és a hadtörténelem területén dolgozó egyéb társadalmi szervezetekkel, valamint részt vesz az országos szintű és Magyar Honvédség keretein belül zajló tudományos, hagyományőrző és közművelődési rendezvények, ünnepségek megszervezésében és levezetésében.

A HIM múzeumpedagógiai foglalkozásai, viselet- és fegyverbemutatói szerte az országban népszerűek az oktatási és kulturális intézmények körében. A tudásanyag megfelelő rétegzettségének köszönhetően az intézmény egyaránt alkalmas az általános hadtörténettel kapcsolatos ismeretek bővítésére, valamint a honvédelmi nevelési programban és a kadétprogramban résztvevők specifikusabb oktatásra, sőt a program oktatóinak tudományos jellegű továbbképzésére is.

A HIM-nek kiemelt feladata van a nemzettudat kialakításában és a hazájukat szerető és múltjukat tisztelő állampolgárok nevelésében, valamint a helyes, objektív történelemszemlélet kialakításában, megtartásában és erősítésében. Alapvető célja a

⁵²⁵ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum alapító okirata [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A11K0287.MKA&targetdate=&printTitle=Honvédelmi+Minisztérium+Hadtörténeti+Intézet+és+Múzeum&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A11K0287.MKA&targetdate=&printTitle=Honvedelmi+Minisztérium+Hadtortenet+Intezet+es+Muzeum&getdoc=1) (Megtekintés: 2021. július 18.)

Nemzeti Alaptanterv azon célkitűzéseinek támogatása, amelyek a nemzeti öntudatra, a hazafias nevelésre vonatkoznak. „*A tanulók ismerjék meg nemzeti, népi kultúránk értékeit, hagyományait. Tanulmányozzák a jeles magyar történelmi személyiségek, tudósok, feltalálók, művészek, írók, költők, sportolók munkásságát. Sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek megalapozzák az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismerését, megbecsülését. Alakuljon ki bennük a közösséghez tartozás, a hazaszeretet érzése, és az a felismerés, hogy szükség esetén Magyarország védelme minden állampolgár kötelessége. Európa a magyarság tágabb hazája, ezért magyarságtudatukat megőrizve ismerjék meg történelmét, sokszínű kultúráját.*”⁵²⁶

A HIM szervezeti felépítése jól körülhatárolható módon, közgyűjteményi, illetve szakmai feladatok alapján öt igazgatóságra tagozódik.

- Hadtörténeti Múzeum
- Hadtörténeti Kutató Intézet
- Hadtörténelmi Levéltár és Térképtár
- Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóság
- Központi Irattár

Ezek az igazgatóságok szakmailag önállóak, ugyanakkor a hazai közgyűjteményi hálózat integráns részei. Egységes vezetés alatt működnek, amely magas szintű integrált munkavégzést tesz lehetővé, viszonylag kevés – a működést lehetővé tevő – háttér állománnyal, rendkívül gazdaságosan.

A Hadtörténet Múzeum 1918 novembere óta folyamatosan működő nemzeti közgyűjtemény. Országos múzeumként a magyar és a magyar vonatkozású hadtörténelem tárgyi emlékeinek és dokumentumainak gyűjtésére, őrzésére, tudományos feldolgozására és nyilvánossá tételére, továbbá az azokkal kapcsolatos szakértői tevékenység gyakorlására kizárólagosan jogosult szervezeti egység. Bár a fenntartó a Honvédelmi Minisztérium, szakmai felügyeletét az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) látja el.

Jelenleg 19 gyűjteményében gyűjti, őrzi, restaurálja, tudományos igénnyel feldolgozza és megtekinthetővé teszi a magyar hadtörténelem tárgyi, írásos és képi emlékeit. A műtárgyak száma meghaladja a 1.500.000 darabot. Állandó kiállításai a bécsi kongresszustól (1815) kezdve a második világháború végéig (1945) mutatják be a magyar hadtörténelem vonatkozó műtárgyait, míg a Fegyvertörténeti Látványraktár az ezeréves

⁵²⁶ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor> (Megtekintés: 2021. július 18.)

magyar hadtörténelem fegyverzetén kalauzolja végig a látogatót. Az önálló látogatási lehetőség mellett tárlatvezetők és múzeumpedagógus kollégák a látogatás céljához igazított ismeretanyagot adnak át az iskolás csoportoknak, akik az éves – átlagosan 80 000 fő - látogató jelentős részét képezik.⁵²⁷

A múzeum hadirégészeti, valamint hadszíntérkutatásokat is végrehajt a magyarországi és a magyar vonatkozású külföldi harctereken. A tudományos célú régészeti feltárások eredményei alapot nyújtanak a katonai emlékhelyek rendszerének kialakításához. Fontos szempont, hogy hadtörténelmünk oktatásában a globális kép kialakítása, az összefüggések értelmezése mellett szerepet kapjanak lokális tényezők, kialakulhasson a személyes érintettség és kötődés egy-egy esemény, vagy helyszín (például Helyőrség) iránt.⁵²⁸ A katonai emlékhelyek mellett a múzeum filiáléi is ezt a célt szolgálják: a pákozdi Katonai Emlékparkban található Pákozdi–Sukorói Csata Emlékkiállítás a régió egyik legfontosabb hadtörténelmi eseményét mutatja be a helyszínen.

Ehhez kapcsolódóan az intézmény képes részt venni regionális vonatkozású segédanyagok létrehozásában a hadtörténelem és katonai hagyományápolás oktatásához. Szintén helyőrség-történelmi jelentősége van annak, hogy a múzeum illetékességéből kezdeményezheti a muzeális értékkel bíró honvédségi épületek, építmények és eszközök nemzeti kulturális örökségünkbe való beemelését vagy védetté nyilvánítását.⁵²⁹ A 2020-ban létrehozott Honvédelmi Értéktár Bizottság tagjaként pedig a HIM aktív részt vállal annak tudományos, szervező és ismeretterjesztő munkájában. Honvédelmi Értéktár célja a honvédelmi ágazatban azonosított nemzeti, honvédelmi és katonai értékek, valamint az ezekhez kapcsolódó adatok gyűjteményének rendszerezése és megőrzése. Az ide kerülő értékek értéktárba kerüléséről a honvédelmi miniszter dönt a Honvédelmi Értéktár Bizottság szakmai javaslatai segítségével.⁵³⁰

Általában a múzeumoknak, így a Hadtörténelmi Múzeumnak is aktuális kihívást jelent, hogy pedagógiai és a hazafias nevelést érintő programjait összehangolja az oktatási intézmények munkájával és igényeivel. A feladat, hogy a jelenleg előforduló párhuzamosságok helyett a közgyűjtemények és a pedagógusok munkája tudatosan egészítse ki egymást. A múzeumot gyűjteményi köre, állandó és időszakos kiállításai és tudományos

⁵²⁷ Éves statisztika alapján 2015–2019.

⁵²⁸ A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum küldetésnyilatkozata, 2020. július 17. Nyilvántartási szám: MÚZ/137/2020.

⁵²⁹ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800068.KOR> (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵³⁰ 45/2020. (VIII. 14.) HM utasítás a Honvédelmi Értéktár létrehozásáról. <https://honvedelem.hu/images/media/5fd0e08610a5f586588609.pdf> (Megtekintés: 2021. július 18.)

szintetizáló munkája mindenképpen predesztinálja arra, hogy az általános honvédelmi nevelésben részt vegyen: például az immáron érettségi tantárgynak is választható honvédelmi alapismeretek tantervi követelményeit az intézmény kompetenciái szervesen kiegészítik.

A Hadtörténeti Kutató Intézet (a továbbiakban: Intézet) a HIM kutatóintézeti, tudományos és közművelődési, valamint publikációs feladatokat ellátó tudományos szervezeti egysége. Az Intézet keretében szakmailag önálló az 1888 óta működő Hadtörténelmi Közlemények Szerkesztősége. Az Intézet Kutató Osztályának feladatai közé tartozik a Honvédelmi Minisztérium és az Magyar Honvédség szervei, szervezetei, valamint az Intézmény számára a hadtörténelemmel kapcsolatos tudományos szakmai feladatok ellátása és koordinálása, alap kutatások folytatása a magyar és a kapcsolódó egyetemes hadtörténet elmúlt 800 évét átfogó közép-, új-, és legújabb kori korszakaiban, valamint a kapcsolattartás és együttműködés a hazai és külföldi szakirányú tudományos szervezetekkel.⁵³¹

Kutató hadtörténészek tudása lehetővé teszi a hivatásos és szerződéses katonai állomány hadtörténelmi műveltségének fejlesztését, történelemszemléletük formálásának segítségét, illetve azt, hogy hadtörténelem témakörben általános és középiskolában tanító tanárok számára szakmai megújító képzéseket tarthassanak, és kiemelten a történelem szakos, illetve a katonai alapismereteket tanító, a honvédelmi nevelési programban (korábban KatonaSuli) és a tervezett kadét programban tanító tanárok számára.⁵³² A képzés tárgya: az 1848-tól napjainkig terjedő időszak hadtörténelme, a hadtörténelem iskolai, a hazafias nevelés tárgykörében folyó oktatása során való alkalmazásának lehetőségei. Az Intézet fő feladatai közé tartozik a szakmai együttműködés és kapcsolattartás a tiszti-, és altisztképző oktatási intézményekkel.⁵³³

A Hadtörténelmi Levéltár és Térképtár a HIM kiemelt szervezeti egységét képezi. Ezen belül négy hasonló rendeltetésű – alapfeladatait tekintve azonban eltérő – szakmai terület működik egységes vezetés alatt:

- Hadtörténelmi Levéltár,
- Bécsi Levéltári Kirendeltség,

⁵³¹ Markó György 2008. 17–19.; Hadtörténeti Intézet. <https://militaria.hu/hadtorteneti-intezet-es-muzeum/hadtorteneti-intezet-desc> (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵³² A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum küldetésnyilatkozata, 2020. július 17. Nyilvántartási szám: MÚZ/137/2020.

⁵³³ Hadtörténeti Intézet. <https://militaria.hu/hadtorteneti-intezet-es-muzeum/hadtorteneti-intezet-desc> (Megtekintés: 2021. július 18.)

- Hadtörténeti Térképtár és
- Hadtörténeti Könyvtár.

Szakmai felügyeletüket – a Hadtörténeti Múzeumhoz hasonlóan – az EMMI és a Levéltári és Könyvtári Szakfelügyelő látja el.⁵³⁴

A Hadtörténelmi Levéltár és Térképtár alapvető rendeltetése a honvédelmi miniszter és az MH Parancsnoksága (a továbbiakban: MHP) közvetlen felügyelete vagy irányítása alá tartozó szervek és szervezetek, valamint mindezek jogelődjeinek működése során keletkezett levéltári értékű papíralapú vagy más adathordozókon fennmaradt levéltári, térképészeti és könyvészeti anyagok gyűjtése, rendszerezése, feldolgozása, megőrzése és kutathatóvá tétele. A magyar nyelvű, hadtörténeti vonatkozású dokumentumok teljes körű, valamint a külföldön megjelent magyar vonatkozású szakirodalom és a kapcsolódó tudományterületek irodalmának válogatott gyűjtése, ezek rendszerezése, megőrzése és a hozzáférhetőség biztosítása. A hazai katonai szabályzatok, utasítások, kiadványok és ezek köteles példányainak muzeális célú gyűjtése, megőrzése, feltárása és szolgáltatása.⁵³⁵

A Hadtörténelmi Levéltár gyűjtőkörébe az 1740-től, a magyarországi állandó hadszervezet felállításától napjainkig keletkezett magyar katonai iratok tartoznak. A kutatók számára nyilvánosak a magyar katonai vonatkozású iratok Mária Terézia korától a Magyar Néphadsereg fennállásáig. Az átvett és a gyűjtött levéltári anyagot nyilvántartja, szakszerűen kezeli, biztonságosan megőrzi.⁵³⁶

A Bécsi Levéltári Kirendeltség útján az intézmény védi a bécsi Hadilevéltárban elhelyezett és a két ország közös szellemi tulajdonát képező iratanyag kezelésében a magyar érdekeket, valamint feltárja, nyilvántartja és másolatban gyűjti az ottani magyar vonatkozású hadtörténelmi anyagokat. A kirendeltség közreműködik és véleményt nyilvánít a bécsi Hadilevéltárban őrzött magyar vonatkozású anyagok feldolgozásával kapcsolatos kérdésekben, valamint a magyar és a harmadik országbeli igények elbírálásában.⁵³⁷

A Hadtörténeti Térképtár jelenlegi szervezeti formájában 1954-ben jött létre. Országos és nemzetközi szinten gyűjti a hadtudomány, különösen a hadtörténelem műveléséhez szükséges térképeket, légi felvételeket, valamint térképészeti szakirodalmat,

⁵³⁴ 3/2009. (II. 18.) OKM rendelet a muzeális intézmények szakfelügyeletéről.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900003.okm> (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵³⁵ *Markó György* 2008. 21–22.; Hadtörténelmi Levéltár. <https://militaria.hu/hadtorteneti-intezet-es-muzeum/hadtortenelmi-leveltar> (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵³⁶ A Levéltár története. https://militaria.hu/adatb/leveltariuj/content/leveltar_tortenete (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵³⁷ Külföldi levéltári intézetek. https://mnl.gov.hu/kapcsolatok/kulfoldi_leveltari_intezetek.html (Megtekintés: 2021. július 18.)

ezeket megőrzi, feldolgozza, és róluk folyamatos tájékoztatást nyújt a kutatók számára. Mindemellett elkészíti a tudományos munkához szükséges térképészeti segédleteket, digitális adatbázisokat és dokumentumokat, és biztosítja az ezekhez való hozzáférést. Anyagának gerincét a bécsi Hadilevéltárból átkerült, Magyarországot megillető mintegy 50 000 darabból és a magyar királyi Állami Térképészet mintegy 60 000 darabból álló gyűjteménye alkotja. Nagyságát tekintve a Hadtörténeti Térképtár az ország legnagyobb ilyen jellegű közgyűjteménye, közel 500 000 egyedi és sorozattérkép, atlasz, dombormű, szakkönyv, szakfolyóirat, légi fénykép stb. áll a kutatók rendelkezésére.⁵³⁸

A Hadtörténeti Könyvtár szakmailag önálló országos szakkönyvtár. Kiemelt feladata a hazai katonai szabályzatok, utasítások, kiadványok gyűjtése. Gyűjteménye mintegy 300 000 szakdokumentumot számlál, közte több mint 30 000 katonai szabállyal. Hozzáférést biztosít a tudományos munkához szükséges segédkönyvekhez, digitális adatbázisokhoz és dokumentumokhoz, illetve készít is ilyeneket. Kapcsolatot tart hazai nyilvános könyvtárakkal és a hasonló gyűjtőkörű külföldi intézményekkel, testületekkel. A könyvészeti források digitalizálása során elektronikus könyvtári dokumentumokat állít elő, szakirodalmi adatbázisokat épít, fejleszt és tesz hozzáférhetővé. Segítséget nyújt és képzéseket szervez a digitális írástudás, és a könyvtárhasználat terén, és elősegíti az egész életen át tartó tanulást.⁵³⁹

A Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóság feladata a Magyarország területén található összes magyar és külföldi, valamint az ország határain túl lévő magyar, a nemzetközi szerződésekben, illetve a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény 3.§ f) pontjában meghatározott temetési helyek és az ezekkel összefüggő katonai emlékművek és emlékhelyek felkutatásával, felmérésével, gondozásával, valamint nyilvántartásával, létesítésével és áthelyezésével, továbbá ellenőrzésével kapcsolatos tevékenység elvégzése, együttműködés keretében való elvégztetése és a munkálatok ellenőrzése.⁵⁴⁰

Szervezetében három szakmai terület működik egységes vezetés alatt:

- Belföldi Hadisírgondozó Osztály,
- Külhoni Hadisírgondozó Osztály,
- Pályázati Monitoring Osztály.

⁵³⁸ Kreutzer Andrea 2002.

⁵³⁹ Uo.

⁵⁴⁰ 1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900043.tv> (Megtekintés: 2021. július 18.)

A belföldi első és második világháborús hadisírok felkutatása, adatbázisba rendezése és nyilvántartása és felújítása mellett kilenc országgal államközi szerződés alapján folyik a határokon túli magyar hadisírok nyilvántartása, felújítása és állagmegóvása. Az elmúlt években pályázati úton valósult meg a Magyarországon fellelhető első világháborús hadisírok és temetőben lévő emlékművek felújítása, összességében 2 milliárd forint értékben, ezt a munkát a KEHI, azon belül is a Pályázati Monitoring Osztály koordinálta, felügyelte és ellenőrzi.⁵⁴¹

Az igazgatóság– mint a HIM integráns része – más intézményrészek szakmai segítségét is igénybe véve a magyar háborús hősi halottakkal kapcsolatban adatgyűjtést folytat bel- és külföldi közgyűjteményekben, önkormányzati és egyházi forrásokban, temetői nyilvántartásokban.⁵⁴²

A hadisírgondozás érdekében tevékenykedő civil szervezetekkel együttműködésre törekszik, előkészíti a hadisírok, emlékművek és emlékhelyek gondozása, felújítása, felmérése és kutatása tárgyában velük kötendő megállapodásokat, meghatározza támogatási szerződésük szakmai részleteit. A hadisírgondozással, emlékművekkel és emlékhelyekkel kapcsolatban megemlékezési és kegyeleti feladatokat lát el, ezekkel összefüggésben rendezvényeket, konferenciákat szervez önállóan, vagy más szervezettel együttműködve.⁵⁴³

Előkészíti és biztosítja a Magyarország területén különféle infrastrukturális beruházások, építkezések, földmunkák során előkerült magyar és más nemzetbeli (általában egykori szovjet) háborús hősi halott katonák földi maradványainak exhumálásával és újratemetésével kapcsolatos feladatokat. Végzi a veszélyeztetett helyszínen nyugvó háborús hősi halottak, illetve a magyar hadimúlt szempontjából kiemelkedő személyiségek tervezett exhumálását és újratemetését. Ezek a feladatok a hadisírgondozás mély társadalmi beágyazódását eredményezik, amely képessé teszi az igazgatóságot arra, hogy a hőskultuszt méltóképpen és nagy nyilvánosság bevonásával ápolhassa Magyarországon.⁵⁴⁴

A Központi Irattár a honvédelmi szervezetek, valamint jogelődjeinek működése során keletkezett papíralapú, vagy más adathordozókon fennmaradt irattári és levéltári anyagokat kezeli. Az Irattár alapvető célja, hogy a Magyar Honvédség és a társadalom részére –

⁵⁴¹ Első világháborús hadisírok és emlékművek. <https://militaria.hu/hadtorteneti-intezet-es-muzeum/palyazatok/hadisir-palyazat/i-vilaghaborus-hadisirok-es-emlekmuvek> (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵⁴² 66/2016. (XII. 22.) HM utasítás a hadisírgondozással kapcsolatos ágazaton belüli feladatmegosztásról és az első világháborúban életüket vesztett magyar katonák hadisírjainak és hősi emlékhelyeinek állapotfelmérésével, felújításával összefüggő pályázati tevékenységről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16U0066.HM&txreferefer=00000> (Megtekintés: 2021. július 18.)

⁵⁴³ Uo.

⁵⁴⁴ A magyar hadisír gondozás története. <https://hadisir.hu/bemutakozas/a-magyar-hadisir-gondozas-tortenete> (Megtekintés: 2021. július 18.)

jogszabályban meghatározottak alapján – a keletkezett katonai iratokat kezelje, megőrizze és megismerhetővé tegye, valamint azokból adatokat, tényeket igazoljon. Kiváló forrásbázisa a magyar halottak, sebesültek, eltűntek és hadifogságba esett katonák kutatásának, akik a második világháborúban küzdöttek hazájukért.

Szintén itt kutatható a veszteségi nyilvántartás (második világháborús veszteségi lajstrom, veszteségi karton, veszteségi okmánygyűjtő, orosz hadifogságból hazatértek dokumentumai), valamint a második világháborús hadifogoly okmányok (hadifogolylapok, nyugati és keleti hadifogságból hazaérkezettek nyilvántartásai).

A HIM megkerülhetetlen a magyar hadtörténet feltárásában és értelmezésében, az oktatásba történő, megfelelő mértékű integrálásában. Nagyon fontos, hogy az oktatásban részt vevők egyszerre lássák a háborúk pusztító voltát és a hazáért harcoló katonák hősiességét. Fontos, hogy a pedagógus ne féljen megértetni és tanítani ezeket a korszakokat, megtalálja benne azokat az elemeket, irányokat, amelyek segítségére lehetnek a diákok oktatásában, nevelésében. Találkozhassanak a pedagógusok (és rajtuk keresztül a diákok) a tábornokok nehéz döntéseitől az egyszerű honvéd mindennapos problémáig. Az olyan összetett dolgoktól, mint a haderő élelmezése az olyan hétköznapi fogalmakig, mint a bajtársiasság és kötelességtudat, hazaszeretet. Az intézmény falai között felhalmozott tárgyi és írott emlékek (a hozzáértő kollégákkal együtt) segítenek abban, hogy minél realisabb képet kapjunk a történelmünk egy-egy kiemelt eseményéről.

A HIM alapvető tudományos és egyben népszerű háttérrel biztosít a hazai katonai hagyományok megismeréséhez, egyben minden társadalmi szegmensben megkísérli tudatosítani a mindenkori magyar katona társadalmi szerepét. A katona a társadalom része volt és az is maradt a mai viszonyok között is. Az egyenruhát viselő, fegyvert hordó katona közülünk való, értünk van és a mi biztonságunkat garantálja.

1. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum örökségápolása⁵⁴⁵

A HM HIM jelenleg zajló legjelentősebb projektjét, a Katonahősök Emlékezete programot Dr. Kovács Vilmos ezredes, a HM HIM parancsnoka indította el 2012-ben. A program, amely 1848-tól napjainkig átfogja a magyar katonák áldozatvállalását a hazájukért, amelynek során hősi halált haltak, megsebesültek, eltűntek vagy – akár hosszú évekig –

⁵⁴⁵ <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/informations/altalanos-informaciok> (Megtekintés: 2022. február 14.)

hadifogságban sínylődtek. A program hat nagy panelre tagolódik, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, az első világháború, a második világháború, A Magyar Néphadsereg, az 1956-os forradalom- és szabadságharc időszaka, valamint az 1990 óta eltelt időszak. Fontos kiemelni, hogy egy szakasz kutathatóvá tételét a folyamatos adatgyűjtés biztosítja, vagyis a kutatás nem áll le. Az online elérhető adatbázisok további kutatási eredményekkel és előkerült adatokkal folyamatosan frissítve lesznek.⁵⁴⁶

Az említett program keretein belül zajlott a „Magyar Katona Áldozatvállalása a Nagy Háborúban” projekt. A 2010-es évek elején, közeledve az első világháború kitörésének 100. évfordulójához, a közvélemény érdeklődése egyre inkább a már-már elfeledett, az emberiség öskatasztrófájának tartott világégés történései felé fordult. A családi legendáriumok leginkább a hősi halált halt, hadifogságba esett hozzátartozók emlékét vagy a megsebesült családtagok történeteit őrizték meg. Az eltelt száz esztendő azonban a generációkon átívelő emlékeket és történeteket mára többnyire oly mértékben elhomályosította, hogy a kései utódokra csak a déd- vagy üknagyapa neve, valamint az a puszta tény maradt, hogy valamikor, valahol a Nagy Háború sodrában odaveszett, hadifogságra jutott vagy sebesülést szenvedett. Érthető módon a mai hozzátartozó minél több adatot szeretne megtudni a keresett rokon első világháborús sorsára vonatkozóan. Eddig azonban mindenki által hozzáférhető, szabadon kereshető adatbázis nem állt rendelkezésre. Az első világháborút követően kifejezetten Magyarország veszteségi adatainak összegyűjtésére történtek ugyan próbálkozások, de név szerint kereshető összegzésre eddig nem került sor. A jelentős társadalmi igény alapján a HM HIM kezdte meg a világháború során kiadott, az Osztrák–Magyar Monarchia veszteségi adatait tartalmazó, hivatalos veszteségi listákból a magyar honosságú katonák adatainak kereshető adatbázisba történő feldolgozását. A feldolgozás szükségességét az indokolta, hogy a német nyelvű, laikus számára ismeretlen rövidítésekkel teletűzdelt veszteségi listákhoz nem készült összevont névmutató, amely a világháború során kiadott, több mint 700 számot megélt kiadványban igencsak megnehezítette a keresést.⁵⁴⁷

A több mint nyolc esztendeig tartó digitalizálási és feldolgozási munka eredményeképpen összességében több mint 1 500 000 magyar honosságú katonára vonatkozó feldolgozott adatsor áll rendelkezésünkre, amely megközelítőleg 703 000 halálesetet, 528 000 sebesülést és 341 000 hadifogságra jutást dokumentál. Az elmúlt 100 évben nem készült még ilyen veszteségi adatbázis, amely bemutatná a magyar katonák

⁵⁴⁶ Az adatbázisok elérhetősége: <https://katonahoseink.militaria.hu>

⁵⁴⁷ Az adatbázis létrehozása. <https://katonahoseink.militaria.hu/informations/az-adatbazis-letrehozasa> (Megtekintés: 2020. december 9.)

áldozatvállalását a Nagy Háborúban. A HM HIM kezdeményezte és jórészt koordinálta ezt a hatalmas projektet a fenntartó Honvédelmi Minisztérium, valamint az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatásával, a Magyar Nemzeti Levéltárral és Budapest Főváros Levéltárával együttműködve. Forrásait tekintve, a már említett császári és királyi Hadügyminisztérium által hivatalosan kiadott veszteséglista mellett a HM HIM és partnerei a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár halotti anyakönyveiből, a bécsi osztrák Hadilevéltárban (Kriegsarchiv), a pozsonyi szlovák Hadtörténelmi Levéltár halotti anyakönyveiből, a bécsi Hadilevéltárban őrzött, hadisírokra vonatkozó temetőkataszteri iratanyagból, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára megyei tagintézményei őrzésében lévő polgári halotti anyakönyvek első világháborús halálesetekre vonatkozó bejegyzéseiből merítettek.⁵⁴⁸

Az Európában is példa értékű projekt, az egész adatbázis tudományos igényű alapkutatásnak minősül, amely Kárpát-medencei jelentőségű.

A múlt örökségének valóságossá tétele szempontjából emlékezetkultúránk látható jegyeiként értelmezhetők a haderő áldozathozatalának és hősiességének tárgyiasult emlékei és mementói, vagyis azok a hadisírok és emlékművek, amelyek Európa-szerte évszázadok óta emlékeztetik a magyarságot és más nemzetek fiait a magyar katonák helytállására és hazaszeretetére. Az ő áldozatvállalásuknak köszönhetően Magyarország immáron ezer évet is meghaladó állami léttel rendelkezik, s ennek megfelelően a mai magyarság határainkon belül és határainkon túl egyaránt emelt fővel tekinthet katonahőseire.

A második világháborús magyar katonai veszteségi adatbázist⁵⁴⁹ 2022. január 11-én publikálták. Az adatbázis értékét és jelentőségét az adja, hogy a régóta ismert veszteségek közül 241 087 esetnek immár pontosabb körülményeit is megismerhetjük. A háború veszteségeiben sajnos szinte minden magyar család érintett, az ehhez kapcsolódó emlékek és történetek pedig sokszor még ma is feldolgozásra várnak. A bemutatott adatbázis kiegészítésként szolgál az elmúlt évek során elérhetővé vált „Katonák a gulágon”⁵⁵⁰ oldalon vagy a hadisír nyilvántartóban⁵⁵¹ található adatokhoz. A benne megtalálható információk nemcsak kiegészítik egymást, hanem rávilágítanak arra, hogy egy-egy háború kapcsán a veszteségre vonatkozóan milyen sokszínű források állnak rendelkezésre a kutatók és az érdeklődők számára.

⁵⁴⁸ Forrástípusok. <https://katonahoseink.militaria.hu/informations/forrastipusok>. (Megtekintés: 2020. december 9.)

⁵⁴⁹ <https://iivh-katonahoseink.militaria.hu/kereses>

⁵⁵⁰ <https://katonakagulagon.militaria.hu>

⁵⁵¹ <https://hadisir.hu/hadisir-nyilvantarto>

Az 1956-os forradalom és szabadságharcra foglalkozó honlap 2021. november 4-étől elérhető.⁵⁵²

2023-ra a program az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc katonai veszteségeinek feldolgozásával, a Magyar Néphadsereg időszakában meghalt katonák, valamint a missziók során hősi halált halt honvédek adataival egészül ki. Így válik – a rendelkezésre álló adatok alapján – teljessé a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum által az elmúlt években végzett feldolgozó munka; ezzel tisztelegve a Magyar Honvédség 175 éves múltja előtt.

Katonáink túlnyomó többsége, több mint 700 000, akik hadműveletekben, vagy hadifogolyként haltak hősi halált – a két nagy világégés egykori hadműveleti területein vagy a szembenálló fél hátszágában – a jelenlegi határokon túl nyugszik. Az ő, illetve a jelenlegi országhatárokon belül nyugvó katonáink temetkezési helyei hadisírnak minősülnek és védettséget élveznek.

A hadisírok olyan sírhelyek, ahol a fegyveres erőkhöz tartozó személyek, fegyveres összetűzések következtében elesettek, hadifogságban elhunytak, illetve polgári elhurcoltak nyugszanak, beleértve az egyéni és közös sírokat, jeltelen sírokat, illetve az előbb felsorolt eseményekhez kapcsolódó emléktáblákat, emlékműveket és jeleket.⁵⁵³ E hadisírok jelentős része magyar nemzettársaink által lakott területeken található, így azok ápolása, megóvása erős híd a magyarországi és az elszakított területeken élő nemzettestvéreink között. Az ottani katonai emlékhelyek a magyar közösségek számára pedig nemzetmegtartó, közösségépítő, ezáltal identitást erősítő bástyák.

A nemzeti történelmi emlékezet szempontjából kiemelkedő jelentőségű, a hadisírokkal kapcsolatos tevékenységre vonatkozó rendelkezés kimondja: *„A hadisírok fenntartását nemzetközi egyezményekben is szabályozzák, az egykori hadviselő felek országainak területén gyakran kölcsönösen fellelhetők, például követve a frontvonal változását. Ezekben az egyezményekben általában kötelezettséget vállalnak a másik fél tájékoztatására, lehetővé teszik a kutatómunkát, látogathatóságot biztosítanak és kicserélik a nyilvántartási adataikat. Az egyezmények részei még a sírhelyek méltó körülmények közti fenntartásának biztosítása, a vallási szempontok figyelembe vételével. A szerződő felek határozatlan időtartamra, ingyenesen biztosítják azon területek használatát, ahol a hadisírok fekszenek. Az exhumáláshoz az egyik fél kérelme és a másik fél beleegyezése szükséges, megkérdezve az esetleges harmadik felet is. Nem egy olyan katonatemetőt vagy*

⁵⁵² <https://56online.militaria.hu/in-memoriám-1956>

⁵⁵³ <https://hadtortenelem.lap.hu/hadisirok/25593819> (Megtekintés: 2020. november 23.)

*katonai parcellát ismerünk, ahol nem csupán két egykori ország katonái nyugszanak. A nemzetközi egyezmények követik az egyes országok törvényi jogszabályait, így a felsorolt tételek megjelennek a helyi törvényekben is*⁵⁵⁴.

Hadisírok azonban nem csak szárazföldön léteznek, lehetnek hajóroncsok is. Az S.M.S. SZENT ISTVÁN csatahajó vagy az S.M.S. ZENTA cirkáló maradványai az Adria mélyén horvát, illetve montenegrói vizekben vannak, az egykori tengerészek maradványait is magukba foglalva. A magyar hadisírok természetesen a magyarságot érintő világháborúkhoz és szabadságharcainkhoz kötődnek, úgy mint az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, az első és második világháború, az 1956-os szabadságharc.

A korábbi eseményekről is megemlékeznek emlékművek (például Mohácson az oszmán törökök elleni 1526-os csatáról), de még az 1848-as események idején sem létezett az a fajta veszteség-nyilvántartás és temetkezési rend, amely az utókornak lehetővé tette volna a lelkiismeretes hadisírgondozást.

A mai Magyar Honvédség fő törekvései közé tartozik, hogy a nemzeti és a történelmi emlékhelyek, valamint a hadisírok mellett egy új emlékezet-helyszínt, a katonai emlékhelyet is létrehozza. A katonai emlékhely meghatározása során olyan helyszíneket lehet figyelembe venni, ahol hitelt érdemlő források bizonyítják, hogy a magyar hadtörténelem kiemelkedő, kulcsfontosságú eseménye (csata, ütközet, ostrom, egyéb haditény) zajlott le. Továbbá katonai emlékhelynek minősülhet az a helyszín is, ahol – a magyar hadtörténelem szempontjából fontos – hadieseménynek vagy a katonai szolgálattal összefüggő eseménynek, alakulatnak, kiemelkedő katonaszemélynek emlékét megőrző alkotást (emléktábla, emlékmű, szobor, kopjafa, emlékkő, kiállított harceszköz stb.) helyeztek el. A hadtörténelem során jelentős befolyással bíró, kifejezetten katonai céllal épített és hosszú távon katonai célra használt építmények, objektumok (egykori laktanya, erőd stb.), valamint a nemzeti szellemi örökség hadtörténelmi vonatkozású emlékeit őrző, a magyar katonai hagyományokat tradicionálisan ápoló intézmények is katonai emlékhelynek minősülhetnek.

A katonai emlékhelyek ugyanakkor egyezést mutathatnak a nemzeti és a történelmi emlékhelyekkel. Például az egri vár vagy a muhi csata helyszíne nemzeti emlékhely és katonai emlékhely is lehet egyben.

A hadtörténelmi örökség⁵⁵⁵ intézményi / gyűjteményi keretei elsőként a HM HIM-ben formálódtak ki Magyarországon. Ennek egyik új és figyelemre méltó eleme – természetesen

⁵⁵⁴ <https://hadtortenelem.lap.hu/hadisirok/25593819> (Megtekintés: 2020. november 23.)

⁵⁵⁵ A hadtörténelmi örökség az 1711 utáni hadszíntér, csatater, védelmi létesítmény, egyéb katonai objektum vagy hadi emlék, különösen harci repülőgép, kerekes vagy lánctalpas harcjármű és egyéb katonai

a hagyományos gyűjtemények mellett – a Hadirégészeti Gyűjtemény (HGY), amely a Hadtörténeti Múzeum legfiatalabb gyűjteményeként 2013-ban jött létre. A hadtörténeti régészet módszertanának, valamint a nemzetközi és hazai kutatómódszertanának első hazai szintézise a 2010-ben megjelent, Csaták néma tanúi című könyvben.⁵⁵⁶ A kulturális örökség ezen új fogalmi kategóriája 2014-ben ágyazódott be a hazai kulturális örökségvédelem struktúrájába.⁵⁵⁷ Az amerikai és nyugat-európai előzményekkel rendelkező hadtörténeti régészet ágai tradicionálisan csata- és hadszíntérkutatásból, katonai objektumok vizsgálatából, hadisírkutatásból, valamint roncskutatásból épülnek fel. A hadtörténeti régészet módszertanát tekintve egyaránt támaszkodik a képi és írásos források vizsgálatára, a történelmi táj változásainak a rekonstrukciójára, hadtudományi terepelemzésre, valamint non-destruktív, illetve destruktív (roncsolással nem járó, illetve roncsolással járó) régészeti kutatásokra, így terepbejárásra, geofizikai lelőhely-felderítésre és feltárássra.⁵⁵⁸ Mindezek tudományos hátterét a HM HIM mint Európában is egyedülálló hadtörténeti kompetencia központ adja, ahol megtalálható a hadirégészetet támogató szinte összes közgyűjteményi és kutatási forrás.

fegyverrendszerek, fegyverek, felszerelés és egyenruha elemei, továbbá azok együttese (a továbbiakban együtt: hadtörténeti örökségi elem) 2001. évi LXIV. törvény, 7.§. 7. pont, Magyar Törvénytar

⁵⁵⁶ *Négyesi Lajos* 2010.

⁵⁵⁷ A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7. §-a. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100064.tv>. (Megtekintés: 2020. november 23.)

⁵⁵⁸ *Sutherland, Timothy–Holst, Malin* 2005.

XII. Összefoglalás

A katonai emlékezetpolitikának, a hőskultusznak, a hagyományörzésnek évszázados, sőt évezredek történelmi előzményei vannak, azonban az első világháború kétségtelenül megnövelte a jelentőségét, mondhatni intézményesítette azt. A Nagy Háború következményeként úgy Magyarországon, mint a világ más országaiban immár a nemzetpolitika részeként kapott kiemelten fontos szerepet. Az értekezés ennek 20–21. századi vonatkozásait mutatja be. Megállapítható, hogy a Horthy-korszak és a jelenkor között – a disszertációban részletezett módon – szerves kapcsolat rajzolódik ki, napjainkban a két világháború közötti időszak hagyományai szolgálnak mintául. Egyúttal jól megfigyelhető ehhez a két periódushoz képest az 1945–1989 között ápolt hagyományok kontrasztja.

Az értekezésünkben a fentiek alátámasztására részletes vizsgálatnak vetettük alá a katonatörténelmi emlékezet megjelenési formáit, végigvezetve az olvasót az emlékezet helyszínein és ismertette a megemlékező rendezvények szabályait, lefolyását. Az országos szintű események helyszínei közül részletesen bemutatja a budapesti Hősök tere keletkezéstörténetét és rendeltetését. A tér funkciójának ismertetése kapcsán nemzetközi kitekintést nyújt az Ismeretlen Katona eszméjének európai kialakulására, és felvázolja a magyar hősökre történő emlékezés kezdeteit. Kiemelt jelentősége volt a részletesen tárgyalt Hősök Emléknapja elrendelésének és megünneplésének.

Ugyanígy a nemzeti haderő szintjén kísérletet tettünk a katonai hagyományápolás és a hadtörténelmi emlékgyűjtés bemutatására, melynek során kiemelt figyelmet fordítottunk az alakulatok a Magyar Királyi Hadimúzeumra. Ezt az is indokolja, hogy többek között itt kerültek megőrzésre azok az emlékkönyvek és emlékgyűjtemények, amelyek a katonai hagyományok ápolásának megőrkítői, az utókor számára útmutatói.

Helyi, települési szinten a hősi emlékművek állítása és az ott tartott megemlékezések rendezése szolgálta és szolgálja ma is a hősök emlékének őrzését. értekezésünkben részletesen bemutattuk ezeknek a helyi emlékezethelyeknek a típusait, amelyek közül – „műfajként”, megjelenési formaként – különleges szerepet töltött be a Hősök ligete, a Hősök erdeje, a Hősök Temploma, a Hősök Mauzóleuma, vagy a Hősök kapuja.

A Horthy-korban kialakult hagyományok 1945 után jelentősen, gyökeresen átértékelődtek. Az értekezés kitér a politikai indíttatású változások bemutatására, az új

eszmeiség ismertetésére, ezúttal is példákon keresztül. Különösen szembetűnő volt ez az egyházi – és bizonyos állami – ünnepek kapcsán.

Mindamellett a disszertáció hangsúlyos része a jelenkori emlékezetpolitika bemutatása, ezért kellő részletességgel igyekeztünk kitérni a katonai ünnepekre és a csapathagyományok őrzésére a 20–21. század fordulóján. Így ismertetésre került a Magyar Honvédelem Napja, továbbá a haderőnemi és fegyvernemi napok, a csapatünnepek, akárcsak ezzel összefüggésben a nemzeti katonai és a csapathagyományok ápolására irányuló törekvések. Mindezeket rendszerbe foglalva, a teljesség igényével tartalmazza a dolgozat. Az értekezés zárásaként átfogó képet igyekeztünk adni a mindezekben kulcsszerepet játszó hadtörténeti kompetenciaközpont, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerteágazó tevékenységéről és jelenkori szerepéről.

A disszertáció remélhetőleg támpontként szolgálhat a magyar haderő jövőbeli hagyományápoló tevékenységéhez, segíthet megismerni az évszázados előzményeket, a magyar katonai örökséget, amelynek kiemelten fontos szerepe kell, hogy legyen a mindenkori honvédség szellemiségének alakításában, a csapatszellem erősítésében, az egyes katonák gondolkodásának formálásában.

XIII. Függelék

1. melléklet: 2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megörökítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről⁵⁵⁹

A magyarság hosszú, nehéz történelme során, különösen a honfoglalás és Szent István király ezer esztendővel ezelőtt történt államalapítása óta a haza megszámlálhatatlan fia és leánya harcolt fegyverrel vagy anélkül Magyarország, a magyar nemzet védelmében, illetve vállalt vértanúságot a hazáért. Tetteik nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy fennmaradt a magyar nemzet és a magyar állam.

Az Országgyűlés kötelességének érzi, hogy tisztelettel adózzék azok emléke előtt, akik a vérüket ontották, életüket kockáztatták vagy áldozták Magyarorszáért. Emlékük megörökítésére, a ma élő és a jövő nemzedékeknek példájuk felmutatására a következő törvényt alkotja:

1. § Az Országgyűlés - tisztelettel adózva a hősök emléke előtt - a haza szabadságáért és függetlenségéért, a nemzet fennmaradásáért küzdött hazafiak emlékét e törvényben megörökíti.

2. § Az Országgyűlés a magyar nemzet soha el nem múló hálája jeléül, a ma élő és a jövő nemzedékek okulására, a hősök dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját a Magyar Hősök Emlékünnepévé nyilvánítja.

3. § Az Országgyűlés kifejezi azon meggyőződését, hogy az állami szervek, a helyi önkormányzatok, a vallási közösségek, a civil szervezetek, a magyar nemzet fiai és leányai minden évben, a Magyar Hősök Emlékünnepén méltó megemlékezés keretében leróják hálájukat és kegyeletüket az elmúlt ezredév magyar hőseinek.

4. § (1) Az Országgyűlés elismeréssel adózik az elődöknek, akik a budapesti Hősök terén a Millenniumi Emlékmű és a Hősök Emlékköve felállításával méltó emléket állítottak a Haza megmentőinek, megtartóinak és hőseinek.

(2)

(3) Felhatalmazást kap a Fővárosi Közgyűlés, hogy a budapesti Hősök tere közterület-használati rendjét rendeletben oly módon szabályozza, hogy a tér köznapi, ünnepi, idegenforgalmi és protokolláris használati módja összhangban álljon a tér műemléki védettséggel, továbbá kifejezésre juttassa a nemzet kegyeletét hősei iránt.

5. § Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba.

⁵⁵⁹ A jogszabály 2022. április 12-én hatályos állapota. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100063.tv> (Megtekintés: 2022. április 12.)

2. melléklet: Fegyvernemek, szakcsapatok és szolgálatok napjai

február 4.	Katonai térképészet napja: 1919-ben ezen a napon alakult meg az önálló magyar katonai térképező csoport
február 6.	Rádiótechnikai csapatok napja: 1946-ban Bay Zoltán professzor és a kísérletben részt vett tudós csoportja saját készítésű radarral ezen a napon mérte meg először a Föld-Hold közötti távolságot
február 8.	Informatikai szolgálat napja: Neumann János halálának évfordulója
március 1.	Haditechnikai kutatók és fejlesztők napja: a Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézet megalakulásának (1930) évfordulója
március 23.	Ejtőernyősök napja: 1918-ban ezen a napon hajtotta végre az első magyar, sikeres ejtőernyős ugrást Boksay Antal repülő hadnagy
április 12.	Űrhajózás napja: az első űrhajós űrrepülésének (1961) évfordulója
április 25.	Műszakiak napja: a szabadságharc seregének hidászai Komáromnál megépítették az első tutajhidat
április 30.	Katonai munkavédelem napja: a munkabalesetben elhunyt munkavállalók emléknapja
április 30.	Magyar katonazene napja: Lehár Ferenc születésének évfordulója
május 4.	Katonai tűzvédelem napja: Szent Flórián, a tűzoltók védőszentje napja
május 4.	Vegyivédelmi napja: Szent Flórián napja
május 19.	Jogi és Igazgatási Szolgálat Napja: Szent Ivó, a jogászok védőszentjének napja
május 29.	Magyar Békefenntartók Napja: az ENSZ 2002. december 11-i határozata értelmében ez a nap az ENSZ Békefenntartók Nemzetközi Napja
június 1.	Katonai repülésirányítók napja: a katonai repülésirányítók első találkozásának napja
június 5.	Katonai környezetvédelem napja: a nemzetközi környezetvédelmi világnap
június 6.,	Katonai közlekedés napja: Baross Gábor születésnapja
június második szombatja	Elhelyezési szolgálatok napja
június 27.	Lövészek napja: Szent László napja
július 1.	Honvédségi egészségügyi dolgozók napja: Semmelweis Ignác születésnapja
július 1.	Védelmi igazgatás napja: a védelmi igazgatás a közigazgatás része, ezen a napon ünnepelnek a közigazgatásban dolgozók
július 2.	Repülő-műszakiak napja: Adorján János repülőgép konstruktor halálának napja
július 25.	Harckocsizók napja: Szent Kristóf napja
július 25.	Hadihajózás napja: a Mészáros Lázár hadigözös vízre bocsátásának (1848) évfordulója
augusztus 1.	Fegyverzettechnikai szolgálat napja: a Tüzér Ellátó Csoportfőnökség megalakulásának (1950) évfordulója
augusztus 10.	Katonai adminisztráció napja: Szent Lőrinc napja, az ügyviteli szakterület napja
augusztus 14.	Katonai meteorológia napja: Dr. Hille Alfréd születésnapja
augusztus 15.	Repülő napja: Nagyboldogasszony ünnepe

szeptember 1.	Személyügyi igazgatás napja: a személyügyi és toborzó év kezdete
szeptember 1.	Haderőtervezés napja: a HVK Haderőtervezési Csoportfőnökség jogelőd szervezetének megalakulása
szeptember 3.	Belső ellenőrök napja: 2004-ben ezen a napon tették közzé a független belső ellenőri szakma megteremtését jelentő, a Honvédelmi Minisztérium fejezet felügyeletét ellátó szerv egyes belső ellenőrzési jogosítványainak átruházásáról szóló 23/2004. HM rendeletet
szeptember 17.	Híradók és elektronikai szervezetek napja: Puskás Tivadar születésnapja
szeptember 23.	Légtérelenőrzők napja: a NATO OPEVAL értékelés „MISSION CAPABLE” minősítése kihirdetésének napja
szeptember 28.	Tűzszerészek napja: az első honvéd aknász szakasz megalakulásának évfordulója
október 15.	Hadműveletiek napja: ezen a napon alakult meg a Hadműveleti Főcsoportfőnökség
november 11.	Felderítők napja: Szent Márton napja
november 16.	Katonai Pénzügy Napja: 1996-ban ezen a napon vált önállóvá a pénzügyi szolgálat
december 4.	Tüzérek, légvédelmi rakétások napja: Szent Borbála napja;
december 16.	Elektronikai hadviselés napja: az elektronikai hadviselési szervek szervezeti feltételeinek kialakítását elrendelő parancs kiadási napjának évfordulója (1974)

3. melléklet: Csapatünnepek, a katonai szervezetek napjai

február 1.	MH Ludovika Zászlóalj: a megalakulás időpontja (2011)
február 2.	Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar: az eszéki híd felgyújtásának, a török csapatok megállításának évfordulója
február 4.	MH Geoinformációs Szolgálat: a jogelőd megalakulásának évfordulója
március 1.	MH Légi Vezetési és Irányítási Központ: a NATO Légtér Műveleti Szuverenitási Központ szolgálatba lépésének (1999) évfordulója
március 29.	HM Hatósági Hivatal: a sajátos építményfajták körébe tartozó honvédelmi és katonai célú építményekre vonatkozó építésügyi hatósági engedélyezési eljárások szabályairól szóló 40/2002. (III. 21.) Korm. rendelet hatályba lépésének napja
április 15.	MH 12. Arrabona Légvédelmi Rakétaezred: a jogelőd MH 7. Légvédelmi Rakétaezred megalakulásának (1950) évfordulója
április 17.	MH Anyagellátó Raktárbázis: a jogelőd szervezet megalakulásának napja
április 20.	MH 5. Bocskai István Lövészdandár: a névadó fejedelemmé választásának (1605) évfordulója
április 22.	MH 25. Klapka György Lövészdandár: ezen a napon vonultak be a névadó parancsnoksága alatt harcoló I. hadtest katonái az ostrom alatt álló Komáromba
április 28.	MH 59. Szentgyörgyi Dezső Repülőbázis: az alakulat ezen a napon (1990) vette fel a legendás pilóta nevét
május 18.	MH Összhaderőnemi Parancsnokság: a csapatzászló adományozásának napja (2007)
május 27.	MH Béketámogató Kiképző Központ: az alakulat megalakulásának napja
május 27.	MH 86. Szolnok Helikopter Bázis: az alapító okirat aláírásának napja
május 28.	MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred: az alapító okirat aláírásának napja
június 15.	MH 54. Veszprém Radarezred: az alakulat jogelőd szervezete megalakulásának napja
június 24.	MH Logisztikai Központ: a szervezet megalakulásának napja
június 25.	MH Vitéz Szurmayer Sándor Budapest Helyőrség Dandár: Mária Terézia magyar királynővé koronázásának (1741) évfordulója
július 1.	MH 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred: a katonai szervezet megalakulásának napja (2001)
július 1.	MH Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ: a központ megalakításának évfordulója
július 1.	MH Egészségügyi Központ: a jogelőd megalakulásának évfordulója
július 1.	MH Pápa Bázisrepülőtér: a megalakítás napja
július 14.	MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Ezred: a tiszabecsi csata évfordulója

4. melléklet: Haderónemi és szemlélségi napok

Nap megnevezése	Nap dátuma	Nap történelmi előzménye	Megrendezéséért felelős honvédelmi szervezet
Különleges műveletiek napja		ezen a napon hajtotta végre az első magyar, sikeres ejtőernyős ugrást vitéz Boksay Antal repülő hadnagy (1918) - egyben az Ejtőernyősök Napja is	MH parancsnokának kijelölése alapján
Kiberhadviselés napja	április 4.	Sevillai Szent Izidor napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Hadihajózás napja	május 15.	a III. otrantói tengeri ütközet (1917), a legfényesebb magyar tengeri győzelem évfordulója	MH 1. Hadihajós és Tűzszerész Ezred
Légierő napja	augusztus 15.	Nagyboldogasszony ünnepe	MH parancsnokának kijelölése alapján
Szárazföldi csapatok napja	szeptember 29.	Szent Mihály napja; a pákozdi győzelem (1848) évfordulója	MH parancsnokának kijelölése alapján
Logisztikusok napja	december 1.	az Anyagi Technikai Főcsoportfőnökség	MH parancsnokának kijelölése alapján

		megalakulásának napja (1989)	
--	--	------------------------------	--

5. melléklet: Fegyvernemi napok

Fegyvernem, szakterület megnevezése	Fegyvernem, szakterületi nap dátuma	Fegyvernemi, szakterületi nap történelmi előzménye	Megrendezéséért felelős honvédelmi szervezet
Katonai térképészet napja	február 4.	ezen a napon alakult meg az önálló magyar katonai térképező csoport (1919)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Rádiótechnikai csapatok napja	február 6.	Bay Zoltán professzor és a kísérletben részt vett tudós csoportja saját készítésű radarral ezen a napon mérte meg először a Föld-Hold közötti távolságot (1946)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Informatikai szolgálat napja	február 8.	Neumann János halálának (1957) évfordulója	MH parancsnokának kijelölése alapján
Haditechnikai kutatók és fejlesztők napja	március 1.	a Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézet megalakulásának (1930) évfordulója	HM HOÁT kijelölése alapján
Infokommunikációs Szolgálatok Napja	március 24.	Szent Gábor napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Katonai hatóság napja	március 29.	katonai hatósági jogkört elsőként megjelenítő jogszabály hatálybalépése (2002)	HM HOÁT kijelölése alapján
Katonai rendészek napja	április 24.	Szent György, a katonai rendészek védőszentjének napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Műszakiak napja	április 25.	a honvédsereg hidászai	MH parancsnokának kijelölése alapján

		Komáromnál megépítették az első tutajhidat (1849)	
Magyar katonazene napja	április 30.	Lehár Ferenc születésének (1870) évfordulója	MH parancsnokának kijelölése alapján
Katonai munkavédelem napja	április 30.	a munkabalesetben elhunyt munkavállalók emléknapja	HM HOÁT kijelölése alapján
Vegyivédelmiek, katonai tűzvédelem napja	május 4.	Szent Flórián napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Civil-katonai együttműködés napja	május 8.	Henri Dunant, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága megalapítójának születésnapja (1828)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Személyügyi igazgatás napja	május 10.	a honvédsereg első tiszti sematizmusa kiadásának elrendelése (1849)	HM HOÁT kijelölése alapján
Jogi és Igazgatási Szolgálat Napja	május 19.	Szent Ivó napja	HM HOÁT kijelölése alapján
Űrhajózás napja	május 26.	az első magyar űrhajós űrrepülésének (1980) évfordulója	HM HOÁT kijelölése alapján
Katonai repülésirányítók napja	június 1.	a katonai repülésirányítók első, 2012. évi találkozásának napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Katonai környezetvédelem napja	június 5.	nemzetközi környezetvédelmi világnap	MH parancsnokának kijelölése alapján
Katonai közlekedés napja	június 6.	Baross Gábor születésnapja (1848)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Elhelyezési szolgálatok napja	június második szombatja	Az 1897. június 6-7-i első magyar Építőmunkás kongresszus tiszteletére megünnepelt Építők Napját követő szombat.	MH parancsnokának kijelölése alapján
Lövészek napja	június 27.	Szent László király	MH parancsnokának kijelölése

		napja	alapján
Honvédségi egészségügyi dolgozók napja	július 1.	Semmelweis Ignác születésnapja (1818)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Védelmi igazgatás napja	július 1.	a Közszolgálati Tisztviselők Napja	HM HOÁT kijelölése alapján
Repülő-műszakiak napja	július 2.	Adorján János repülőgép-konstruktőr halálának napja (1964)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Harcokocsizók napja	július 25.	Szent Kristóf napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Fegyverzettechnikai szolgálat napja	augusztus 1.	a Tüzér Ellátó Csoportfőnökség megalakulásának (1950) évfordulója	MH parancsnokának kijelölése alapján
Katonai adminisztráció napja	augusztus 10.	Szent Lőrinc napja	HM HOÁT kijelölése alapján
Katonai meteorológia napja	augusztus 14.	Dr. Hille Alfréd születésnapja (1891)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Haderőtervezés napja	szeptember 1.	a Haderőtervezési Csoportfőnökség jogelőd szervezetének megalakulása (1997)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Belső ellenőrök napja	szeptember 3.	a független belső ellenőri szakma megteremtését jelentő HM rendelet megjelenésének (2004) napja	HM HOÁT kijelölése alapján
Híradók napja	szeptember 17.	Puskás Tivadar születésének (1844) évfordulója	MH parancsnokának kijelölése alapján
Légtérelenőrzők napja	szeptember 23.	a NATO OPEVAL értékelés „MISSON CAPABLE” minősítése kihirdetésének (2005) napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Tűzszerészek napja	szeptember 28.	az első aknakutató egység megalakulásának évfordulója (1945)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Lélektani műveletek napja	október 7.	A magyar hadtörténelem első, lélektani hadviselésre épülő,	MH parancsnokának kijelölése alapján

		sikeres katonai műveletének eredménye ^[1] az 1848. október 7-i ozorai fegyverletétel	
Hadműveletiek napja	október 15.	a Hadműveleti Főcsoportfőnökség megalakulásának (2011) napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Katonai hagyományápolás napja	október 21.	Boldog IV. Károly király napja	HM HOÁT kijelölése alapján
Felderítők napja	november 11.	Szent Márton napja	MH parancsnokának / KNBSZ ^[1] főigazgatójának kijelölése alapján
Katonai pénzügy napja	november 16.	az önálló katonai pénzügyi szolgálat megalakulásának (1950) napja	HM HOÁT kijelölése alapján
Tüzérek, légvédelmi rakétások napja	december 4.	Szent Borbála napja	MH parancsnokának kijelölése alapján
Kiképzők napja	december 5.	az m. kir. Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Főparancsnokság létrejötte (1868)	MH parancsnokának kijelölése alapján
Elektronikai hadviselés napja	december 16.	az elektronikai hadviselési szervek szervezeti feltételeinek kialakítását elrendelő parancs kiadási napjának évfordulója (1974)	MH parancsnokának kijelölése alapján

6. melléklet: Csapatünnepek és egyéb katonai ünnepek

Csapatünnep megnevezése	Csapatünnep dátuma	Csapatünnep történelmi előzménye
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Elhárító Szakágának Napja	február 14.	a katonai elhárítás önállóságát megeremtő minisztertanácsi rendelet kiadásának (1990) évfordulója
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Kibertér Műveleti Nap	szeptember 30.	a kibervédelmet szabályozó HM utasítás kiadásának (2013) évfordulója
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum születésnapja	november 16.	a megalapítás időpontja (1918)

Egyéb katonai ünnepek

Katonai ünnep megnevezése	Katonai ünnep dátuma	Katonai ünnep történelmi előzménye	Megrendezésért felelős honvédelmi szervezet
Magyar Békefenntartók Napja	május 29.	az ENSZ KGY határozata (2002) értelmében ez a nap az ENSZ Békefenntartók Nemzetközi Napja	MH Béketámogató Kiképző Központ
Tartalékos Honvédek Napja	október 4.	Kossuth Lajos szegedi toborzóbeszédének (1848) évfordulója	MH parancsnokának kijelölése alapján

XIV. Bibliográfia

1. Források

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium 1919 és 1945 közötti elnökségi anyaga

A Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjteménye

A HM HIM Hadtörténelmi Levéltár saját irattára

2. Sajtóanyag

8 Órai Újság, A Mai Nap, Budapesti Közlöny, Déli Magyar Szó, Demokrácia, Esti Kis Újság, Esti Kurír, Esti Magyarország, Esti Újság, Friss Újság, Függetlenég, Hétfő, Hétfői Magyarország, Képes Pesti Hírlap, Képes Vasárnap, Kis Újság, Magyar Élet, Magyar Erő, Magyar Jövő, Magyar Nemzet, Magyar Szó, Magyarország, Magyarság, Magyar Szárnyak, Nemzeti Újság, Népszava, Összetartás, Pest, Pesti Hírlap, Reggeli Magyar Szó, Reggeli Magyarország, Szabad Nép, Szabadság, Tolnai Világlapja, Új Lap, Új Magyarság, Új Nemzedék, Újság, Vasárnapi Újság

Népszabadság

3. Évkönyvek

Ludovikás Levente; Ludovikás Évkönyv; Ludovika Akadémia Közleményei; A Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Akadémia Évkönyve; A Magyar Királyi Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője

4. Feldolgozások

Bedő László 1986.

Bedő László: A Magyar Néphadsereg kulturális élete 1945–1948. Budapest, 1986.

Berkó István 1932.

Berkó István: Mit ünneplünk ezrednapon. *Magyar Katonai Szemle*, 1932. II. negyedév 5. füzet

Bodó Sándor–Viga Gyula 2002.

Bodó Sándor–Viga Gyula: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Budapest, 2002.

Borbála gyermekei 2008.

Borbála gyermekei. MH 12. Arrabona Légvédelmi Rakétazered. Budapest, 2008.

Cs. Kottra Györgyi 2005.

Cs. Kottra Györgyi: Védőszentek és ünnepeik (Kapisztrán Szent János vagy Szent László király?). In: *Ravasz István* (szerk.): ... és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Budapest, 2005. 364–367.

Cs. Kottra Györgyi 2006.

Cs. Kottra Györgyi: A Kapisztrán-kultusz és a m. kir. hadsereg 1920–1946. *História*, 2006. XXIX. évf. 2. sz. 26–28.

Csicsics Anna 2019.

Csicsics Anna: „Erőd a VIII. kerületben” – A Ganz-MÁVAG kolónia öröksége. *Korall*, 2019. 75. sz. 62–89.

https://epa.oszk.hu/00400/00414/00066/pdf/EPA00414_korall_2019_75_062-089.pdf
(Megtekintés: 2020. november 18.)

Csóka-Jaksa Helga 2014.

Csóka-Jaksa Helga: A Néphadsereg Napja a rádióban, 1951-ben. In: *Csóka-Jaksa Helga–Schmelczer-Pohánka Éva–Szeberényi Gábor* (szerk.): Pedagógia – Oktatás – Könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére. Pécs, 2014. 401–416.
<https://lib.pte.hu/sites/docs/polc/documents/Csoka-Schmelczer-Szeberenyi-Pedagogia-oktatas-konyvtar-Pecs-PTEEKTK-2014/pdf/Csoka-Schmelczer-Szeberenyi-Pedagogia-oktatas-konyvtar-Pecs-PTEEKTK-2014-399-415.pdf> (Megtekintés: 2021. március 21.)

Csomós István 2010.

Csomós István: Az MH alkotmányos rendeltetése a társadalomban elfoglalt helye, a magyar államiság ezer esztendeje és hadtörténelmi sikerei. 2010.

https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/19_0789_001_101231.pdf (Megtekintés: 2021. március 21.)

Décsey Sándor 2014.

Décsey Sándor: Katonai és félkatonai zászlók és címer- és jelképhasználata a XX. századi Magyarországon. Bölcsészdoktori Disszertáció, 2014.

Dezséri Bachó László 1930.

Dezséri Bachó László (szerk.): A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története. Budapest, 1930.

Dörnyei Ödön 1922.

Dörnyei Ödön: A 68-asok emlékünnepe. *Magyar Katonai Közlöny*, 1922. 7–8. füzet

Farkas Gyöngyi–Jankó Annamária–Szijj Jolán 2003.

Farkas Gyöngyi–Jankó Annamária–Szijj Jolán (szerk.): „Múlt nélkül nincs jövő”. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum története, 1918–2003. Budapest, 2003.

Gabányi János 1921.

Gabányi János: Régi magyar katonák. *Magyar Katonai Közlöny*, 1921. IX. évf. 5–8. sz.

Gál András–Frisnyák Sándor–Kókai Sándor 2016.

Gál András–Frisnyák Sándor–Kókai Sándor (szerk.): A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza. Tanulmánygyűjtemény. Első kötet. Nyíregyháza-Szerencs, 2016.

Gerő András 2014.

Gerő András: Három az egyben: hősi halott, áldozat, felelős. In: *Antal Gábor–Hevő Péter–Háda Béla–Madarász Anita–Majoros István* (szerk.): Hindu istenek, sziámi tigrisek. Balogh András 70 éves. Budapest, 2014. 177–194. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/18309/GerőAndras.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Megtekintés: 2020. november 23.)

Giczi Zsolt 2009.

Giczi Zsolt: A katolikus-protestáns egyházi kapcsolatok fő vonásai a Horthy-korszak Magyarországn. ELTE BTK doktori disszertáció, 2009. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/giczizsolt/diss.pdf> (Megtekintés: 2020. december 2.)

Glatz Ferenc 1992.

Glatz Ferenc: Ünnepeink 1945–90. *História*, 1992. 10. sz. 3., 29–32.

Halmágyi Pál 2006.

Halmágyi Pál: I. világháborús hősi emlékművek Makón és környékén. In: *Ravasz István* 2006.

Háncs Ernő 1984.

Háncs Ernő: A Politikai Főcsoportfőnökség és a politikai tiszti intézmény létrehozásának előzményei a Magyar Néphadseregben – 1948. április – 1949. február. Tanulmányok, dokumentumok a Magyar Néphadseregben folyó politikai munka történetéből 1. Budapest, 1984.

Harangozó Károly 1961.

Harangozó Károly (összeáll.): A Horthy-hadsereg központi szervei. Honvédelmi ügyek. Budapest, 1961.

Helgert Imre 2001.

Helgert Imre: Nemzeti Emlékhely a Hősök tere. *Bolyai Szemle*, 2001/3. 7–33. <http://193.224.76.4/download/bjkmk/bsz/bszemle/hadtort0103t.html> (Megtekintés: 2019. március 6.)

Helgert Imre 2002.

Helgert Imre: Millenniumi emlékmű. *Új Honvédségi Szemle*, 2002. 8. sz. 114–129.

Helgert Imre–Négyesi Lajos–B. Kalavszky Györgyi 2002.

Helgert Imre–Négyesi Lajos–B. Kalavszky Györgyi: Nemzeti Emlékhely a Hősök terén. Budapest, 2002.

Hetés Tibor 1987.

Hetés Tibor: A Hadtörténeti Múzeum története. II. rész. A Hadtörténeti Múzeum negyedszázada a felszabadulás után. In: *Hetés Tibor–Makai Ágnes* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 2. Budapest, 1987. 5–57.

Horváth Attila 2007.

Horváth Attila: A hatalom ünnepe az ünnep hatalma. Ünnepek Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. különszám. http://real.mtak.hu/35183/1/A_hatalom_unnepe_az_unnep_hatalma.pdf (Megtekintés: 2021. március 22.)

Horváth Miklós 1989.

Horváth Miklós: A politikai tiszti intézmény a Magyar Néphadseregben (1949. február–1953. január). Doktori értekezés. Budapest, 1989. HL, Tanulmány Gyűjtemény II. VI/A-7. 13. I.

Horváth Miklós–Kovács Vilmos 2016.

Horváth Miklós–Kovács Vilmos: Magyarország az atomháború árnyékában. Budapest, 2016.

Illésfalvi Péter–Kovács Vilmos–Maruzs Roland 2011.

Illésfalvi Péter–Kovács Vilmos–Maruzs Roland: „Vitézségért”. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban. Szeged, 2011.

Jakusch Gabriella 2005.

Jakusch Gabriella: Nemzeti és katonai ünnepek a háborúban. In: *Ravasz István* (szerk.): ...és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Budapest, 2005. 368–371.

Jakusch Gabriella 2015.

Jakusch Gabriella: Hősök emlékezete. In: *Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 15. Budapest, 2015. 135–151.

Jakusch Gabriella 2019.

Jakusch Gabriella: Törekvések a katonai ünnepek szabályozására a magyar királyi Honvédségben. In: *Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 19. Budapest, 2019. 49–71.

Jakusch Gabriella 2020a.

Jakusch Gabriella: Kegyelet és emlékezet. In: *Sallay Gergely* (szerk.): Honvédelem és Trianon. Kézzelfogható hadtörténelem. Budapest, 2020. 54–55.

Jakusch Gabriella 2020b.

Jakusch Gabriella: Hősi emlékek Magyarországon. In: *Sallay Gergely* (szerk.): Honvédelem és Trianon. Kézzelfogható hadtörténelem. Budapest, 2020. 56–57.

Jakusch Gabriella 2020c.

Jakusch Gabriella: Emlékezhelyek. In: *Forgács Márton–Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 20. Budapest, 2020. 109–118.

Jakusch Gabriella 2021.

Jakusch Gabriella: Hőseink emlékezete In: *Sallay Gergely–Závodi Szilvia* (szerk.): *Hazatértek/Visszatértek. Kézzelfogható hadtörténelem*. Budapest, 2021. 58–59.

Janzsó Károly 2019–2020.

Janzsó Károly: A szegedi egyetem és a Csanádi püspökség együttműködése 1920 és 1930 között Erdélyi László Gyula és Gattfelder Gyula püspök kapcsolata alapján. In: *Veritas Imago*, 2019–2020. 1. sz. 33. http://veritatisimago.hu/Vi_VII_JanzoK.pdf (Megtekintés: 2020. március 23)

Kántor Zoltán 2013.

Kántor Zoltán: Nemzet és állam: A magyar állam és a külföldi magyarok. *Iustum Aequum Salutare*, 2013. 2. sz. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20132sz/10.pdf> (Megtekintés: 2020. november 18.)

Kilián Zoltán 1934.

Kilián Zoltán: Hogyan született az „ismeretlen katona” eszméje? *Magyar Katonai Szemle*, 1934. IV. évf. II. évf. 5. füzet.

Kreutzer Andrea 2002.

Kreutzer Andrea: Bemutatkozik a Hadtörténeti Intézet és Múzeum. *Sic Itur ad Astra*, 2002. 2–3. sz. <http://epa.niif.hu/01000/01019/00002/pdf/kreutzer1.pdf> (Megtekintés: 2021. július 18.)

Lugosi József–Temesvári Ferenc 1988.

Lugosi József–Temesvári Ferenc: *Kardok*. Budapest, 1988.

Magyar Emlékezhelyek

Magyar Emlékezhelyek. Honlap. Szerkesztik: S. Varga Pál–Debreczeni Attila–Fazakas Gergely Tamás–Szász Orsolya–Takács Miklós. <http://deba.unideb.hu/deba/emlekezhely/> (Megtekintés: 2020. december 14.)

Makai Ágnes–Szoleczky Emese 2003.

Makai Ágnes–Szoleczky Emese: 85 éves a Hadtörténeti Múzeum. *Magyar Múzeumok*, 2003/4. 27–31.

Markó György 2008.

Markó György (összeáll.): *A hadtörténet szolgálatában*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 2008.

Martinkó József 2015.

Martinkó József: A nagyváradai Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola (1898–1918). *Hadtudományi Szemle*, 2015. VIII. évf. 1. sz.

Miklós József 1943.

Miklós József (szerk.): M. kir. „Gábor Áron” Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola 1942. Nagyvárad, 1943.

Miklós Zoltán 2004.

Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. In: *Lenkefi Ferenc* (szerk.): Ad acta: a Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2003. Budapest, 2004.

N. Kovács Tímea 1999.

N. Kovács Tímea: Emlékezet, identitás, történelem. Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitása korai magaskultúrákban. Budapest, 1999. *Tabula*, 2000. 3. évf. 1. sz. 115–126.

http://epa.oszk.hu/03100/03125/00004/pdf/EPA03125_tabula_2000_1_115-126.pdf (Megtekintés: 2019. március 30.)

Nagy Kálmán 1953.

Nagy Kálmán: Néphadseregünk napja és egy hadtörténelmi kiállítás tanulságai. *Élet és Tudomány*, 1953. szeptember 30. 8. évf. 39. sz. 1236–1237.

Nagyillés Anikó 2015.

Nagyillés Anikó: A hőskultusz és közösségi emlékezetek. In: Sokszínű néphagyomány, sokféle módszer – Válogatás a VII. fiatal néprajzkutatók és kulturális antropológus hallgatók konferenciáján elhangzott előadásokból. Szabadka, 2015. 85–92. http://real.mtak.hu/36586/1/08_NagyillesAniko_V1_u.pdf (Megtekintés: 2020. november 23.)

Nemes Barankai Barankay József 1940.

Nemes Barankai Barankay József: Szent Borbála ünnepély. In: Ludovikás Évkönyv, 1940.

Négyesi Lajos 2010.

Négyesi Lajos: Csaták néma tanúi. Budapest, 2010.

Nora, Pierre 1999.

Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. *Aetas*, 1999. 3. sz. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html> (Megtekintés: 2020. december 14.)

Nora, Pierre 2010.

Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. Budapest, 2010. <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html> (Megtekintés: 2019. március 26.)

Paládi-Kovács Attila 2014.

Paládi-Kovács Attila: A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. In: Örökség, hagyomány, néprajz. Ózd, 2014. 33–45.

http://real.mtak.hu/21208/1/A_nemzeti_kulturalis_orokseg_fogalma1_u_113028.756736.pdf (Megtekintés: 2020. december 15.)

Péter Enikő 2005.

Péter Enikő: Kollektív emlékezet Aranyosegerbegen. *Művelődés*, 2005. október. <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=107> (Megtekintés: 2019. március 30.)

Pongó János 1971.

Pongó János: Az Országos Hadtörténeti Múzeum története 1. rész. In: *Molnár Pál* (szerk.): Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője 1. Budapest, 1971. 7–57.

Prohászka László 1988.

Prohászka László: A Millenniumi emlékmű. Budapest, 1988.

Rada Tibor 1998.

Rada Tibor: A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945). Budapest, 1998.

Ravasz István 2001.

Ravasz István: A hősök napja. *Új Honvédségi Szemle*, 2001. 6. sz. 2–7.

Ravasz István 2006.

Ravasz István (szerk.): Emlékek a hadak útja mentén. I. kötet. Budapest, 2006.

Ságvári György 2005.

Ságvári György: Tárgyasult emlékezet – emlékművek, múzeumok a nagy háborúról. In: Történeti Muzeológiai Szemle 5. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve. Budapest, 2005. 147–180.

Sárközi Sándor 1994.

Sárközi Sándor: Szent Borbála. Budapest, 1994.

Sipos Péter–Ravasz István 1997.

Sipos Péter–Ravasz István (szerk.): Magyarország a második világháborúban. Budapest, 1997.

Somfay Örs 2012.

Somfay Örs: Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa. Doktori értekezés, 2012. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Somfay%20Örs_disszertáció.pdf (Megtekintés: 2020. november 24.)

Sonkoly Gábor 2016.

Sonkoly Gábor: A kulturális örökség történeti értelmezései. Budapest, 2016. Akadémiai doktori értekezés. MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya. 18. http://real-d.mtak.hu/921/7/dc_1205_16_doktori_mu.pdf (Megtekintés: 2019. március 26.)

Sutherland, Timothy–Holst, Malin 2005.;

Sutherland, Timothy–Holst, Malin: Battlefield Archaeology – a Guide to the Archaeology of Conflict. British Archaeological Jobs Resource, 2005.

Szabóné Szabó Andrea 2000.

Szabóné Szabó Andrea: A Magyar Honvédség arculati elemei. *Hadtudomány*, 2000. 10. évf. 3. sz.

Szakály Sándor 1998.

Szakály Sándor: A magyar királyi honvédség főparancsnokai (1921–1945). *Honvédségi Szemle*, 1998. 1. füzet 1–22.

Szakály Sándor 2020.

Szakály Sándor: A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia parancsnokai (1919–1945). *Honvédségi Szemle*, 2020. 148. évf. 4. sz. 130–150.

Szebeni Andrea–Végh András 2002.

Szebeni Andrea–Végh András: A budavári volt helyőrségi templom Budapest Régiségei, 2002. XXXV. évf. 427–457.

Szijj Jolán–Ravasz István 2000.

Szijj Jolán–Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Budapest, 2000.

Szikszai Mihály 1999.

Szikszai Mihály: Az I. világháború „hősi emlékei” Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 14. Szolnok, 1999. 369–411.

Szilágyi László 1976.

Szilágyi László alezredes: A katonai hagyományok jelentősége és tudatformáló ereje. *Honvédségi Szemle*, 1976. 6. sz.

Szoleczky Emese 2018.

Szoleczky Emese: „... a jövőben mind a honvédség alakulatai, mind a nagyközönség számára nyitva áll.” A Hadimúzeum megnyitása, 1937. In: *Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője különszám. Budapest, 2018. 11–72.

Tolcsvay Nagy Gábor 2020.

Tolcsvay Nagy Gábor: Posztkoloniális korszak a magyar nyelv és nyelvközösség történetében http://real.mtak.hu/45521/1/Tolcsvai_Nagy_Gabor_u.pdf (Megtekintés: 2020. november 18.)

Tóth Attila 2000.

Tóth Attila: „Egy új, tisztultabb élet felé.” A Hősök kapuja építészeti és helytörténeti jelentősége. *Szeged: a város folyóirata*, 2000. október 10. sz.

Tóth Orsolya 2018.

Tóth Orsolya: A Hadimúzeumi Lapok (1925–1927) és a Historia (1928–1932) folyóiratok. In: *Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője különszám. Budapest, 2018. 117–146.

Ujvári Ágnes 2000.

Ujvári Ágnes: A bálók története – Irodalmi, történeti háttér, Katonák és táncvigadalmak a XX. században. In: *Lenkefi Ferenc* (szerk.): A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve. Budapest, 2000.

Varga A. József 2010.

Varga A. József: Katonák – lelkészek. Tábori lelkészek. Budapest, 2010.

Varga József 1995.

Varga József: Gondolatok a honvédségi arculat építéséről. *Honvédségi Szemle*, 1995. 4. sz.

Vonyó József 2002.

Vonyó József: A Magyar Hiszekegy születése. *História*, 2002. XXIV. évf. 1. sz. 18–19.

Wessely Anna 2005.

Wessely Anna: A kulturális örökség fogalmának változásai. In: György Péter–Kiss Barbara–Monok István (szerk.): *Kulturális örökség-társadalmi képzelet*. Budapest, 2005. 19–24.

Závodi Szilvia 2012.

Závodi Szilvia (szerk.): *100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből*. Budapest, 2012.

Závodi Szilvia 2018.

Závodi Szilvia (szerk.): *100 éves a Hadtörténeti Intézet és Múzeum*. Budapest, 2018.

Závodi Szilvia 2020.

Závodi Szilvia: Babér a hőseinknek, 1914–1918. In: Forgács Márton–Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia (szerk.): *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 20*. Budapest, 2020. 315–320.